

SPOMEN-KNJIGA

IZ BOSNE

11,12

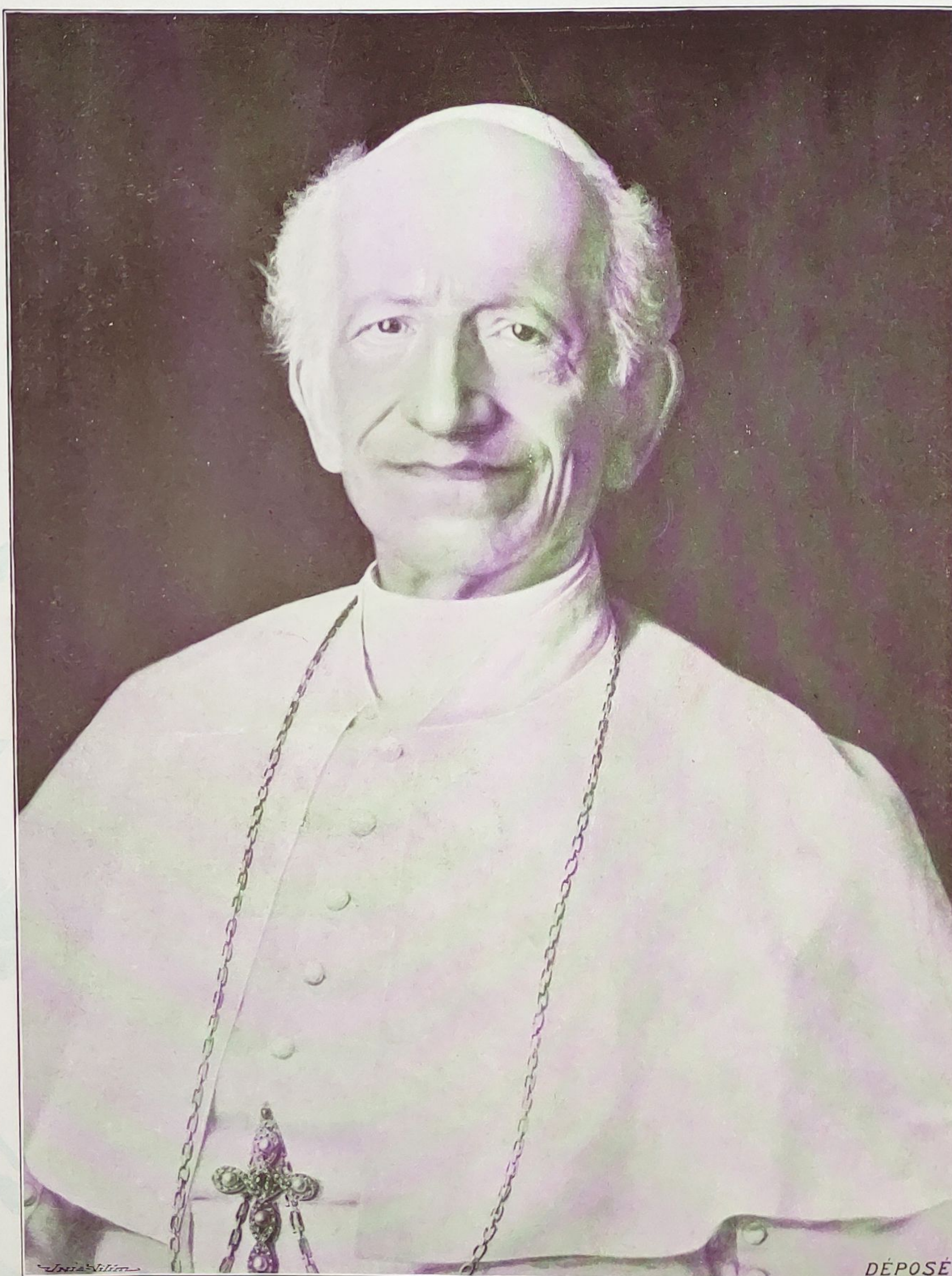
SPOMEN-KNJIGA IZ BOSNE.

SARA

JEVO.

PAPA LEON XIII.

CAR I KRALJ FRANJO JOSIP I.

BISKUP JOSIP JURAJ STROSSMAYER.

BARUN APPEL.

NADBISKUP STADLER.

KAPTOL VRHBOSANSKI.

SPOMEN-KNJIGA

   IZ BOSNE.

UREDIO

DR. IVAN ŠARIĆ,

KANONIK VRHBOSANSKI.

SA SLIKAMA.

ODOBRIO ORDINARIJAT VRHBOSANSKI.

ZAGREB 1901.

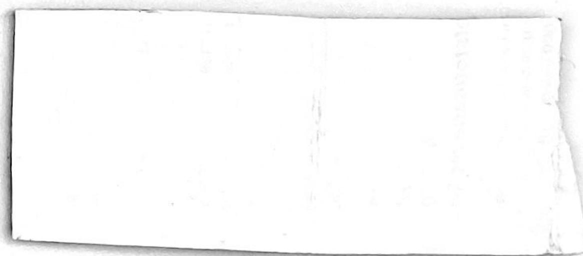
TISAK ANTUNA SCHOLZA.

NAKLADA KAPTOLA VRHBOSANSKOGA.

IMPRIMATUR.

U Sarajevu dana 8. rujna 1900.

† JOSIP v. r.,
nadbiskup vrhbosanski.

BISKUPU

JOSIPU JURJU ⁂ ⁂ ⁂

⁂ ⁂ STROSSMAYERU

u spomen

Petdesetgodišnjice Njegova Biskupovanja

⁂ ⁂ ⁂ 1850.–1900. ⁂ ⁂ ⁂

Kaptol Vrhbosanski.

Popratnica.

Spjevao

Fra Grga Martić.

Putuj, knjigo uzorna i dična
I ponosna, svud u sviestne sbore!
Gdjegod ljudi o napredku sbore,
Ne ćeš darom biti nedolična.

Pravo pravi s'očiv u primjeru
Svukud roda hire i okrete,
Sbiljne mare za rad od prosvjete,
A najskole ljubavi za vjeru, —

Gdje jur udes izčezava hudi,
A luč jasna i kroz tmine sviti,
Dok jasnija sine u osviti,
Kad se narod osjetan probudi.

E, kršan je, bistri su mu žari,
Prost je, ali velih mana nema,
I što ima otrest ih se sprema,
Čim ga svijest na trudbu pojari.

Jer zadužne oblasti se brinu,
Da s moralom sviet i nauk uči,
E srećniju budućnost dokuči,
Čim mu stare zablude izginu.

Crkve blište, Nadpastir ih kruni,
U njih puk se s bogoštovljem množi,
Gdje se nemil s dragijem mirboži, —
Vražba gine, ljubav srca puni.

Tako dično, kršna knjigo, slovi,
Gdjegod su nam dobru braća rada,
Da nas kriepi i još bolja nada,
Kô nas prate Božji blagoslovi.

Rad šta slavi svemilostnu Bogu
I Cesaru i Njegovoj vladi,
Koja sviestno za naš boljak radi,
Unoseći u puk mir i slogu.

I. DIO.

U SLAVU

JOSIPU JURJU STROSSMAYERU

O ZLATNOM NJEGOVU

BISKUPSKOM JUBILEJU:

8. RUJNA 1850. ▵▵ 8. RUJNA 1900.

PROSLOV.

Dr. IVAN ŠARIĆ.

Strossmayer! Veliki starac, veliki biskup; čovjek Promisla Božjega, vjere i ljubavi Božje; genij Hrvatske, prvi dobrotvor, mecena i otac naroda hrvatskoga; apoštol kao ono Ćiril i Metod; sluga slugâ u službi istine, nauke i prosvjete, u službi umjetnosti i ljepote.

Strossmayer! Odkako pamtim, vikao sam da spajam s tim imenom pojam o nečem, što je veliko i nedostizivo, nešto, što je samim imenom svojim ideja i idejal, nešto, čemu se u duhu klanjaš, a da toga i nikada vidio niesi. I taj pojam „Strossmayer“ ne možeš da razstaviš od drugoga velikog pojma „Hrvatska“. Ta dva pojma slievaju mi se u duši u jedno, i reći ću: Strossmayer je inkarnovana, utjelovljena Hrvatska. Ime Strossmayer bezuvjetno je nuždan tumač imenu Hrvatska, Hrvatska kakova je sada, Hrvatska u kolu prosvietljenih naroda.

Strossmayer! Rekao je ono slavni pokojni Čeh dr. Rieger: „Kadgod čuješ u nas Čeha zdravicu u slavu Hrvatom, čuješ i to: Živio Strossmayer! a gdje se čuje ime Strossmayerovo, ondje se odziva i uzklik: Živjeli Hrvati!“ Strossmayer je eto dika Hrvatâ. On je dao temeljne uvjete za kulturni razvoj Hrvatske. Ako je Gaj uzkrisio, a Jelačić ojačio narod hrvatski, Strossmayer ga je krstio neizbrisivim krstom znanosti; a što je još više, Strossmayer je svojim golemim umom i srcem prigrlio zajedno svetu vjeru i znanost, i tako svoja djela podigao do vječite vriednosti i koristi. On je bio preodabran, da povede Hrvatsku iz egipatskih tmina

njezine sudbine, kao ono jedanput Mojsija svoj puk Izrael. Strossmayer, sin malenoga naroda hrvatskoga, progovorio je na crkvenom vatikanskom saboru godine 1870., i sviet ga je jednodušno proglasio prvim danas govornikom kršćanstva. Strossmayer je glas, dika i ponos naroda hrvatskoga, ne samo hrvatskoga nego svega svieta slavenskoga.

Imena narodnih junaka predaju se od usta do usta, veličaju se u javnih listovih, urezuju se u spomenike. Svoje Zrinjske, Frankopane, Bakače, Jurišiće, Berislaviće hrvatski je narod urezao u srca svoja. Strossmayer je naš slavni narodni junak. Iza Jurišićâ i Zrinjskih Evropa je gotovo bila posve zaboravila na malenu Hrvatsku, na taj bedem kršćanstva. Trgnu Hrvatsku iz zaboravi najslavniji govornik kršćanstva, Strossmayer. Biskupija bosansko-sriemska, ma da je i mala u svojih redovih biskupâ, koji su vjeru svoju u Isusa Boga mučeničkom smrću, koji su ljubav svoju za dom svoj padom na bojnom polju zasvjedočili, nikada ipak nije imala biskupa glasa i veličine jednoga Strossmayera. U njem kao da se usredotočilo mučeničtvo sv. Ireneja i Eutherija, jer Strossmayer je već godine i godine duševni mučenik za vjeru i dom; u njem kao da se je sastala, ali dakako u puno većoj mjeri, učenost Ivana Viteza, Stjepana Brodarića, Tomka Mrnjavića; u njem kao u suncu našla je sjajni odsjev svoj dobrotvornost Josipa Čolnića i Antuna Mandića; a u ljubavi prema domovini, ili, da jasnije kažem, u ljubavi prema siromašnom i potištenom narodu hrvatskom sva prošlost naša ne poznaje mu premca, jer Strossmayer u tom pogledu nije dostojanstvenik, nije vlastelin; njemu seljak, njemu biskupljanin nije podanik, nego brat i dragi prijatelj: njega narod zove svojim „ljubimcem".

I tomu svojemu „ljubimcu i velikom junaku" zahvalni je Hrvat preko Save svakom prilikom gledao da izkaže svoju ljubav, svoje udivljenje, svoje neograničeno štovanje. Osobito se u tom iztaknuo naš priestolni grad Zagreb. Hrvat je na slavu svojemu Strossmayeru, kako reče pokojni Veber, tako izcrpao sve najkrilatije izraze svojega jezika, da se niti poslie njegove smrti ne će moći više uznieti, osim ako bi izumio angjeoski jezik. Pa će se ipak onda dogoditi nešto, čega sada nema, čega u ljudskih stvarih i ne može da bude: razminut će se onda i one magle, u kojih je kadšto tutnjilo o nekoj taštini, o nekoj pristranosti, o nekom nehaju za ovu i onu dužnost, i njegovo će ime za sve viekove sjati kao najčišći uzor rodoljublja. I mnogi će onda Hrvat u svojoj tuzi pustiti mnogu suzu za svojim Strossmayerom, pa će ići noktî kopati prašinu njegovu, kako bi pokojni Kurelac često rekao, i ljubiti ju, kad ga nije znao vazda za života cieniti i ljubiti.

I mi Hrvati amo u Herceg-Bosni grijali smo se na srcu Strossmayerovu, kad na nas nije nitko mislio, osim Onaj, koji je gore na nebu, pa gleda na sve, i na gažena crvića u prahu i na pogažen cvietak u travi. Srce Strossmayerovo ne, nije tašto: ono grli i biedu i sirotu i onoga, koga taština ne će ni da pogleda; ne, srce Strossmayerovo nije pristrano: ono je obuhvatilo, kako i uviek obuhvata, sve strane svojega doma i roda, obuhvatilo je i tužnu i gladnu raju amo u Bosni; srce Strossmayerovo htjelo je i uviek hoće da izvrši sve dužnosti svoje, jer je čovjek ljubavi Božje, a ta se ljubav ne plaši nijedne svoje dužnosti. Odmah, kad postade biskup, obećaje u prvoj svojoj poslanici, da će sliediti „veličanstveni primjer ljubavi domovine samoga Spasitelja našega", koji da je po mnienju Bossuetovu „krv svoju osobitim obzirom na svoj narod prolio i hotio, da se po žrtvi, koju na drvetu križa za cio sviet prikaza, i ljubav domovine posveti." Veli nadalje, da će sliediti sv. Pavla, koji piše: „Željah biti ja sâm prokletstvo od Boga za braću svoju." Takovo srce zna za dužnost svoju, ne zna za taštinu i pristranost.

Srce Strossmayerovo bilo je pravo sunce naše. Niesmo imali ni kud ni kamo, skapavali smo. Strossmayer nas je prvi ugledao i otčinskim okom pogledao. Poslao nam je u najkobnije dane sebi samo nalik čovjeka, a diete naše, fra Marijana Šunjića, da oživi, podigne, okriepi svoj mukotrpni narod i zadahne ga nanovo hrvatskim duhom, što kao da već bio udušen u

krvi sve na potoke prolievanoj. Privinuo je Strossmayer na srce svoje jedinu onda nadu i ufanje sirote Herceg-Bosne — fratre naše. Skupio ih je mlade oko ognjišta svojega, da se uz veliko srce njegovo hrane i griju, da se ojačaju, da se nadaju, da uzvjeruju njegovom vjerom, da uzljube, što on ljubi, pa da to onda sjeme siju po krvavoj svojoj grudi. Mladi naši fratri naučili su se u Djakovu uz Strossmayera raditi i pregarati za svoju vjeru i domovinu, pa se vraćali tako izučeni i propelom u ruci svojim kućam, te pronosili Herceg-Bosnom ideje kršćanske, ideje hrvatske, ideje Strossmayerove. I pisac ovih redaka naučio je kao diete prvu hrvatsku pjesmu od fratra, što je u Djakovu učio kod Strossmayera. I sve od tada veliko mu je i sveto mu je ime Strossmayerovo, kao što mu je veliko i sveto ime hrvatsko. I danas evo prilikom Strossmayerova zlatnog biskupskog jubileja ponukala ga sveta dužnost i zahvalnost, pa šalje u ime Herceg-Bosne svoje, a i u ime sve velike naše Hrvatske po ovoj „Spomen-knjizi“ iz Bosne velikomu biskupu bosansko-sriemskomu i otcu domovine hrvatske najiskrenije i najoduševljenije želje i čestitke uz toplu molitvu k Svevišnjemu za njegov život i zdravlje a osobito za ono, što on toliko od Boga želi i prosi, kad govori: „Ništa drugo na ovom svietu ne tražim nego milost Božju, osobito pako u onaj čas, koji će posljednji biti mojemu sadašnjemu životu a prvi mojoj vječnosti.“ Zahvalan narod hrvatski molit će i izmolit će od Boga tu milost biskupu svojemu i otcu svojemu, koji nam dotle još dugo i dugo godina živio svetoj vjeri i dragoj domovini.

LEON XIII. STROSSMAYERU.

Dana 18. studenoga 1899. navršilo se je punih 50 godina, kako se je premilostivi naš car i kralj Franjo Josip I. udostojao imenovati mladoga svećenika, dvorskog kapelana dra. Josipa Jurja Strossmayera, biskupom bosansko-sriemskim. Tom prilikom primio je preuzvišeni naš biskup od svetoga Otca Leona XIII. pismo, što ćemo ga evo donieti, jer vriedi i za sad, kad slavimo 50godišnjicu njegova posvećenja za biskupa, što se je obavilo u Beču 8. rujna 1850.

Leo P.P. XIII.

Venerabilis Frater, salutem et Apostolicam benedictionem!

A Cardinali, qui Nobis a publicis negotiis est, duplex de te nuntium habuimus: alterum quod novum Seminarium alumnis sacri cleri educandis institueris: alterum quod quinquagesimum Episcopatus annum feliciter impleveris. Utrumque autem iucundo animo accepimus: illud quidem, utilitatem cogitantes, quam ex aucta opportunitate rite imbuendi formandique cleri dioecesis ista percipiet; hoc vero, benevolentia moti, qua te pro merito complexi sumus. Libet igitur laetitiam, quam ex gemina hac ratione iure hauris, communicare tecum eandemque gratulatione Nostra augere. Quo autem coelestium ubertatem munerum ampliorem tibi in dies conciliemus, Apostolicam benedictionem, Nostrae caritatis testem, tibi et gregi tuo amantissime in Domino impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die XIII. Novembris MDCCCXCIX, Pontificatus Nostri anno vicesimo secundo.

Leo P.P. XIII. m. p.

Leon P.P. XIII.

Poštovani brate, pozdrav i apoštolski blagoslov!

Od Našega kardinala za javne poslove doznali smo glede tebe za dvoje: prvo, da si zasnovao novo sjemenište za odgoj mladićâ, koji će se posvetiti svećeničkom zvanju; drugo, da si srećno navršio petdesetu godinu svojega biskupovanja. Jedno i drugo dušu Nam je veseljem napunilo: ono, jer znamo, koliku će korist ta biskupija crpsti odatle, što si joj priliku pružio, da se mladići za kler valjano odgoje i priprave; ovo pako, jer Nas na to potiče ljubav, kojom te, kao što zaslužuješ, grlimo. Tvoje zato veselje, što ga s jednoga i drugoga naslova po zasluzi uživaš, i Mi rado s tobom dielimo i ovom Našom čestitkom uzveličavamo. A za uzvrat kao zalog sve to obilnijih darova nebeskih i kao dokaz Naše prema tebi ljubavi, preradostno u Gospodu podjeljujemo tebi i tvojemu stadu apoštolski blagoslov.

Dano u Rimu kod Sv. Petra dana 13. studenoga 1899., Našega papovanja godine dvadeset i druge.

Leon P.P. XIII. v. r.

DR. JOSIP JURAJ STROSSMAYER,

PRVI SIN I OTAC DOMOVINE HRVATSKE.

† JOSIP V. R., NADBISKUP VRHBOSANSKI.

Dne 8. rujna 1850. zaredjen je u biskupa preuzvišeni gospodin dr. Josip Juraj Strossmayer. Ove dakle 1900. godine 8. rujna jest petdeset godina, što on obnaša tu najvišu čast biskupa u crkvi. Sav hrvatski narod sprema se, da dostojno proslavi tu zaista riedku svečanost. I Bosnu i Hercegovinu gone stare uspomene, kad su se naši predšastnici sklonili u Djakovo, gdje i danas biskupi nose častni naslov bosanskih biskupa; gone ih zahvalnost i ljubav, što duguju upravo preuzvišenomu gospodinu biskupu Strossmayeru, da mu se ovom svečanom sgodom oduže onako, kako on i najvoli: da mu se naime crkve i narod naš iz Bosne ponosne svojim načinom poklone. Ne mogavši mnoge župe naše da to učine osobno, naumile su iz svoje sredine poslat mu po dvie slike: jednu, koja im predstavlja crkvu, u kojoj se za svoje dobročinitelje, osobito za svojega najvećeg dobročinitelja, preuzvišenoga gospodina biskupa Strossmayera, Bogu mole; a drugu, koja predstavlja narod iste župe sa njegovim duhovnim pastirom, što će istoga biskupa vanredno veseliti, jer on ljubi narod i narodnu nošnju. Mnoge naše župe šalju evo velikomu Strossmayeru slike svojih crkava, u kojih se za njega, svojega najvećeg dobročinitelja, Bogu mole, jer Bosna ne će nikada zaboraviti, da su braća franjevci, koji su u ovih zemljah krvlju svojom očuvali vjeru katoličku, godine i godine svoju odgoju i naobrazbu primali upravo od preuzvišenoga gospodina biskupa Strossmayera i da su se na srcu njegovu oduševljavali za svoje uzvišeno zvanje. Nositelj pak i posrednik svih naših želja i čuvstva, što gore u naših srcih bit će naš prečastni prvostolni kaptol vrhbosanski, koji mladenačkim žarom i junačkom požrtvovnošću i neutrudivim marom kako prianja za sve, što vjeru podiže i domovinu hrvatsku jači, tako je sav vatra, kad valja pokazati osobitu ljubav prvomu sinu i otcu domovine hrvatske. Za ovo krasno djelo kaptola vrhbosanskoga bit će zahvalan i oduševljen u viekove sav narod hrvatski. A zavriedio ga je prvi sin i otac domovine hrvatske.

Prvi sin i otac domovine hrvatske: velike li zaista rieči, zamjerna li čovjeka, kojemu smisao tih rieči pripada! Domovina treba da se uzdrži i osigura svoj obstanak, da se usavrši, da slobodno djeluje: to joj je naravno pravo, kao što je i dužnost svakomu sinu te domovine, da joj te uzvišene ciljeve što više može promiče. Tko se pak najviše za to brine vjerno, postojano, odrješito, srčano, da se domovina uzdrži u svojem

narodnom jedinstvu i redu, ter sve učini, kako da ju usposobi, da savršeno postigne sebi predloženi cilj: taj je prvi sin domovine.

Da domovina obstoji i napreduje, od potrebe je, da svi njezini sinovi zajednički djeluju. Ne mogu pak zajednički djelovati, ako se ne slože u misli i volji i porabi raznih sredstava. Ali ljudski razum i ljudska volja nisu po naravi opredieljeni, da nuždno upravo ovako djeluju, a ne drugačije. Da se dakle usred tako različnih mnienja i sklonosti i sposobnosti i znanja i želja sklone na to, neka bi se svi poslužili stanovitimi sredstvi, od potrebe je neka sila, koja je kadra i opredieliti način djelovanja i obvezati volju svih, da ovako djeluju. Ta sila, to je onaj ugled, autoritet, što u svakom družtvu mora da bude; ta sila, to je osobito onaj ugled, što si veliki muževi stiču u svojoj domovini, ter za sobom potežu sve, ter ju prenačinjaju, usavršuju, preobrazuju. To su pravi otci domovine.

I u Hrvatskoj stekao si je svojimi zaslugami i svojim veleumom, svojim plemenitim srcem i naprezanjem svih svojih sila, svojim neumornim radom i neprekidnom i požrtvovnom ljubavlju preuzvišeni gospodin dr. Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-sriemski u Djakovu, naslov prvoga sina i otca domovine hrvatske. To je odgovor cieloga naroda hrvatskoga na rečenicu njegovu, što si ju je napisao na zastavu, kad ju je razvio i razastro pred njim, te se njemu i Bogu zavjerio prije petdeset godina, da će ju visoko držati pred prijatelji i neprijatelji: Sve za vjeru i za domovinu!

Što je na tu zastavu zapisao, to je kako sâm i riečju i činom ostvarivao kroz sav život svoj, tako je i svakom sgodom ustajao na obranu pravâ vjerskih i domovinskih, ter je svakoga ako ne do uvjerenja doveo, da se ne smije dirati u prava sv. vjere i domovine hrvatske, a ono ga je svojim ugledom oborio, da pred njim nije slobodno, ne ću kazati, napadati na prava vjerska i domovinska, nego ni prašinu na njih dizati.

Nije čudo, što je preuzvišeni gospodin biskup Strossmayer uviek jednako ta prava branio, jer ih je naslanjao na vječna načela. U svakom pravu, u svem, što je istinito, neka je čudovita, vječna, neodoljiva sila, koje može samo onda nestati, kada nestane samoga prava. Kad silnici zagospoduju, onda im sile ne bi nikada nitko slomio ni prevladao, kad bi joj pošlo za rukom podkopati svako pravo ter mu izkorieniti i pojam i ime tako, ter podpun muk nastane, kad je govor o kakovu pravu. Ali ako joj to i ne podje za rukom; ona ipak nastoji do toga dotjerati, da se pravdi usta začepe. Dok ima i jedne samo pravedne duše, koja smjelo ustaje na obranu prava, dotle se silnici uznemiruju, žeste se, jer naslućuju, da im se vječni zakoni opiru. Do drugih ljudi nije im puno stalo, ili im oni malo straha zadavaju, jer je svaka sila za vremena, a pravo je s neba.

Tako je preuzvišeni gospodin biskup Strossmayer radio. On nije gledao, gdje je većina ili manjina, nego upirajuć oči u pravednoga Boga nastojao je svojim veleumom pogoditi, gdje je pravo, i tomu pravu gledao je prokrčiti put, ma se jaki neprijatelji tomu i opirali. I onaj mir, i ona otvorenost i iskrenost, kojom je on pravo branio, i ono osvjedočenje, da se pravo brani, davalo je samomu pravu neku veću silu, tako, te je ona zahvatila i mnoge druge. To je ona ćudoredna sila, koja sve za sobom poteže, koja je preuzvišenoga biskupa podigla do toga, da je postao glava i vodja svemu narodu hrvatskomu bez vojske, bez sudova, bez tudje pomoći osim svoga veleuma i svoje požrtvovnosti.

Gospodin Bog ne ostavlja svoje istine nikada bez svjedokâ, koji ju brane do zadnje kapi krvi svoje. Ali ti svjedoci nuždno nailaze na mnogobrojne zapreke i težkoće, koje vremenom rastu, a koje imaju svoj vrutak u mislih, u strastih, u koristih, u prepletenju stvarî čovječjih. I ti zapletaji ne će se sami razplesti, nego im valja na put stati odriješitim i neprekidnim radom. Tomu radu za istine, na kojih počiva dobrobit vjere i domovine, stavio se je na čelo naš preuzvišeni gospodin Strossmayer, ter je prevolio ići u progonstvo u tudjinu, nego li odustati od svojih načela i nazora, za koje je mislio, da se oslanjaju na istini.

I preuzvišeni biskup Strossmayer nije samo branio prava vjerska i domovinska, nego je nastojao, da svaki Hrvat sebi usvoji svetu vjeru Kristovu, i da mu se naobrazi um i volja i on sav prema svojim silam i osebujnostim narodnim. Vjera je jedna katolička po svem širokom svietu, ali ju različno izražavaju različiti narodi. A naš narod je tako sretan, ter je on jedan od one nekolicine narodâ u svietu, koji imaju pravo svojim jezikom obsluživati službu Božju. Preko hiljadu godina naš narod služi se, istina, obredom latinskim u liturgiji, ali ju izražava svojim milozvučnim staroslavenskim jezikom. I to je dosta bilo, da je onaj muž, koji je sav svoj rad posvetio vjeri, vatreno ustajao na obranu ne samo sv. vjere nego i naše stare povlastice dane i potvrdjene kroz stoljeća od svete Stolice, povlastice, služit se staroslavenskim jezikom u liturgiji. I baš lani i ove godine dao si je naš častni starac i te kako truda, da se spase ta naša starodrevna povlastica za Dalmaciju i Istru.

I kad je njegov prijatelj bio pred papom Leonom XIII. sve navodeći, što je samo znao, sa ostalom dvojicom odličnih svećenika, onda je papa vatreno kazao: „Sveta Stolica vazda je čuvala i branila povlastice dane raznim narodom; tako će i vaš jezik što se više može očuvati u liturgiji." I mnogo toga, drugoga rečeno je u obranu naše glagoljice, tako, te je naš častni starac Strossmayer vrlo veseo bio, što njegove žrtve nisu bile bez uspjeha.

Mora se tu u slavu našemu biskupu osobito to iztaknuti, što je on običavao svakom sgodom, osobito svečanijom, izticati vjeru i njezina vječna načela ne samo u crkvi, nego i izvan nje, poimence po školah, a vanrednim načinom, otvarajuć dva naša najvažnija za naobrazbu zavoda: sveučilište i akademiju u Zagrebu. Jasno i bistro progovorio je on tom sgodom, kako je križ, na kojem se je Spasitelj svieta žrtvovao, temelj svemu znanju i umienju, i kako nema prave naobrazbe ni prave odgoje bez vjere u Krista, Sina Boga živoga.

I toj živoj vjeri, koja ję dubok korien u srcu njegovu zahvatila, i ljubavi napram Kristovoj crkvi, koju je on na Petru osnovao, ima se zahvaliti, što je svoje najkrasnije djelo, koje odgovara i njegovu veleumu i njegovu plemenitom i velikodušnom srcu, u koje je pretočio sav svoj zanosni duh, posvetio osnutku crkve Petru posvećene, u kojoj je dao naslikati sve, što njegova poletna duša ljubi. I kako je sâm svoje duboke misli i nježna čuvstva srca svojega uviek gledao da izrazi što krasnije i umjetnije, tako je i odabrao što vještije slikare i kipare i druge umjetnike, da što umjetnije izraze sve dogadjaje staroga i novoga zavjeta i njega samoga, kako to svoje nenadkrilivo djelo Gospodinu, od koga sve, što je dobro i u istinu liepo, dolazi, prikazuje vodjen svojim sv. imenjakom Josipom, nâdajuć se, da će se Gospodin ublažiti gledajući na svoga hranitelja Josipa, ako bi šta na njem zapazio, što mu se ne mili.

I kako je on nastojao oko toga, da svoj narod zadahne vjerom naših pradjedova, koji su za nju svoju krv prolievali, tako je sav svoj trud ulagao u to, da narod naš zadrži svoje narodne običaje i nošnju, da ljubi svoj jezik, da se naobrazi i odgoji u svojem jeziku, da sve svoje osebujnosti narodne očuva, da svom dušom svojom zavoli svoju grudu, na kojoj je ugledao svjetlo života. Što je sama narav narodu zasadila u srce, to je on htio svakomu predočiti, kako čovjeku osim Boga i njegove crkve ne smije ništa da tako omili kao domaće ognjište. I kao što diete svoju otrcanu i ružnu majku predpostavlja kraljici najljepšoj ovoga svieta, jer je njegova i jer ju ljubi i od nje je ljubljen; tako je i naš starac nastojao već djeci usaditi u srce, kako im je ljubiti domovinu, jer je njihova i jer su ljubljena od nje i valja da ju ljube i njezinu ljubav da predpostave ljubavi i štovanju svake druge zemlje, bila ona ne znam još kako napredna i liepa. I prema tomu se je on uviek borio za to, da našom domovinom ravnaju vlastiti sinovi, a ne tudjinci, koji nemaju srca za ono, što je nam sveto. I toj njegovoj zanosnoj ljubavi k domovini ima se zahvaliti njegovo neutrudivo naprezanje svih sila, da se tudji jezik iztisne iz naših škola, a svagdje uvede naš milozvučni i prekrasni jezik širom naše mukotrpne domovine. Isto je tako silan novac trošio u svrhu, da se domaći sinovi naobraze, koji su davali nade, da će se oduševiti za naš jezik i za sve, što je naše. Odatle potječe i ona neprekidna požrtvovnost za našu knjigu i za sve pisce, osobito one, koji su trebali njegove pomoći. I ako se mnogi, koji njemu sve imaju zahvaliti, njemu iznevjeriše i ustaše na svoga dobročinitelja, on ipak ne presta nikada dobro činiti u tom pravcu.

Nije čudo, što su Niemci, što su Madžari u tom odlučnom ustajanju na obranu našega jezika po svoj domovini, po školah i uredih, nazirali neku mržnju na njihov jezik i njihov narod; jer mnogi od njih bili su u misli, da samo njihov jezik i njihov narod ima pravo obstojati. Oni su dakle sami krivi takovim mislim, a ne naš starac, koji je upravo i od njih naučio svoju domovinu i svoj jezik ljubiti i svoj narod prema njegovim osebujnostim narodnim naobražavati. O, kad bih mogao onim svim Niemcem i Madžarom doviknuti, koji bi rad drugim nametnuti svoj jezik i svoju narodnost: Što, zar je samo vam Bog dao vaš jezik i vašu domovinu, a nam Hrvatom nije takodjer dao naš krasni jezik i premilu nam domovinu? Tä upravo to i jest najveći razlog za svakoga čovjeka, osobito za svećenika, da svom dušom ljubi svoj jezik, svoju domovinu, što nam je sâm Bog dao upravo ovaj jezik, što ga imamo, upravo ovu domovinu, što ju posjedujemo. To je, što je i našega starca oduševljavalo i još ga uviek oduševljava, da jednako sve svoje i sebe samoga žrtvuje za domovinu, kao što sve i sebe samoga žrtvuje za vjeru.

I to neprekidno žrtvovanje za vjeru i za domovinu ne može se ni pomisliti u plemenitu srcu, a da se ne pomišlja, kako bi se doskočilo mnogobrojnim potrebam i nevoljam i protivštinam i nesrećam našega siromašnog naroda. I to je naš starac obilno činio. Nije bilo gotovo nikakva nesretnika u našoj domovini, a da se k njemu u svojoj nevolji nije utekao; niti je bilo kakove nesgode ili nesreće, a da joj on nije u pomoć pritekao; niti se zasnovalo kakovo plemenito družtvo, a da mu on nije svrhe podupro. Njegova kuća bila je

i jest uviek stjecište svim stradalim sve domovine. Kad starac jednoć zaklopi oči, onda će istom sva širom domovina uvidjeti, što je u njem izgubila.

Takav muž takovih vrlina nije mogao ostati nepoznat ni u tudjem svietu. Njegova divna djela pronosila su mu slavu preko hrvatskih granica, te će jedva biti prosvietljena čovjeka ma u kojem narodu u Evropi, koji nije čuo za ime Strossmayerovo. Koliko ga pak štuju glasoviti ljudi po austro-ugarskoj monarkiji, najbolje se vidi iz počasti, što mu ju izkazuju od prigode do prigode, kad mu čitavi sborovi carevinskoga vieća takovom danom sgodom čestitaju. Isti njegovi zavidnici i neprijatelji puno doprinose njegovoj slavi, jer udarajući na njega i na njegova slavna djela izazivaju tim mnoge dobre, koji ne samo suzbijaju takove nepravedne napadaje, nego ne daju, da se ta sjajna djela potamnjuju, ter ih u pravo svjetlo stavljaju, neka se svatko u njih ugleda. I tako je već srasla častna osoba našega starca sa domovinom, te premnogi Hrvati pravom misle, da oni hoće na istu domovinu i njezina prava da navale, koji ustaju na njega.

I Ti, prvi sine i otče domovine hrvatske, pod zastavom, koju si prije petdeset godina razvio, a na koju si napisao: „Sve za vjeru i za domovinu!“; pod zastavom, pod koju si okupio muževa na hiljade, podji pred oltar Božji i prinesi Bogu ljubavi zlatnu misu biskupsku, i kao što je ona zlatna, puna ljubavi, tako ju i prinesi zlatno punim srcem ljubavi, koja Ti je kroz svih petdeset godina bila na jeziku, bila u srcu, bila u mnogobrojnih djelih Tvojih, pa ju prinesi svu za vjeru, koja je i te kako u pogibelji, da ju neprijatelji krnje oduzimajuć joj sad jednu krasotu sad drugu; prinesi ju svu i za domovinu, kojoj se i vlastiti sinovi iznevjeruju, te i njoj prava hoće da krnje; prinesi ju i za iste te sinove zabludjele, zašle na stranputice, pa s Onim, kojega Bogu ljubavi prinosiš, reci i Ti pun ljubavi: Otče, oprosti im, jer ne znaju, šta rade!

STROSSMAYERU.

EUGENIJA ŠAH.

Pod oblačnim, zastrtim nebom malena zemlja je snila,
Sve žudeć, da u san joj struja kulturnog svjetlila sikne,
Kad zaiskri zviezda kroz oblak — a slavska proròkinja vila
„Strossmayer!“ — klikne.

I proplane sjetna joj duša na poklicaj imena toga,
Jer sgleda, gdje divski monògram sred hrvatskog obzorja blista,
Koj' zlatom će Hrvat upisat na praznu još stranicu svoga
Povjestnog lista.

I traci mu sievnu daleko, i k Romi i k svetomu Kremlju,
Sve tamo uz Franciju slavnu i preko atlantskog kruga,
Na globusu svjetskom razsvietliv još tamnu i neznanu zemlju
Slavjanskog juga.

A s ovih se plamenih traka tad Ideja velebna splela
I slila u herojski lik se, u lik od suhoga zlata,
Kom' ruka je slavjanske vile uvajala zapis sred čela:
„Genij Hrvatâ“.

Pa Heroj se do svoda digo, gdje narodne zviezde se roje,
Božanskijeh ideala gdje sunčani traci se steru,
I hrvatskom stiegu upisao bezsmrtno geslo je svoje:
„Za dom i vjeru!“

Svoj narod je na grud si vinô, nek tuj bar o Edenu sanja —
Iz njegova srca nek pije rodòljublja bistricu živu:
I narod ju pije — u borbah — i oduševljenjem se klanja
Svojemu divu.

Uz žrtvenik vječni, na kome sja kršćanstva pobjedni znamen,
A za koji Hrvat se opiro viekove paklenom biesu,
Na svjetlilu Hristovu njegov mu Prometej užego plamen
Prosvjetnom kriesu.

Kô mâna gladnim Judejcem zvuk imena njegova pada
Na poljanu narodne sloge, gdje rodjena braća se kolju,
I zove joj s neba kroz pustoš tog kletoga, razdornog jada
Budućnost bolju.

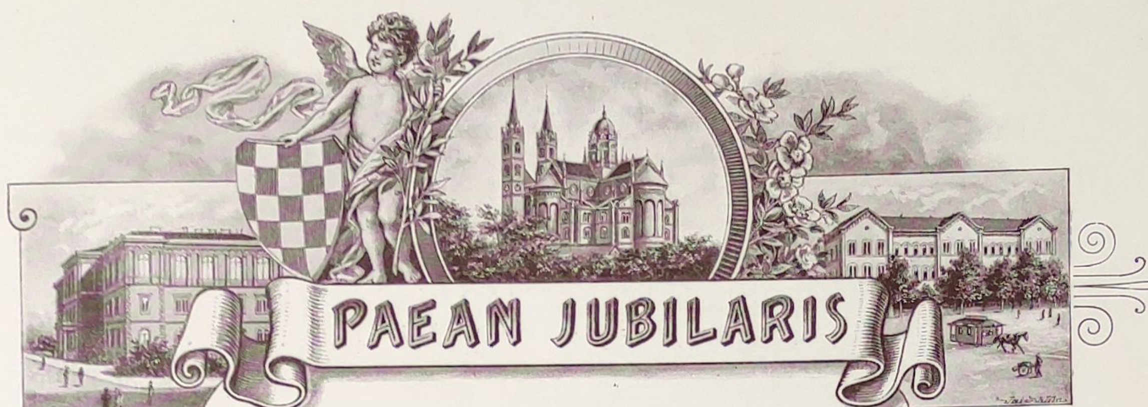
A njegov kad narod sad divsku i velebnu Ideju sniva,
Kad odlike ljudskoga duha u jedan sve Ideal stiče,
U jedan kad pojam mu slieva domòljublja misô se živa:
„Strossmayer!“ — kliče.

O, na zvuk se imena toga Hrvatâ svih srce razgara,
O, na zvuk taj hrvatskoj sviesti mračna se razganja tmuša,
O, na zvuk se imena toga razplamsa od zanosna žara
Hrvatska duša.

I hrvatskog roda će ponos s tim imenom uviek se sretat,
I hrvatskog roda će ljubav viek blistat mu blistajem zlata,
I hrvatskog roda će harnost viek na ovo ime se skretat:
Dok je Hrvatâ!

Pa posljednje hrvatsko srce da sudba bi skosila vajno,
Zvuk „Strossmayer“ ne bi u ništar, u Ereb izgino s njime,
Iz vječne će Petrove Crkve u vječnost se vijat to sjajno,
Bezsmrtno ime.

PAEAN JUBILARIS

P. PANČIĆ S. J.

Alto Sionis vertice Praesulem
Cernis colendum, cara Croatia,
Ut nixus inflexo bacillo
Hauriat impavidos amores

Ex Corde JESU? Robur o inclytum,
O vim potentem Cordis amabilis,
Ad quanta Patrem gloriosum
Impuleras bona molienda!

Longos per annos mellifluum Tuum os
Exuberantem progenuit gregem,
Quos tres sorores Caritas, Spes,
Casta Fides docuere Christum

Sequi potentem. TE duce provido
Ubique virtus excubias agit:
Lupi politi dissipati,
Subdola calliditas notata.

Amor morosam canitiem fugat,
Amor seniles extenuat rugas,
Amor quietem pellit aegram,
Semper amor petit altiora.

Nunquam restinxit sollicitus Timor
Ardentem amorem, nec rabidae Minae
Nec Ira, nec voces potentum,
Nec mala fulgura terruere.

Pugnans in armis consenuit caput,
At dextra quovis fulmine fortior
Prostravit hostem seu tremendas
Ausus adire Sionis arces

Ut fraudulenta subrueret manu,
Intaminatae seu penetralia
Fisus Croatiae inquinare,
Ut rueret raperetque pacem.

Dravus rapax dum prata rigaverit
Cum fratre Savo, dum radios novus
Sol sparserit curru renidens
Flammigero varios per orbes:

Semper verendum Patria TE Patrem
Dicet nepotique ingenuo sagax
Narrabit insignis Diacovae et
Zagrabiae monumenta celsa.

Vivas o vivas laurigerum decus,
Vivas Sionis gloria, lux bona
Croatiae vivas, fac omnes
Nos sapienter amare JESUM!

ΤΟ ΤΩΝ ΚΡΟΑΤΩΝ ΑΓΑΛΜΑ.[1]

JACOBUS KILANK S. J.

Λάμπεις ἐν ἄλλοις Ἀωσφόρος ὡς φάος,
θαητὸν ἄστρον· ἀθάνατον χύτο·
ἄσβεστος ἀκτὶς αἰὲν ἔργων
εἰς χθόνα καὶ διὰ πόντον ἕρπει.

Φέρβει κρατίστην γλῶσσαν ἔχων σθένος,
τανύπτερος τὺ αἰετὸς ἔπλεο·
προσηνὲς ἐσθλοῖς μηχανᾶσθαι,
δυσμενέσιν φόβον ἐμβαλέσθαι.

Ἐρῶ ἀλαθῆ· οὐδένα πατρίδα
εὐεργετοῦντα μᾶλλον ἐγνώκαμεν
εἰς ποντιᾶν ψάφων ἀριθμόν·
ψάμμος ἀριθμὸν ἔφευγε πάντα.

Καλῇ δ' ἐν ὀργᾷ πάρμενε μὴ καμὼν
ταῖς δωρεαῖσι· μὴ παρίει καλά·
χάρις φίλοις ἐξαρκέουσα
μείλιχα πάντα ἔτευχε πολλοῖς.

Φάνης ἰατήρ· χρὴ μαλακὰν χέρα
βάλλοντα ἕλκος ἀμφιπολεῖν πόλει·
σπουδὰν κυβερνατῆρος αἰὲν
ἅπασάν οὐ μάκαρος τέθηκας.

[1] Ovu ćemo klasičnu grčku odu, spjevanu od učenog Isusovca u slavu zlatnom jubilaru biskupu Strossmayeru, prevesti po smislu, da joj i negrci znadnu za krasni sadržaj:

Dika Hrvatâ.

1. Divna zviezda Danica; neumrli sjaj Tvojih djela širi se po svem svietu.
2. Govornik poput orla, sličan svetomu Ivanu, dobrim blag, neprijateljem strašan.
3. Najveći dobrotvor naroda svoga; dobročinstva mu bezbrojna kao piesak na obali morskoj.
4. Plemeniti Mecena, neumorno i darežljivo podupirući sve, što je uzvišeno.
5. Liečnik, koji nježnom, blagom rukom lieči rane, brižno upravljajuć presrećnom biskupijom svojom.

STROSSMAYERU.

IV. EV. ŠARIĆ.

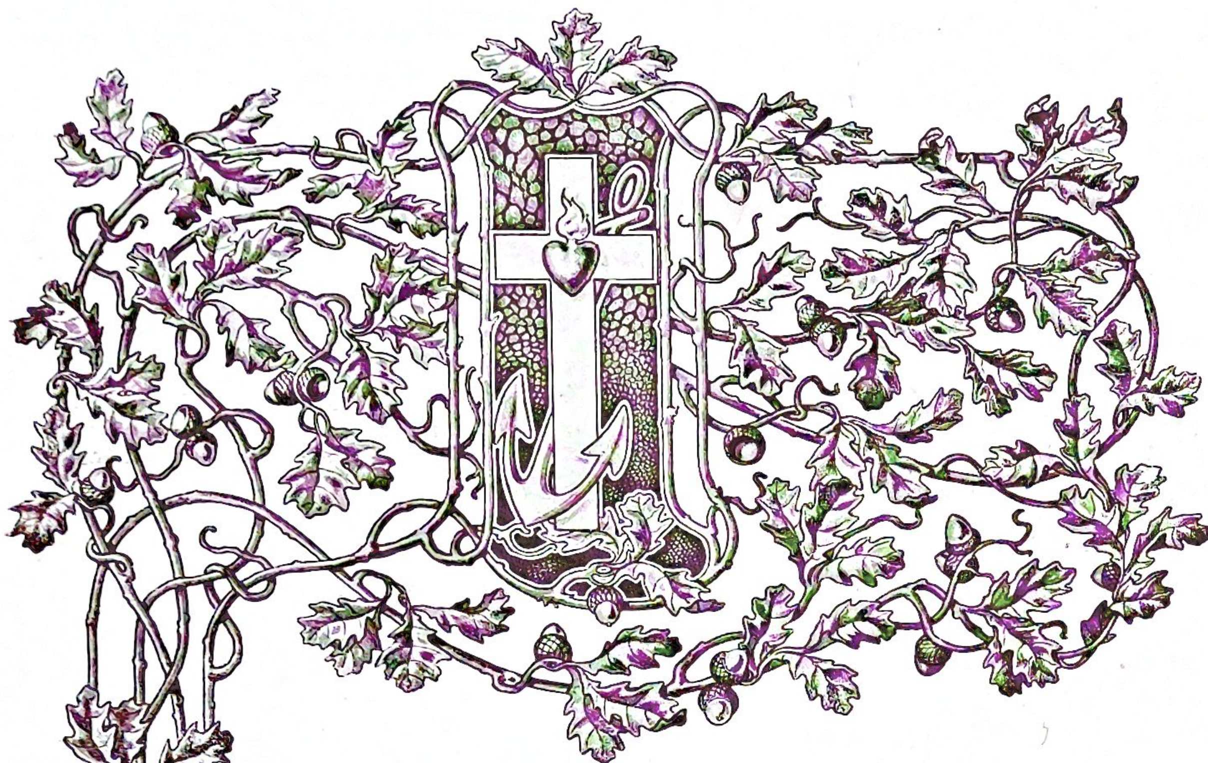
Sirota Lazar gavanu na vrati',
Al' zalud kuca za komadić hljeba:
Sad ni Bogu se ne ću odazvati,
Sad, dokle kušam, što su slasti neba!
Da, družbo moja, dajte nek se pije,
A glupak, prosjak, Lazar neka mrije! —
Na štapu Lazar jedva dušom da'ne,
Okò njeg paščad oblieta i laje
I gladna liže Lazarove rane,
A gavan uz smieh, buku vrieme traje.

I moj je narod dugo lazarovo,
Al' zalud kuco, ništa ne dočeko;
Izvalila se sila na njegovo,
A on skapávo od svoga daleko.
Koliko puta doviknuli gromi:
Tu granu slavsku triesak munje slòmi!
Mač, koplje bojno u ruke mu dali,
Nek Hrvat gine, bratsku krvcu lije;
A zato su ga gospodari zvali,
To varvar, glupak, podlak — čovjek nije!

I vrieme minu, talabuka minu,
Iz sladkih snova smrt gavana prenu:
Iz sa dna pakla oči gor' uzvinu,
A prosjak Lazar u po neba krenu;
Smrt otela ga nesrcu i biedi,
U Abramovu Lazar krilu sjedi.
Zalúdu gavan kâp sad vode čeka,
Ne odzivlje se Lazar sdvojnu glasu,
Odjekuje mu samo Pravde jeka:
Dozivao te Lazar dosta k spasu. —

I vrieme minu, talabuka minu,
Prevršila se čaša gorkih muka;
Nebesa glednu moju domovinu,
Spas poslaše joj iz njezina puka:
U Abramovo Hrvat krilo sio,
Hrvatu Abram Josip Juraj bio.
Zaludu sada obećanja trista,
Zaludu tiran primamit ga kuša:
U našoj sviesti luč slobode blista,
A užegla ju Biskupova duša!

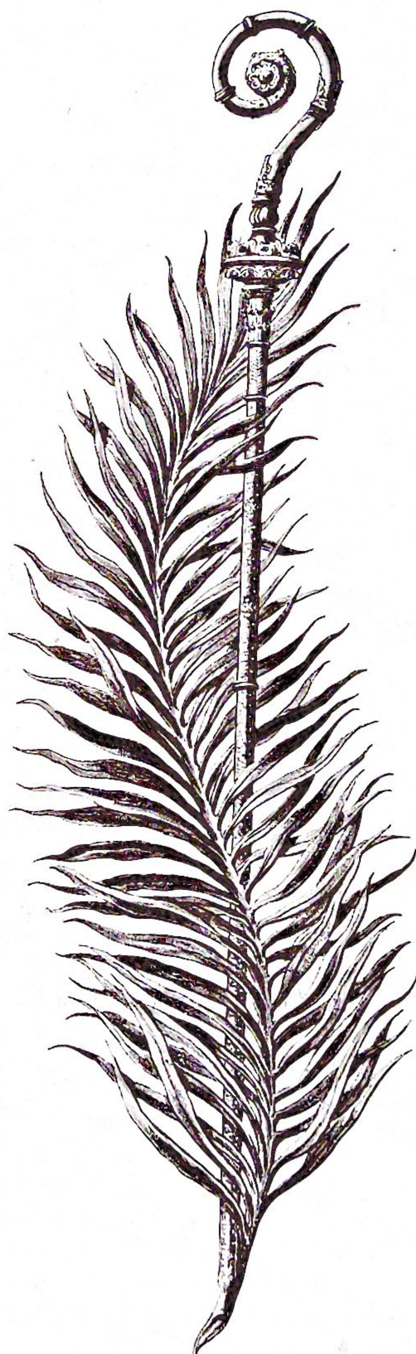
ZLATNA SLAVA STROSSMAYEROVA.

DR. IVAN ŠARIĆ.

NA MALU GOSPOJINU 1900.

Tu slavu proslavilo je sve Hrvatstvo, proslavilo je sve Slavenstvo, proslavila je Crkva i domovina najvećim zanosom i oduševljenjem. Proslava je ta bila u svakom pogledu upravo veličanstvena. Oko velikoga hrvatskog biskupa u malom Djakovu nadjosmo na Malu Gospojinu godine 1900. najodličnije zastupnike iz svih hrvatskih i slavenskih krajeva. Hrvati iz uže Hrvatske i Slavonije, iz Dalmacije i Istre, iz Bosne i Hercegovine, a s njimi braća Slovenci, Srbi, Bugari, Česi, Poljaci i Slovaci uhvatili se u bratsko kolo oko velikana biskupa Strossmayera. Svi mu kao jedna duša i jedno srce izkazuju svoju ljubav, svoje štovanje, svoje udivljenje; svi ga zovu svojim ljubimcem i prvim sinom naroda hrvatskoga i otcem domovine hrvatske. Iz hiljadu slavenskih grla ori se Strossmayeru pjesma: „Ljubimo te, naša diko!“ A nebo se veselilo toj pjesmi, toj slavi, tomu zanosu, te svojim suncem i svojom vedrinom još više obasjalo i razvedrilo taj svečani, veliki dan, taj pravi sjajni triumf miljenika Boga i naroda svoga.

Uoči toga dana hrlili u okićeno Djakovo mnogobrojni gosti sa svih strana. Med prvimi je bio vrhbosanski nadbiskup dr. Stadler, koji je pohitio, da prvi od svih, još uoči jubileja, pozdravi zlatnoga jubilara i svojega prijatelja. A nosio mu je iz ponosne Bosne krasne darove: zlatan biskupski štap, što ga je izradila u Sarajevu bosanska ruka umjetnica, i krasno uvezan svečani broj „Vrhbosne" u slavu Strossmayeru i veliku uokvirenu najnoviju sliku Strossmayerovu. Biskup je bio vas blažen, kad mu je nadbiskup praćen otmenim bosanskim odaslanstvom predao ove liepe darove, te iztaknuo u zanosnoj svojoj rieči, da dolazi s iztoka naše liepe domovine hrvatske, a ljudi sa iztoka običavaju sa sobom darove donositi, kad dolaze na poklon svojim kraljevom, a Strossmayer je kralj hrvatskih srdaca. Biskup je nato odmah sav razdragan odlučio, da će sutra kod svoje zlatne biskupske mise kao biskup bosanski nositi ovaj zlatni biskupski štap bosanski, kojega nije mogao da dosta nahvali. Iza bosanskog poklonstva poklonilo se je sve Djakovo svojemu omiljelom biskupu. Na večer u sedam sati zaplivalo je sve Djakovo u moru svjetla. Takove razsvjete nije još Djakovo vidjelo. I najmanja kućica htjela je da bude razsvietljena. Domalo udari Djakovom glasba, što je išla pred dvor jubilarov sa povorkom od preko pet stotina bakljonoša i nosilaca lampiona i sa pjevačkim sborom hrv. pjev. družtva „Preradović". Nasta klicanje i neopisivo oduševljenje na glavnom trgu, kad se na prozoru svojega dvora pokaza preuzvišeni gospodin jubilar uz nadbiskupa zagrebskog Posilovića, nadbiskupa vrhbosanskog Stadlera i biskupa dubrovačkog Marčelića. Biskup se zahvali djakovačkom načelniku, koji ga zanosno pozdravio, a nato i opet zapjevali pjevači, i opet iz hiljadu grla zaorili urnebesni poklici: Živio jubilar!

Sutradan već u rano jutro počele dolaziti sa svih strana Djakovštine procesije sa zastavami, a na čelu im župnici. Divna, velika djakovačka stolnica ne može ni deseti dio da primi od onoga silnog naroda. U 9 sati izadje u pravom slavlju jubilar biskup iz svojega dvora, da odsluži u svojoj crkvi svoju zlatnu biskupsku misu. Na čelu velikoj asistenciji stoje nadbiskupi: Posilović i Stadler, biskupi Marčelić i Voršak. Za jubilarom stupaju odlični odaslanici iz svekolike Hrvatske i iz svih krajeva slavenskih. Od odaja jubilarovih pa sve do velikog žrtvenika u crkvi proteže se špalir djevojaka i školske djece, a sve je u bjelini i hrvatskom trobojnicom preko ramena. A naroda okolo na hiljade. Začarala nas ta slikovita i ukusna nošnja slavonskih seljaka.

Započe upravo mladenačkim žarom jubilar svoju zlatnu misu, da ju prikaže Bogu sigurno za narod svoj. Pod misom je u 4 glasa pjevalo hrvatsko pjevačko družtvo „Preradović". Iza evangjelja, u hrvatskom jeziku odpjevana, prosbori jubilar krasnu, rječitu propovied, za koje je vladao samo pobožan i svečan mir. Zlatna biskupova usta osvajala su svačije srce. On se je zahvaljivao trojedinomu Bogu, bl. Djevici Mariji, molitvi sv. Petra, kojemu je u čast crkvu sagradio i posvetio, i puku svojemu, što je doživio petdesetgodišnjicu svojega biskupovanja. On je molio sav narod svoj, da samo uviek ostane vjeran Isusu, istini i pravdi njegovoj. On se je zavjerio narodu svojemu, da će raditi sve do zadnjega daha svojega, te mu mila domovina bude čestita, slobodna i srećna. On se je zahvalio i velikomu papi Leonu XIII., koji napram njemu pokazuje osobitu svoju ljubav i poštovanje, i svaki put, kad mu se kakova nepravda nanese, on mu utjehu pruža. Napokon je suzom u oku opomenuo veliki starac dobri svoj narod od prilike ovako: „Čuvaj, moj narode, čuvaj baštinu od djedova tebi ostavljenu; budi štedan, radin, osobito štedan, da ti se baština od Boga ti dana i od otaca ti namrla ne otudji, i da ju neokrnjenu potomstvu svojemu predaš!" U cieloj crkvi vladalo je silno ganuće na ove biskupove rieči.

Sve za
vjeru
i za
domovinu
1850

Sve za vjeru
i za domovinu
1900

Na kraju sv. mise podielio je biskup svim prisutnim svečanim načinom papinski blagoslov po osobitoj milosti svetoga Otca. Sad iza mise došla su na red razna poklonstva i deputacije, što ih je biskup svečar primao redom u svojih odajah. Bilo je u jednu rieč zastupano sve Hrvatstvo i Slavenstvo. U ime prisutnog episkopata i svega stranog svjetovnog i redovnog svećenstva progovorio je hrvatski metropolita Posilović. Vašu Preuzvišenost, reče od prilike nadbiskup, obdario je Bog vanrednimi darovi. Vi ste Bogu na slavu a narodu na čast. Vi ste ustanovili akademiju, Vi ste dali prvi temelj sveučilištu. I jedan i drugi zavod stavili ste pod zaštitu Boga i svetoga križa, kao da ste slutili, da će valovi bezbožtva ubrzo navaliti na granice Hrvatske. Sazidali ste veličanstven hram Bogu u namjeri, da posluži slavi Boga, ali i spasu naroda i sjedinjenju crkava. Utemeljili ste dječačko sjemenište u nakani, da Vam izlazi u narod svećenstvo duhom Božjim nadahnuto. Proputovali ste toliko već puta svoju biskupiju i uviek i svagdje upućivali svoje stado, da sliedi put istine i pravde. Napisali ste divne i mnogobrojne enciklike i u njih ste progovarali ne samo svojemu stadu i svećenstvu, već i svemu narodu hrvatskomu. Ostavili ste stotine i stotine još neizbrisivih tragova, od koiih je tolika korist i Crkvi i domovini, i kojih nitko nikada ne izbrisa. Tješite se stoga i mirno pogledavajte na dugi taj niz svojih godina u biskupovanju! One su znak osobite milosti i ljubavi Božje naprama Vam. I današnju žrtvu Vašu primio je Bog iz ruku Vaših. Ta žrtva uviek Vam je u ustijuh i uviek Vam je i u srcu: ex abundantia cordis os loquitur. Vi ste čovjek ljubavi i žrtve Božje. Pa zato, o Isuse, daj prosipaj i u napredak milosti svoje na ovoga slugu svojega, da nam još dugo našu dragu hrvatsku domovinu čuva, prosvjetljuje i za Tebe razpaljuje!

Iza ovih milih nadbiskupovih rieči biskup se je zagrlio i izljubio sa biskupi, pa kazao, kako je utješljivo, kad su braća jedno. Ecce quam bonum et iucundum habitare fratres in unum! Svećenstvu je spomenuo ljubav prema Bogu, prema zvanju svojemu, prema domovini svojoj, jer Isus toga nikada ne odjeljuje, jer nije i ne može da bude mio Bogu onaj, koji ne ljubi Jerusalema i Izraela svojega.

Sad su pristupila i druga još krasna poklonstva i čestitke, što su sve zadahnute bile samo dubokim poštovanjem, samo velikom odanosti i zahvalnosti naprama biskupu.

Iza podne poslie dva sata, kad su bila ovršena sva poklonstva, sabrali su se pozvanici i odaslanici u dvoru biskupovu na svečani objed. Bilo ih je oko dvjesta. Za objedom nazdravio je najprije svečar domaćina u slavu i dug život svetomu Otcu papi Leonu XIII., koji toliko ljubi i štuje narod hrvatski. Biskupova zdravica saslušana je stojećke i prihvaćena burnim klicanjem: Živio papa! Odmah je nato nazdravio domaćina i kralju, te naglasio, kako su Hrvati vazda bili vjerni svojemu kralju i tu svoju vjernost junačtvom i krvlju zasvjedočili. I ova je zdravica saslušana stojećke i popraćena trokratnim Živio!

Sad je ustao nadbiskup Stadler, da nazdravi svečaru, a s njim su ustali i svi prisutnici. Nadbiskup nazdravlja u ime svega hrvatskoga naroda ljubimcu hrvatskoga naroda, što je izazvalo dugotrajno povladjivanje i pljeskanje. Onda je zanosno govornik nadbiskup med inim i ovo rekao: Ova današnja svečanost prava je narodna svečanost, jer cieli hrvatski narod misli kao i mi, te goji prema biskupu ista čuvstva, koja mu evo mi ovdje odkrivamo: naše misli i čuvstva jesu misli i čuvstva svakoga čestita i sviestna Hrvata. (Burno odobravanje i oduševljeno klicanje svečaru.) Oni, kojim je povjereno, da vode narod, ne misle danas na našega svečara. (Burno odobravanje svečaru.) No ako on i nije dobio vanjskoga svjetovnog odlikovanja i reda, on ima red, koji najviše vriedi: ima ljubav i poštovanje poštenoga svoga hrvatskog naroda. — Ove rieči izazvale su gromoglasno odobravanje, što se ne može da opiše. Nadbiskup je još dalje govorio divno i odlučno, kao što to naš Stadler zna, zanio je sav sbor, koji na kraju govora iza gromovita klicanja zanosno zapjeva: „Ljubimo te, naša diko!"

Svečar jubilarac, ganut tolikom ljubavi i entuzijazmom, usrdno se zahvaljuje, pozdravlja svojega metropolitu Posilovića i veliku hvalu izkazuje zaslugam nadbiskupa Stadlera, koji tako uzorno i apoštolski ravna katoličkom Crkvom u Bosni: zove ga Thaumaturgom. Drago mu je, što može pozdraviti i uzornoga biskupa iz Dalmacije, koja je vazda bila gniezdo hrvatskih junaka, a i danas ih ima, kako to napose pokazuju uzorni biskupi Marčelić i Uccellini. Rječitom besjedom zahvali se nato biskup Marčelić, a onda zaredaše druge zdravice iz ustiju bugarskih, slovačkih, poljskih, slovenskih i t. d. Takova šta niesmo još bili nikada prije doživjeli.

Takovom eto slavom odlikuje, časti i slavi narod hrvatski i sav sviet slavenski biskupa velikana Strossmayera, za kojega sklopimo ruke pa molimo, da nam još dočeka i diamantni svoj biskupski pir.

* * *

NA PETROVO 1901.

Posvetom ciele svoje biskupije, svojega miloga puka, presvetomu Srcu Isusovu htjede veliki biskup da okruni na Petrovo g. 1901. svoj zlatni biskupski jubilej. Nikada ljepše, dičnije i dostojnije nije mogao da jedan Strossmayer dokrajči tu svoju golemu slavu, kojom ga je tako milo obradovala milost Gospodinova. Kad je on tu svoju divnu želju i odluku izjavio, mi smo se tada sjetili njegovih rieči, što nam ih je pisao, kad nam odvraćao na našu zamolbu, da mu smijemo tiekom njegove jubilejske godine opremati ovu „Spomen-knjigu iz Bosne", kad već niesmo mogli prije. Kao kakav Pavao pisao nam je onda veliki Biskup:

„Ta Vi mene hoćete da uzvisite do neba. Neka te, brate, tako! Ja sam slab čovjek, velik grješnik. Miser sum, miserabilis sum, nudus sum, pauper sum et peccator maximus, qui nullis propriis meritis confido sed nonnisi infinitae misericordiae et infinitae caritati Dei mei. Što sam dobra možebit na ovom svietu učinio, to se ima jedino milosti Božjoj zahvaliti, onoj možebit ljubavi, koju je Bog u duši i srcu mojem osjetio prema svetoj majki Crkvi i prema siromašnomu narodu našemu. Non nobis, dakle, non nobis sed Nomini Domini sit gloria aeterna!"

Tako može da piše i govori čovjek nalik srcem na velikoga Taržanina Pavla. Pa tako je sigurno govorio veliki naš Biskup i u svojoj skromnoj sobici pred razpetim Isusom svojim, kad je vidio, kolikom ga je slavom i dikom obasuo sav hrvatski narod prilikom njegova zlatnoga biskupskog jubileja. Non nobis, Domine, non nobis, sed Nomini Tuo da gloriam! Svu je tu slavu, čast i diku predavao u ruke Gospodinu govoreć mu od prilike onako, kao i nam u pismu. I to je htio da javno pokaže, kad je odlučio da poklonom svojim i ciele svoje biskupije presvetomu Srcu Isusovu dovrši svoj biskupski jubilej. Želio je i htio je, da taj poklon, ta slava i dika Isusu nadmaši sve poklone i slave, što su ikada ikomu bili u Djakovu. Narod ga je shvatio i odazvao se njegovoj želji. I bit će, znamo, drago velikomu biskupu, ako tu slavu presvetomu Srcu Isusovu i u ovoj Spomen-knjizi makar spomenemo. Ona je najljepša zlatna kruna njegovu zlatnomu biskupskom jubileju. Ona je slavnomu Biskupu najljepši zalog vječne njegove slave na nebu.

Slava je ta bila, piše nam presvietli prijatelj iz Djakova, izvanredna, vriedna Božjega kulta. Djakovo je vidjelo dosta svečanosti, što ih je zahvalni hrvatski narod u raznih prilikah priredjivao velikomu svojemu Biskupu, ali ovako spontane, čisto pučke svečanosti nije još nikada gledalo. Svečanost je išla samoga Boga. Razplamtjelo ju Srce najveće, Srce nikad nepresahnjive ljubavi. Naroda, čisto hrvatskog naroda, sabralo se toga dana u pitomo Djakovo najmanje 20.000 duša. Nije bilo župe, a da nije bila zastupana; a bilo ih je i takovih, koje su Petrovoj crkvi odpremile i do 1500 svojih župljana. Djakovačka stolnica, koja prima 7000 duša, bila je puna, a po prostranom Strossmayerovu trgu, po biskupskom dvorištu i po obližnjih ulicah poredala se glava do glave. To je bila vojska pod stotinom bojovnih (crkvenih) barjaka, što je čekala čas, da Boga svoga, jedinog Spasitelja iz ovih naših dana, poprati djakovačkimi ulicami. I ona ga je popratila dostojno. Razvila se je procesija tako veličanstvena, kakovoj se ni najveći optimisti niesu mogli nadati. Ali je i Djakovo pokazalo, koliko ljubi svojega Isusa, koliko štuje svoje goste. Pred takom impozantnosti poklonili su se i inovjerci, pa su i oni nakitili svoje kuće i zapalili svieće. Mislimo, da nije bilo svećenika, kojemu niesu zaplivale oči u suzah, gledajući taj veličanstveni prikaz, slušajući taj divni poj u čast božanskomu Srcu. Redala se je pjesma sa molitvom, a redala se do u dvadeset hrpa, jer je bila tolika naloga vojske Isusove. Uvjereni smo, da je božansko Srce gledalo toga dana na onaj narod, slušalo njegov vapaj, pa da će mu i milostivo pomoći. Božanski plam, koji je do sada upalio desetinu dieceze, koji je svjetlom svojim obasjao do četrdeset bratovština, razgrijao je toga dana hiljade i hiljade srdaca, pa će tim plamom planuti svaki i najzabitniji kutić biskupije Bosne i Sriema. Veliki starac mogao je da toga dana bude zadovoljan. On je njim ponajljepše okrunio svoju jubilejsku biskupsku svečanost. A narod, njegov narod, bio je blažen, što je mogao svojega starog biskupa gledati, žarku i otčinsku njegovu besjedu slušati. Majke i otci dizali su na ruke poodrasliju — gotovo 10godišnju — djecu svoju, da barem jednom u životu vide velikoga, bajnom slavom već ovjenčanoga Biskupa svoga. Prizor je bio, da ti zarose oči od ganuća.

Tronuti je starac javio duševnu tu slavu svoje biskupije većemu Starcu u Rimu, a ovaj ga je 13. srpnja o. g. otčinskim pismom pomilovao i blagoslovio njega i stado mu uz pastire. Biskup naš uživa u toj otčinskoj ljubavi Namjestnika Isusova na zemlji. Nema gotovo dana, da se on ne spomene pape Leona XIII. I na dan ove slave Srcu Isusovu u svečanoj besjedi, što ju rekao u stolnoj crkvi, mislio je na Leona XIII. „Osobitim načinom," rekao je, „štujem, ljubim i klanjam se današnjemu velikom papi Leonu XIII., jednomu od najučenijih, najrevnijih, najzaslužnijih papa, što ih ikad bilo na stolici sv. Petra. On u prevelikoj svojoj dobi, od više nego 91 godinu, više nekim načinom na neumrlost spada nego na umrlost. On je vanjskim licem i obličjem svojim prava, istinita slika i prilika Isusova na ovome svietu. Ja ga kao takova neizkazano štujem i ljubim, pak mu se iz sve duše i iz svega srca klanjam. Hvala Bogu! I on je meni dobar, i on mene štuje, ljubi i u mene povjerenje ima. To je meni dokaz, da će se i Onaj, koga on tako sveto i plodovito na ovom svietu zastupa, meni i na sudnjem danu smilovati. On ljubi takodjer naš narod, rado ga blagosliva i Isusu preporučuje . . ."

I mi iza svega toga, što do sada kazasmo, velimo, kao malo prije i veliki naš Biskup: Hvala Bogu!

O SLAVENSKOJ LITURGIJI U NAS.[1]

IZ PERA STROSSMAYEROVA.

Naši su apoštoli posve uvjereni bili, da valja narodnost i narodni jezik sa samom svetom vjerom uzko spojiti i u živo orudje spasa ljudskoga pretvoriti. Ovim duhom opojeni ljubili su oni, njegovali i branili jezik slavenski u toliko, da su mu put do samoga sebe i do iste službe Božje prokrčili. Njima mi Slaveni zahvaliti imamo osobito ono preimućstvo našega jezika, kojim se nijedan narod u Evropi, ni Niemac, ni Francuz, ni Talijan ponositi ne može, to jest, da je jezik sveti, kojim se ne samo u iztočnoj nego i u zapadnoj crkvi služba Božja obavlja i presveto otajstvo vrši; kojim se kruh u tielo, a vino u krv Isusovu na spas svieta pretvara. Pa ako se upitamo: je li to velike muke i truda stajalo naše apoštole, onda istinitom povjesti u ruci odgovoriti moramo: jest to stajalo naše apoštole neizrecivoga truda i napora, koji su oni u probitak svetoj vjeri i narodu našemu sretno svladali, utekav se vazda pod obranu svete rimske Stolice. Odmah početkom svetoga zvanja svoga, kad su stali rieč Božju narodnim jezikom medju Slaveni propoviedati, kad su počeli sveto pismo i liturgijske knjige u slavenski jezik prevadjati, kad su zamislili djecu slavensku oko sebe okupiti i nju u knjizi i službi Božjoj podučavati, odmah se strahovita vika na njih podigla; a kad se cieloj toj viki do dna pronikne, onda joj je jedini pravi razlog: što se protivnici naših apoštola boje, da se tim putem nebi puk slavenski njihovoj moći, vlasti i samovolji posve i za vazda iztrgnuo. Sve ostalo je samo izlika. Izlika je bila jezik slavenski proglasiti surovim, koji uzvišenosti službe Božje i otajstvâ Božjih ne odgovara, jer protivnici ni najmanje nisu poznavali jezika slavenskoga. Izlika je bila reći, da je Bog sam samo tri jezika posvetio i službi Božjoj namienio, jer je razlog tašt, da je Bog to isto odredio, kad je dopustio, da se samo tri jezika: židovski, grčki i latinski u naslov viš križa Isusova primi. Izlikom je na posljedku očevidnom i pravom zlobom bilo, kad se je tvrdilo, da Bog ni iznašašće slavenskih pismena po Konstantinu ne odobrava, jer da bi se, kad bi to u njegovoj volji bilo, već od izkona onda ta pismena obresti morala, kad su semitska, grčka i latinska obretena; čim se očevidno za tim ide, da se siromaško Slavenstvo na vječitu glupost odsudi i onoga oružja na uvieke liši, što ga knjiga i znanost svakomu narodu pruža, da samosvojnim životom živi i tudjoj se samovolji otme. Prem su pako ti razlozi prava izlika bili, to im ipak doba naših apoštola veliku moć pripisuje, a samo je odu-ševljenost, učenost i izvanredna svetost naših apoštola, osobito pako mladjega brata Konstantina, nešto barem olaglje tu veliku brigu obaviti i svladati mogla tada, kad su prvi put u Rimu boravili. Tomu se bez dvojbe ugledu pripisati ima krasni onaj list pape Adrijana II. na moravskoga i panonskoga kneza Rastića i Kocela, što ga je poslie smrti svojega brata Metod kao biskup jeseni g. 869. sa sobom u Panoniju ponio, i što nam

[1] Iz korizmene okružnice, v. „Glasnik biskupije bosanske i sriemske" 1881. str. 41. i sl.

ga je vrieme samo u slavenskom prievodu uzdržalo. U tom listu odobrava papa Adrijan slavenski jezik u službi Božjoj i svetoj misi, navadjajuć u tu svrhu bez dvojbe one iste razloge, koje je i Konstantin navadjao, prieteć izobćenjem onim, koji bi se usudili tomu protivni biti i huliti slova jezika slavenskoga. Rekao bi čovjek, da bi ovom apoštolskom odlukom stvar za vazda svršena biti morala, ali nije tomu tako, jer sad istom navališe u tom obziru osobite muke i nevolje na našega svetoga apoštola i u Panoniji i u Moravskoj, gdje je neizmjernim plodom rieč Božju propoviedao i zvanje svoje obavljao. U doljnoj Panoniji podje čak protivnikom i zavidnikom našeg apoštola za rukom Ivana VIII., nasljednika Adrijanova na rimskoj Stolici, na to sklonuti, da porabu slavenskoga jezika u službi Božjoj izriekom zabrani. Ali naš sv. Metod ne dade se ni tim smesti, nego mirno i postojano nastavi kao i prije djelo svoje. Pak kad pitamo, da li nije tim poslušnost prama svetoj rimskoj Stolici zametnuo? — onda odgovaramo: sv. Metod bio je uviek svetoj rimskoj Stolici dušom i tielom privržen; on bi volio sto puta umrieti, nego vjerom pokrenuti ili prisegu, kojom se je pri redjenju u Rimu obvezao, prekršiti; ali je uvidio, da bi odstupivši od staze svoje u očevidnu pogibelj stavio vjeru i spas pravovjernikâ svojih, koji su slovu slavenskomu u službi Božjoj tako obikli, da mu se nipošto odreći nisu htjeli. Mislio je sv. naš Metod, da mu je u takvih okolnostih dopušteno upirat se na ugled apošt. Stolice i odluku pape Adrijana; znao je on, da je papa Ivan na zabranu svoju zaveden potvorenimi i neosnovanimi razlozi stranih zlobnika; znao je, da će mu za rukom poći, kako se istina odkrije i razloži, papu Ivana umiriti i na svoju stranu sklonuti, kao što mu je to bez dvojbe i pošlo za rukom. Ali još veće muke i nevolje snadjoše našega apoštola u tom poslu u Moravskoj, jer tuj vječitim njegovim protivnikom podje za rukom u vrtlog svoj zaplesti i kneza Svatopluka, čovjeka često puta strastna, neprovidna i zanesena; podje im za rukom sa omrazom slavenskoga jezika u sumnju staviti i čistoću vjere našega Metoda; ali dobri Bog u svem tom pripravi svetcu našemu novi povod sjaja, i to u svečanom saboru rimskom, na koji Ivan VIII. god. 879. pozva i sv. Metoda, da sebe i zvanje svoje pred cielim svietom obrani i opravda. Kad čovjek Slaven tu obranu i to opravdanje u starih spomenicih čita, onda nije moguće, da mu se od svetoga nekog uzhićenja i ponosa oko suzom radostnicom ne zarosi. Sveti Metod protivnikom svojim, koji jezik slavenski varvarskim, surovim i nespretnim proglasuju, pred cielim saborom rimskim odgovara: O braćo u Isusu! Ne vjerujte glasu, koji ne umije, što govori; ne vjerujte slovu, koje iz srca strast i pohlepa izbija! Ja poznajem jezik slavenski; taj je jezik u svakom obziru krasan, obilan i darovit. On se sa svakim i najnaprednijim jezikom ovoga svieta prispodobiti može, a daj mu, Bože, mira i pokoja, njemu je izvrstnost grčkoga i rimskoga jezika širom otvorena; vriedan je on i dostojan rieči vječite i službe Božje. Mi smo, ja i blaženi brat moj, u taj jezik preveli sveto pismo i liturgijske knjige, pak smo se u Gospodinu uvjerili, da je on već sada posve dorasao svetomu zvanju, na koje ga Bog i korist puka slavenskoga poziva. Nadodaje pako duhom upravo Božjim opojen svetac naš: Znajte pako, braćo, da je jezik narodni u službi Božjoj puku slavenskomu tako omilio, da ga se nipošto odreći ne će. Otimati mu iz ustiju rieč njegovu pri otajstvu i svetom pojenju znači: vjeru mu samu iz srca i duše otimati; znajte pako i pamtite, častna braćo, ako mislite u vjeri i jedinstvu uzdržati i sačuvati ono slavenskoga svieta, što se u krilu svete majke crkve nalazi; ako mislite još i ono Slavenstva predobiti, što se danas još neizvjestno koleba medju iztokom, koji propada, i zapadom, koji se diže i pretvara: a vi čuvajte jezik slavenski u liturgiji kao oko u glavi!

Ovo sve toliko je silno pokrenulo umom i srcem sabora i pape Ivana VIII., da je isti najsvečanijim načinom za vazda potvrdio i za svetu misu i za časoslovlje i za svu službu Božju povlasticu jezika našega, kojom se mi svi još i dan danas ponosimo.

Medjutim tko prouči povjest Slavenâ od tada do sada, pak se danas baci okom na Panoniju i Moravsku, u kojoj su djelovali naši apoštoli, taj se nimalo čuditi ne će, da našemu jeziku u liturgiji i službi Božjoj ondje danas ni traga ni glasa nije. Čudnovato je samo to, što je naš jezik apoštolsku povlasticu i sveti značaj svoj kod nas uzdržao, jer se hvala Bogu kod nas i dan danas u cieloj biskupiji senjskoj, a ponešto i u posestrimi našoj Dalmaciji služba Božja i presveto otajstvo obavlja narodnim jezikom. Znak je to, po mom osvjedočenju, da je Božja providnost nas upravo opredielila, da svetu namjeru naših apoštola u ovih stranah vršimo i kvasom u Božjoj ruci postanemo, koji bi svu ostalu masu probio i u sveto jedinstvo složio. Zato su naši ljudi vrlo dobro radili, što su lani ljeti svuda svečano slavili hiljadugodišnju uspomenu svetoga onog preimućstva, koje Ivan VIII. našemu jeziku za vječita vremena podieli i potvrdi. I mi smo se ovdje u stolnom mjestu našem toj svečanosti drage volje priključili, a svaki će, koji buduće dogadjaje točnije promjeriti znade, odobriti onu težnju naših ljudi, da se slične svečanosti u narodu našem ponavljaju, jer ga to od sna i mrtvila budi, jer mu to znamenite sgode povjesti njegove u pamet dozivlje, jer mu to ćut vjere i pobožnosti diže i radja u srcu nakanu, svetinjami se svojimi poslužiti na one uzvišene svrhe, koje je Bog sam u njih postavio. Ali će možebit tkogod reći: to je bilo pa i nije. Ja pako odgovaram: tkogod je prost od predsuda i poznaje Rim, ne kako ga mašta pretjeranih ljudi slika, nego kakav je zaista u samom sebi, taj će odgovoriti: nije tako. A evo, hvala Bogu, lanjska nam godina u divnoj okružnici Lava XIII. donese neprocjenjivi dar, dar posve

sličan nekadašnjemu daru pape Adrijana II. i Ivana VIII., dar vriedan vječite uspomene i slave, dar, koji staru slavu i čast naših apoštola na novi vidik u cieloj crkvi uznaša, dar, koji svemu djelovanju naših apoštola novi pečat i novi sjaj prisvaja. Javno je već sada pred cielim svietom dokazano, da mi Slaveni ne samo nismo izključeni iz srca vrhovnoga pastira, koji po primjeru Isusovu sav sviet ljubi, nego da sveti Otac papa Lav XIII. isto tako važnost i znamenitost pitanja slavenskoga u devetnaestom vieku shvaća, kao što ga je u devetom veliki um Nikole I. i njegovih nasljednika shvatio. Sveti Otac papa Lav XIII. zlatnom okružnicom svojom na vas sviet odobrava, potvrdjuje i u zviezde kuje cielo djelovanje naših svetih apoštola, napose pako i ono, kojim oni povlasticu svetoga jezika našemu jeziku priskrbiše i njega u sveto otajstvo uvedoše. Ja u zahvalnici, koju sam svetomu Otcu glede toga podastro, naročito velim: da bi sveta rimska Stolica drage volje tu povlasticu našega jezika nanovo odobrila i na vas slavenski sviet protegla, kad bi to ciena našega spasa i znak našega sjedinjenja u vjeri i crkvi bila; a sveti Otac u odgovoru svom po zaslužnom svom stožerniku i tajniku to isto odobrava i nastavlja: da je očevidno promisao Božja i pod samim religijoznim vidom veliku budućnost opredielila slavenskomu narodu i u Evropi i u Aziji; nada se sveti Otac, da će se Bog tim velebnim plemenom poslužiti na veliku slavu vjere i crkve Božje; odobrava čuvstva i misli moje, blagosliva me i nuka: da svetim žarom sliedim stope apoštola naših Ćirila i Metoda. — Ah, sveti Otče, hvala ti i slava vječita na daru tvom! Poznavao sam ja, poznavali smo svi mi, koji blizu tebe stojimo, već odavna svete misli i nakane tvoje, ali je dobro i spasonosno, da ih i vas sviet poznaje, koji na žalost često puta i najjasnije stvari izvraća i izkrivljuje. Što se pako otčinske opomene tvoje tiče, da stope svetih naših apoštola sliedim, ah, preslab sam ja, odveć sam siromašan i grješnik, nego da samo i pomisliti smijem na prispodobu sa svetima našim apoštolima; ali ja ću tu opomenu uviek u srcu i pameti svojoj uzdržati, jer znam i osvjedočen sam, da ne ima nijednomu narodu veće blagodati na ovom svietu, nego su svećenici duhom Božjim opojeni. Valja, to osobito o narodu ponešto zapuštenu, koji premnogo protivnika a premalo prijatelja broji, kao naš narod. Želim ja iz svega srca i iz sve duše nasljedovati naše svete apoštole u ljubavi i revnosti prama vjeri i svetomu zvanju apoštolskom, u ljubavi i odanosti prama svetoj rimskoj Stolici, u ljubavi i privrženosti prama narodu momu. Prije nekoliko godina kolao je pod mojim imenom gotovo po svem svietu grdni neki govor, koji je oblikom i sadržajem svojim meni tako tudj bio, kao što mi je tudje ono mjesto u južnoj Americi, u kojem je zabludjeli neki svećenik skrušeno priznao, da je meni taj govor podmetnuo, ponudiv mi po rukuh svoga izpovjednika svaku zadovoljštinu. Premda je taj govor očevidne i nedvojbene znakove na sebi nosio, da je podmetnut, ipak se je mnogi njim smutio, ne znajuć valjda, da se moji kakvi takvi govori čuvaju u javnih hraništih, do kojih pristup nije lagan. Prem je, velim, tomu tako, drago mi je, da i ovom prilikom pred cielim svietom izpovjediti mogu: da bih volio sto puta, da mi desnica usahne, a jezik se u ustih ukoči, nego da i jednu samo izreku grdnoga govora, kojemu se je ime moje nametnulo, proslovim ili napišem. Ja se u tom kao i u svem ostalom držim svetih slavenskih apoštola, pak ću, ako mi se Bog smiluje, onu vjeru i onu ljubav, koju su oni u srcu svom prama svetoj Stolici i narodu slavenskomu gojili, pred priestolje Božje čisto i neoskvrnjeno donieti, da ju ondje na uvieke nastavim i sa molitvom svetih naših apoštola sdružim: da Bog štiti, brani i blagoslovi narod moj, i da mu napose što prije pokloni dar sviju darova, t. j. jedinstvo u svetoj vjeri i crkvi, kojim se svako dobro ovoga i onoga svieta ponajsigurnije postići može.

SLAVICA PROSLAVLJU

SLAVJANSKIH BLAGOVJESTNIKA, SV. ĆIRILA I METODA,

U RIMU DNE 5. SRPNJA 1881,

PRIKAZANA BLAGOČESTI

VELIKANÂ HRVATSKOGA NADSVEĆENIČTVA,

PREUZV. BISKUPA JOSIPA J. STROSSMAYERA I PRESV. NADBISKUPA JOSIPA STADLERA,

DNE 5. SRPNJA 1901.

OD FRA GRGE MARTIĆA.

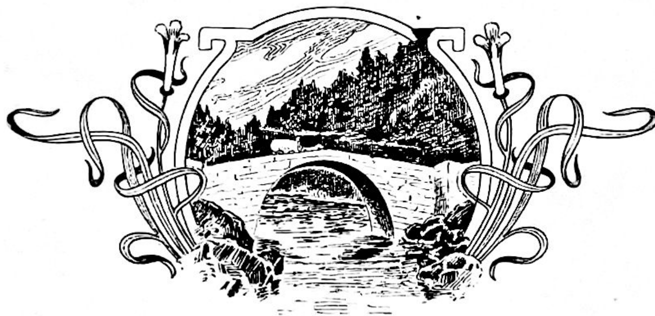
Stono bješe dva brajana slavna,
Svetac Ćiril i brate Metude,
Prije punih dvanajest stoljeća,
Što osjaše na tamnu obzorju
Kano dvije zviezde predhodnice
Posred pusta puka slavjanskoga
I krstiše naše djede davne:
To ste Vi sad dva Biskupa divna,
Obojica taka, imenjaka,
Što i niste istoj sinci majci,
Jeste braća Svetcim' slikovnjaci,
Jer ste istom' rodu na ugledu
Žarkim žarom i osbiljnim marom,
Viek radini, nigda neutrudni,
Za har vjere i otačtva budni,
Borbu boreć kano zatočnici
I starini vjerni zavjetnici
Suprot zlobi zabludjena svieta
Na sve ono, što je nama sveta
I ubogu našem naraštaju
S obje strane Save i Dunave,
Pozlobnicim' biva na udaru;
I na svete zlobni su nam Liste,
Što nam Svetci ostaviše divni,
Svetitelji našeg roda prvi,
Glagoljskijem slovom napisane . . .
Kud li jala bogomrzkijega!
Nu sad Vi ste, o Biskupi dični,
Svetitelji Svetaca prvijeh,
Na poprištu za to naše blago,
Kog' nijedan narod ne imade
Od iztoka do zapada ravna;
Branite nam i hranite blago,
Taj amanet kô za svoje duše,
Čim se žudi jedinoća Crkve,
Koju himba na dvije razdrije,
Za naroda spas i usrećenje . . .
Vi ste na te zadaće obrani,
I za njih Vas dobra sreća brani
Kô dva biela orla nebotična,
Što bistromu po obzorju viju
I iz neba pravdi sud vapiju . . .
I Bog čut će želje pravednikâ,
I od Njega bit će blagoslova
Čem' i Svetce prosi pjesma ova:
Bože mili! miluj pobožnike
I uzmnožaj Tvoje poslužnike! —
Mio Bože! Tvoj svevide znade,
Kadno tmine tamnjele svemiru,
Nisu tame tamnjele kamenje,
Niti gore, nit' u gori bilja,
No kružile stvora najljepšega,
Um čovječji, Tvoje divno cvieće,
Što bi smio sâm do neba seći,
S prhle zemlje do veličja Tvoga,
Ma ne znade da se dotle vine
I vječita spasenja dovine.
Malo itko da vjerova u Te,
Malo tko Ti prave dava časti,
Dok Isusa Ti ne krenu Sina,
Da se snizi iz sjajnih visina
Kano žarko sa neba sunašce
I ožari tmine nabujane. —
Pa sinulo svjetlo neugasno
S Kalvarije na Kapitol holi,
Gdje su mnozi bozi bogovali,
I Rim silan ne pitav bogova
Svoju slavnu ponizio glavu.

Kad Jupiter strmoglav se svali
Sa kamena stupa nebovisna,
A krst častni s vrhunca mu sinu,
A svanule spasiteljne viesti
Širom svieta širom bijeloga:
Da se ljudstvo tmina oslobadja
I lišava robstva vječitoga
I pravomu Bogu slavu dava,
Sve pohuliv, što su bozim' zvali,
A bili im baje navajane, —
Umah Grci i Latini silni,
Bože, tebi stali na molenje,
Tebi Višnjem žrtve žrtvovali
I klanjali Veličanstvu Tvomu. —
Ali u ta spasonosna doba
Neznan osta jedan dio svieta
Od Baltičkog do Jadranskog mora;
Njega gore zaštitile steće,
Apoštoli do njih ne doprli,
A da li su, liepo bi im bilo
Na hljeb i sô kano braći doći;
Nu sudjeno njima bilo nije,
Ter preosta žetva za druzijeh. —
To je dio svieta slavjanskoga
Sa Karpatâ do Alpinskih vrata,
On je čamu čamovao crnu,
On je jade boravio glupe,
Jer u njemu ne bje blagoviesti,
Dok car Kostan prvovjenčaniče
Ne okrsti i sebe i sine
I ne stavi ustanove prave
I na iztok ne pomače carstvo,
Ter ustoli u Vizantu crkvu.
Crkva sjala u dobru poznanju,
I mašilo osam stotin' ljeta
Iza Krsta što sa neba sadje,
Dokle odtle dvie niknule zviezde
Prô Soluna grada ubavoga
I sievnule prô Bugarske ravne,
Ne da usnu, no da jȁko žare.
To ne bile dvije zviezde jasne,
No dva brata dvie jabuke zlatne,
Što Slavjanka poniela ih majka
I rodila rodu slavjanskomu,
Konstantina i brata Metuda;
I majka ih odhranila draga,
A Božje ih odnijele ruke
U careve dvore carigradske,
Da izuče knjige mudroznanke;
I učili sve mudrace velje,
Ponajdublje crpili Vangelje,
Knjigu glêli a u nebo segli,
Dokle znali umi doprijeti,
I dostigli do istine prave,
Koja ina znanja zasjenjava;
Pa se sjetni na molitvu dali,
Na pokore i zavjete tvrde:
Mole Boga, da milostan javi,
Što bi za spas ponajpreče bilo
Kol' za njihne duše pokajane,
Tol' da rodu koristuju svomu,
Rad' česa bi i trudbe podnieli,
Ne žalili ni umrijet harni,
Samo da se Bogu slava dava
U njihovu glupu zavičaju.
Molbe stigle u nebesa jasna,
Bogu njihne želje mirisale
Kano kâdi sa žerave drazi,
Pa upade iskrica goruća
Na srdašca zatočnikâ vruća,
Uždi želja širom svieta poći,
Širom svieta okorjela, pusta,
Gdje nit' ima svetca ni Vangelja,
Nit' tko čedo krstnom vodom kupa,
Nit' zna ime, kojim da ga zovne,
Nit' mu ima tko da za njeg' kaže,
Jer ne sbori slova njegovoga
Nitko osim brata rodjenoga.
Pa se braća doumila umna
I Božijoj domislila misli,
Da je višnja zastavila tajna
Te narode kano stada bajna
U pustinji, dok im svjetlo sine
Od svojine, i svoj svojku javi:
Istor tad će razumjeti svojko
I prijeti poučenje drago
Kano zlatno u njedarca blago.
Pa divni se riješili druzi,
Rekli caru svoje odlučaje
I crkvenoj prikazali glavi.
Blagodari i care i crkva,
I daruje poputnice liepe,
Braća djenu na noge opanke,
Hoće braća vojevati vojnu;
Ma opravu ne uzeli bojnu,
Niti mača, niti striela ljutih,
Već u ruke poštapića tvrda,
A na pleća knjige bogojavne,
Što pisali i Petre i Pavle
U grčkomu slovu nepoznanu;
Uz njih prte naložene Liste,
Što su oni svojim slovom brali,
Kô će znati i veli i mali,
Kada zemlju u rodjenu dodju,
Pa prikažu, što im slovo kaže.
Tiem oružjem pošli oružani,
Niti kruha ne ponieli suha,
Jer su znali, da će prisna naći,
Kada prisnu medju braću pridju.
Eto čuda i pozorja divna!
Da je bilo nać' se napoglede,
Gdje dva bratca kroče naporede,

Dva božjaka u dvie rute sinje
Iz sredine Carigrada sjajna: —
Na njih sjalo sa prozora zlato
Iz razkošna dvora carevoga,
Sjali krsti s Patrikove crkve,
Sipalo se na ulice cvieće,
A svjetina čudila snebesna,
Što sja zlato, što se siplje cvieće,
Kud li miču dva božjaka ništa,
Kamo li će okrenut božjaci,
Il' će prosit Patriki ućaje,
Da ih na dar svetom' grobu daje,
Il' će sveštat svetigorske crkve,
Il' odoše na poklone Papi,
Da prenese krunu u Vizance?
Ne podjoše dva brata božjaka
Svetogorske da sveštaju crkve,
Nit' moliti, da preseli, Papu,
Nit' prositi, no dieliti blago,
Onom' kruha, koji hljeba nema,
Onom' vode, koji pića žedja;
Ne će hljebca iz popreta lužna,
No li pića sa neba poslužna,
A ni vode, štono žedju gasi,
Već napoja, štono dušu spasi.
Taka braću zadužbina kreće,
A Božja im pomoć manjkat' ne će,
Istor nakon tisuć' ljeta ravnu
Čut će svijet za tu braću slavnu.
Išla braća kud ih želja zvala,
Na Kozare nabasali prve,
Kojim nitko nije smio doći;
Došli oni i Boga nazvali
I njegovo oslovili slavlje,
Kako nekoć Kliment slovijaše
Tom' narodu biednu nedozvanu,
I tu rusu izgubio glavu; —
Klimentova groba opojali
I uzeli tielo nesagnjilo,
Ter s' častnijem pohrlili darom
K' stojnu Rimu na Papina vrata.
Papa prijô mila veledara
I poklone milovao njihne
I poslo ih opet uznatrage
U Slavjane puke nesveštane,
Gdje će žeti vele blagodati,
I oni se požurili žurni,
Prô Soluna grada rodjenoga,
Roditeljske kosti opojali
javili rodu blagoviesti,
Pa odtale niz Bugarsku ravnu
I Srbiju pregazili cielu,
Pa i Bosne zahvatili bajne,
Svud Božanske oglasujuć tajne;
Potom prešli i Dunavo plavno,
U Moravsku zemlju dogamzali,
Rastislavu kazali se knezu,
I liepo ih dočekao kneže;
Tu postali i malo odahli,
Al' se nisu odmarali druzi,
Veće trudbu istom započeli
Sgledav polje za usjeva velo;
Knjigu uče i svjetuju ljude,
Djelom smažu što na usta kažu,
Poste poste i bdijenja služe,
I ljudi se s njima drago druže,
Dok se nujan osviestio puče,
Pa pričeo bogomoljit sviete
I prositi vode za kršćaja,
A oni ih kršćavali žudne,
Ter u prečac procvâ vjera prava
U Isusa u Spasònosnoga.
Ne bje svjetlo za Moravce same,
Već luč sinu medju sve Slavjane,
I na Čehe i na Podoljane,
Na Hrvate i na Panonjane
I Varege preko Volge valne.
Rasla klica i uzreli klasi,
Pa se žetva i do u Rim glasi,
Prenuo se Papa brigootče
Na ovake divne blagorade,
Što ta braća u pustinji grade,
Ter im šalje križe i kaleže
I obilje blagodarja svoga,
Pa im mače i biskupske vlasti,
Da im krune trudne trude slasti,
A vjernikom veća dika biva,
Veća dika, jače vjerovanje.
Dobro bilo što dobrio Papa,
Al' ne bilo zlijem duhom drago,
Ter hulili muže blagoviestne,
Da zavode puke nedozvane
Nečesovim slovom neznanijem
I varaju čarolijam' ljude,
Da za njima u sunovrat blude.
Bila zvana braća opanjkana
Od Petrova u Rim namjestnika,
Da ih glavom razgovjeti Papa;
Pa mu došli pješke mučenici,
Čuli tužbe iz svetijeh usta,
Čim ih prila nenavidost pusta,
Povjedili Otcu Vjerovanje,
Koje isto sa onim je bilo,
Što je prava baštinila Crkva
Od prvijeh svojih poglavica,
Kojeno je krvlju pečatano.
Kad se s otcem razumjeli sinci,
Toliko ih otče milovaše,
Da ih svêde u stolnicu crkvu
I s oltara sa priestolja svoga
Vrh njih pruži obadvije ruke
I spjevavši Bogu slavu velu

Oba brata poramice prima
I obraze pocjeluje biele,
Da s tiem darom ljute rane ciele,
A na veće krijepe se rade.
I vrati se na trude Metude,
A osta mu u Rimu brajane,
Gdje do malo s ovog svieta minu;
Liepa duša u raju se sminu,
A tielo mu sahraniše slavno
Uza moći Kleme mučenika,
Štono ih je i donio Ćiro,
Ter evo se u tlu s njime sdruži,
A svijet im poštivanjem služi.
Služili su u gradu gradjani,
Al' ih nisu svi znali Slavjani,
Dokle Pio, Bogu mio bio!
Ne oglasi rodu slavjanskomu,
Da ih časti u plemenu svomu.
I štovaše al' na pola glasa,
Što se svakom pravo ne vidjaše. —
Pa nu! sada milja još dražega,
Gdjeno sveti Otac Lave javi
Po svem svietu rodu kršćanskomu
A najpače našem naraštaju,
Da će slavit i činit veselje
Peti danak srpnja bogatoga
Za spomenu dva Slavjana slavna,
I na liesu moći njihovijeh
Stavit stienu za počelo prvu,
Gdje će niknut kapelica biela
A zadužit sve u obće duše,
Što vjeruju jedinicu Crkvu,
Da poštuju i spomene njihne
Godimice rečenoga dana . . .
Kad jeknuo taj jav s Vatikana,
Sa Stolice Lava Trinestoga,
Poniknulo i na gori lišće,
Kamo l' ne će srce u Slavjana.
Veli Bože! velika veselja,
Preko morja i zaglušna gorja,
S Velebića do Urala steća
Skrušila se i sela i gradi,
Čuli puci vele mile javi,
Česi stojni i Poljaci bojni,
Moravanci i vrli Slovaci,
Ponajbliže Hrvatima bilo,
Da počuju svetog Otca javi,
Jer imaju zatočnika svoga,
Što umije tumačit objave;
On priuzo svetog Otca rieči,
Pa narodu razjasnio javno,
Što je slavlje i veselje divno,
Što ga vječni navješćuje grade, —
Kako liepo! do Boga se znade, —
Puklo srce u narodu vjernu,
E bi tomu odazvo se milju.
Milje drago! Ti si, Bože veli!
A uza Te miluje se Crkva
Širom našeg huba zavičaja,
Zavičaja a i naraštaja,
Što joj vjeru nigda poreć' ne će. —
Gle! gdje miče i velo i malo,
Da bi Tvoju pohodili crkvu
I Tvojemu slavlju slavičali;
Eno vrvi koji mogo poći,
Vrvi vreva od sjevera hladna,
A s juga su još hitriji žari,
Eto idu pastiri od stada,
Njih sljeduju pobožnice ovce,
I velmože i pučani mali,
Svakom srce u želji se kâli,
I pošlo bi da bi moglo poći,
Pa kad' bi se sve svrvjelo žudno,
I tebi bi, Rime, dotješnjalo!
Jur stiguju hodočašćenici,
Rod za rodom, jedan za drugijem,
I evo ih k Vatikanu Tvomu,
Počuj, Otče! što Ti vila viče,
A sa vječna brda Aventina:
„Divni Sveče! Rimski Svećeniče,
Lav se zoveš, al' si janje blago,
Da si lave, ne bi došli janjci;
Al' evo Ti janjâc' i ovaca! —
Nu namakni oko miložarno,
Vidjaj, što je prinadošlo blaga,
Koliko je došlo poklonika,
Što se Tvojem odjaviše javu,
Jer se sjeti Ti njihnijeh Svetih,
Kako prije Tebe nitko nije; —
Oni bili u svietu poznani,
Al' njihovi Svetci nehajani,
Dok ih Tvoja dobrina ne glasi.
E si, Otče! Lave vrhu lava,
Štono bdiješ na svačija prava,
Po cijelu svietu krštenomu;
Pa si svetac, jer poštivaš svete,
Pa blaženik, jere blažiš klete;
Nevinik si, koji vine riešiš,
A uznik si, koji uze driešiš.
I moguć si, a nije Ti blaga,
I neočit, al' Te svako draga,
A najpače mi slavjanski sini,
Što dojdosmo prikazati dare
Velikomu brigovanju Tvomu;
Nisu hari skupi milodari,
No molitve od srdaca prieke,
Što pružamo veledušju Tvomu.
Moli, Otče! Otca Svemogoga,
Tvoja molba bit će uslišana,
Što je prvo dobro za Slavjana,
Da nam svima jedna Crkva biva
I jednaku žrtvu prikaziva; —

Prosi, da nam ljubav grane živa,
Kakono će brat se bratom kleti,
A jednaci svetkovati sveti,
I postovi bivat jednodobni; —
I još da je, Otče milostivni!
Da slavimo kano što slovimo,
Naškom riečju Tvoje Vjerovanje,
U obadva hrama spasohrana,
A na jedna udju stada vrata,
Od našijeh najavljena brata,
Divnih brata Ćira i Metuda,
Kojim stada razbi nesviest huda,
Ter sad pasu po razkolu ovce.
Kuni, Otče! uzgoritost kletu
Ponosita vieka sadanjega,
A Svevišnji neka sreću dari,
Da se crkva razdvojena spari
Pod zavjetom dva slavna brajana.
A kad bi nam taj svanuo danče,
Drugčije bi svijetlilo sunce
Sa iztoka na zapadu žarko,
Ponajskole rodu slavjanskomu;
Drugo svjetlo ume bi razbralo,
I drugače uradjale slasti;
Grozdili bi vinogradi hrusti,
Gdje sad korov rahla brda pûsti,
Raslo žito, gdje sad bode trnje,
Ovce pasle, gdje sad viju vuci,
Niele pčele, gdje bruje pauci . . .
Mi ničemo svi ka Tvojoj ruci,
Poručniče nebesnih istina,
Da po Tvomu nebo dadne glasu,
Ti nas miluj i svjete dodavaj,
A mi ćemo prosit Svemogoga,
Da nam bude što sad srca žude,
Ili nama il' našijem sinom:
Da i Tvoga svetkujemo dana,
Ko što Svetce Ti svetiš Slavjana . . .
Bože! hiri i narode smiri,
Nek se Tvoje veličanje širi!
A vi braćo u nebesih slavna,
I odtud nam budite ljubavna!

II. DIO.

BOSANSKA BISKUPIJA
DO TURSKOGA GOSPODSTVA.

DVA ODLOMKA IZ POVEĆEG RADA O KRŠĆANSKOJ CRKVI U BOSNI.

NAPISAO **ALEKSANDAR HOFFER D. I.**

GLAVA PRVA. ❊ BISKUPSKA STOLICA U BOSNI.

PRISTUP.

1. Sadašnja Bosna i Hercegovina osim Krajine i Posavine pripadale su rimskoj provinciji Dalmaciji. Političko i crkveno središte bijaše u varoši Saloni, od koje se vide ruševine u današnjem selu Solinu blizu Spljeta. Za rimskoga gospodstva nema vijesti o kojoj biskupiji u dalekoj nutarnjoj zemlji iliti u Bosni, premda je bez sumnje opstojala; jerbo spomenici za gospodstva Istočnih Gota spominju biskupa bistuanskoga: Andreas episcopus bestoensis ecclesiae potpisa se g. 530. u salonskom saboru; a g. 532. zamoli, da mu se odijeli jedan dio biskupije, pošto joj je područje odveć prostrano[1]. Po svoj prilici bijaše ona biskupska varoš Bistue u današnjoj Zenici na rijeci Bosni[2]. Nestalo je potpuno svake uspomene na onu varoš i biskupiju čak u Spljetu, gdje su se dobro sjećali mjesta Delminija, sadašnjega Duvna, i njegove biskupije. Biva od druge polovine 6. stoljeća učestale su provale Avarâ i Slavenâ, od kojih je nestalo latinskoga žiteljstva[3]. Varoši, gradovi, sva selišta budu razorena, a Latini bježali su k moru, osim ako bi se možebit koji ostaci povukli u planine. Da je gotovo nestalo Latinâ, svjedoče takogjer i pisma pape sv. Grgura Velikoga (590.—614.).: u tolikome bo broju pisama nema nikakve vijesti o nutarnjoj Dalmaciji; naprotiv g. 600. izrazuje papa sućut salonskome biskupu Maksimu, što Slaveni već njima prijete; no utjehe ne umije dati, kad Rimljani sami strepe, gdje već počimaju Slaveni od Istre ulaziti u Italiju[4]. Nije prošlo mnogo vremena, pa je cijela zemlja naseljena Slavenima, a Latini se održali tek u nekojim gradovima na moru, kaono u Zadru, Trogiru, Spljetu, Dubrovniku i po sjevernim otocima.

2. Kako Konstantin Bakrorogjeni pripovijeda, Hrvati su se na poziv cara Heraklija (610.—641.) iz svoje domovine na sjeveru od Ugarske doselili u Dalmaciju te istjeravši Avare u njoj se nastanili. To bi bilo oko g. 630.—40. Prigovarali su nekoji učenjaci ovoj pripovijeci kao neuputnoj; ako se ipak ne uzima vijest doslovce, bit će u njoj povjesnička jezgra, te bi se moglo naseljivanje ovako predočiti. Kad je nutarnja Dalmacija poharana izgubila latinsko svoje žiteljstvo, zacijelo nije ostala prazna i pusta, već mnogobrojne čete Slavenâ, možebit pod vrhovnim gospodstvom Avarâ, pokoje i bježeći ispred njih, nastanile se po njoj, ne kao jedna država, već po plemenima slabijim i jačim, baš kako to vidimo na istoku i jugu balkanskoga poluotoka. Za cara Heraklija nadošle su dvije jake vojničke družine, ne upravo jednim mahom od svoje domovine onkraj Karpata putujući, nego iz južne Ugarske iliti današnje Hrvatske i Slavonije; zapad su posjeli Hrvati, njima na istok učvrstili se Srbi, obadva naroda još istoga jezika i narječja, te se megja izmegju njih ne da prikazati. Prijeći pako Savu i Dunav upravo u ono vrijeme mogli su ili prodrijevši kroz Avare ili izmaknuvši ispod njihova gospodstva. Avari bo zadobili su ljut udarac pod Carigradom g. 626., a malo kasnije skrši slavenski knez Samo njihovu zapadnu silu u češko-moravskim i alpinskim zemljama. No onih moćnijih država, što se javljaju u

[1] Ivan Kukuljević Saksinski (= X. u daljnim citatima): Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae. I. 195. sqq. n. 239. sq. — ili Monument. academ. zagrab. t. 26. p. 13. sqq. in nota. [2] Sr. Glasnik zemalj. muzeja u Bosni i Hercegovini IV. (g. 1892.) 340. dd; V. (1893.) 321. d. [3] Vijesti su sakupljene od dra. Račkoga u Monument. sv. VII. str. 217. dd. [4] X. Cod. I. 31. n. 46. ili Mon. t. 7. p. 258.

9. i 10. stoljeću, nijesu osnovali s prvoga početka, već dosta kasnije pojedine poglavice pribravši više plemena pod svoje gospodstvo ustrojile bi onakve skupine, što su se mogle zvati države. Najjača je hrvatska država, iza nje srpska, pomanje su neretvanska, humska, travunjska, zetska.

§ 1. Bosanska biskupija do 12. stoljeća.

1. Po izričnom pripovijedanju cara Konstantina i po zapadnim vijestima počeli su susjedne Slavene brzo privagjati na kršćansku vjeru latinski svećenici. Da se nijesu ipak kao u jedan mah već u 7. stoljeću pokrstili svi žitelji od Jadranskoga mora do rijeke Morave, to je posve sigurno; ni za osmo stoljeće ne bi se moglo to tvrditi. Nije bio tome uzrok, što su im, kako neki besmisleno pretpostavljaju, Latini kršćansku vjeru propovijedali u romanskom jeziku, nego što je bilo veoma mučno u prvi mah urediti duševnu pastvu po nutarnjim zemljama; rascjepkanost plemena bijaše takogjer jedna jaka zapreka širenju vjere; valjada bi se moglo navesti i to, što Latini u opće ne vole izaći iz svojih varoši.

NADBISKUP VRHBOSANSKI DR. JOSIP STADLER.

2. Konstantin, kojemu je u razlaganju glavna namjera dokazati, da su bili Hrvati i Srbi s početka pod bizantskim gospodstvom, priča nadalje, kako su se bili istrgli od toga gospodstva, pa ih opet car Basilije Macedonski (867.—886.) privede u podaništvo i posla carskoga čovjeka zajedno sa svećenicima, koji su pokrstili sve dotle nepokrštene Slavene[1]. Koliko je istine u ovoj zadnjoj tvrdnji, da su došli svećenici iz Bizanta te radili uspjehom, nije moguće prosuditi, budući da je taj pisac uzveličujući djeda svoga iskrivio gotovo sve činjenice glede na način, kojim su pripoznali Hrvati i Srbi bizantsko gospodstvo. Za Bosnu poimence nema nikakvih izričnih vijesti. Jedno se razabire, oko godine 950., kada je pisao Bakrorogjeni, i kada čujemo prvi put ime Bosne (*Βόσωνα*) kao osebite česti srpske županije, Hrvati i Srbi i u opće Slaveni zapadnoga poluotoka da su odavno svi u kršćanskoj crkvi. Isto potvrgjuju druge vijesti 9. i 10. stoljeća. Biva koncem 9. i početkom 10. stoljeća jaka hrvatska država dobro je uregjena a zgolja kršćanska; ništa manje i bugarska država, gdje je u velike procvala slavenska crkvena književnost, te su od nje uzimali bliži i

[1] De admin. imperio . . c. 29.; vita Basilii l. 5. c. 54. u Mignevoj Patrolog. graecolatin. t. 113. col. 251.; t. 109. col. 369. sqq. — iliti u Monum. t. 7. p. 369. sqq.

Dr. Antun Jeglić. Vinko Palunko. Stjepan pl. Hadrović. Dr. Josip Stadler. † Josip Bezić. † Dr. Andrija Jagatić. Dr. Ivan Košćak. Dr. Ivan Šarić.

KAPTOL VRHBOSANSKI OD 1881.—1901.

dalji narodi kroz vijekove, prikazuje se čisto kršćanskom a u svojoj sili namećući na jugu i zapadu gospodstvo susjednim Srbima; jednom riječju u spomenicima onoga doba nikakve nema vijesti, koja bi podsjećala na savremeno poganstvo.

3. Kada se već pita, u koje je vrijeme osnovana biskupija bosanska, nema odgovora do taj: ne zna se ništa. Dok bi se očekivalo, da mora imati najviše vijesti u Spljetu, nema nikakvih, kao što će se docnije potanje vidjeti (§ 3. III. 3.). Počinjući od nezapamćene starine mogu se navoditi dva pominjanja, ali su bez povjesničke vrijednosti. Jedno je pripovijedanje dukljanskoga popa o saboru na Duvanjskom polju. Kralj Svetopuk, gospodar Bijele i Crvene Hrvatske, Raše i Bosne, pokršten od sv. Ćirila, sakupi sve knezove i biskupe i narod, te se u saboru uredi politička i crkvena razdioba cjelokupne države. Tude je već dioklitijskoj metropoli uz zetske biskupije pridodana biskupija srpska, trebinjska, zahumska i bosanska[1]. Budući da smatramo duvanjski sabor, stavi li se u g. 880. ili 913. ili 927. za Tomislava, onakvom povjesničkom pričom i kombinacijom, iz koje ne valja crpsti ma ikoje izvjesne podatke, ostavljamo takogjer nepretresenu ovu vijest. — Drugo je pominjanje bosanske crkve u ovom. Po nekim potonjim spisateljima sv. Bruno, ili kao monah prozvan Bonifacije, posvećen je od pape u nadbiskupa bosanskoga[2]. To je očita zbrka. Biva sv. Bruno dobi g. 1002. na vruće svoje molbe od pape poslanstvo k sjevernim poganskim narodima, Prusima i Rusima, kao episcopus ili archiepiscopus „paganorum“; posvećen je u Njemačkoj[3]. Potonji su već nekoji životopisci svetoga Brune, učenika sv. Romualda, tumačeći riječi starih legenda pobrkali koješta; primjerice iz riječî: „equum dedit filius Blusclavi, sclavonici regis“, što je Boleslav Hrabri poljski, učinili „datus a Briscom, Croatiae et Bulgariae regis filio“[4]. Potonji ovi pisci nategnuli su znajući nešto o Poganima (Neretvancima) cara Konstantina to na Bosnu, ili čitali Rascia mjesto Russia, ili na koji drugi način pobrkali; za dokaz opstanku bosanske biskupije u g. 1002. ne može ono služiti.

4. Bi li se moglo što saznati iz bugarskih ili grčkih spomenika? G. 1019. potvrdi car Basilije II. ohridskomu autokefalnomu arhiepiskopu biskupije, što ih je imao za bugarskih careva Petra i Samuela; u ovome već popisu navodi se biskupija raška (*τοῦ Ράσου*) i grada Niša (*Νίσου*) a valjada i grada Belgrada, što je na Savi (*Βελεγράδων*); o bosanskoj nema spomena[5]. Ako već Konstantin spajajući Bosnu sa Srbijom ipak napose imenuje, to pokazuje ovaj popis, da ona nije pripadala području Samuelovih utjecaja.

5. Prvu vijest o bosanskoj biskupiji, do sada, koliko znam, ni od jednoga opaženu, ima „provinciale vetus“. Spomenik ovaj vrijedi, da se navede, ne samo zato, jer je prva više manje savremena vijest, nego i zato, što će nam i kasnije služiti. Provinciale u rimskoj crkvi jest „notitia provinciarum ecclesiae universae“, t. j. popis metropolija i njihovih biskupija i neodvisnih nadbiskupija. Provinciala imaju za povjesničara veliku vrijednost u tome smjeru, da kod nestatka drugih vijesti sazna vrijeme, u koje je već opstojala jedna biskupija. Provinciale vetus tako prozvano, jer je najstarije, u cijelom je obliku po prilici od godine 1188., ali u njem ima mnogo starijih podataka. — Čita se već: „Civitates Dalmatiae et Croatiae sunt numero 20: metropolis civitas Salona, civitas Jadera, c. Scardona, c. Tragurium, c. Belgradum, . . . c. Siscia, c. Mucrona, c. Bosna, . . . c. Delmenia, c. Nona . . .“[6] Pošto se imenuje Belgrad i Nin, a još ne Tininum (Knin), gdje je stolna crkva posvećena za Zvonimira g. 1076. ili 77.[7], može se zaključiti, da pada ovaj popis od prilike u g. 1050. do 1060.

6. Drugi spomenik, gotovo istodoban, jest od godine 1067. 18. marta. To je bula pape Aleksandra II., kojom se potvrgjuje nadbiskupu dioklitijsko-barskomu metropolijska vlast, te se nabrajaju područne biskupije; osim zetskih navode se srpska, bosanska i trebinjska[8]. Što nalazimo biskupiju bosansku i srpsku pod barskom metropolom, lako se tumači iz političkih prilika: u ono bo vrijeme podigla se je u velike država, kojoj bijaše središte u Zeti ili Dioklitiji (Dukliji), za kralja Mihajla (1050.—1081.) i Bodina (1081.—1100.).

§ 2. Politički i crkveni prijegled u 12. stoljeću.

Budući da se politička i crkvena povjesnica bosanske zemlje stoprv u 12. stoljeću pomalja iz dotadašnje tame, ne ćemo o prijašnjim vremenima duljiti govora; ali je od potrebe dati općenit prijegled, da se tim otkloni kojekakva pomutnja u shvatanju činjenica.

I. Najprije treba bistro prikazati sastavne česti današnje Bosne. Kao što narod do naših dana razlikuje pravu Bosnu od drugih krajeva, tako je bilo i u srednjem vijeku. Ostavljajući za drugu priliku, ako gdje ustreba, dokazivanje kod pojedinih točaka, dajemo ovdje samo prijegled.

[1] Presbyteri diocleatis chronicon Slavorum, u izdanju Črnčićevu (u Kraljevici 1874.) gl. IX. str. 17. [2] Consecratum fuisse archiepiscopum bosnensem. Farlati, Illyrici sacri t. IV. p. 42. [3] V. Stimmen aus Maria-Laach g. 1887. sv. 57. str. 282. [4] Sr. Bolandiste t. 4. ili februar. die 7° pag. 112. sq.; t. 6. jun. pag. 225. [5] E. Golubinskij: Kratkij očerk' istorii . . . cerkvej bolgarskoj, serbskoj . . . (Moskva 1871.) str. 260. [6] Migne Patrol. latina t. 98. col. 466. [7] X. Cod. I. 154. n. 189. ili Monum. t. 7. p. 112. n. 97. [8] Serbiensem ecclesiam . . . bosoniensem . . tribuniensem . . . Godinu je ustanovio dr. Rački u Monum. sv. 7. str. 201. d.; prije su stavili 1062.; tako Baronius a. 1062., Farlati III. 122.; VII. 17.; X. Cod. 126. n. 147.

SVJETOVNO SVEĆENSTVO U SARAJEVU G. 1900.

1. Prava Bosna ima od prilike ove megje: na sjeveru crta od Zvornika preko Vranduka na Varcar-Vakuf, te je Zvornik izvan, Varcar-Vakuf unutar prave Bosne; odavle zapadna na Konjic, tako da Rama pripada Bosni, i južna od Konjica na Višegrad; istočnu napokon megju čini rijeka Drina.

2. U današnjoj Posavini dvije se imenuju banovine: Sol (So, Sou = Tuzla) na Spreči i prama Drini, a njoj na zapad Usora na obadvije strane donje Bosne; u 15. stoljeću obično a i prije često cijela se Posavina zvala Usorom. Usori zapadna megja nije izvjesna, no po svoj prilici bilo je u njoj cijelo porječje rijeke Ukrine.

3. Štono sada zovu Krajinom na Vrbanji, Vrbasu i na desnoj rijeke Une, bili su „Dol'niji Kraji"; ova je zemlja kasnije spojena sa Bosnom, a gradovi na Uni i onaj trokut, što prave rijeka Una i suha megja, dogje k Bosni za turskoga gospodstva.

4. Glamoč, Hlijevno, Duvno i što je prijeko u Dalmaciji na rijeci Cetini do mora, zvalo se „Zapadne Strane". Hrvatsku „Krajinu", t. j. zemlju na Cetini i na moru od Omiša do Neretve, predobi ban Stjepan oko g. 1340.; Hlijevno mu je oteo kralj Ludvik, ali poslije kraljeve smrti bje povraćeno Bosni. Duvno pako, Roško Polje, Rakitno i drugi krajevi do Neretve bosanski su vladari zacijelo već u starije vrijeme pridružili svojim oposjedima, a zemlju na lijevu ruku od Neretve zauzeše u drugoj polovini 12. stoljeća raški župani. Tude je opstojala duže vremena država kneza Miroslava, brata ili bratića Stjepanu Nemanji, i njegovih nasljednika kao nezavisna od srpskih kraljeva.

II. U političkom pogledu predstavlja se Bosna koncem 12. stoljeća pod vrhovnim gospodstvom ugarskih kraljeva, te Vukan (Vlkan), kralj zetski, brat Stjepana Prvovjenčanoga, g. 1199. naprosto veli: „u zemlji ugarskoga kralja, biva u Bosni"; pripovijeda se, da je g. 1137. kralj Bela sinu Vladislavu dao bosansku vojvodinu, a od g. 1139. dodaje se u naslovima ugarskih kraljeva „rex Ramae", što su u Ugarskoj barem kasnije naprosto tumačili kao rex Bosnae[1]. Kako i kada je Bosna došla u taj odnošaj prama ugarsko-hrvatskim kraljevima, i na kojem su si temelju oni svojatali vrhovno gospodstvo te ovo sad više sad manje isticali, mnogi su mnogošta nagagjali[2]. Za našu raspravu bitno je, da je bio taj odnošaj, pa ćemo često gledati, gdje utječe Ugarska u nutarnje poslove bosanske.

III. Biskupije naokolo bosanskoj biskupiji. Od katoličkih metropolija u sjevernoj i južnoj Dalmaciji starodrevna je metropolija salonska, a pošto je propala rimska varoš oko g. 615., stupi na njezino mjesto spljetska. G. 924. i 926. nalazimo kao područne biskupije, ovdje ispuštajući sjeverne, ove južne: stonsku za Hum, dubrovačku i kotorsku[3]. Dubrovački se biskup otrgao od Spljeta već u drugoj polovini 10. stoljeća, a onda nastojahu biskupi ove republike da dobiju pod metropolijsku vlast obližnje biskupije. Za stonsku im je to brzo uspjelo; za trebinjsku pako i za crkve u Zeti povedoše dugotrajnu parbu sa barskim biskupom. Zetske biskupije napokon u miru držahu barske metropolite, a dubrovačkomu ostadoše trebinjska i stonska; o bosanskoj bit će napose govora. — U svoj Dalmaciji srednjega vijeka, t. j. u cijeloj pomorskoj zemlji od rijeke Drima do u Istru, gdje je bilo mnogo latinskih varoši, jezik u crkvi bijaše latinski i slavenski, u nutarnjim zemljama samo slavenski, barem kod svjetovnoga svećenstva.

1. Stonska ili humska bijaše megjašnja bosanskoj; ali od g. 1180. morade biskup ispred osvajača raškoga župana Miroslava pobjeći u Dubrovnik, upravo u Lokrum, gdje i umrije g. 1211.[4] Nekoliko godina kasnije prenesena bi stolica na otok Korčulu, te su katolici u Humskoj bili kao bez pastira.

2. Spljetska metropola izgubi g. 1154. sjeverne crkve: na Rabu, Osoru i Krku, kad je podignuta zadarska biskupija na metropolu. Broj pako biskupija znatno se poveća tijekom vremena: osnovana bi biogradska i kninska oko g. 1050.—1080.; oko g. 1150. hvarska, kojoj je pripadala makarska krajina, g. 1160. senjska, krbavska g. 1185. i šibenička g. 1298. Napokon oko g. 1320. nadbiskup ustroji makarsku ili krajinsku, u kojoj je bila hrvatska krajina, t. j. zemlja na jug od spljetske, od Vrulja do Neretve, i nutarnja zemlja s gradovima Makarskom, Vrhgorcem i Imotom, i duvanjsku, o kojoj treba zasebice govoriti. — Od sadašnje već Bosne spljetskoj su biskupiji pripadali Glamoč, Hlijevno i Duvno. O Hlijevnu ima više svjedočanstva[5]. Jošte od g. 1370. mjeseca februara ima zapovijed kralja Ludvika poglavarima gradova Klisa, Cetine i Hlijevna, da ne prijeće spljetske pobirače crkvene desetine[6]. G. 1400. spominje se u Hlijevnu „kapitul", „u koga leže leiš'tromi (registri) is'pisani onih' rot'nikov'"[7]. — Da se je Duvno smatralo čest spljetske biskupije, istina, kao da nema drugoga svjedočanstva, osim što je nadbiskup osnovao duvanjsku biskupiju.

[1] Sr. o tim stvarima Klaić, Povjest Bosne str. 47. dd.; i Pauler u Glasniku zem. muzeja u Bosni i Hercegovini II. (g. 1890.) str. 124. [2] Sr. jàko navedene pisce. [3] X. Cod. I. 81. sqq. ili Monum. t. 7. p. 195. sqq. [4] Restii J.: chronica ragusina (izdao Spir. Nodilo u Monum. t. 25. pg. 66., 75. — Conf. X. Cod. II. 121. n. 167. [5] Primjerice g. 1050.: Archidiaconi spalatensis historia salonitana u Monum. t. 26. c. 15. p. 45.; g. 1103.: Farlati III. 164.; X. Cod. II. 8. n. 8.; g. 1185.: Farl. III. 214.; X. Cod. II. 131. n. 188.). [6] Bulletino di archeol. e storia dalmata IV. 135. — O istoj stvari nadbiskup Hugolino g. 1384.: Farl. III. 330. sq.: „in Cliuna nostrae dioecesis. [7] Miklošich: Monument. serbic. pg. 248. ili Glasnik srp. učen. društva sv. 23. str. 51.

PRVOSTOLNICA U SARAJEVU.

3. Tržac u drežničkom kotaru pripadao je krbavskoj, a cijeli drugi kraj na srednjoj Uni kninskoj biskupiji[1]. Sve pako druge česti Krajine, t. j. sjeverne i istočne, bile su u zagrebačkoj biskupiji i arhigjakonatu dubičkome, i to u kotarima dubičkom, sanskom i vrbaskom; zadnja župa prema istoku imenuje se svetog Nikole na megji Usore[2].

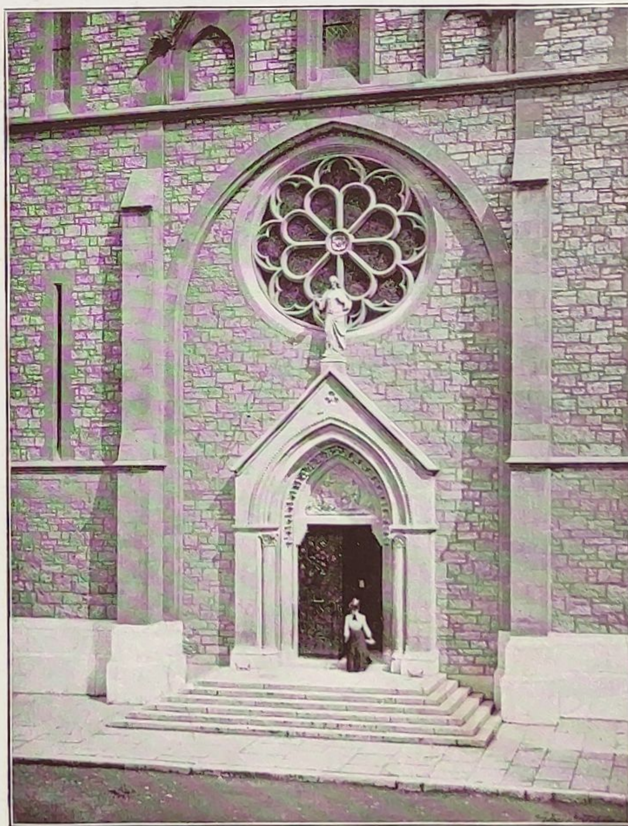
4. Sjeverno banovini Usori i Soli iliti na Savi širila se pečujska biskupija, kojoj je bila zapadna megja prama zagrebačkoj crkvi po prilici crta od Moslavine na Dravi do Kobaša na Savi, osim što pripadaju Požega i Kaptol pečujskoj; dalje u Slavoniji pružila se do Iloka na Dunavu i Jarčine ili „rimskoga prokopa" na Savi. Od pečujske je biskupije komad zemlje oko Gjakova otrgnut te predan bosanskoj g. 1239.

5. Na istoku i jugoistoku ležahu biskupije grčko-slavenskoga obreda, obično u raskolu, kadikad sjedinjene sa katoličkom crkvom. U starije se vrijeme imenuju samo biskupija u Biogradu, odaljena u Nišu i južna u Raši, sv. Petra, blizu današnje varoši Novog Pazara. Pošto je oko g. 1220. uregjena srpska hierarhija, bliže su već biskupije u Mačvi (barem već za Milutina, † 1320. ili 21.) i u D'brč (Dabru) desno od rijeke Lima izmegju Prijepolja i Priboja; a više odaljene su biskupija u Moravici ili sv. Arilju na gornjoj srpskoj Moravi i metropola u samostanu Žiči blizu sastavka Ibra i Morave. Dabarsko vladičanstvo, kao i samostan Mileševo, pridruži kralj Tvrtko bosanskoj državi.

§ 3. Bosanska biskupija u 12. stoljeću i prvim desecima 13. stoljeća.

I. Pripovijedanje dogagjaja do g. 1233.

1. Ako su se malo bavili do sada zapadni narodi bosanskom biskupijom i zemljom, to je od konca 12. stojeća njihova pozornost i briga u vjekovitom trzanju. Saznao je zapadni svijet, da je bosanska zemlja zaražena krivom vjerom, proti kojoj se on bori već pô stoljeća; to su maniheji ili katari ili patareni. Vukan, brat Stjepana Prvovjenčanog, kralj zetski, pisao je g. 1199. mjeseca septembra papi Inocenciju III., da su bosanski ban Kulin, žena mu — zvala se Vojslava — i sestra, udova humskoga kneza Miroslava, zabludili u krivovjerstvo te zaveli više od deset tisuća naroda; da je ban prinugjen od ugarskoga kralja poslao u Rim nekolicinu od njih, no oni vrativši se s patvorenim pismom izjavili, da je njihov zakon odobren od svetoga Oca[3]. Potanjih vijesti dobi Inocencije od spljetskoga nadbiskupa Bernarda: kako su se bili uvukli patareni takogjer u Spljet i Trogir, kako su se neki obratili, a tvrdokorni pribjegli u Bosnu, gdje ih je ban primio.

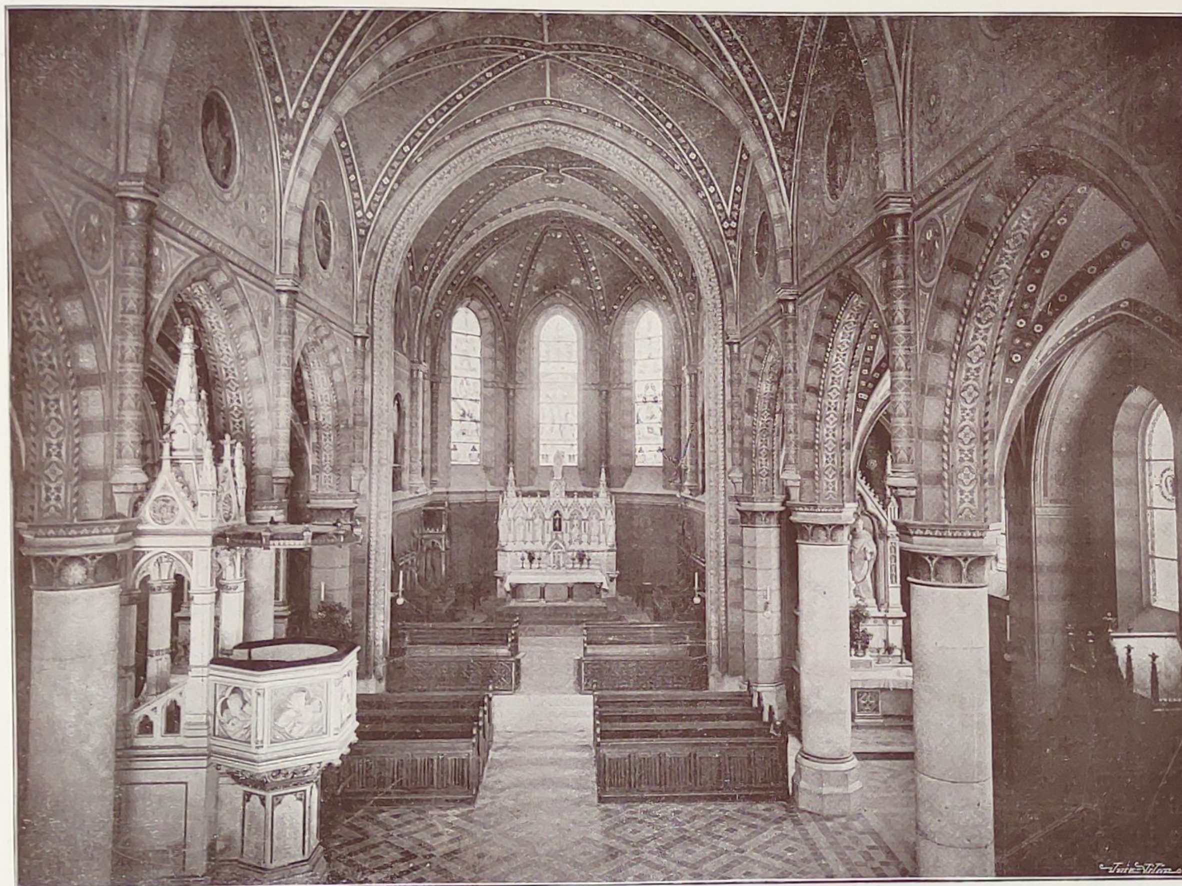

VELIKA VRATA PRVOSTOLNICE.

Na to ponuka papa pismom od 10. oktobra god. 1200. ugarskoga kralja Emerika, neka svom strogošću po crkvenim i državnim zakonima postupa proti krivovjercima, koji imaju izgubiti svoje posjede pa izaći iz zemlje, a i ban da izgubi svoje gospodstvo, ako bi ih dalje štitio i branio[4]. Kako se vidi iz pisma papina, ban je Kulin poslao dubrovačkoga nadbiskupa Bernarda, njegova arhigjakona Marina i neke patarene k svetoj stolici, te ujedno zamolio, neka ona otpremi pouzdanika svoga u Bosnu, koji će razvidjeti cijelu stvar, jer da ih je on držao za katolike. Papa naloži pismom od 22. novembra g. 1202. spljetskomu nadbiskupu i svome poslaniku Ivanu de Casamaris, da se upute u Bosnu[5]. Papinski kapelan Ivan bio je vješt poslovima u slavenskim zemljama,

[1] X. Cod. II. 131. n. 178.; Lopašić, Bihać i bihaćka krajina str. 15. [2] Starine sv. 4. str. 211. dd.; ili Tkalčić, Monument. eccles. zagrab. t. II. 89. dd. [3] Theiner: Monument. Slav. merid. I. p. 6. n.11. [4] Theiner, o. c. 12. n. 20. [5] Theiner, o. c. 15. n. 25.

budući da je bio poslan u Zetu te ondje g. 1199. predsjedao pokrajinskomu saboru[1]. Njega nalazimo mjeseca aprila g. 1203. u zemlji, gdje polući povoljan uspjeh. Prvo njegovo izvješće na žalost nije poznato; u drugom od 10. juna veli, da je došao u Ugarsku po želji kraljevoj, odakle će sutradan krenuti u Bugarsku; došao pako da je obavivši sretno posao sa nekadašnjim patarenima. Ujedno javlja, pošto je bosanski biskup jàko umro, bilo bi dobro, da se postavi latinski biskup, te osnuju tri, četiri nove biskupije, budući da je država prostrana, „do deset dana hoda"[2]. U istinu predstojnici samostana, koji bijahu osumnjičeni s patarenske vjere, zakleše se u ruke papina poslanika u prisutnosti bana Kulina i arhigjakona Marina, da se odriču svakoga raskola i neposlušnosti te priznavaju crkvu rimsku za majku svoju i glavu svega kršćanskog jedinstva; da će vjerno držati kršćanski zakon i naredbe katoličke crkve; dalje obećavaju, da ne će primati u svoju zadrugu maniheje i koje bi spoznali kao krivovjerce; kad umre vrhovni poglavar, izabrat će starješine predstojnika, koga ima potvrditi papa. Još se spominju mnoge druge naredbe, što će se spomenuti na svojem mjestu. Sastavljena bi svečana izjava,

PONUTRICA SARAJEVSKE PRVOSTOLNICE.

te se potpisaše sedmorica ovih starješina, ban Kulin i Marin, dubrovački arhigjakon. „A to se zbilo kod Bosne kraj rijeke u mjestu, što se zove ‚Bolino Poili', 8. aprila." Dvojica ovih starješina pogjoše s papinskim poslanikom u Ugarsku te tamo na kraljevu otoku pred kraljem Emerikom, kaločkim nadbiskupom Ivanom i pečujskim biskupom Kalanom i mnogim drugim zakleše se nanovo 30. aprila, da će sve ustanove obdržavati i što bi drugo naredila rimska crkva po katoličkoj vjeri[3]. Sam kralj obavijesti papu pismom od 10. septembra, da je papinski poslanik doveo dvojicu odličnijih (duos principaliores) od onih, koji su ugrezli u krivovjerstvo; da je on, kralj sam, udarivši pečat kraljevski i kaločkoga nadbiskupa na onu zakletvu pa izručivši je sinu bana Kulina, gospodaru zemlje, koji bijaše prisutan, zapovjedio, neka se sve savjesno izvršuje, a banov se je sin takogjer obvezao pred kraljem i kaločkim nadbiskupom pod globom od 1000 maraka srebra, ako bi one ili druge krivovjerce držao ili štitio u svojoj zemlji[4].

[1] Theiner, o. c. 5. sqq. n. 8. sqq. [2] Theiner, o. c. 19. n. 34. [3] Theiner, o. c. 20. n. 35. [4] Theiner, o. c. 22. n. 38.

2. Namiče se sobom prvo pitanje, gdje je bilo ono „Bolino Poili". Batinić misli na Bijelo Polje kod Sutjeske[1]; no ono nije kraj rijeke (juxta flumen). Već i ime i položaj upućuju na Bilino Polje, što je u sadašnjoj Zenici upravo kraj vode na lijevoj strani rijeke Bosne ispod mosta.

Mnogi se taknuli i pitanja, jesu li bile izjave onih redovnika iskrene i od srca ili samo na izliku i prijevaru. Bugarski naime bogomili smatrali bi za dopušteno, u nuždi i od straha javno zatajati vjeru i graditi se dobrim kršćaninom, jer da je to slagati gjavlu, koji podiže progonstva[2]. Nemamo ipak dokaza, da su bosanski patareni bili već toliko ugrezli u ovakovu nauku.

3. Ali jedna se druga stvar razabire iz listina, što su do sada razmatrane, a to je, da Vukan u dalekoj Zeti nije dobio ispravne vijesti ili je sam pogrješno zaključio, a ban Kulin nije bio patarenske vjere. Potanja izvješća spljetskoga nadbiskupa i docnija istraživanja bijede ga samo, što trpi patarene i prima pribjeglice; zato potpada već i on crkvenim kaznama i državnim kršćanskoga svijeta. Da nije on sam pa ni njegov sin pataren, dokazuje dovoljno takogjer pismo kralja Emerika, i u opće sva pisma i izvješća, što su uslijed Vukanova pisma zaredala. Jerbo da su oni bili patareni ili tek osumnjičeni s krivovjerstva, tražilo bi se bilo takogjer od njih ispovijedanje vjere; ali o tome nema ni traga, kao što cijelo dopisivanje ne ističe nigdje sumnje o banovoj vjeri. — O ženi bana Kulina i o sestri mu nema daljega spominjanja do u Vukanovu pismu a o ženi u papinoj listini 1202. 22. novembra; ali vrijedit će isto, što za bana i sina, te su ljudi ugarskoga kralja i papinski poslanik mogli saznati istinu, a ni u činjenicama, što su nam poznate, nemamo nikakva razloga, da pretpostavljamo dosljedno pretvaranje i varanje.

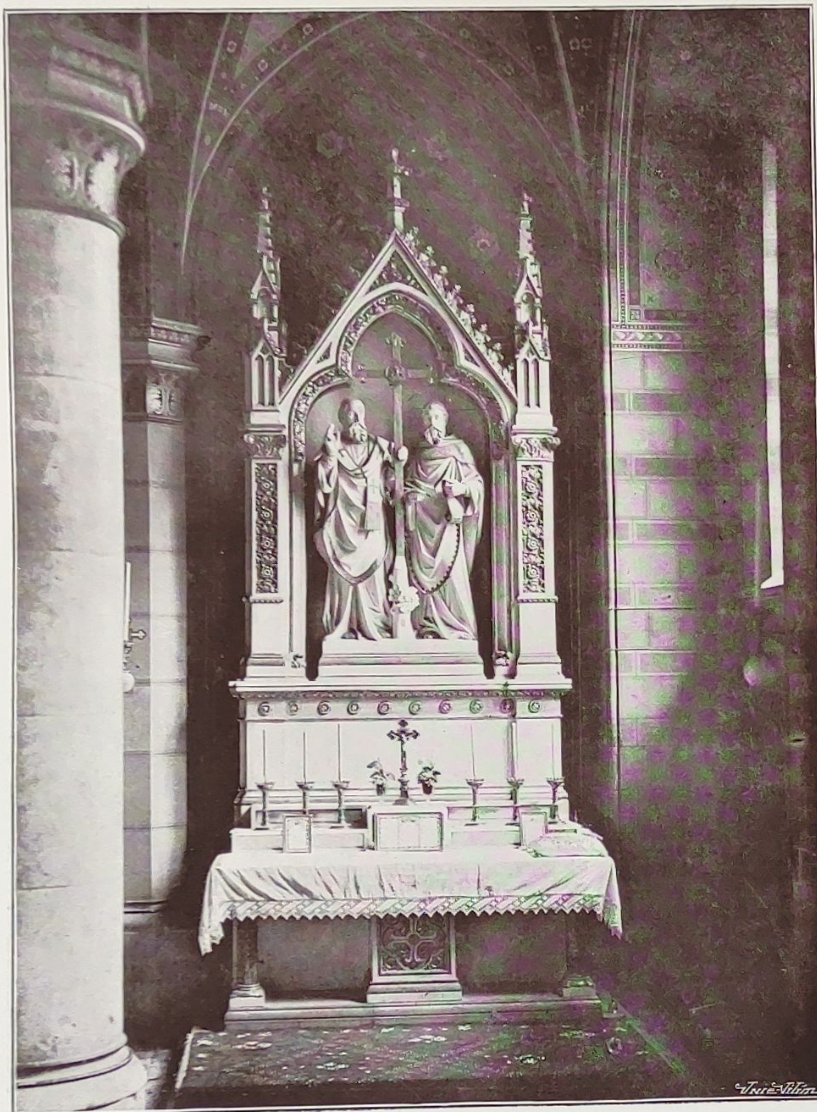
OLTAR MAJKE BOŽJE U SARAJEVSKOJ PRVOSTOLNICI.

4. Patarenâ ipak nije nestalo, već su se u velike osilili za jedno 20 godina; a bili su okuženi takogjer od gospode barem nekoji; tako se za bana Ninoslava kaže, da su njegovi predji bili krivovjerci. Ali o pobližim prilikama nema vijestî, jer od g. 1204. povjesnicu bosanskih stvari zastire opet tama: ne zna se, kad je umro Kulin, ne zna se ime njegovu nasljedniku; g. 1236. imenuje se jedan ban Stjepan kao pokojni, a sin mu

[1] Fr. M. V. Batinić, Djelovanje franjevaca u B. i H. sv. I. str. 26. [2] Petranović dr. Božidar, Bogomili . . . (u Zadru 1867.) str. 69.

Sibislav kao usorski knez; on i mati A. (Ana?) katoličke su vjere[1], te je po svoj prilici bio to i ban Stjepan. Izvjesno pako nije, da je ovaj Stjepan upravo Kulinov sin, o kojem već pismo kralja Emerika govori kao o gospodaru zemlje (domino illius terrae, filio scilicet memorati Culini) ne spomenuvši ipak smrti bana Kulina.

5. Kad se pročulo u Rimu oko g. 1220., da bivaju primani krivovjerci u Bosni te javno propovijedaju svoju nauku, imagjaše proti njima raditi papinski poslanik kapelan Akoncije. Ovaj neumorni povjerenik svete stolice došao je više puta u ugarske i hrvatske zemlje: g. 1219. nalazimo ga u Ugarskoj[2]; 1221. 13. aprila posla ga papa Honorije III. u Dalmaciju, da ukroti zloglasne gusare od Krajine[3], a 3. decembra naredi mu, neka pozove kralja i biskupe proti bosanskim patarenima te se posluži i pomoću svjetovne vlasti, kako da je pisano i kralju i biskupima o tome poslu[4]. Ipak se po svoj prilici nije sakupila križarska vojska u Ugarskoj. Akoncija nalazimo god. 1222. mjeseca oktobra u Dubrovniku, g. 1223. 23. juna u Senju[5]. Što pako vele neki, da je Akoncije takogjer u Dalmaciji pozivao na križarsku vojnu proti Bosni, krivo su shvatili pripovijedanje spljetskoga arhigjakona; ovaj bo govori o krajišnicima Kačićima iliti gusarima od Omiša, koje po običaju radi neposlušnosti i nemara za crkvene kazne zove krivovjercima[6], a koji su takogjer primali patarene[7]. Po arhigjakonu zaputi se Akoncije u Bosnu te, pošto se je ondje dugo vremena trudio, da istrijebi krivovjerce, umrije u zemlji bosanskoj[8]. Smrt Akoncijeva mogla je pasti u god. 1224. ili u početak 1225., budući da ga papa 15. maja g. 1225. spominje već kao mrtva[9]. Koliko je uspio Akoncije u Bosni, ni arhigjakon ne zna kazati; a da nije bio dovoljan uspjeh njemu samome, slijedilo bi odatle, što nagovara kaločkoga nadbiskupa, neka radi proti krivovjercima takogjer silom[10]. Patareni se umjeli kriti i pretvarati, domaće svećenstvo slabo se staralo za čistoću vjere, a napokon je takogjer i biskup bio takav, te ga je trebalo skinuti sa časti.

OLTAR SV. ĆIRILA I METODIJA U SARAJEVSKOJ PRVOSTOLNICI.

[1] Theiner, Monum. Hungar. I. 147. n. 248.—250. [2] Fejér, Codex diplom. Hungariae III. 1. 276. sq. [3] Farl. III. 249. [4] Theiner, Hung. I. 31. sqq. n. 61., 63. [5] Farl. VI. 95.; III. 254. [6] Hist. salon. ed. cit. c. 26. p. 95. sq. [7] Sr. Farl. str. 248. dd. [8] Hist. salon. c. 28. p. 103. col. c. 27. p. 98. [9] Theiner, Hung. I. 55. n. 118.; po tome je u arhigjakona godina smrti 1222. pogrješno zabilježena; sr. Farl. III. 255. ili primjedbe Račkoga u izdanju arhigjakona; a slijedi iz podataka ovdje malo prije saopćenih. [10] Theiner I. c.

6. G. 1233. pokazuju spomenici nekoga Mateja Ninoslava kao bana („Matej a odmělom Ninoslav“)[1]. Ističe se, da su njegovi predji Bosnu posjedovali u miru te po starom običaju župe i sela davali i uzimali, kojima bi htjeli: bili dakle gospodari. Ali pošto je ova izjava u latinskoj listini, ipak nije jasno, jesu li oni „progenitores“ pravi praroditelji, ili se imaju razumijevati tek prijašnji banovi. Da Ninoslav nije Kulinović, zaključuje se odatle, što toga ne spominje imenujući Kulina: „takom' sm' se klet'v'ju klel', kakom' se je ban' Kulin' klel',“ govori ponavljajući ugovor sa Dubrovnikom. Kako i kada je postao banom bosanskim, ne može se dokučiti, jerbo u onoj listini njegova ugovora sa Dubrovčanima nije se sačuvala zapiska godine i dana. Kulin ban učinio je ugovor sa Dubrovnikom g. 1189.[2] Svakako je veoma začudno, što se Ninoslav poziva na bana Kulina, pa se ne spominje drugi koji gospodar Bosne poslije Kulina, te se nameće pomisao, da je moralo biti dugotrajno bezvlagje u zemlji. A tu pomisao kao da potkrepljuje činjenica, da je kralj Andrija poklonio kaločkoj crkvi zemlje: Bosnu, Sol i Usoru, da ih očisti od krivovjeraca, a na molbu kralja i nadbiskupa potvrdi to papa Honorije III. listinom od 15. maja 1225.[3] Ovako imagjaše kaločki nadbiskup svjetovnu vlast „u varoši i biskupiji bosanskoj“, kao što izrijekom govore izvješća poslana iz Ugarske u Rim[4].

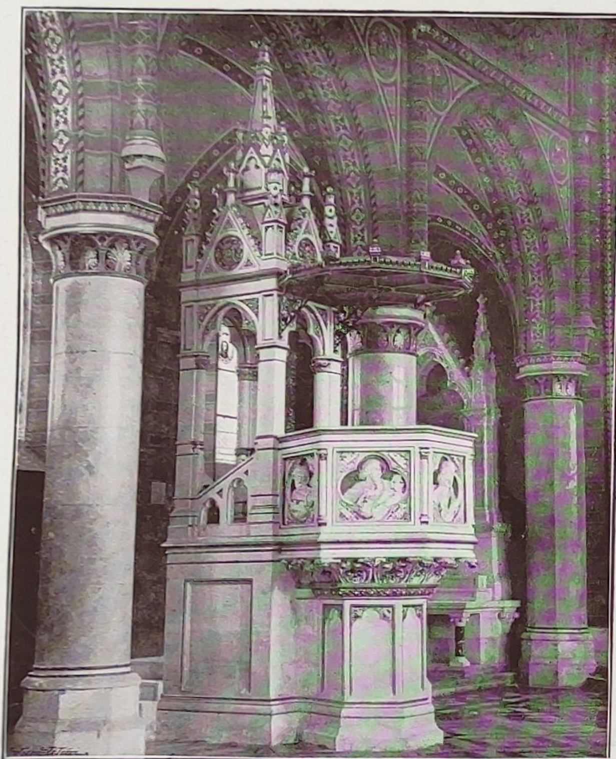
SLIKA IZ SARAJEVSKE PRVOSTOLNICE.

7. Promatrajući vanjske i nutarnje prilike lako ćemo i razumjeti, kako patarenâ ne samo da nije nestalo, već je njihova moć i sila sveudilj još rasla. Domaći gospodari, bit će od neznanja, bit će od koristoljublja, bit će od slaboće svoje vlasti, nijesu postupali ozbiljno proti njima, dok napokon ne zasjede bansku stolicu, koji je sam pataren, biva Ninoslav. Ugarskoj pako domaći nemiri, borba izmegju kralja i staležâ opet i opet ponavljana, razmirice izmegju oca kralja i sina Bele, rijetko su kad dopuštali svratiti pažnju i brigu na susjednu Bosnu, dapače ni Slavonije nijesu mogli obraniti, da se ne uvuku krivovjerci u znatnom broju. Nadbiskup kaločki Ugrin ili Hugolin žrtvova gotovo sebe i svoje imanje u tu svrhu, da nestane svagdje krivovjerstva. Kupi takogjer od kralja za kaločku crkvu grad požeški „naročito, da se krivovjerci potpuno istjeraju iz onih krajeva“[5]. Od

[1] Gregor. IX. 1233. 10. octobr. Theiner, Hung. I. 120. n. 200.—202. Miklošich 24. n. 30. Gregor IX. 1236. 8. octobr. Theiner, o. c. 147. n. 248., 249. Iz ovih listina i vadimo ono, što će se kazivati. [2] Miklošich 1. n. 6.; Starine sv. 20. str. 200. [3] Theiner, Hung. I. 55. n. 119. [4] Inocent. IV. 1246. 20 sept. & 1247. 26. aug.: Theiner Hung. I. 201. n. 372. & 204. n. 382. [5] Honorii III. 1226. 11. jan.: Fejér IV. 2. 100.

kapelana i papina poslanika i od samoga pape potican naumi i silom raditi u Bosni. Darovnica bo kraljeva jošte nije dala faktični posjed zemlje, a bosansku vlastelu, koja nije nikada htjela nad sobom moćna bana, ne će jamačno ugarski biskup milom skloniti pod svoju vlast. — Ali onih godina po svoj prilici nije došlo do kojega vojnog pothvata; jer papa ukori g. 1227. 15. januara ugarskoga velikaša Ivana, sina nekadanje carigradske carice Margarete, što nije pošao na vojnu, kao što se bijaše zavjetovao pa i primio u tu namjeru od nadbiskupa 200 maraka[1]. Megjutim dakle kaločki biskup nije posjedovao u stvari bosanske zemlje, a bansku je vlast dobio Matej Ninoslav. Njegov je rogjak Urban Prijezda, a Prijezda je barem u kasnije vrijeme gospodar župe Glaža, što je bila tamo negdje na Vrbanji ili sjeverno od nje. Sibislav takogjer bit će da je bio već knez usorski, kao što se prikazuje g. 1236. — Gdje dakle ne bijaše ni stalnoga ni sustavnoga rada, mogla se je učvrstiti sekta od svih, što ih gotovo poznaje crkvena povjesnica, i najlicumjernija i najtvrdokornija.

8. Tužne vijesti o Bosni donesene su g. 1232. u Rim i najgrdnije tužbe na bosanskoga biskupa: kako je neuk i branitelj krivovjeraca, da se je dao od jednoga krivovjerca simonijski postaviti za biskupa, božje službe nikakve da ne opslužuje u svojoj crkvi, da ne dijeli svetih sakramenata a toliko se otugjio od crkvenog opsluživanja, te gotovo ne zna za krštenje, pa i, kako se kazuje, živi u nekome selu i svojega brata, poznatoga krivovjerskog poglavara, svojim riječima podupire i brani. — I stoga papa Grgur IX. pismom od 5. juna naloži nadbiskupu kaločkomu, biskupu zagrebačkomu i prepoštu sv. Lovrinca kaločke biskupije, da razvide stvar i obavijeste svetu stolicu[2].

PROPOVIEDAONICA U SARAJEVSKOJ PRVOSTOLNICI.

Koliko je bilo u opće istine u ovim osvadama — po sebi su obilježja patarenstva — koliko tu nesporazumka i pretjeranih vijesti, tko će prosuditi? To stoji, da je g. 1246. u predstavci, što ju je tadašnji biskup upravio svetoj stolici, stvar već iskrivljena, kao da je dubrovački biskup, metropolita bosanske biskupije, postavio jednoga krivovjerca te trpio, da se ne obdržava služba božja u varoši i biskupiji bosanskoj, čak da se je tobože okaljala krivovjerstvom i sama dubrovačka crkva[3]. Papin povjerenik baš ne nagje sve tako propalo. One je godine bio u Ugarskoj papinski poslanik kardinal Jakov Pecorarius iz Piacenze, palestrinski biskup (electus praenestinus); njemu zapovjedi papa, da vodi istragu. Kako je on obavijestio, biskup je sam naučao krive nauke te se opravdavao, kao da je zabludio od neznanja. Papa na to pismom od 30. maja 1233. zapovjedi poslaniku, da biskupa svakako odstrani, budući da je u pastira gotovo isto prevariti i prevariti se moći; neka postavi nove biskupe, dva, tri, četiri, da se tim ipak ne dira u pravo metropolitsko. Biskupi neka se ne ustručavaju poći nasljedujući siromaštvo Kristovo k žiteljima zemlje, koji su po kazivanju siromašni[4]. Postavljen bi za biskupa provincijal ugarskih dominikovaca Ivan; a ovim počima drugo doba bosanske biskupije.

II. Imenik bosanskih biskupa. Sastavljajući imenik bosanskih biskupa treba pripomenuti, da se mora crpsti iz izvorâ ne dovoljno pouzdanih, biva iz dubrovačkih kroničara; služit će Resti, Ragnina i Orbini. Resti je inače napisao najbolju dubrovačku kroniku, jer vadi pomno i savjesno iz spomenikâ, listina i zapisaka državnog arkiva; no za starije vrijeme, gdje nema autentičnih spomenika, ni njemu ne preostaje nego ispisati iz jedne sasvim nekritične kompilacije 15. stoljeća. Često se ipak može Resti oslanjati na pouzdane vijesti[5].

1. Vladislav. Orbini tvrdi, da se ime nalazi u jednoj papinskoj listini od g. 1141.[6]; a Farlati ne nagje ove listine, niti je ima Kukuljević.

[1] Theiner Hung. I. 72. n. 149. Ova Margareta jest sestra kralju Andriji, udova cara Isaka Angela. [2] Wenzel, Codex diplomat. Arpad. I. p. 298. u X. Regest. document. r. Croat. Dalm. et Slav. scl. 13. p. 77. n. 264. [3] Ragusina ecclesia in hujusmodi labem lapsa dicatur. Theiner, Hung. I. 201. n. 273. [4] Theiner. Hung. I. 113. n. 192. [5] Annales anonymi; annales Nicol. de Ragnina izdani su u Monument. sv. 14. (1883.), a annales Junii Restii u Monum. sv. 25. (1893.) od Spir. Nodila; citovat će se po stranama ovih svezaka. [6] Farl. IV. 43.

2. Milovan, oko g. 1151. po Orbinu. Resti kao i drugi kroničari govore o jednome biskupu u Bosni oko g. 1158., koji ne htijući se pokoravati dubrovačkomu metropolitu potače bana Barića ili Borića, da zarati na Dubrovčane[1].

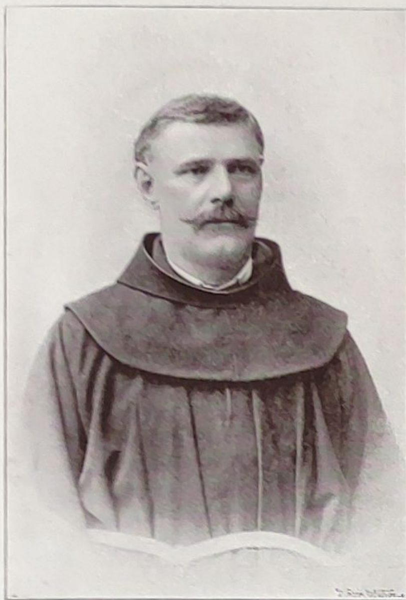
3. Radogost: njega posveti nadbiskup Bernard, koji je g. 1189. zasio stolicu; bosanski biskup zakune se slavenskim jezikom, budući da nije znao latinski, a obred mu je bio slavenski[2]. A u istinu ima jedan spomenik, u kojem je govor o posvedbi novoga biskupa bosanskoga, od g. 1195. 3. maja[3]. Ragnina zna pripovijedati, da se je nadbiskup Bernard u petoj godini svojega biskupovanja (dakle prije posvedbe Radogosta) zaputio u Humsku na molbu Jurke, raškoga župana, te ondje posvetio crkvu sv. Kosme i Damjana; odatle pošavši u Bosnu pozvan od bana Kulina posveti dvije crkve[4]. Ragnina i Resti pripovijedaju dalje, da je ban Kulin poslao biskupa Radogosta s velikim darovima u Dubrovnik, što ih ima nadbiskup ponijeti papi[5]. Ragnina imenuje papu

DOM KAPTOLA VRHBOSANSKOGA U SARAJEVU. (S JUŽNE STRANE.)

Celestina (1191.—1198.). Je li to druga koja prilika, ili treba staviti papu Inocencija i onu priliku, kojom Kulin posla nadbiskupa Bernarda i arhigjakona Marina u Rim g. 1201. ili 1202. (v. I. 1.)? Svakako ovake vijesti svjedoče, da su dubrovački kroničari ipak crpali svoje podatke iz kojekakvih spomenika. — Ovaj Radogost bit će onaj biskup, čiju smrt kao nedavnu spominje Ivan de Casamaris 10. juna g. 1203. Protiv tome, istina, Farlati po nekim zapiskama barskoga nadbiskupa Zmajevića (1671.—1694.) pripovijeda, da je papa zapovjedio spljetskomu nadbiskupu Bernardu, neka on na svaki blagdan u stolnoj crkvi proglasuje svečano izopćenje bosanskoga biskupa Daniela, što je primio patarene iz Spljeta i Trogira protjerane[6]. Uvrstit bi potom trebalo biskupa Daniela. Ali budući da se ne navodi izvor, iz kojega je Zmajević uzeo ovu vijest, a još više budući da ni papa, koji je dobio izvješće spljetskoga nadbiskupa, ni papinski poslanik, koji je poveo istragu u Bosni i one redovnike priveo na pravi put i koji

[1] Mon. 25. p. 53. [2] Resti p. 63. [3] X. Cod. II. 175. n. 233. [4] Mon. t. 14. pg. 219. [5] Mon. t. 14. p. 219.; t. 25. p. 63. [6] Farl. III. 232.; IV. 47.

REDODRŽAVNIK FRA AUG. ČENGIĆ.

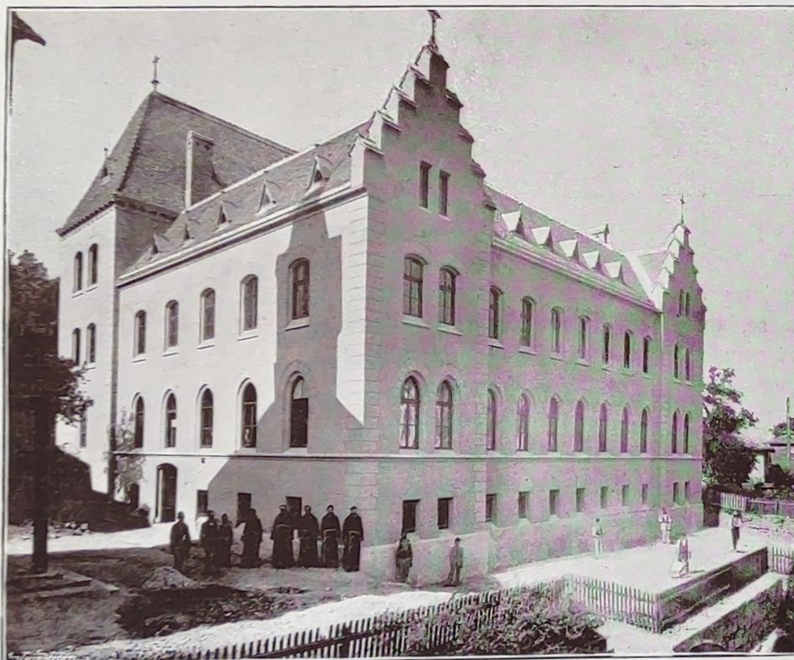
obavješćuje o smrti bosanskoga biskupa, ne bijede biskupa, već je samo govor o Kulinu, da prima i štiti krivovjerce, a gdje ni arhigjakon govoreći o patarenima u Spljetu ništa slična ne spominje[1]: možemo se više pouzdati u dubrovačke vijesti, što ne znaju za Daniela. No zar nije pomutnja, kakvu su i drugi učinili iz riječî papina lista od 2. oktobra god. 1200.? biva papa Inocencije zapovjedi spljetskomu nadbiskupu slično šta, da se uradi hvarskomu biskupu Nikoli radi velikih prekršaja, a o tome istome govori ugarskomu kralju u pismu, u kojem i o bosanskim krivovjercima i Kulinu[2]. Ne stavljamo dakle Daniela u niz bosanskih biskupa.

FRA GRGO MARTIĆ.

4. Dragonja. Nadbiskup Leonard Mlečanin, koji zasjede stolicu g. 1206., bi primljen velikim počastima u Bosni od onih knezova; on posveti g. 1209. Dragonju za bosanskoga biskupa te uspjehom nastojaše, da se isključe iz Bosne patareni, budući da su Bošnjaci slušali svoga metropolitu[3].

5. Vladimir: posvećen po Rastiću od nadbiskupa Aringarija (Arrengarius Romanus 1220.—1239.) u stolnoj crkvi dubrovačkoj; on priznavaše svoga metropolitu, a i bosanski ban dopusti nadbiskupu, da kanonički posjeti njegovu zemlju[4]. Je li ovaj zadnji bosanski biskup pod dubrovačkom metropolom ili predzadnji, tko će riješiti? Listine ne davaju imena onoga biskupa, što bijaše g. 1232. i 1233., i koji je skinut sa časti. U ugarskom izvješću od god. 1246. kaže se, istina, da je bila bosanska crkva dugo vremena bez pastira, a na to da je dubrovački metropolita postavio jednoga krivovjerca: ali ovaka izvješća nijesu u svim stvarima vjerodostojna, a malo je trebalo pretjeravati, da se postigne naum, biva da se oduzme dubrovačkoj metropoli bosanska biskupija i podloži kaločkoj. — Jedino to stoji, da je godina 1233. bila osudna po bosansku crkvu.

MANASTIR FRANJEVAČKI U SARAJEVU.

[1] C. 23. p. 80. [2] Inocent. III. 1200. 2. oct. — 14. octob.: Theiner, Slav. I. 12 sq. n. 20. & 21. [3] Resti p. 74. sq. [4] Resti pag. 77.

III. Koje su bile metropole bosanskoj biskupiji? 1. Spomenuta je već i navedena listina, iz koje se saznaje, da je g. 1067. bila bosanska biskupija pod dioklitijskom barskom metropolom (v. § 1. 6.), a iz riječî one bule slijedi, da je tako bilo i za nekih predšasnika nadbiskupa Petra; za koliko pako već vremena, ne može se izvesti iz općenitih riječi. — Oko polovine 12. stoljeća nalazimo je pod dubrovačkom metropolom. Bit će, da je barska crkva izgubila Bosnu, kada poče iza smrti kralja Bodina g. 1100. brzo padati zetska kraljevina; a bosanskomu biskupu bijaše puno zgodnije biti pod bližnjim Dubrovnikom nego pod dalekim Barom, osim što su sve više učestali izmegju Bosne i dubrovačke republike svakojaki saobraćaji.

2. Da je stojala bosanska crkva od istine pod dubrovačkom metropolom, toliko ima dokaza, te ne bi bilo pametno o tome sumnjati. Ne samo dubrovački kroničari, koji su navedeni u imeniku biskupâ, to dokazuju, već izrijekom se to kaže i u ugarskom izvješću od g. 1246. i 1247. (v. § 3. I. 8.)

Nadalje isto potvrgjuju provinciala: „provinciale vetus“ od g. 1188., a gotovo od istoga vremena Gervasius Tilberniensis u vrijeme njemačkoga cara Otona IV. (1198.—1215.)[1]; isto tako provinciala od prve polovine 13. vijeka imenuju bosanskoga biskupa pod Dubrovnikom[2]; a i potonja takogjer za vrijeme, u kojem nije više bila pod dubrovačkom već pod kaločkom metropolom, očit znak, da je tako bilo pisano u svim starijima[3]. — Ako se pako u onim mnogim bulama, što ih ima dubrovački crkveni arkiv o svojim metropolitskim pravima, a što ih je saopćio Kukuljević u Codex diplom. i u Regestima, ne imenuje bosanska biskupija osim jedanput god. 1250., moglo bi se time protumačiti, da dubrovački nadbiskup nije imao borbe sa barskim o ovoj crkvi, kao što se ne navodi ni stonska.

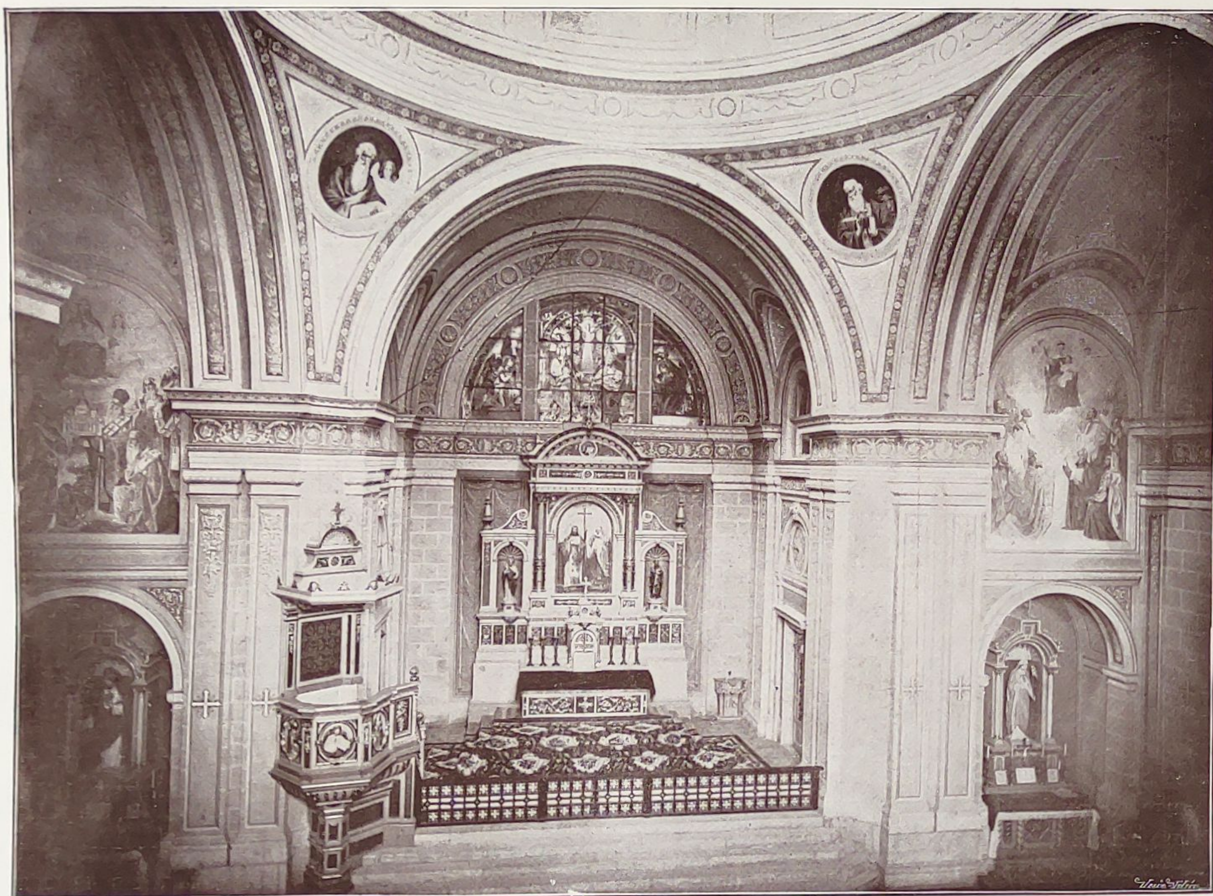

BOGOSLOVNO SREDIŠNJE SJEMENIŠTE U SARAJEVU.

3. Radi povjesničke cjelovitosti treba pretresti pitanje, je li bila bosanska biskupija pod spljetskom metropolom? Farlati drži to za stalno, mnogo puta ponavlja, te je stavlja pod Spljet još za svoje vrijeme, jer da se nadbiskupi nikada nijesu odrekli prava na nju[4]. Rački piše, da je nekada bila odvisna od Spljeta, a polovinom 11. stoljeća otimale se za nju metropolite barske i dubrovačke, a papa Aleksandar III. dosudi je prvomu[5]. Klaić to ponavlja[6]; drugi pako postavljaju, kao da je po sebi izvjesno. No što bi se moglo navesti za ovu tvrdnju? U prvo pretpostavlja se, da je spljetska metropolija obuhvatala faktično Dalmaciju u opsegu rimske provincije; ali trebalo bi spomenicima dokazati, jer nije po sebi izvjesno, da se je prostirala takogjer u nutarnje zemlje, što su bile izvan hrvatske države. U drugo se pretpostavlja, da je bila Bosna barem oko devetstote godine u opsegu hrvatske države: ne upuštajući se u ovo pitanje naglasujemo, da je govor o biskupiji a ne o zemlji; u saborima g. 924. i 926/7. ne imenuje se bosanska biskupija, a delminensis (duvanjska) kao što sisačka i skradinska navode se kao stare biskupije bez pastira[7], pa duvanjska nije već bosanska. Podsjetit ćemo mi na ono mjesto, gdje provinciale vetus nabrajajući varoši Dalmacije i Hrvatske samo kod Spljeta veli: metropolis civitas (v. § 1. 5.); a da nijesu nabrojene ujedno biskupije, kojih je bilo očito već nestalo u ono vrijeme: Siscia, Mucrona, Delminium, zgodno bi bilo ovo svjedočanstvo, jedino izrično, što ih se dosad navelo. Nego onako nema potpune dokazne sile; nije bo jasno iz teksta, prikazuje li se u onoj nabrojbi faktično stanje za koje izvjesno doba, ili su sastavljeni u jedno podaci staroga i novijega vremena a oni nepotpuni; jerbo je uzeta u provinciale takogjer nabrojba provincija u Iliriku, gdje se navode Dacia, Scythia, Haemimons

[1] Migne Patr. lat. t. 98. col. 471. i Schelstrate, Antiquitas ecclesiae t. 2. p. 757. — Pray G.: Specimen hierarchiae hungaric. p. II. pg. 39. [2] Tangl, Die päpstlichen Kanzleiordnungen. (Insbruck, Wagner 1894.) 11. [3] Suvišno se čini ovdje ih citovati; imenovana su u Innsbrucker Zeitschrift f. kath. Theologie XXI. (1897.) 355 f. [4] I. 134., 308.; III. 8., 397.; IV. 42., 54. etc. etc. [5] Bogomili i Patareni u Radu sv. 7. str. 126. [6] Povj. Bosne str. 53. [7] Monum. t. 7. pg. 195.

i druge[1]. Nema dakle gotova zaključka; ali se zato može izvjesno kazati: štogod ima podataka glede opsega spljetske metropolije, svi su baš protivni onoj tvrdnji. Arhigjakon Toma, povjesničar spljetske crkve, ni ne spominje bosanske biskupije; ni jedno provinciale ne stavlja je pod Spljet. — No što je odlučno, to su spljetski sabori. Ako je dva sabora g. 924. i 926/7. ne imenuju, možebit jošte nije ni opstojala; ali g. 1185. nabrajaju se sve područne biskupije, i megje se točno navode, a bosanska se ni ne spominje[2]. Ima vijestî, kako su spljetski biskupi otkidajući od svoga posjeda stvorili krbavsku biskupiju g. 1185.,[3] oko g. 1145. pristali, da se ocijepi Hvar[4]; no neka se pretraži ili Račkoga Monum. sv. 7. ili Kukuljevićev Codex diplomaticus, ne će se naći, da se bosanska biskupija stavlja pod Spljet, niti ikakvo spominjanje, da je njoj ikada pripadala, do dva spomenika koncem 12. i početkom 13. stoljeća, o kojima će biti umah govor. — Ako već g. 1557. Fr. Franciscus Crassus O. M. tamquam procurator Nicolai, episcopi semendriensis et administratoris bosnensis, ulazi u spljetski sabor[5], to je u ono vrijeme bosanskim franjevcima i biskupima sizala jurisdikcija do pod spljetske zidine u biskupijama spljetskoj i makarskoj, a

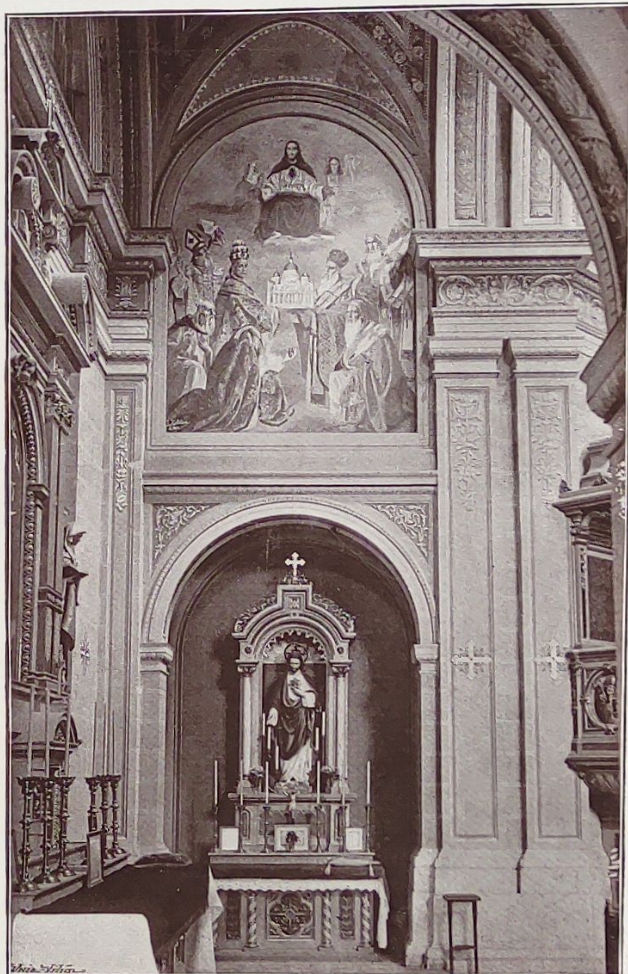

PONUTRICA CRKVE SV. ĆIRILA I METODIJA U SARAJEVU.

samo gotovo u Poljicima bili su svjetovni svećenici pod vlašću spljetskoga biskupa[6]. Nego opet, ako g. 1604. 23. decembra piše spljetski nadbiskup Markantun (Marcus Antonius) Dominis, kako je našao u starim spisima, da je megju drugim područnim biskupima bio takogjer bosanski[7], to je moguće, da je našao podataka, gdje su česti ondašnje bosanske biskupije, ili bolje reći, zemlje, kojom je onda upravljao isti biskup koji i Bosnom, kaono Hlijevno, Makarska, bile jednom pod Spljetom; inače kao u parnici, što ju Dominis strastveno vodio proti franjevcima, malo šta ili ništa ne vrijedi njegova izjava. Dominis naime kao spljetski nadbiskup nastojaše, da duvanjsku i makarsku biskupiju opet predobije za spljetsku crkvu[8]. Ali u spomenicima ove raspre imaju i te pomutnje i zbrke, te se jednom govori o biskupiji duvanjskoj i krajinskoj (makarskoj), drugi put opet o duvanjskoj

[1] Migne P. L. t. 98. col. 461. [2] X. Cod. II. 130. sq. n. 178. [3] Archidiac. c. 22. pg. 76.; X. Cod. II. 132. n. 178. [4] Arhidiac. c. 20. pg. 66.; X. Cod. II. 51. n. 74. [5] Farl. III. 473. sqq. [6] Sr. Starine II. str. 77. br. 53., 54.; str. 125. br. 100. [7] Starine II. 91. [8] Sr. Rad. sv. 10. str. 75. dd. i prilozi u Starinama II., ponajviše br. 69., 92.—101.

i bosanskoj, kao da je to jedno isto, a to upravo u pismima nadbiskupovim[1]. — Nego od istine imaju dva spomenika, u kojima se nabraja baš bosanska biskupija kao područna spljetskoj metropoli. Jedan je bula pape Klementa III. ili Celestina III. od 13. marta g. 1191. ili 1192. Osim poznatih nam biskupija čita se, da papa potvrgjuje spljetskomu nadbiskupu „macariensem, naroniensem, stagnensem, farensem, bosniensem episcopatus[2]." Druga je listina kralja Andrije II. od g. 1207., kojom osvrćući se na „rimsku povlasticu" ukrijepi spljetskoga nadbiskupa na njegovu molbu u vlasti posjeda i biskupija te navodi senjsku, ninsku, skradinsku, trogirsku, krbavsku, hvarsku, bosansku (bozenensem)[3]. — U prvoj dakle listini navodi se biskupija stonska, koja je odavna pod Dubrovnikom, a biskup upravo onda bjegunac pred knezom Miroslavom (v. § 2. III. 1.), makarska i duvanjska, što će se ustrojiti u trećem desetku 14. stoljeća, naronska, koja od rimskih vremena nije više uskrišena, van jednoga pokušaja u 17. stoljeću. — Mučno je pomišljat si, zašto bi dao ondašnji spljetski nadbiskup potvrditi si biskupije, kojih nije ni bilo, a to tako, da su navedene ujedno sa drugima bez ikakve primjedbe. Farlati osjeća ovu poteškoću te kuša doskočit joj time, da su neke od njih jednom bile — to jest u rimsko doba — pod onom metropolom, pa i da se potvrde stara prava. Ovakvo tumačenje ne zadovoljava nikako, a to više, što inače u listini nema drugih starih reminiscencija. Jedva, može se reći, da je bio oko g. 1200. u Spljetu čovjek, koji bi znao toliko arheologije te lje napiše ona imena. A što je glavno: s jedne strane ne nalaze se u dubrovačkim kronikama vijesti o toj težnji, oduzeti metropoliji stonsku i bosansku biskupiju, a s druge strane poslije godine onih listina nikad nikakva spominjanja o bosanskoj biskupiji, kao da ima pripadati Spljetu, sve do Dominisa. Nema toga ili slična spominjanja g. 1274. u pismu spljetskoga metropolite svojim sufraganima ni poslije godine 1300., kad Mika Madio nabraja područne crkve a već imenuje makarsku i duvanjsku, ni u saboru g. 1334.[4] Zar dakle nijesu ove listine, ako ne baš patvorene, a ono svakako interpolovane, te su upravo ona imena kasniji umetak? To se pitanje mora nametnuti svakomu, koji si predočuje sada navedene poteškoće. Kardinale, koji su u papinoj buli potpisani kao svjedoci, više manje navodi za one godine Eubel[5], a biskupi ugarskih crkava imenovani u listini kralja Andrije jesu u istinu od onih godina. Teško po tome pomisliti, da je tko umio i godine 1600. skovati one listine. Nego stvar protumači zaključak, što se čita u prijepisu papine bule, a Kukuljević ga je dao otisnuti: Dominicus . . . notarius curiae archiepiscopalis spalatensis, cum authentico processu manu Caesaris de Pace, notarii et tunc cancellarii traguriensis scripto et subscripto ac sigillo s. Marci munito praesens exemplum ex illo processu satis amplo extractum auscultavit et corolavit . . . Tragurii die 20. mensis Junii 1612. Zar nijesu ove listine interpolovane za nadbiskupa Dominisa upravo u tu svrhu, da se dobije parnica sa bosanskim franjevcima? — U historijsko dakle doba, da ovako govorimo, bosanske biskupije spljetski nadbiskup nikada nije vršio prava metropolitska nad bosanskom crkvom. Ona pako zbrka, što ju opažamo kod Dominisa, mogla je poslije njega zavladati u Spljetu, premda se direktno ne javlja. Pridržaj naime, što Farlati veli, da se nadbiskupi spljetski nijesu nikada odrekli svojih prava, imagjaše pravnu vrijednost, što se tiče nekih krajeva, koji su bili jednom spljetske crkve, a poslije nego su

OLTAR SRCA ISUSOVA U CRKVI SV. ĆIRILA I METODIJA U SARAJEVU.

[1] Sr. Starine II. br. 91., 112., 125. [2] Farl. III. 223. sqq.; X. Cod. II. 162. n. 217. [3] Farl. III. 237. sq. [4] Farl. III. 286., 287., 318., 320. [5] Hierarchia cathol. medii aevi p. 3.

Turci izgubili Dalmaciju i održali današnju Bosnu, predani su faktično bosanskomu biskupu, sami pako pravni odnošaji hotimice nijesu bili riješeni. Juridička rješidba zbila se tek konštitucijom pape Leona XIII. od 5. jula 1881., kojom se ustanavlja bosanska hierarhija. Mogli su se po tom spljetski nadbiskupi za Hlijevno i Duvno natjecati još g. 1706., 1736., 1741., 1756., a još i g. 1809.[1] — Ne bi možda sama stvar vrijedila, da se tako opširno raspravlja, ali zgoda je eto bila koješta razjasniti iz bosanske crkvene povjesnice.

IV. Obred i jezik bosanske crkve. Može se naprosto ustvrditi: bio je obred sa slavenskim liturgijskim jezikom. Osim što bi već imena biskupâ sva slavenska na to upućivala, izrijekom to kaže Rastić (v § 3. II. 3.). Slijedi takogjer iz riječî papinskoga poslanika Ivana de Casamaris: „Dobro bi bilo, da se postavi jedan latinski biskup.“[2] Tim bo jamačno misli ne na narodnost već na obredni jezik, kao što je vidio u barskoj metropoliji; a postaviti Latina ili Romana, koji ne bi znao narodnoga jezika, slabo bi koristilo. Ovako je zaključio već Asseman.[3]

2. Na ovaj odgovor nadovezuje se već pitanje, je li bio rimski obred sa glagoljskim pismom ili grčki sa ćirilicom? — Poznata je povjesnička neizvjesnost: da li su sv. Ćiril i Metodije uveli obred rimski ili carigradski? je li prvobitno bio u Hrvatskoj grčki obred? kada i kako je nastupio rimski ili što sada zovu glagoljaški? U Hrvatskoj, čini se, u ovo je vrijeme 12. stoljeća već bio rimski obred; jer g. 1252. izjavlja biskup krčki, da samostanci benediktinski u njegovoj biskupiji imaju službu božju u slavenskom jeziku po obredu rimske crkve kao što i njihovi predji (antecessores).[4] U susjednoj Srbiji bijaše grčki obred; a kakav je opet bio kod katolikâ u trebinjskoj biskupiji, gdje se još god. 1643. spominje?[5] Takvih vijesti ima od konca 14. stoljeća takogjer iz državine dubrovačke republike.[6] Nepotpisani saopćitelj, koji navodi četiri odluke dubrovačkoga vijeća god. 1391. i 1392., presbyter sclavicus prevagja glagoljaš; ima li u tom pravo, ne znam. — Sve ove neizvjesnosti promatrajući nije lasno presudno odgovoriti. Po svoj prilici ipak, može se kazati, bio je grčki obred u slavenskome jeziku sa ćirilicom. Evo dokaza. Kao što je u hrvatskoj kraljevini, gdje bijaše glagoljica u crkvi, ona takogjer bila u porabi izvan crkve, tako obratno, kako je bila ćirilica u necrkvenoj porabi u Bosni općenita, bila je takogjer i u crkvi. Porabu pako ćirilice svjedoče pisani spomenici, ugovori i darovnice, što počimaju, koliko su sačuvani, sa banom Kulinom g. 1189., i nadgrobni natpisi. — Direktno dokaznu silu upravo nema, što će se sada navesti,

OLTAR SV. ALOJZIJA U CRKVI SV. ĆIRILA I METODIJA U SARAJEVU.

budući da je isto ili slično takogjer u glagoljici, biva već u prvim spomenicima, što su do nas došli, jesu riječi kršćanskoga bogoslužja po grčkom izgovoru, Isu Hrista, Jovana Kr'stitelja baš kao i u Srbâ, i do današnjega dana govore katolici Isus, Ilija, Gjurgjevo. Pisalo se: u nedjelju na vodokršte.[7] — Ne znam pako, je li to ostatak iz grčkoga kalendara, ili su katolici uzeli kasnije od pravoslavnih: u nekojim krajevima oko Travnika katolici zovu predzadnju nedjelju prije Božića materice, a zadnju očići.[8] — Izravnih dokaza nemam, već ako može služiti jedan slučaj od g. 1630. U knjižnici visočkoga samostana Fr. Pavao Papić nagje, kako on govori, „jednu staru misnu knjigu u našem jeziku, koja nije u porabi“; a umio je nju čitati i jednu stvar prepisati.[9] Kako je u Bosni već odavna služila jedina ćirilica, to ovaj fratar zacijelo ne bi bio umio čitati glagoljski misal.

[1] Batinić: Djelovanje franjevaca III. 22., 53. dd.; 72. d., 93. d., 183.; sr. Bulletino di archeolog. e storia dalmata. VIII. (1885.) Supplem.: Nic. Bianković, vescovo di Macarsca. [2] Quod aliquis latinus ibi poneretur: Theiner, Slav. I. 19. n. 34. [3] Calendaria eccles. univ. edit. Rom. 1755. t. 5. p. 1. c. 3. pg. 63. sq. [4] Theiner, Slavor. 79. n. 103. [5] Rad sv. 119. str. 67. i 139. [6] Slovinac V. (1882.) str. 30. d. [7] Miklošich 2. n. 4.; 28. n. 35.; 32. n. 39.; Pučić I. 50. br. 84. [8] Sr. Vukov rječnik; istina u crkvenom kalendaru imenuju se one nedjelje „svjatih praotec“, „svjatih otec“, v. Nilles, Calendar. manuale utriusque eccl. II.[2] 539. sqq. [9] Un messale antiquo in nostra lingua. Monument. t. 23. pg. 393.

Takogjer ovo, što se sada navelo, potvrgjuje, da je bio slavenski jezik obredovni jezik bosanske crkve, a za grčki obred daje ono barem veliku vjerovatnost.

Gdje se obično piše, da je bila glagoljica takogjer u Bosni, opet treba razlikovati razne česti sadanje Bosne. U zapadnoj krajini na Uni bila je glagoljica u porabi, a svjetovnih svećenika bez sumnje glagoljaša kao pomoćnika franjevcima bilo je u hlijevanjskom kraju još g. 1806.[1]

V. Vjera bosanske crkve. Premda je bio obred grčki sa slavenskim jezikom, ipak bosanska crkva nije bila u raskolu. Ako je bila u istinu Bosna za Konstantina Porfirogeneta (oko g. 950.) čest Srbije, u ono doba nije još bio raskol. U potonje pako vrijeme Bosna je odijeljena od Srbije i duševno združena sa zapadnim i južnim katoličkim zemljama; tu činjenicu dokazuje i to, što je era „od' rožd'stva Hr'stova“, „lěto upl'štenija . . . Isu Hrista“[2] a ne od stvorenja svijeta po carigradski, kao što bijaše u Srbiji. — Barem od polovine 11. stoljeća, kako je dokazano, bosanska biskupija potčinjena je katoličkim latinskim metropolama, barskoj i dubrovačkoj. God. 1180. smatrao je papinski poslanik Teobald bana Kulina katolikom pišući mu, da bi htio sobom doći te predati blagoslov i list papin; a kad ne može, neka ban u počitanje svetoga apoštola Petra i gospodina pape (pro reverentia) pošalje njemu neke darove, te, ako ima papi što poručiti, da će poslanik rado to obaviti.[3] To bar strogo slijedi iz ovoga pisma, da su u Dalmaciji i u Rimu bosanskoga vladara držali za katolika, a da je bio već prije pismeni saobraćaj izmegju njega i svete stolice; ili u kratko: biskupiju i zemlju bosansku smatrali su katoličkom. — Nadalje pismo Vukana zetskoga, kojim u Rim javlja g. 1199. o patarenima, pismo ugarskoga kralja Emerika god. 1203., kojim obavješćuje rimsku stolicu o uspjehu papina poslanika, i u opće svi spomenici cijeloga onog istraživanja, što se razvilo uslijed krive vjere, nigdje ne iznose na javu ni sumnje carigradskoga raskolništva, svagdje se pretpostavlja, da Bosna priznaje rimski primat. Pa i riječi, što se čitaju u svečanoj obvezi bilinopoljskih monaha: „Ponajprije se odričemo raskolništva, kojim nas drže ozloglašenima, te pripoznajemo rimsku crkvu za našu majku, glavu cijeloga crkvenog jedinstva“, same sebe tumače ni malo ne podsjećajući na grčki raskol nego jedino na neposlušnost, koja leži u svakome slijegjenju krive vjere.

SARAJEVSKI BOGOSLOVI SA SVOJIMI PROFESORI. (NA KROVU. — G. 1900.)

[1] Batinić: Djelovanje III. 180. [2] Miklošich 2. n. 4.; 28. n. 35.; 32. n. 39. i dd. [3] Farl. IV. 44.; X. Cod. II. 144. n. 158.

2. Ako je i bio grčki obred u Bosni, nema mjesta grčkomu raskolu. Ne će biti potreba na dugo razlagati razliku vjere i obreda. Kršćanska crkva već prvih stoljeća imagjaše uz potpuno jedinstvo vjersko, množinu obreda. Da se ne spomenu drugi, u grčkom jeziku bio je obred aleksandrijski, antiohijski i carigradski, kao što je njih više bilo u latinskom jeziku. Jednom riječju: vjera i obred nije jedno isto. — Slaveni sa grčkim obredom, koji su se sjedinili sa katoličkom crkvom u potonje vrijeme, pošto su bili u raskolu, zovu se u običnom govoru unijati; a koji bi bili vavijek ostali u katoličkoj crkvi, ne mogu se ovako zvati. Primjer ovih zadnjih imamo u barskoj metropoliji, o kojoj papa Aleksandar piše nadbiskupu, da neka vodi brigu jednako za samostane Latinâ i Grkâ ili Slavenâ; da znadeš, veli se, da su ovi jedna crkva[1]. Kršćani Slaveni u Hrvatskoj katolici — a raskolnikâ nije ni bilo — bijahu glagoljaši; u barskoj metropoliji po riječima „Grkâ ili Slavenâ“ bili su grčkoga obreda, a u njoj do gospodstva raških župana nije bilo raskolnikâ. Ne valja dakle za katolike sa slavenskim crkvenim jezikom u Travunju i Humskoj već unaprijed kazati, da su bili glagoljaši, nego treba u svakom slu-

NADBISKUPSKO DJEČAČKO SJEMENIŠTE U TRAVNIKU.

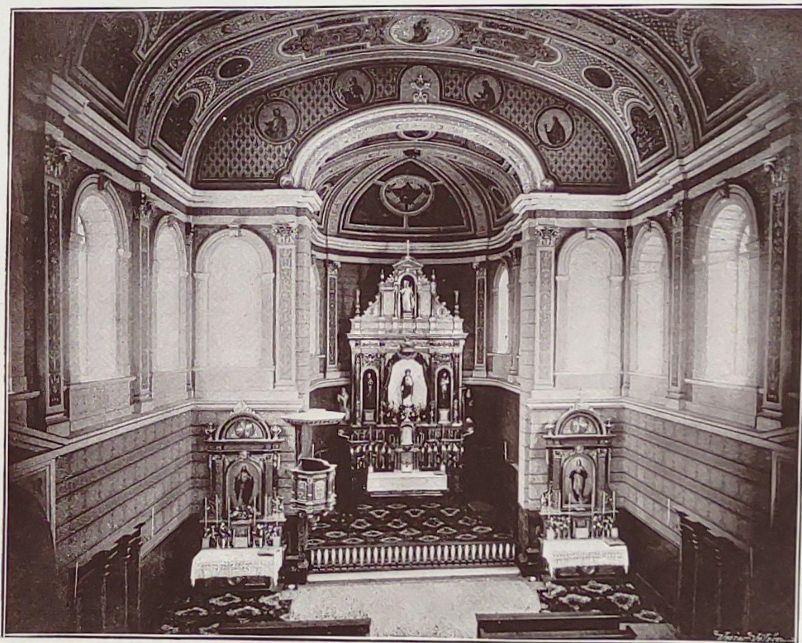
čaju dokazati. Ovakvi katolici grčkoga obreda bijahu Bošnjaci od pamtivijeka; a za ono doba, o kojem se ne zna ništa, zališna bi bila i prazna svaka riječ.

3. Neoborivoj činjenici, da je bila bosanska crkva katolička sjedinjena s Rimom, ne će se čuditi, tko posmatra s jedne strane vanjski joj položaj a s druge duševne prilike. Utjecaj od grčkoga patrijara u Carigradu i grčko-bugarskoga arhiepiskopa u Ohridi nije stigao u odaljenu Bosnu. Iz crkvenih knjiga — ne još „ispravljenih“ — čitali bi i slušali preimućstva svetoga Petra, a grčke sofizme bijahu nepoznate. Nomokanon ili krmčija knjiga t. j. crkveni zakonik bio je stari, valjada onaj, za koji scijeni ruski učenjak A. Pavlov, da je od samoga svetoga Metodija. U pomenutom već nomokanonu, što ga izdao Pavlov, u drevnom slavenskom prijevodu jedne glave, vjerovatno od Ivana Skolastika, gdje je govor o preimućstvu carigradske stolice, opširno se pobija ona nauka grčka. Kazuje se ovdje: Nijesu oci nicejski dali Rimu čast zato, što je bila carska prijestolnica, već zato, što je Spasitelj rekao Petru: „Pasi ovce moje“; i u Mediolanu i Raveni stolovali su carevi, ali zato oni gradovi nijesu dobili prečasti; u Jerusalemu bio je Spasitelj, a nije patrijar. Car ne može premještati

[1] Monum. t. 7. pg. 201.

dare i časti apoštolske i zapovijedi neporočne vjere promijeniti; časti bo staroga Rima jesu „nepodvižimy“ do skončanja svijeta, „těm jakože i načinaja v'seh' cr'kev'“. Vaselenske sabore sazivale su pape, i bez njih nije bilo vaselenskih sabora. Treba pogledati pisma pape Leona Markionu i Pulheriji i Anatoliju, „i ot' teh' istinu da uvěst“[1]. Ovako tko je čitao u starome nomokanonu, znao je, šta ima vjerovati o primatu sv. Petra i rimskih biskupa.

VI. Samostani i samostanski život. Iz onih spomenika, što se bave samostancima u Bilinu Polju, mnogo se šta doznaje o bosanskim samostanima. Poveći je broj mjestâ (loca) ili samostanâ; njima upravljaju starješine (priores), a svim je skupa na čelu jedan nastavnik ili meštar (magister) iliti predstojnik (praelatus), kojega izbiraju one starješine. Sedmorica su se potpisala u Bilinu Polju: Dagita, Ljubin, Drageta, Pribis, Ljuben, Radoš, Bladoš, a dva odličnija, Ljubin i Drageta, pogjoše sa papinim poslanikom u Ugarsku. — Udara u oči, što nose ovi samostanci, kao i bosanski biskupi, svi slavenska imena, a nije unišla u crkvu grština, koja je kasniju srpsku crkvu poplavila. — A povelika je bila ova kongregacija, da se služimo zapadnim imenom, iliti zadruga samostanâ pod jednim vrhovnim starješinom. Budući da ne slijedi iz spomenikâ, da su bili ovdje zastupani svi samostani bosanski, slobodno je pomišljat si i više njih. — Samostani imaju bogomolje (oratoria), a naregjuje se, da imaju kraj samostanâ groblja, gdje bi se sahranjivali oni iz dotičnoga samostana, ili ako bi tko od drugih došao i umro. — Redovnici nijesu u opće svećenici, ali se obvezuju, da će imati kod svakoga samostana svećenika, koji im misu govori, ispovijeda i pokore nalaže: da li je to ἱερομόναχος, t. j. samostanac svećenik, ne vidi se iz teksta. — Imaju svoje postove osim općenitih crkvenih, imaju i zajedničke molitve u svojim crkvama. — U kakvu su bili odnošaju zavisnosti od biskupa, nema spominjanja. — Napokon i kalugjeri i kalugjerice vode ovakav život; pa su samostani dvogubi, biva takovi, u kojim su skupa muška i ženska lica; pa stoga se zapovijeda, da budu ženske odijeljene od braće u spavaonicama i blagovaonicama, i da nijedan brat ne govori na samo sa ženskom. — U reguli sv. Basilija već su muški i ženski samostani. Ali se je uvukao običaj, da skupa stanuju, kako se razabire iz saborskih pravila. Pravilo 20. trulskoga sabora (g. 787.) glasi: „Naregjuje se, da unaprijed ne budu nikakvi dvogubi samostani (διπλὰ μοναστήρια) . . u pogledu dvogubih samostana, što su bili do sada, neka se obdržava pravilo svetoga oca Basilija . . . u jednome samostanu nije dozvoljeno da živu kalugjeri i kalugjerice“; propisuju se i druge stvari, da ne bude sablazni[2].

PONUTRICA SJEMENIŠTNE CRKVE U TRAVNIKU.

VII. Biskupski posjedi i crkve. Posjede bosanskoga biskupa doznajemo iz listine kralja Bele IV. od 20. apr. 1244., kojom potvrdi sva imanja biskupa onda već latinskoga. Izrijekom se kaže: „Ban Ninoslav s braćom svojom i vlastelom pripoznali su i očitovali, da dolje popisani posjedi pripadaju u pravo i svojinu bosanske crkve“[3]. Od prije dakle bila su ova imanja biskupova. Iz ovoga i drugih spomenika doznaje se ujedno opseg bosanske biskupije; obuhvatala je ona pravu Bosnu, Sol i Usoru. Usorske krajeve na desnoj rijeke Bosne posvjedočuje pomenuta darovnica, Tešanj kasnija jedna vijest[4]. Da li je protezao bosanski biskup vlast svoju takogjer na Duvno, ne može se ni tvrditi ni poricati; jerbo, kako je prije kazano (v. § 2. III. 2.), nema

[1] Vizantijskij vremenik IV. (1897.) str. 143.—154. [2] Milaš: Pravila pravoslavne crkve s tumačenjima. (Novi Sad. 1895.) sv. I. str. 627. d. — Hefele, Konciliengeschichte. III.[2] 481. [3] Theiner, Slav. I. 296. sqq. n. 419. [4] G. 1461. Theiner, Hung. II. 373. n. 558.

TRAUNIČKI PITOMCI.

svjedočanstva, da je spljetski biskup vršio prava crkvena na Duvnu, do to, što je osnovao biskupiju oko g. 1320.: no u ono vrijeme sjedili su bosanski biskupi preko Save u Gjakovu, a od imenovanih biskupa duvanjskih po svoj prilici nijedan nije stolovao u svojoj biskupiji; nije po tom bilo prilike kojoj parbi.

2. Ako se najprije već traži, gdje je bila stolica i stolna crkva biskupova, unaprijed bi se pretpostavljalo, da je bila u mjestu, gdje se imenuje g. 1244., te ovako scijeni i Rački[1]. Nego proti tome mišljenju pričinja se da upravo stoji neka vijest od g. 1238., po kojoj je nešto prije dao ban Ninoslav jednu svotu novaca za gradnju stolne crkve[2]. A k tome ima u knjigama priča, da je bila stolica i stolna crkva u Kreševu, pa je razorili patareni. P. Riceputi, koji je sakupljao gradivo za Farlatovo djelo, zabilježio je to, a tim je posvjedočeno, da je opstojalo ovo mnijenje u Bosni u polovini 18. stoljeća. Priču kao priču svatko malo drugačije pripovijeda: jedni, da su patareni crkvu i varoš biskupsku razorili; drugi podrobnije, da su biskupa i kanonike poubijali, a koji se spasli, odbjegli u šume i planine; drugi opet, da su dom oborili i rastjerali kanonike, koji pribjegoše u grad Vrhbosnu[3]. — Šta će se primijetiti k ovome pričanju? U ovom obliku nije narodna priča, buduć da se u njoj govori o patarenima, kanonicima ili kaptolu, Vrhbosni, a to su sve riječi i stvari, o kojima

NADBISKUPSKA UBOŽNICA „BETLEHEM" U SARAJEVU.

narod u prošlom stoljeću ne imagjaše ni pojma. Mogla bi biti ipak predaja književnih ljudi, da nije mnogo šta proti njoj: jedno, što se ono staro vrijeme slabo vezalo sa docnijim, u koje su franjevci radili; drugo pako mnogo više, što se o toj stvari šuti upravo, gdje bi trebalo o njoj šta reći. I od početka 13. stoljeća, a opet od dvadesetih i tridesetih godina ima dosta spomenika o bosanskim patarenima i njihovoj sili, a o tom najgrdnijem nasilju baš nikakva spominjanja ni gdje se govori g. 1238., da je ban Ninoslav dao novaca za gradnju stolne crkve, ni gdje se g. 1244. imenuje mjesto, u kojem je crkva utemeljena ili osnovana (est fundata), ni gdje se g. 1246. i 1247. piše o varoši bosanskoga biskupa i kako bi mogao jedino kaločki nadbiskup nju braniti. Začudne pako vijesti počele se vezati za Kreševo u mnogo kasnije vrijeme, biva u 18. stoljeću, kada su se iznijele na javu patvorene listine. Tako ima jedna patvorena listina kralja Tomaša od g. 1446., u kojoj se potpisuje Vilimir Vladmirović, kreševski i neretvanski biskup grčkoga obreda[4]. Nipošto dakle nije smiono, već samo

[1] U Radu sv. 7. str. 126. 2. [2] Gregor IX. 1238. 22. nov. Theiner, Hung. I. 169. n. 365. [3] Farl. IV. 46. — Fabianić: Storia di Frati in Dalmacija e Bossina (Zara 1863.) pg. 234. citovano u: Povjesničke crtice o Kreševu od I. Strukića (Sarajevo 1899.) str. 10. — Jukić: Povj. Bosne str. 95. [4] Da je ova listina patvorba, i to vrlo nespretna, dokazat će se na svojem mjestu.

se po sebi nugja ovo tumačenje postanku priče: tražili su a ne mogli naći biskupsku crkvu u Kreševu; razorena je dakle davno po patarenima, kojim se pripisivalo razorenje mnogih samostana. — Ako se dakle spominje, da je ban Ninoslav dao novaca za gradnju stolne crkve, bit će, da se je ona od g. 1238. do 1244. obnovila, ali na prijašnjem mjestu; ovo već mjesto treba tražiti, a to će biti pomučan posao.

3. Fr. Filip Lastrić iz Oćevije trijezno odgovara: „U kojem je mjestu sjedio bosanski biskup prije navale turske, ne znademo ništa ni iz spomenikâ ni iz predaje.“[1] Da nije znala predaja ništa kazivati, naravski je, pošto ni u spomenicima ne nalazimo spominjanja o biskupskoj crkvi poslije g. 1244., a bosanski biskupi barem od g. 1300. stalno su stolovali u Gjakovu. — Ako već Pray piše, da je općenito mnijenje stavlja u sadašnju varoš Sarajevo, a to čini takogjer kronika gjakovačkoga kaptola[2], očigledno je temelj tomu pretpostavljanje, da je Sarajevo odvajkada glavna varoš bosanske zemlje, te stoga je ovo mnijenje bez prave povjesničke vrijednosti. Mi imamo sada spomenik priopćen od Theinera.

DJECA IZ NADBISKUPSKE UBOŽNICE „BETLEHEM“ U SARAJEVU (G. 1900.).

4. Posjede u Slavoniji a i posjed u Usori, što se u pomenutoj listini točno opisuju, prikazati ne spada na ovo mjesto; prvi bo su izvan Bosne, a drugi je dobio biskup već latinski. U pravoj Bosni pripoznali su ban, braća mu i velmože, da pripadaju u vlast i svojinu biskupovu ova imanja, kojim imena dajemo, kako su tiskana, da po tome potražimo mjesta.

I. U župi Vrhbosna Burdo, gdje je osnovana sama stolna crkva sv. Petra; isto tako Bulino, Knesepole, Vrudchy, gdje je crkva svetoga prvomučenika Stjepana; II. u župi Nerotno Bulino; III. u župi Lepenicha Rocil, gdje je crkva sv. Mihovila; IV. u župi Vidgossa Lubinchi kod crkve blažene Djevice; V. u Mel kod crkve sv. Kozme i Damjana; VI. u župi Losova kod tri crkve; VII. u župi Vozcopla kod crkve bl. Ivana; VIII. u župi Bored Belmapola; IX. u županiji (in comitatu) Berez Pracha Byscupnia prozvana. — Ako sad

[1] Farl. IV. 43. Pray, [2] Specimen hierar. II. 420. — Glasnik bosansko-srijemske biskupije god. 22. (1894.) str. 155. 3.)

pokušamo zemljopisno prikazati mjesta u listini imenovana, treba unaprijed izreći, da se kod većine imena ne može doći preko nagagjanja. S jedne bo strane zemljopis Bosne za starije vrijeme slabo je poznat, s druge pako strane oblici imenâ prošli su kroz ruke toliko pisara, a najposlije Theinerovih prepisača i tiskara ni malo marljivih i vjernih. Dali su se na odgonetanje Konst. Jireček u radu Handelsstrassen und Bergwerke v. Serbien und Bosnien während des Mittelalters. (Prag 1879.) str. 30. d. i V. Klaić u knjižici Bosnensia (pretiskano iz Obzora, Zagreb 1879.) str. 9. i 35. d.

5. Najprije treba tražiti mjesto stolnoj crkvi Burdo (bit će Bardo) Brdo. Iščezlo staro ime, te muka naći sadašnje mjesto, gdje ni predaja ne može doći u pomoć. — Mnogi su, koji scijene, da je ono Brdo sadašnje seoce Banbrdo, na putu od Sarajeva u Kreševo, onkraj Kobile Glave na r. Lepenici; tako i Rački g. 1869. (Rad. 7. 126.), i Klaić g. 1879. s upitnikom (Bosnensia str. 9.) a g. 1888. naprosto (Atlas za hrv. povjesn. u tumaču str. 8.). Osim imena ne može se šta temeljita navesti za ovo mnijenje, a proti njemu odlučuje, što Banbrdo po položaju po svoj prilici nije pripadalo župi Vrhbosni već Lepenici, kao što i za turske vlade nije bilo u sarajevskoj nahiji[1], a inače nikakva nema traga, da je ovdje bila kakva varoš, i nikakva pominjanja u pisanim vijestima. — Da nam bude koji napredak, stupajmo korak po korak. Po crkvenim zakonima biskupska stolica ne može se postaviti u neznatnu mjestu, ona treba da je u najznatnijoj varoši. U

SARAJEVO.

Raši, gdje nije bilo varoši, arhiepiskop Sava utemeljivao bi biskupije u velikim samostanima; no u Bosni nije bilo znatnih varoši niti običaja, da biskup stanuje u samostanu, budući da ima sam mnogo posjeda; trebalo je po tom uzeti najznatnije mjesto. Provinciale vetus veli: „varoš Bosna“ (civitas Bosna), a u ugarskim izvješćima od g. 1246. i 1247. opetovano se piše „varoš i biskupija bosanska“ (in civitate et dioecesi bosnensi).

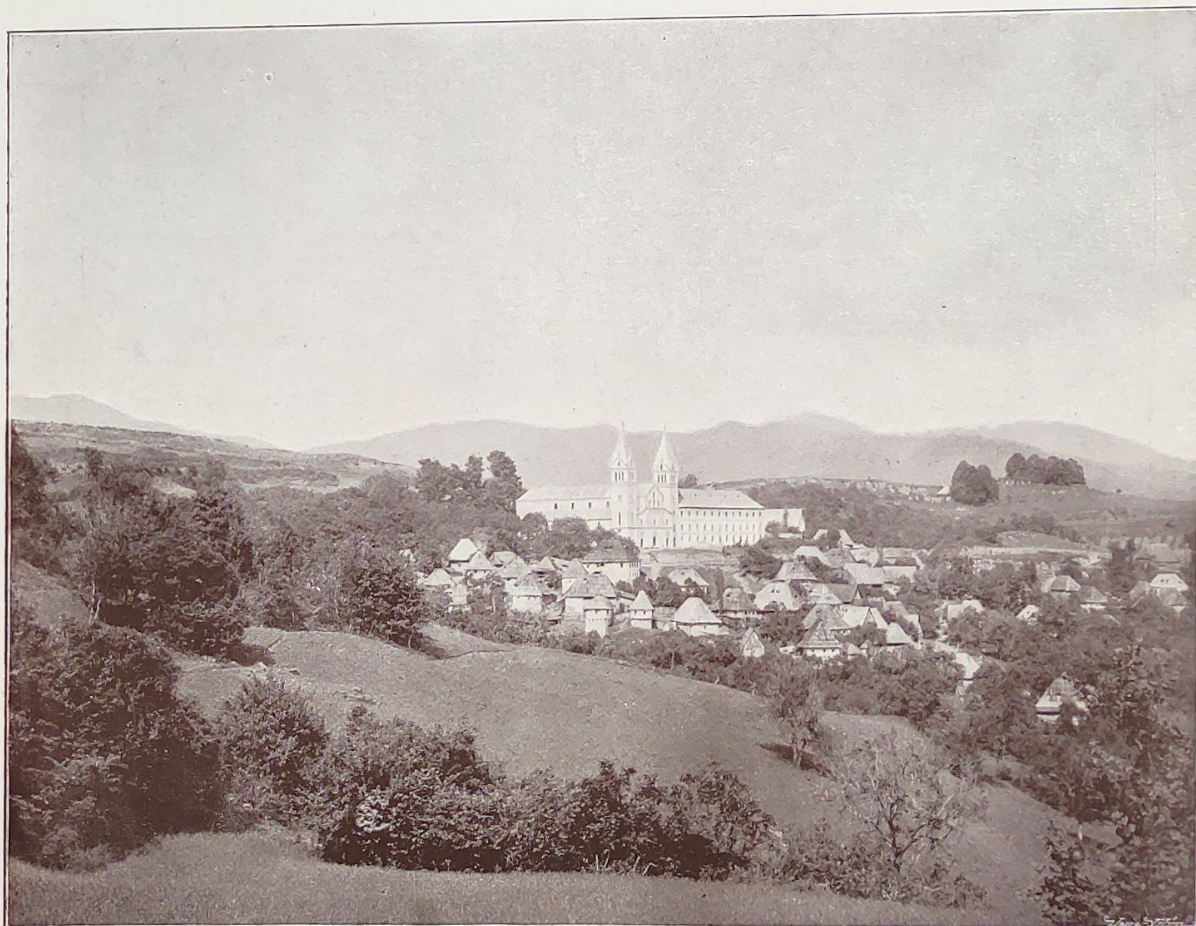
U župi pako Vrhbosni pominju se Vrhbosna i Hodidjed; istina na žalost mnogo kasnije od godine 1244. naše listine, t. j. Vrhbosna g. 1378. i 1379., Hodidjed čak g. 1435.[2] Hodidjed bijaše grad i pod njim poveća varoš već g. 1435. u turskim rukama; g. 1459. spali kralj Tomaš varoš i opsjedaše grad[3]. — Hodidjed ležaše od Sarajeva idući uz Miljacku gore jedno 2 sata i po, gdje je na desnoj rijeke selo Hodžidjed sačuvalo ime i Starigrad na lijevoj pod Trebevićem nešto ruševina. Još g. 1550. pripovijeda se, da je jedno 50 momaka u gradu[4]. O Vrhbosni ne čita se izričito, da je bila uz grad i varoš, ali slijedi odatle, što takogjer u njoj prebivaju dubrovački trgovci. Nastaje pitanje, gdje je bila ona Vrhbosna za domaćih vladara. Ne samo

[1] Blau: Reisen in B. u. d. H. Berlin 1877. str. 16. [2] Da se ne nagomilavaju citati, navest će se knjige, gdje su u veće sakupljeni: Jireček Handelsstrassen str. 85. — Matković u Radu sv. 49. str. 146. sv. 56. str. 162. [3] Gelcich-Thallóczy: Diplomatar. ragusin. pg. 394, 618. [4] Starine sv. 10. str. 206. ili Rad. sv. 62. str. 96.

ŽUPA SARAJEVO.

početkom 16. stoljeća, već i drugom polovinom 15. bez sumnje turska varoš bijaše na mjestu sadašnjega Sarajeva, budući da to posvjedočuju mnogobrojni spomenici, od kojih će se navesti samo nekoji za 15. stoljeće. Od g. 1493. jedna je glagoljska zapiska; a g. 1446. jedan turski natpis neke zadužbine u Sarajevu u ulici, što vodi iz Čemaluše u Čemerlinu ulicu[1]. Nego pričaju i u Sarajevu, da je Mehmed II. osvojitelj udario temelj Sarajevu, a prije da nije bilo tudijer ni šehera ni varoši[2]; i druga je priča, da su Sokolović i Zlatarović g. 1465. iz razvalina Vrhbosne i Kotora sagradili Sarajevo te preselili u nj žiteljstvo. Jukić već odrješito tvrdi, da se Vrhbosna, „grad u stara vremena plemenit", zove sada Blažuj od crkve sv. Blaža, a danas je samo gomila kamenja[3]. Uz to mnijenje pristaje P. Matković g. 1879.[4], Klaić g. 1882. i opet, pošto se je dva puta odlučio za Banbrdo, g. 1899.[5] Priče pomenute glede na godine prijašnjim su podatkom pobijene; a tko je već iznio priču o Sokoloviću i Zlataroviću, barem je to podesno upriličio, da stavi dogagjaj poslije turske zapreme, budući da u istinu

MANASTIR U GUČOJ GORI.

nema vijesti, da su se već prije bosanske velmože počele turčiti. O Blažuju napose, što je na sjeveru pod planinom Igmanom, od Sarajeva 2 sata i po, sada postaja željeznice od Sarajeva u Mostar, ne može se šta dokazâ navesti; niti stoji, da je ime od sv. Blaža, niti ima izvjesnih ruševina koje kršćanske crkve, a na bližnjem brdašcu ima prethistorička naseobina, a ne koji bosanski grad[6]. Bit će, kao što se često dogagja, da je tko mislio, da je u Blažuju vidio razvaline crkve sv. Blaža — bilo je rimskih spomenika — te amo premjestio grad: nijesu često drugačije radili ni učenjaci tražeći koje rimsko mjesto. — Od prije turske navale ima još jedan spomenik. G. 1415. hoće pataren Vlatko Tumarlić da prenese tijelo svojega gospodara Pavla Radinovića Jablanića od Sutjeske, gdje je bio ubijen, u Vrhbosnu[7]. Mnogo zaista svjetla ne daje ni ova vijest, budući da se ne zna, je li

[1] Monum. histor.-jurid. t. 6. p. 376. — Monum. vatican. acad. Pestin. IV. 333. sqq. — Glasn. zem. muz. u B. i H. I. (1889.) sv. 1. str. 18. [2] Glasn. o. m. str. 18. [3] Zemljop. i pov. B. str. 32. [4] U Radu sv. 49. str. 146. [5] Povj. Bosne str. 18. i 74.; Histor. zemljovid Hrvatske . . . [6] Radimski u Glasn. zem. muz. IV. (1892.) str. 225. d. [7] Pučić I. primjedbe XVI.

gospodara ukopao upravo u Vrhbosni, niti se zna, gdje je grob Pavlov. Ipak je veoma vjerovatno, da je Pavlov nadgrobni spomenik onaj ogromni mramor ili stećak, što se gleda ispod Kotorskoga grada jugoistočno od Sarajeva na staroj cesti u Praču, a zove se u narodu Pavlovac. Što pako g. 1529. Kuripešić po kazivanju pratilaca navodi natpis kao Pavla od Radasela na jednom kamenu blizu Rogatice, bez sumnje je natpis onaj na spomeniku Vlatka Vlagjevića na Vlasevini[1]; ima više primjera, kako se u narodu pripovijeda sadržaj natpisa, od kojega ima samo koja riječ na kamenu. — Ako ovo razlaganje nije dovelo do izvjesnosti identičnost stare Vrhbosne i sadašnjega Sarajeva, barem, čini se, dokazano je, da nema razloga o njoj sumnjati, te Jireček piše: „Grad Vrhbosnu ne treba tražiti na vrelu Bosne, već u kaštelu sadašnjega Sarajeva,“ premda, dodajmo, sarajevski kaštel u onom opsegu, koji je bio do g. 1879. ili do austrijske zapreme, možda potječe iz novijega vremena[2]. Pošto napokon, zaključujemo, Kotor je po svoj prilici veoma staro ime, već *Κάτερα* Konstantina Bakrorogjenoga, pa se sačuvalo do današnjega dana, ne preostaje nego da se postavi, e je neodregjeno ili opće ime Brdo

PITOMCI FRANJEVAČKOGA DJEČAČKOGA SJEMENIŠTA U GUČOJ GORI SA SVOJIMI PROFESORI G. 1900.

prešlo u ime Vrhbosna, te u njoj bila biskupska stolica.

6. Druga već mjesta u župi Vrhbosni jesu 1. Bulino, 2. Knesepole: Buljina (?), Knezpolje, jedno i drugo nepoznato; 3. Vrudchy: može biti današnje selo Vrući, nedaleko od vrela Bosne na jug, gdje je Blau vidio ruševine i komade od stupova[3].

II. U župi „Nerotno Bulino“. Jireček i Klaić čitaju Neretva i misle na župu oko Neretvice, gdje je i sada džemat ili općina Buljina[4].

III. U župi „Lepenicha Rocil“: Lepenica rječica, koja prima vode od Kreševa i Fojnice te pada kod Visokoga u Bosnu; a Rotilji su selo blizu Kiseljaka, što se prije zvalo Lepenica[5].

[1] Rad sv. 56. str. 165. — Glasn. zem. muz. I. (1889.) sv. 1. str. 74. dd. [2] Sr. Glasn. zem. muz. II. (g. 1890.) str. 113. [3] Blau o. m. str. 2*. [4] Potražiti se mogu mjesta na karti 1 : 75.000; Buljina, koju navodi i Jukić (str. 38.) K. 30/XVII. [5] Jukić 36.

IV. U župi „Vidgossa Lubinchi kod crkve blažene Djevice". — Viduša je džemat ili općina izmegju rijeke Bosne i busovačkoga polja. (Kart. 26/XVIII.). Što je Klaić pomislio na Vidoše u hlijevanjskome kraju (str. 35.), ne može biti, jer Hlijevno nije onda spadalo na Bosnu i nije nikada bilo u bosanskoj biskupiji. Da je slobodno ono „Vidgossa" čitati Visoka, imali bismo i župu i ono „Lubinchi". Lubnići su naime selo malo gore od varoši Visokoga na Bosni naprama ušću Stabnje ili Stavnje. Ali opet ima selo Biskupići ozdo od Visokoga na lijevoj rieke Bosne, što bi moglo podsjećati na nekadanji biskupski posjed; ovdje bijaše crkva, koju sagradi ban Kulin, kao što svjedoči ploča; ne kaže se u onom znamenitom natpisu, komu je bila posvećena[1].

V. U „Mel kod crkve sv. Kozme i Damjana". Klaić: „Nedvojbeno današnja Melina gornja i donja" (Bosnensia 35.). Ima odista iznad rijeke Ugra u kraju dobretićkome Melina; no nedvojbeno nije upravo ovo; imaju bo Maline gornje i donje kod Guče Gore u kraju, što zovu Bila od r. Bile (Bijele), koja se sastavlja s Lašvom ispod Travnika; no Bela je opet spadala u župu Lašvu, barem g. 1390. — Po redu nabrajanja „Mel" bi se imalo tražiti u busovačkome kraju, a dolazi na pamet Milodraž, jerbo slijedi Lašva.

VI. U župi „Losova kod tri crkve (ili kod Tri crkve)". Oblik latinski Losova nalazi se takogjer u popisu franjevačkih samostana g. 1390., a Lašva u dva domaća spomenika g. 1380. i 1393. Tri crkve ili kao vlastito ime (sr. Quinqueeclesiae: Pečuh) ili da se označi mjesto. Ima u nekadanjoj župi Lašvi dvije, tri sasvim izvjesne stare crkve; tri crkve stavio bih u Gornje Turbe i pod Varošlukom jedan sat iznad Travnika, gdje su na blizu tri crkvišta, a gdje je bio grad Toričan.

VII. U župi „Vozcopla kod crkve sv. Ivana": To je Skoplje, dolina r. Vrbasa i župa, koja je bila poznata takogjer duklanjskomu popu.

VIII. U župi „Bored Belmapola". Jireček uzima Podred: pod planinom, što se zove „Red"; ali u Jukiću (str. 34.) tiskarska je griješka mjesto Rid, Hrid, planina od Sutjeske na sjever, gdje je bio grad Bobovac. (Kart. 29/XVIII.) Bijelo Polje jest kod Sutjeske, a Bilino Polje našli smo u Zenici (v. § 3. I. 2.), te ostaje stvar neriješena.

IX. U „županiji Berez Pracha Byskupnia prozvana". Riječ županija (comitatus) zacijelo se uzima naumice prema prijašnjim županima, budući da je bila oblast mnogo veća od jedne župe; jerbo „Berez" je isto, što u turskim spomenicima Berče, Birče, u ugarskim i dubrovačkim Boraz, Borac, (Borač), u bosanskim Borač (u Borču, iz Borča), sada još u narodu Birač[2], što bijaše grad kod današnje Vlasenice južno od Zvornika; a Prača je poznato mjesto blizu Rogatice južnoistočno od Sarajeva.

To su bili posjedi i u njima crkve, što su pripadale u svojinu biskupa bosanskoga. Drugih je crkava, kako se po sebi razumijeva, jošte bilo, ali ih predaja ne može da označi, a spomenikâ nema, ili ih se barem do sada nije našlo.

Iz popisa pako biskupskih posjeda vidi se, da ih je bio znatan broj u samoj Bosni, a ovo svjedoči, da su bili vladari ili velmože pobožni i darežljivi prama crkvi.

[1] Glasn. zem. muz. X. (1898.) 617. dd. [2] Sr. Jireček, Handelsstrassen 38, 81.

GLAVA DRUGA. * BISKUPSKA STOLICA U GJAKOVU.

Da se mognu u prikazivanju citati navoditi što kraće, neka budu ovdje nanizani naslovi onih knjiga, koje će često služiti.

1. Farlati Daniel, Illyricum sacrum: poimence t. IV. Episcopi bosnenses pg. 37.—90.

2. Pray Georg., Specimen hierarchiae hungaricae: p. II. Poson. & Cassov. 1779. Episcopatus bosnensis pg. 396.—438.

3. Gams P. P. B., Series episcoporum eccl. cathol. Ratisbon. 1873.: Bosnia pg. 368. sq.

4. Eubel Conr., Hierarchia cathol. medii aevi, a. 1198.—1431., Monaster. 1898.: Bosnens. pg. 146. — Gdje je Gams sastavljao iz tiskanih knjiga, Eubel je crpao iz rimskih arkiva.

5. Schematismus... dioeces. bosnen. seu diacoven. et sirmien. a. 1900. — Series episcoporum bosnens. seu diacov. p. 8.--19.

Sreća po povjesničara, što je bio u Ugarskoj običaj uvrstati u znatnije povelje imena i crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika, te su od polovine 13. stoljeća imenovani takogjer bosanski biskupi; jerbo da nema toga, imenik bosanskih biskupa bio bi veoma nepotpun. Služit će potom

1. Fejér Georg. Codex diplomaticus Hungariae... tt. 11. Bud. 1829. sqq., a to do g. 1440.; iza toga ponajviše

2. Katona Steph., Historia critica regum Hungariae. Pest. & Bud. 1718.—1818.

3. X. Jura: Ivan Kukuljević Sakcinski, Jura regn. Croat. Dalmat. Slavon. Zagrab. 1862.

4. Diplom. ragus.: Jos. Gelcich & Lud. Thallóczy, Diplomatarium relationum reipublicae ragusanae cum regno Hungariae. Budapest 1887.

Druge poznate zbornike dovoljno je u kratko imenovati, Th. H.: Theiner... Monumenta... Hungariam... illustrantia. — Th. S.: Theiner... Monumenta Slavor. meridion. — Acta Bosnae ili 23. svezak Monumenta jugoslavenske akademije.

§ 1. Povjesnički prijegled.

Papa Grgur IX. bješe pismom od 30. maja 1233. naložio svome poslaniku Jakovu, biskupu palestrinskomu, da odstraniv nevrijednoga biskupa postavi nove biskupe, dva, tri, četiri, u zemlji[1]. Poslanik, istina, izveo je onaj nalog tek djelomice postavivši jednoga biskupa. Više njih postaviti i više biskupija osnovati jamačno niti nije bilo materijalnih sredstava a ni prilike u ona burna vremena, da i ne pomišljamo na otpor od strane ugarske, bojeći se, da se možebit ne ustroji zasebna crkvena pokrajina, koja bi bila u prilog i državnoj narodnoj težnji, da se istrgne od gospodstva ugarskoga. Barem do u polovinu 15. stoljeća nema više vijesti o toj pomisli, da se pomnože biskupije.

Posvećen bi Fr. Ivan s pridjevkom Niemac (Teutonicus), tada penitencijar apoštolske stolice i provincijal dominikovaca u Ugarskoj. Premda nije zabilježena godina, u kojoj su došli dominikovci u Bosnu, vidimo ih g. 1233. ovdje već u velikom ugledu, kad im Prijezda, rogjak bana Ninoslava, koji je kao i ban primio katoličku vjeru, dade sina za taoca svoje vjernosti, a ban im predade u zaklad svotu novaca za buduću stolnu crkvu[2]. Zgodnu je potom osobu odabrao papin poslanik za bosanskoga biskupa, koji će imati svoju redovničku braću u pomoć, koji je slovio sa svoje svetosti, te će je posvjedočiti još g. 1260. kralj Bela i kraljica Marija[3].

[1] Th. H. 113. n. 192. [2] Gregor. IX. 10. octobr. 1233.; 22. dec. 1238.: Th. H. I. 120. n. 202.; 169. n. 305. [3] Fejér IV. 3., 22., 68.

II. Ali vremena ne bijahu prikladna za apoštolsko djelovanje, gdje se je rat razbjesnio u Slavoniji a prijeći će i u Bosnu, rat na krivovjerce i njihove zaštitnike. G. 1234. pripravlja se herceg Koloman, sin kralja Bele IV., da istrijebi krivovjerce, što se bili uvukli u Slavoniju[1]. Složno s njim radi kaločki nadbiskup Ugrin (Ugrinus, Hugolinus, 1219.—1247.): otkupi od kralja za kaločku crkvu grad požeški naročito u tu svrhu, da se potpuno protjeraju krivovjerci iz onih krajeva[2], a kralj Andrija pokloni mu zemlje: Bosnu, Sol i Usoru, da se očiste od patarenâ, te na molbu kraljevu i nadbiskupovu potvrdi darovnicu papa Honorije listinom od 15. maja 1225[3]. Godine već 1237. ili 1238. prenesen bi žestok rat u Bosnu. Ako vjerujemo ugarskim izvješćima, što su ih pošiljali u Rim, to su nastojanjem slavonskoga hercega Kolomana i kaločkoga nadbiskupa Ugrina povedene i više puta vojske na Bosnu, te je mnogo tisuća krivovjeraca odatle odvedeno, zemlja od velike česti od njih očišćena i katolička vjera uspostavljena, pa i u Humskoj su potisnuti patareni[4]. Pošto je g. 1235. ugarski kralj takogjer Kolomanu predao Bosnu i papa Grgur to potvrdio listinom od 9. augusta 1235.[5], imali bismo tri gospodara katolička u zemlji, budući da je i Ninoslav bio prigrlio kršćansku vjeru. Ipak nije bio polučen koji trajniji uspjeh.

III. Biskup Ivan imao je mnogo poslova u Ugarskoj, te videći, da ne može kao apoštolski čovjek raditi u svojoj biskupiji, zamoli g. 1235. papu, da ga odriješi od biskupske stolice. Pošto ga papa pismom od 20. sept. 1235. ohrabrio, da muževno ustraje, budući da nije na mjestu tražiti odstup, gdje su se toliko osilili neprijatelji vjere[6], pridrža još godinu dana ili malo više tešku čast, dok ga papa ne odriješi. (vidi § 5. Imenik.) — Na njegovo mjesto stupi drugi dominikovac, Fr. Pousa ili Ponsa. Biva g. 1238. 26. aprila naredi papa kumanskomu biskupu Fr. Teodoriku, dominikovcu, da Fr. Ponsu, koji je nakićen krjepošću i razboritošću, posveti u biskupa, prisiliv ga, ako ustreba, i crkvenim kaznama, da primi upravu bosanske biskupije, a privremeno takogjer humske zemlje. Ujedno se ima ustrojiti kaptol i prepošt buduće stolne crkve i opredijeliti, što da biskup, kaptol i svećenstvo imaju dobivati od desetine i drugih prihoda[7]. — Bosansku je dakle crkvu trebalo potpuno urediti po zakonima katoličke crkve; a budući da bijaše nužda gotovo sve nanovo podići pa i oružanom silom raditi prot krivovjercima, ponuka papa ostrogonskoga nadbiskupa i njemu područne biskupe, neka pruže pomoći bosanskomu pastiru u skrajnome njegovu siromaštvu; dominikovcima pako ugarskim naloži, da mu predadu novac, što ga je bio dao ban Ninoslav za gradnju stolne crkve, pa još i drugi novci da mu se izruče[8].

PONUTRICA MANASTIRSKE CRKVE U GUČOJ GORI.

§ 2. Posjedi.

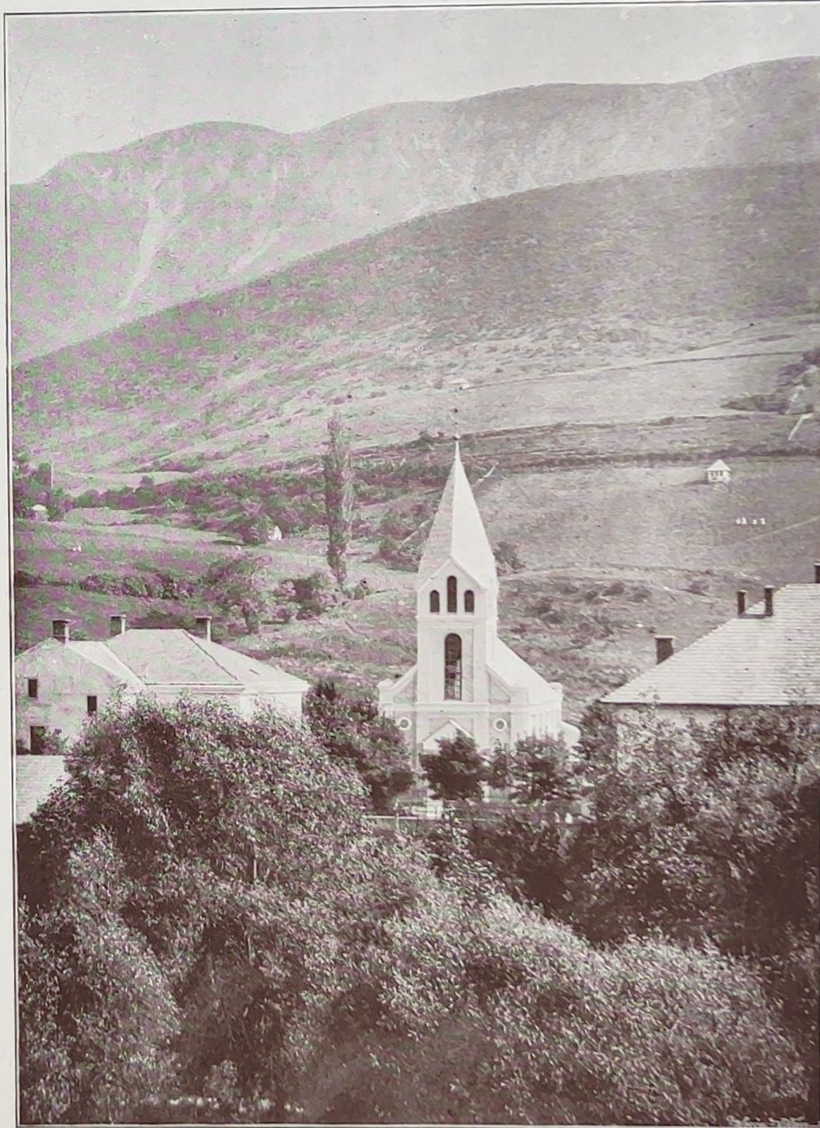
Koloman, koji je toliko revnovao, da se istrijebe patareni, nadari bosansku crkvu prostranim posjedom predavši kao herceg i ban Slavonije gospoštine Gjakovo i Breznu u vukovskoj ili vukovarskoj županiji, da vrši bosanski biskup svu vlast svjetovnu i duhovnu: ovako je čest pečujske dieceze otkinuta, te se radi toga u poznije vrijeme i veli, da je Gjakovo u pečujskoj biskupiji. — Kako već megjaši ta zemlja sa Bosnom, raširi

[1] Th. H. I. 128. sqq. n. 218., 220.—222. [2] Honor. 11. jan. 1226.: Fejér IV. 2. 100. [3] Th. H. I. 55. n. 119. [4] Inocent. IV. 1246. 20. jul.; 1247. 26. aug.: Th. H. I. 201. n. 372.; 204. n. 382.; — Gregor. IX. 26. april. 1238. episcopo bosn.; 22. dec. Colomano; 22. dec. episcopo bos.; 1239. 5. april. Colomano: Th. H. I. 162. n. 289.; 168. n. 301. sq.; 172. n. 310. [5] Th. H. I. 132 n. 229. [6] Th. H. I. 137. n. 223. [7] Th. H. I. 162. n. 289. [8] Gregor. IX. 1238. 22. dec.: Th. H. I. 168. sq. n. 302.—306.

ŽUPA GUČA GORA.

se zgodno biskupija. Pošto je papa Grgur IX. potvrdio i ovaj dar i što su drugi vjernici poklonili, listinom od 7. decem. 1239.[1], to će kralj Bela 20. aprila 1244. kraljevskom svojom potvrdom učvrstiti biskupu i kaptolu sve posjede i prava svakojaka u Slavoniji i u Bosni. Biskup pako Pousa dade od onih imanja u Slavoniji označenu zemlju kraj onih posjeda, koja će ostati biskupu[2]. — Kako se je već kod ovakih posjeda često dizala sumnja ili parba glede na megje, učvrsti g. 1369. 2. juna po nalogu kralja Ludvika i kaločkoga metropolite bački kaptol megje posjeda upravo po listini kralja Bele IV., a Ludvik potvrdi nanovo[3]. G. 1374. 8. dec. podari ban Tvrtko bosanskomu biskupu Petru posjed „Jelsavicha vocatum", što je bio kraj biskupskoga posjeda, što se zvaše „Dubnicha". Na molbu napokon biskupa Petra potvrdi papa Grgur XI. listinama od 31. oktobra 1375., jednom darovnicu kralja Bele, a drugom darovnicu bana Tvrtka. Tako je sreća poslužila, te se sačuva darovnica kralja Bele, samo što nije bila na uštrb gjakovačke crkve poznata u 18. stoljeću, kad se biskupija nanovo uskrisi; velimo na uštrb, jerbo g. 1703. jedva da se je biskupiji sve povratilo, što je imala u staro vrijeme[4]. Papinu listinu potvrdu darovnice kralja Bele saopći Theiner (M. Slav. I. 296. sqq. n. 419.), a potvrdu darovnice bana Tvrtka Fermendžin (Act. Bosn. 40. sqq. n. 217.). Uvrštena je ova druga listina griješkom u godinu 1374., jerbo, da je treba staviti u godinu 1275., pokazuje već sam tekst, budući da je Tvrtkova darovnica od g. 1274. 8. decembra, i budući da se je Tvrtko oženio zimi one godine, što će se na drugome mjestu ustanoviti[5].

ŽUPSKA CRKVA U TRAVNIKU.

Na podlozi ovih listina treba već označiti posjede bosanskoga biskupa prema sadašnjem mjestopisu.

I. Posjedi su u Slavoniji u županiji vukovskoj imanja „Dijakou" i „Blezna": Gjakovo i Brezna. Potanje ih prikazati ne spada u ovaj rad; u krupnim ih crtama označi V. Klaić u temeljitoj raspravi „Crtice o vukovskoj županiji i Gjakovu u srednjem vijeku (u Vjesniku hrv. zemalj. arkiva ... II .(1900.) str. 102. dd.); a tko bi bio vješt onim krajevima, mogao bi podrobno prikazati cijeli posjed sa megjama, služeći se spomenicima a) u Theineru o. m.; b) u Fejéru o. m.; c) Starine V. 110. dd. g. 1422.: reambulatio metarum; a ima i drugih, osobito susjednih gospodara.

[1] Th. H. I. 172. n. 311. [2] Starine V. 111. br. 2. [3] Sabbato post festum Corpor. Ch., što je palo na 31. maja: Fejér IX. 1. 240. sqq. n. 190. [4] Sr. Glasnik bos.-srijemske biskup., tečaj 24. (1896.) str. 57., 183. [5] Sr. Ruvarac u Glasniku zem. muz. u B. i H. g. 6. (1894.) str. 239.

ŽUPA TRAVNIK.

II. U Usori posjedi, što ih je ban Ninoslav dao, mogu se točno opredijeliti po riječima listine. Počevši od sjeveroistoka od ušća rječice Tolise, koja pada u Savu sproću slavonskoga Šćitara, ide megja uz rijeku Tolisu, po tome po Suhoj Tolisi (karta 1: 75.000 l. 25. XVIII. i XIX., gdje voda u istinu iščezava u zemlju), opet uz potok Tolisu do pod brdo a odanle na r. Bosnu do vrela Modrića i po ovoj vodi do mjesta, gdje upada u Bosnu; niz r. Bosnu do Save i niz Savu do ušća Tolise. — Posjed je dakle ona nizina izmegju Bosne, Save i Tolise.

Po svoj prilici treba ovdje tražiti takogjer imanje „Jelsavicha" (Jelšavica), što je do biskupskoga posjeda, koji se zvao „Dubnicha" (Dubnica), a dao ga ban Tvrtko biskupu. „Jalsawyk" ili „Jalsawycza" u Slavoniji kraj biskupske zemlje, na koji Klaić misli (o. m. str. 106.), još je g. 1422. u rukama Grabarskih, „unukâ bana Borića"[1] te po tom nije biskupska zemlja, već, ako bi tko bez svakoga dokaza pretpostavljao, da je koji biskup to Grabarskima prodao. — Mjestâ s imenom Jelšavica i Dubnica, Dubica i sličnim nazivima ima mnogo; jedna je Dubica sada na lijevoj rijeke Bosne blizu naprama staroga Miloševa; a Jošava je kraj ili općina Dubici na zapad. No ova imena nijesu u istinu dovoljna te ne dovode preko nagagjanja.

III. U Bosni mnoge posjede, što su već prije pripadali biskupu, pokušali smo pronaći u prijašnjoj raspravi o biskupskoj stolici u Bosni do g. 1233., gdje se je tražilo takogjer mjesto stolne crkve sv. Petra na „Brdu".

ŽUPSKA CRKVA U OVČAREVU.

IV. To bi bili posjedi bosanske crkve, istina, dosta veliki; Toma „Cantipratensis" (Chantimpré), prijatelj prvoga biskupa Ivana, kaže, da su iznosili više od 8000 maraka[2]. Nije to točno glede Ivana, koji nije imao slavonskih gospoština, a iz Bosne jedva da je išta dobivao, pa i papa Grgur IX. potiče ugarske biskupe, da pruže pomoći biskupu Pousi, koji je u prevelikom siromaštvu (v. § 1. III.). Bit će, da je životopisac čuo o dohocima bosanskoga biskupa u docnije vrijeme, a bit će i malo pretjerano, da se to više istakne Ivanova ljubav k siromaštvu. — Gjakovački pisci mogli bi po prilici ustanoviti dohotke u razmjeru sa drugim biskupijama ugarskim iz prinosa, što su ga davali papinskoj kuriji.

U kraljevoj listini potvrgjuju se takogjer drugi dohoci, biva od kunovine, što ih imaju biskup i kanonici dobivati od posjeda, i od desetine, što ju imaju primati kao i drugi biskupi ugarski, u Usori, u Soli, u Dol'nim Krajem' (Olfeld) i u drugim županama od svih „bez razlike osoba". — Budući da poznati

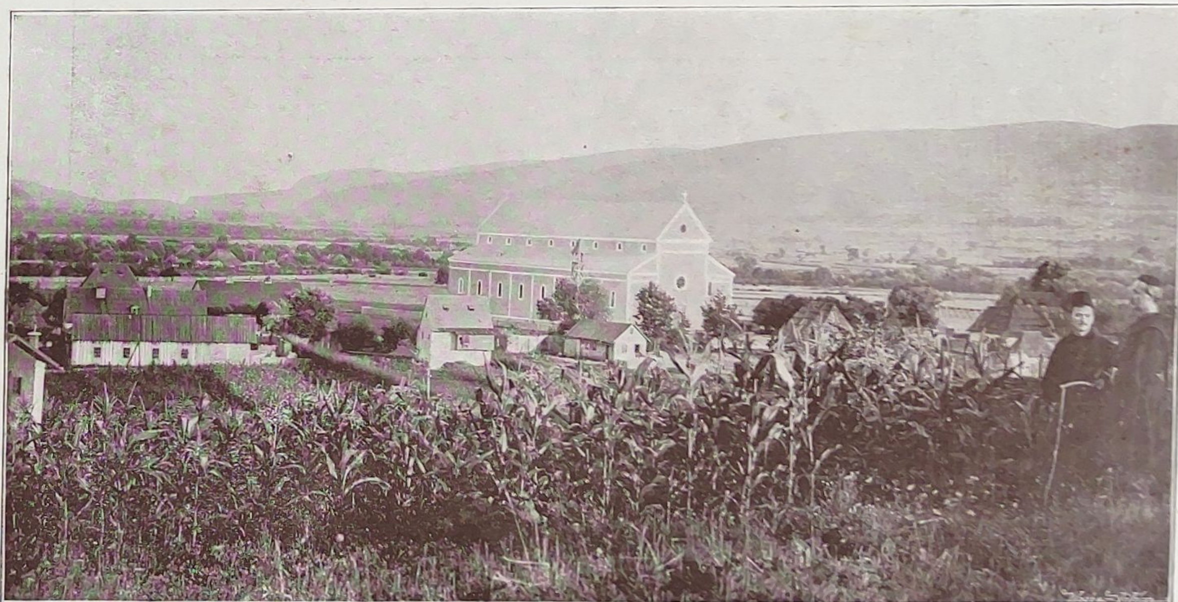
[1] Starine V. 111., 113. sq. [2] Farlati IV. 51.

ŽUPA OVČAREVO.

„Dol'ni Kraji“ spadaju pod zagrebačku biskupiju, začudno je njihovo imenovanje, već ako su bili i koji drugi Dol'ni Kraji, ili je pisaru listine došlo u pero Olfeld iz obične formule, kojom se ono troje redovito nabrajalo.

V. Na ovaj je način dogotovljena u bistvenim točkama uredba bosanske crkve: ima biskupska stolica i stolna crkva, ima kaptol, imaju dovoljni dohoci; ima barem već nekoliko osnovanih župa. U kaptolu se imenuju — podaci su, istina, iz kasnijih vremena — prepošt (praepositus), čuvar (custos), pojac (cantor), štioc (lector), i još drugi kanonici, po svoj prilici njih skupa četiri; spominju se i imenuju takogjer niži nadarbenici stolne crkve. — Što se tiče kaptola, to je Matija Pavić napisao marljivu raspravu „Kaptol bosanski i srijemski u srednjem vijeku“ (u Glasniku bos.-gjakov.-srijemske biskupije, teč. 21. (1893.) str. 155. dd.); te zato možemo to ostaviti, a to više, što kaptol onda već nije bio u Bosni već u Gjakovu; dodati se mogu (str. 203.) imena još nekih prepošta: g. 1350.—1354. Stjepan, Vilhelm, g. 1413. Jakov, g. 1477. Emerik Klementov[1]. — Kaptol bira biskupe (v. u Imeniku br. 9., 11.). — Sagragjene su bile crkve i uregjene župe u varošima i selima, gdje ima vjernika sa župnicima postavljenim od biskupa[2]. Spominju se takogjer arhigjakoni; arhigjakon Petar g. 1344., 1411. Teodor, koji je punomoćnik Sandaljev, da proda grad Ostrovicu (blizu Vrane u Dalmaciji) Mlečanima, te je dakako bio u Bosni[3].

ŽUPSKA CRKVA U BUGOJNU.

§ 3. Bosanska biskupija pod kaločkom metropolom.

Do g. 1233. bijaše bosanska crkva pod Dubrovnikom, kao što je prije dokazano; a novi bi se biskupi po volji papinoj imali postaviti od poslanika Jakova, da se inače ne vrijegja pravo metropolitsko[4]. Ali drugoga biskupa Pousu uze papa neposredno pod svetu stolicu, što se izrijekom čita i u listini pape Grgura IX. od g. 1238. 26. apr. Inocencija IV. od g. 1247. 26. aug.[5] Nego čim se je kralj Bela poslije mongolske navale malo osilio, a bosanski ban mu dade znakove podanosti, zamoliše biskup Pousa, kaločki nadbiskup Benedikt a i kralj, neka se podvrgne bosanska biskupija kaločkoj metropoli. Tri su potom pisma pošla u Rim, u kojim se potreba te stvari razlaže: dubrovački biskup da je duže vremena diecezu ostavio bez pastira a iza toga posvetio krivovjerca; prijašnji pako kaločki nadbiskup Ugrin (1219.—1241.) a i sadašnji Benedikt (1243.-1256.) mnogim trudom unišli su bili u zemlju i pomoću križarâ istjerali krivovjerce, podigli tvrgje i gradove velikim troškovima. Budući dakle da imaju kaločki biskupi svjetovno gospodstvo u varoši i biskupiji bosanskoj a toliko se istrošili, pa i jedino premoću ove crkve može se vjera sačuvati, a takogjer, kako se govori, u samoj je dubrovačkoj crkvi

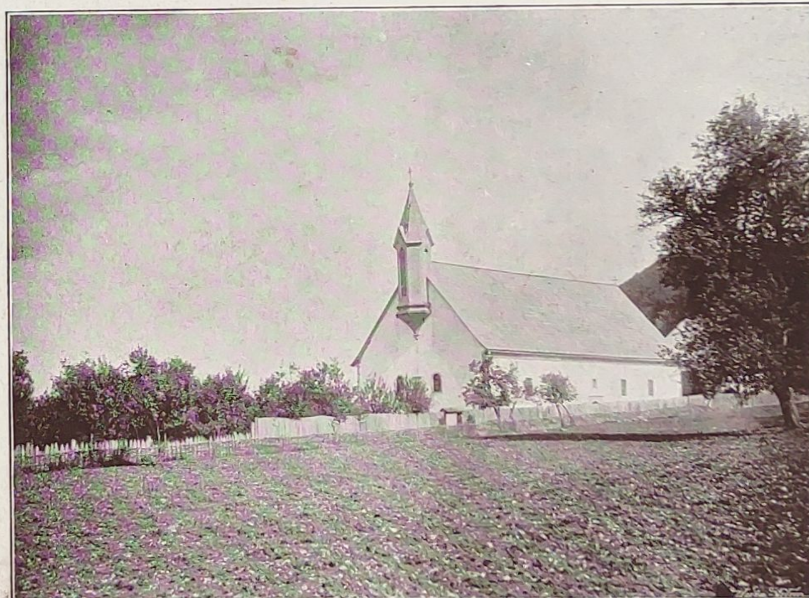
[1] Monum. vatic. ser. I. t. I. p. 513.; — t. VI. p. 235. — Pučić, Spomenici srpski I. XVII. [2] Jedno je svjedočanstvo o Bosni od g. 1373. 1. juna: Th. H. II. 140. n. 226. [3] Fejér IX. 1. 227. — Monum. acad. sv. 9. ili Listine sv. 6. str. 147. [4] Gregor. IX. 1233. 30. maja: Th. H. I. 113. n. 192. [5] Th. H. I. 164. n. 289. — 204. n. 382. „soli apostolicae sedi usque ad beneplacitum nostrum volumus haberi subjectum. — ecclesia bosnensis, quae ad romanam ecclesiam nullo medio pertinet“.

ŽUPA BUGOJNO.

ona zaraza: jedino je sredstvo, da bosanska crkva pripadne kaločkoj metropoli. Papa povjeri nekim crkvenim dostojanstvenicima u Ugarskoj, da ispitaju istinu stvari[1]. Na to je u Rim poslano izvješće, u kojem se veli, pošto mjesta nijesu bila dovoljno utvrgjena, da bi se držala proti navali i podsjedanjima, nije se mogla zemlja sačuvati u čistoći vjere; i budući da se je u toliko istrošila onim pothvatima kaločka crkva, te je nada, da će se pomoću križarâ zemlja privesti k pravoj vjeri: neka se podloži kaločkoj metropoli. Papa već listinom od 6. augusta 1247. zapovjedi, ako je tome tako, da bosansku crkvu sa svim njezinim pravima podvrgnu kaločkoj[2].

II. I bez drugih direktnih vijesti ne da se sumnjati, da je učinjeno po papinu pismu, te je b o s a n s k a b i s k u p i j a p o d r u č n a k a l o č k o j m e t r o p o l i od g. 1247. — Potvrda je ovomu mnijenju i to, što se od g. 1247. bosanski biskupi već redovito nalaze sa drugim ugarskim biskupima u nizu crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika kraljevskih povelja: tako se čita u Fejéru prvi put 1247. 2. juna: „Pousa bosnensi“ (IV. 1. 454. — potom i prije nego je drugi odgovor došao iz Rima), a osam ima takovih povelja od g. 1242. do 1245., gdje se bosanski biskup ne imenuje. — Pray, istina, navodi pismo pape Urbana IV. „14. calend. aug. Lugduni anno 4.“, a stavlja ga u g. 1264. 19. jula[3]; iz njega su uzeli drugi, kao Katona[4], a i Fermendžin i Eubel; Potthastu je sumnjivo ono „Lugduni“. — Ali ime Urbanus u rukopisu, iz kojega je vadio Pray, pogriješno je napisano mjesto Innocentius, te nije nova listina nego baš ona prije navedena Inocencija IV. od g. 1246. Evo presudnih dokaza: listina u Prayu jest u jednu ruku doslovce u naslovu i tekstu ista kao i Inocencija; a u drugu ruku ona je istoga dana i mjeseca, iste godine papine, istoga mjesta Lyona; pa ovo dvoje zadnje rješava stvar. Biva mjesto svih listina pape Urbana IV. od polovine oktobra g. 1262., a upravo više od 30 pisama mjeseca jula 1264. jest Orvicto (apud Urbem Veterem), prijašnjih pako Viterbo ili Monte Fiascone, a nijedno nije iz Lyona[5]. Mjeseca napokon jula četvrte godine papi Urbanu ni nema; izabran 29. aug. 1261. umrije 2. okt. 1264., što je već i Katona primijetio. Ona listina kod Praya jest dakle listina Inocencija IV., te nije proti tvrdnji, da je g. 1247. bosanska crkva došla pod kaločku metropolu.

ŽUPSKA CRKVA U ZENICI.

III. Direktni spomenici, što posvedočuju bosanskoga biskupa kao sufragana kaločkoga, počimaju od prvih godina 14. stoljeća. Ne ćemo naglasivati riječi papina pisma kaločkomu nadbiskupu od g. 1303., da se pročulo, kako se u bosanskoj banovini i drugim raznim krajevima k a l o č k e p o k r a j i n e prama pomorskim zemljama (circa maritimas) kriva vjera rasplodila u velike[6]. No g. 1317. nabraja papinski pobirač Rufino de Civisco megju područnicima kaločke metropolije bosanskoga biskupa[7], a g. 1318. mj. marta biskup je Petar u crkvenom saboru u Kaloči, gdje se izrijekom stavlja megju sufragane[8]. — Pape pako sa listinama, kojim postavljaju bosanske biskupe, šalju ujedno i preporučna pisma kaločkomu metropoliti, primjerice g. 1336., 1349.[9] — Provinciala napokon od 14. stoljeća sve dalje navagjaju bosansku diecezu pod kaločkom metropolom, Schelstrate, Miraeus, Döllinger i drugi.

IV. Istina, provinciala ujedno je imenuju pod dubrovačkom, kao što se često dogagja u njima, da se ne ispravi, što je promijenjeno; a jamačno nijesu ni sastavljači ni izdavači još znali, kakva je to biskupija, te se nalaze oblici začudno nakaženi: osim Bossonensis, Bossanensis još i Bossononensis, vel Rossonensis,

[1] Inocent, IV. 1246. 19. (ili 20.) jul.: Th. H. I. 201. n. 372. [2] Inoc. IV. 1247. 6. aug.: Th. H. I. 204. n. 382. [3] Specim. hierarch. II. 425. [4] T. 6. p. 430. sqq. [5] V. Potthast, Regesta pontificum roman. II. 1476. sqq. [6] Bonifac. IX. 1303. 30. maj.; Th. H. I. 395. n. 631. [7] Th. H. I. 451. in n. 688. [8] Fejér, VIII. 2. 144. — Katona, t. 8. p. 360. [9] Th. H. I. 610. n. 909.; 769. n. 1161.

ŽUPA ZENICA.

Rocensis i drugi. — Kad dakle Klement VI. g. 1308. zove na sabor u Viennu u Francuskoj dubrovačkoga nadbiskupa, a biskupe trebinjskoga (tribuniens.), bosanskoga (bosnens.)[1], napisano je u kancelariji po starom provincialu.

No ne treba duljiti govora, budući da za dalje vrijeme i nema nikakve sumnje; a što se tiče svojatanja od strane spljetske metropole, odgovoreno je u prijašnjem članku.

§ 4. Biskup i kaptol u Gjakovu.

Budući da sada još gjakovačka biskupija ima uredovni naslov bosanske ili gjakovačke po sebi se nugja pitanje kada su biskup i kaptol bosanski za stalno postavili stolicu u slavonskom Gjakovu? Odgovoriti treba, ako ne već polovinom 13. stoljeća, a to za cijelo, koncem. — Farlati i Pray, a kako

ŽUPSKA CRKVA U GORNJEM SKOPLJU.

oni kažu, većina pisaca njihova vremena scijenila su, da se je to dogodilo poslije zapreme turske, g. 1463., ili u kratko iza te godine[2]. Toga se mnijenja, mislim, nitko više ne drži; jamačno je bio ovoj tvrdnji razlog, što su bile nepoznate listine i drugi spomenici, koji davaju svjetla i posjedima i radovima bosanske kurije u Slavoniji, te bi neki poznavajući malo bolje gjakovačke spomenike a ne mogavši si stvar rastumačiti, razlikovali bosansku i gjakovačku diecezu, kaono gjakovački biskup Josip A. Čolnić (1752.—1773.)[3]. Fr. Emerik Pavić franjevac veli, da su u Gjakovu stolovali od g. 1340.[4], a Katoni i Fejéru činilo se to prerano. Zališno bi bilo nazivati druge starije spisatelje; ali zahvalnošću treba nam spomenuti dvije nove radnje već prije navedene (§ 2. I., V.): M. Pavića „Kaptol bosanski i srijemski u srednjem vijeku“ (u Glasn. bos.-gj.-srijemske biskupije,

[1] Farlati III. 303. [2] Farl. III. 397.: IV. 54., 67., 75. etc.; Pray 420. sq. [3] Farl. IV. 75., 88. [4] Ramus viridantis olivae, (Budae 1766.) pag. 311. cit. Katona t. 9. p. 176.; Fejér VIII. 4. 470.

ŽUPA GORNJE SKOPLJE.

teč. 21. str. 165. d.) i V. Klaića „Crtice o vukovskoj županiji i Gjakovu“ (u Vjesn. zem. hrv. arkiva II. str. 103. dd.), koje su nama znatno bile u pomoć, a njima će možda još nešto dokazâ nadoći u ovome članku. Ne će trebati, da se jednako razviju sve pojedine točke, budući da ima njih, što po sebi stvar rješavaju; poći ćemo pako od potonjih vremena na prijašnja.

I. 1. Začudno mora biti svakomu, koji čita spomenike 14. i 15. stoljeća, što se kod duhovnih posala u Bosni gotovo nikada ne spominje biskup, a to je valjada Fr. Paviću udarilo u oči, što se bosanski biskupi ne spominju u tako mnogobrojnim vijestima o djelovanju franjevaca u Bosni, a spomenici počinju učestati od g. 1340. — Polovinom 15. stoljeća u kraljevskome bosanskom dvoru kao da ne znadu, da spada Bosna pod biskupa u Gjakovu; jerbo moleći papu g. 1447., neka dadne oproste crkvama pod Vrandukom, u Vrilima, u Jezeru i u Virbenu, kazuje se, da nijesu nijedne biskupije[1], te kao da ih je netko upozorio, g. 1462. ispravno se veli, da su crkve u Tešnju i u Jajcu bosanske biskupije[2]. — 3. Katolički svećenici u zemlji, tvrdi kralj Tomaš g. 1445., jedino da su franjevci; a g. 1457. mole pojedini velikaši svetu stolicu kao za privilegij, da im bude slobodno u crkvama, što su ih sagradili, namjestiti svjetovne svećenike[3]. — 4. U Ugarskoj pako dozivlje se u pamet kao stvar, što je bila jednom, da se „bosanska“ dieceza proteže u Bosnu, te u saboru g. 1430. govori kralj Sigmund: znadu još oni i oni, da su Hum, Hlijevno i Brezovo Polje (Berzechel) jednom pripadali Ugarskoj (biva za Ludvika kraljevini Hrvatskoj), a sad ih drže Bosanci; znadu oni i oni, da je bosanska crkva,

ŽUPSKA CRKVA U KORIĆANIH.

koje biskup stoluje sada u Gjakovu, preko Save, što je isto tako sa zemljama njezinim u vlasti Bošnjana.[4]

II. Ako su biskupi počevši od prvoga, Ivana Nijemca, zabavljeni raznim poslovima u Ugarskoj, ne bi već stoga slijedilo, da je takogjer stolica prijeko, jerbo i drugi biskupi često i dugo su odsutni od svojih crkava. Ipak bi bilo začudno kod bosanskih biskupa sa stolicom daleko u nutarnjoj Bosni, budući da dalmatinske biskupe rijetko kada vidimo zabavljene ugarskim poslovima, osim u kasnije vrijeme, gdje biskupe ne biraju kaptoli, već imenuju kraljevi, a kralj Matija primjerice u popunjivanju biskupskih stolica jedino kao da gleda na to, da mu budu spretni službenici u njegovim poslovima. Ali kaptol bosanski imagjaše takvih poslova, koje je mogao preuzimati tek onda, ako je bio stalno u Gjakovu; biva kao i drugi kaptoli ugarski i hrvatski (slavonski) kaptol bosanski bijaše locus credibilis, t. j. u njega se čuvale razne listine, darovnice, popisi posjeda, parbene presude, što bi ih vlasnici dali u pohranu, a članovi kaptola ili njihovi izaslanici bijahu u raspravama ili parnicama potpuno vjerodostojni svjedoci. Mnogo ima primjera ovakih poslova. 1. Budući da za 15. stoljeće naše pitanje nimalo nije prijeporno, ne će trebati da tražimo potpunost spomenikâ, a mogu se

[1] Nullius dioecesis: Th. H. II. 233. sqq. n. 386.—389. [2] Th. H. II. 373. n. 557., 558.; Th. S. I. 460. n. 651. [3] Farl. IV. 257. — Th. Sh. S. I. 428. n. 607., 608. [4] Regulamentum insurrection. artic. 26.: Fejér, X. 7. 255.

ŽUPA U KORINČANI.

sravniti prije navedene rasprave M. Pavića i V. Klaića (§ 2. I., V. — Glasn. bos. . . biskupije str. 165.; Vjesn. hrv. arkiva str. 104.). G. 1415. posvjedočuje kaptol, da su se primirile dvije stranke[1]; g. 1464. istražuje po nalogu dvorskoga suca (judicis curiae) tužbe braće sinova Dešinih od Černika radi nasiljâ, što su im učinjena u posjedima u županiji požeškoj i virovitičkoj, a g. 1470. mj. januara izvješćuje palatina o istrazi glede nasiljâ na imanjima u Černiku i drugim mjestima[2]; iste godine porodica Grabarskih čini ugovor sa porodicom Bekesy-a od Velike o nasljedstvu dobara pred kaptolom[3]. — G. 1498. u saboru dano je kaptolu pravo, kakvo je imao budimski kaptol, da mogu kanonici hodati po cijeloj državi te izdavati kaptolske svjedodžbe[4]. Ali slavenski staleži prosvjedovali su proti tome, jer da imaju tri kaptola, a mnogo bi bilo zloraba, gdje bi nepoznati ljudi tražili ovakova svjedočanstva; zato Vladislav posebnom listinom izreče, da se to pravo bosanskoga kaptola ne proteže na kraljevinu Slavonije[5]. Ako ipak kaptol bosanski g. 1508. dobi od kralja nalog, da uvede u posjede

ŽUPSKA CRKVA U PODMILAČJU.

Franju Berislavića kao srpskoga despota, a g. 1521. unese u listinu prosvjed Nikole od Kerestura u ime biogradskoga bana Mirka Töröka radi nekih posjeda u Srijemu i u zagrebačkoj i bačkoj županiji[6]: to nema nikakve protivnosti, već se to dade protumačiti u jednu ruku odatle, što u Ugarskoj u ono vrijeme nijesu smatrali, da vukovska i srijemska županija pripada kraljevini „Slavonije“, a u drugome slučaju bio je kaptol

[1] Fejér, X. 7. 557. [2] Fejér, Groatiae et Slavoniae cum regno Hungariae nexus et relationes. II. 119., 121. [3] Starine, V. 118. n. X. sr. Rad sv. 8. str. 37. dd. [4] Ubique per totum regnum pro testimonio capitulari ambulare: Decret. III. sive minus Vladisl. reg. art. 12.: Katona t. 18. p. 117. vel Pray. p. 421. e Corp. Jur. Hung. t. 1. [5] Ad illud regnum nostrum Slavoniae: X. Jura I. 237. sq. vel Fejér, Croat. ac Slavon. nexus 1.50. — U Fejéru je pogrješno aliud mjesto illud; a što je kraljeva listina: datum Budae in dominica Invocavit a. 1498., t. j. prve nedjelje korizmene, a sabor je sazvan na dan sv. Gjurgja, sadržava kronološku poteškoću, koju ipak ovdje ne treba rješavati. [6] Starine V. 147. nj 64. — Fejér l. c. 52. n. 27.

ŽUPA PODMILAČJE.

bosanski dao neko svjedočanstvo protivnoj stranci, a glavno što Vladislav kaptolu bosanskomu samo zabrani po kraljevini Slavonije hodati i izdavati svjedočanstva.

2. Pomnije već treba potražiti spomenike 14. stoljeća. G. 1387. ima izdati bosanski kaptol svjedodžbu za posjede Gorjanskih[1], a od g. 1382. jest jedna listina kaptola o nekoj zemlji u području varoši Gore (Gorjana kod Gjakova); g. 1373. pako druga, u kojoj se veli, da je župan požeški glavom došao kaptolu — jamačno ne u Vrhbosnu[2]. G. 1355., 1344., 1340. riječ je o posjedima u baranjskoj županiji, što je preko Drave u Ugarskoj[3]. G. 1349. dva su kanonika svjedoci pred sudom[4]. G. opet 1335. i 1333. izdade kaptol svjedodžbena pisma o nekim pravima u požeškoj županiji[5], i 1333. sabb. post festum A. Petri et Pauli o posjedima u baranjskoj županiji[6]. No već od g. 1310. 9. oktobra imamo spomenik: Kaptol posvjedočuje, da je iskupio J. od

MANASTIR I ŽUPSKA CRKVA U RAMI.

biskupa neku zemlju, koju je bio založio njegov otac biskupu Tomi[7]. — Dospjeli smo tako do g. 1310.; no možebit ima spomenikâ i iz još ranijega doba.

3. Ako su svi ovi poslovi zahtijevali, da sjedi u Gjakovu kaptol, već vidimo g. 1303. 6. augusta gdje dogje kaločki nadbiskup glavom biskupu i kaptolu u poslu, što mu ga naloži papa[8]; jamačno opet da nije pošao u Vrhbosnu; a bio je posao, koji se je na prvome mjestu ticao Ugarske a ne Bosne, biva da priznaju Karla Roberta napuljskoga za kralja.

[1] Starine V. 110. [2] Fejér, IX. 7. 475., 576. [3] Nagy, Codex Andegaven. citat. in Act. Bosn. n. 137., 142; 168. [4] Fejér IX. 1. 723. [5] Ibid. 729. n. 312. [6] I. Brüsztle, Recensio . . . cleri dioec. Quinqueeccles. III. 642. e codice Zichyano. [7] Nagy, Codex Andeg. I. 212. sr. str. 486., 534., 599., II. 79., 156., 203., 236. za godine 1318., 1319., 1321., 1323., 1324., 1325., 1326. [8] Th. H. I. 403. n. 602.

ŽUPA RAMA.

III. Tim spomenicima, što su nas doveli do g. 1303., može se nadovezati ovo razmatranje. Kao što učestvuje u ugarskim političkim sastancima biskup Toma, g. 1296. mj. jula u općenitome saboru, a g. 1298. 24. maja u Pešti u skupštini prelatâ i vlastele[1], tako i još više rade u ugarskim poslovima njegov nasljednik Nikola i prepošt Nikola: ovaj je u Budimu kod kraljice g. 1301. 16. januara poslije smrti kralja Andrije, a biskup je pristaša češkoga kralja (v. Imenik br. 6.). Da su biskupi sa kaptolom stolovali u Vrhbosni, ili se ne bi toliko djelotvorno miješali u ugarske poslove, ili bi s početka pristajali uz napuljsku kuću, kaono ondašnji gospodari Bosne Šubići (sr. Klaić, Povjest Bosne str. 90. dd.) — Po svem tome bosanski biskup sa kaptolom barem koncem 13. stoljeća već boravi stalno u Gjakovu.

Niti se može kao protivno svjedočanstvo navesti, što izvješćuje papinski kolektor g. 1317.: „u varoši i biskupiji nije bilo ništa ispražnjeno, što bi bilo više od 6 maraka, . . . ova bo varoš i njezina biskupija jesu kraj raskolnikâ, te su kano propale"; jerbo sasvim iste riječi piše o srijemsko˙ biskupiji[2].

ŽUPSKA CRKVA U GOLOM BRDU.

IV. Od nepamćenja su po tom stolna crkva, isto tako sv. Petra kao i ona na Brdu u župi Vrhbosni, biskupski dvor i domovi kanonikâ u Gjakovu. Pa stoga g. 1435. mj. decembra kralj Sigismund otpisa bl. fr. Jakovu od Marka, neka mu što brže dogje, veleći, ako je u Gjakovu, da dobije od biskupa laku kočiju[3]. — Je li bio biskup Gjuro g. 1386. upravo u Gjakovu, kada kraljice Elizabeta i Marija pogjoše na blagdan sv. apoštola Jakova iz Gorjana u Gjakovo, te na njih navališe ustaše, ne kazuje se izrijekom[4]. Po riječima jedne darovnice kralja Sigismunda bio bi pobjegao, jer se bio pridružio ustašama, u Bosnu; ostao ipak nije ovdje, budući da je g. 1403. u Rimu (v. Imenik br. 13.).

[1] Fejér VI. 1. 131., 229. [2] Th. H. I. p. 456. cf. 534. n. 826. sunt quasi destructae. [3] Katona t. 12. 724. vel Act. Bosn. 148. n. 732. [4] Thuroczy IV. c. 1. edit. Schwandtner 1765. Tyrn. I. 349. ili Katona t. 11. p. 173.

ŽUPA GOLO BRDO.

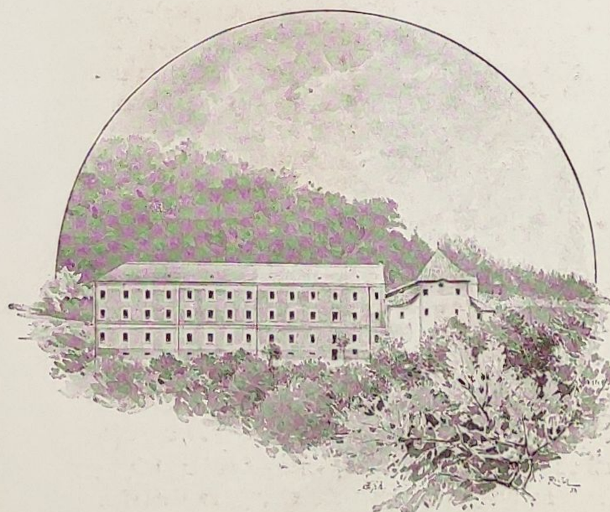
1. Puno više vrijede izravne vijesti o boravku biskupâ i kaptola, o crkvi, o biskupskom dvoru, i evo ih! G. 1437. 26. decembra dade biskup Josip pohvalnu svjedodžbu za fr. Jakova, a pisana je „u Gjakovu u palači našega običnoga stanovanja[1].“ G. 1374. slavi bosanski ban Tvrtko ženidbu na imanju bosanskoga biskupa u Svetom Iliji (Zenthilie: Szent-Ilya) i u samoj stolici biskupovoj i 8. decembra izdade svoju darovnicu u mjestu ili selu Svetom Iliji[2]. A kako je bez sumnje taj Szent-Ilya u Slavoniji, tako je i stolica biskupova[3]. — Izrijekom pako imenuje se Gjakovo g. 1355. 13. febr.: ban Tvrtko izdade onoga dana jednu povelju u „Gjakovu kod stolne crkve“, u prisutnosti „gospodina fr. Peregrina, biskupa bosanske crkve ... i fr. Franje, bosanskoga vikara ... gospodina Nikole prepošta i Petra štioca imenovane crkve[4].“ Ako je dakle fr. Peregrin, usrdni prijatelj bana Stjepana, predšasnika Tvrtkova, a njegovom preporukom podignut na biskupsku čast, i to u vremena, što su bila dosta povoljna po katoličku stvar u Bosni, stolovao u Gjakovu: davno već treba, da nije bila stolica u Bosni, a ujedno oprovrgava se mnijenje nekojih spisatelja, da se je Peregrinov predšasnik, biskup Lovrinac, vratio u Bosnu za bana Stjepana[5].

KREŠEVO.

Od konca 13. stoljeća natrag do g. 1244. nema vijesti, ni koje bi stolicu prikazivale u Gjakovu, ni koje bi je spominjale u Bosni; nema ni podatka za biskupa Pousu, koji se nalazi u spomenicima od g. 1238. do 1268., da je sobom boravio i radio u Bosni; a o stolnoj crkvi sv. Petra na Brdu u župi Vrhbosni poslije povelje kralja Bele g. 1244. nikad i nigdje ni riječi, te nam je njezin udes sasvim nepoznat.

V. Tumač i potkrepa ujedno onome, što je rečeno, jest u tome, što se g. 1314. 23. juna u papinoj listini daje naslov: „biskupu bosanskomu ili gjakovačkomu“, a g. 1317. 3. jula „crkvi bosanskoj i gjakovačkoj“[6]. Pa i sam kaptol zove se g. 1357. gjakovački[7]. Veoma diplomatski pako izrazuje se biskup Lovrinac g. 1344. u tužbi proti franjevcima radi desetine veleći, „bosanska stolna crkva“ (ecclesia cathedralis bosnensis), za koju treba da on pobire desetinu[8].

NOVI KREŠEVSKI MANASTIR.

[1] Datum in Dyako in palacio solitae nostrae habitationis: Acta Bosn. 162. n. 762. [2] V. § 2. ili opet Act. Bosn. 40. sqq. n. 217. [3] Sr. Klaić, Vjesn. zem. hrv. arkiva II. 206. [4] Spomenik srpske kr. akademije XI. str. 31. br. 15., a pretiskano u Act. Bosn. 562. n. 1503. [5] Rački u Radu sv. 8. str. 123.; schematismus pg. 13. [6] Episcopo bosnensi seu de Diaco — ecclesiae bosnensis et de Diaco: Th. H. I. 445. n. 681.; 458. n. 692. — U poveljama ugarskim stalan je oblik bosnensis ili od običaja ili naumice. [7] Capitulum de Deaco: Klaić o. m. str. 104. [8] Clement. VI. 1344. 13. jun.: Th. H. I. 671. n. 1007.

ŽUPA U KREŠEVU.

VI. Primjedba. Sama stilizacija, mislimo, dovoljno izrazuje u ovome radu, gdje se prikazivanje pozitivno oslanja na spomenike, i gdje se u nedostatku spomenikâ tvore koji zaključci. Pa su i velike praznine kao u političkoj tako i u crkvenoj povjesnici bosanskoj, budući da je propao i arkiv bosanske biskupije i bosanske franjevačke vikarije. Nitko ne će zato zaključiti, eda bosanski biskupi već u 14. stoljeću ne rade ništa u zemlji, što ima samo jedan spomenik, gdje se imenuje biskup, koji se je pobrinuo, da mu ne bude oduzeta desetina u zemlji.

Stolna crkva u Gjakovu posvećena je sv. Petru, kao i ona na Brdu[1], a u njoj se spominje oltar sv. Petra i „beneficiatus“ ili „rector“[2]. Jednom se kaže, da je postavljena u čast svetih apostola Petra i Pavla[3].

VII. Što su biskup i kaptol imali svoje posjede u Slavoniji te ondje sjedili, mogli su nastavljati svoj rad još poslije pada bosanske kraljevine, kada g. 1463. dogje u tursku vlast veliki dio biskupije u Bosni. Ali tužno je bilo stanje takogjer ovdje, te za kratko, i svi će trpjeti od sveopćega rasula. Žalosnu nam pružaju sliku zakoni ugarskoga sabora g. 1498.[4]: u 12. članku daje se povlastica kaptolu, da mogu kanonici, kao i oni budimskoga kaptola, hodati po cijeloj državi te izdavati svjedodžbe, iz toga razloga, što su kanonici, kako se izrazuje dekret, u potpunome rasulu, da se uspostavi ona crkva (ex quo ejus canonici totaliter destructi esse dignoscuntur, pro reformatione ecclesiae illius); a gdje se u 56. članku zahtijeva, da nijedan prelat ne drži dvije nadarbine ili više njih, može biskup bosanski imati dvije, pošto su mu presahnuli dohoci i mora takogjer nekoje bližnje gradove držati; u 20. članku napokon ne navodi se bosanski izmegju prelatâ, kojima se naregjuju banderiji sa izvjesnim brojem momaka, a g. 1435. imao je bosanski biskup staviti stotinu konjanika[5]. G. 1518. 10. jula kralj Ludvig II. piše papi, kako leže ostaci bosanske biskupije u ždrijelu Turaka, te je ona pusta i gotovo oborena[6]. — To gore mora da je nastalo rasulo, kada su Turci g. 1521. zauzeli Šabac, Srebrnik, Tešanj i gotovo cijelu banovinu srebrničku ili usorsku, te će malo bolje biti nego je u Srijemu; a o Srijemu izvješćuje papinski poslanik Campeggio g. 1525. 26. aprila, da su dohoci pečujskoga biskupa propali zbog Turaka; a srijemski biskup Stjepan Brodarić o svojoj biskupiji g. 1526. 27. jula: svi gradovi i sela ove biskupije, cijela je dieceza u vlasti neprijatelja; nije ostao od 700 podanika ni jedan[7].

IZ KREŠEVSKOG MANASTIRA.

Bilo je stanje takogjer u duhovnom pogledu tužno. Oko g. 1490. bio je prepošt ostavio Gjakovo te negdje hodao proti zakonima; pa i biskup je odsutan, po svoj prilici duže već vremena, pošto bi imao kaločki nadbiskup posvetiti klerike, a neki je lajik upravitelj (gubernator) biskupije; ostali ipak kanonici zdušno vrše svoju službu[8]. Mihael Kesserii, biskup od g. 1502.—1524., nije primio ni svećeničkoga reda, mnogo je godina uz kralja kao tajnik a čak g. 1518. nastojaše da dobije posvećena biskupa kao zamjenika u diecezi (v. Imenik br. 27.).

Od g. 1526. jedna je još sačuvana listina kaptolska sa pečatom[9], a biskup Ivan Paližna imagjaše tešku zadaću braniti megju, te 29. augusta zaglavi sa mnogim drugim prelatima u muhačkoj bici. — Srijem i svu donju Slavoniju zauzeše Turci; nestade biskupije gjakovske, razrušene bjehu crkve i dvorovi, a da nijesu

[1] Primjerice u dekretu kr. Vladislava od g. 1498.: ecclesiae illius, quae in honorem s. Petri constructa est. (V. II. 1.) [2] Monum. vatican. III. 246.; IV. 127. cit. Act. Bosn. n. 283., 322. ann. 1394. 16. jannar., 1399. 28. april. [3] Petri et Pauli apostolorum, in quorum honorem dicta ecclesia bosn. fundata existit: 1374. 8. decembr. Acta B. pg. 41. in n. 217. [4] Decretum Vladisl. r. III. seu minus: Katona t. 18. p. 117., 144., 122. [5] Fesler, Die Geschichten der Ungarn . . IV. 927. [6] Desolata et poene prostrata: Th. S. I. 568. n. 769. [7] Th. H. II. 699. — 675. n. 884. [8] Katona, t. 17. p. 140. sqq. [9] Glasnik bos.-gjak. sr. biskupije t. 21. (1893.) str. 203. 9.)

franjevci bosanske provincije uzastopce sa turskim osvajanjem raširivali duhovnu svoju pastvu, ostali bi bili ostacikršćana bez svake utjehe. Istina takogjer, u potonje vrijeme kraljevi imenovahu biskupe na ime bosanske dieceze; sama stolica biskupska nije uspostavljena do g. 1703.

§ 5. Imenik biskupâ.

Nije nam namjera predočiti sakupljene životopisne podatke, što su kod nekojih dosta mnogobrojni, istina, gotovo samo političkoga rada njihova u Ugarskoj; već nam je sastaviti što vjerniji popis biskupâ: ime i godine biskupovanja. U šematizmu velik je doista napredak naprama prijašnjim imenicima u Farlatu i Prayu; ali je nama trebalo strože ispitivati, koji od onih, što su navedeni kod raznih spisatelja, jesu u istinu biskupi bosansko-gjakovački. Neki naime nijesu zasjeli stolicu nikada, a drugi mnogobrojni nanizani su u red bosanskih

MANASTIR I ŽUPSKA CRKVA U FOJNICI.

biskupa tek pomutnjom. Ovo će lako razumjeti čitalac promislivši, da su spisateljima prijašnjih stoljeća ista služila pomagala, koja i sadašnjim istraživačima, biva često sami naslovi, a pomagalâ ima sada kud i kamo više. Neka razbistri tu stvar samo jedan primjer. G. 1376. nalazi se u jednoj buli pape Grgura XI.: „Antonius archiepiscop. colociensis“: poteškoćâ je zadavalo i Prayu (Specimen. hierarch. II. 73. b) i Katoni (ad ann. 1351. Histor. crit. t. 10. p. 48. sq.; histor. metropol. colocen. eccl.), budući da je u onu godinu Stjepan kaločki nadbiskup; no iz Eubela (Hierarch. p. 205.) očigledno je onaj Antonius arhiepiscopus colosiensis, to su Kolossi, metropola na otoku Rodu. A jedan izrazit primjer pomutnje jest Benedikt, naveden kao bosanski biskup. (v. [e] poslije broja 7.)

Trostruk će zato biti red brojeva: brojevima prostim hoće da se prikaže slijed biskupâ, koji su u istinu držali čast i službu bosanskoga biskupa; brojevi u zaporkama davaju one biskupe, za koje se može

kazati, da nijesu bili nikada u biskupiji; a pod slovima a, b, c . . . stajat će oni biskupi, koji ni malo ne spadaju na ovu diecezu.

1. Fr. Ivan Nijemac, dominikovac, 1233.—1236. Nijemac (Teutonicus) ima po običaju monaških redova pridjevak, jer je rogjen u Wildhusenu (Wildhausen) u Vestfalskoj. Kao provincijal ugarskih dominikovaca bio je postavljen za bosanskoga biskupa od papinskoga poslanika (v. § 1. I.). G. 1234. 19. febr. potpisa Ivan u Ostrogonu sa drugim biskupima zakletvu kralja Bele IV. [Th. H. I. 123. n. 208.]; radi toga stavljamo prvu godinu u 1233. — Godine pako 1237. 31. maja bio je već odriješen od svoje časti, jer ga papa iz Rima posla u Ugarsku kazajući u pismu: „bivši bosanski biskup". [quondam bosnensi episcopo: Th. H. I. 156. n. 227. sq.]

2. Fr. Pousa ili Ponsa, dominikovac, 1238.—1268. (?). — Što se tiče imena, Farlati i Theiner imaju Ponsa, Pray, Katona i Fejér uvijek Pousa; jamačno će ovi davati ispravan oblik iz domaćih listina, a

FRANJEVAČKI KLERICI U FOJNICI SA SVOJIM STARJEŠINSTVOM G. 1900.

Pousa (Povša) bijaše dosta običajno ime u Ugarskoj. — Biskupovanje već je opredijeljeno ovako. G. 1238. 26. aprila naredi papa kumanskomu biskupu, da ga postavi za pastira bosanskoj crkvi, a od 23. decembra ima listina papina, kojom mu se kao biskupu davaju povlasti. [Th. H. I. 102. n. 289. — 169. n. 306.] G. 1268. zadnji put, koliko sam našao, imenuje se u listini kralja Bele. [Fejér IV. 3. 456., 457.]; ali nije isključeno, da je još koju godinu živio (sr. primjedbu pred 3.). — Ako Farlati i Pray g. 1256. spominju stolicu ispražnjenu iz Schmithova imenika ostrogonskih nadbiskupa, to je rukopis sabora ostrogonskoga g. 1256. ili 1265. u toliko oštećen, te se ne može iz njega što izvjesna stavljati. [Nicol. Schmidt: Archieppi strigonien. compendio dati. v. Katona t. 6. p. 243. sqq.].

a) Aimo: Farlati [IV. 53.] imenuje ga ne označujući izvora poslije Pouse, koga drži za jednu osobu s Ivanom; u imeniku jako spomenutoga sabora Peterfi navodi „Hejmo vaciens." (v. Katona o. m.); Pray ga ispustio veleći u primjedbi: „ako nije možda Pousa imao dva imena".

ŽUPA FOJNICA.

b) Ivan iz Freiburga, 1253.; neki ga drže za franjevca, drugi za dominikovca, što već dovoljno pokazuje neizvjesnost; a sam Farlati sumnja, da nijesu pomiješali Ivana iz Freiburga u Breisgau-u s Ivanom iz Vestfalske. [IV. 54.]

Primjedba. Poslije g. 1268. nastaje velika praznina u spomenicima; u kraljevskoj kancelariji kao da ne znaju za bosansku biskupiju a i često zaboravljaju na srijemsku. Biva u listinama kod Fejéra, u kojim se nabrajaju biskupi, kralja Stjepana (1270.—72.), kojih ima preko dvadeset, samo jedanput stoji bosanski biskup, a u listinama iste vrste kr. Ladislava (1272.—1290.) — njih ima preko sedamdeset — ni jedanput se ne spominje, ali ima često sasvim neobičan dodatak: et aliis episcopis quam pluribus ecclesias Dei — feliciter — gubernantibus. Bit će uzrok u političkim prilikama, kad su južne zemlje, Srijem, Mačva, Usora, Bosna sad pod kraljicom materom, sad nekoje pod Dragutinom srpskim. [sr. Klaić, Povj. Bosne 83. dd.]

3. Rolando, 1272. ili 1273. 21. marta. Samo ovaj put nalazi se u listini kralja Stjepana. [Fejér V. 1. 226.] — Pray g. 1274. 13. apr.: „ispražnjena"; no ne daje spomenika, a u Fejéru ne nagjoh.

4. Andrija iz Ugarske, dominikovac, o. g. 1280. U Farlatu navode ga povjesničari dominikovskoga reda, kao Ferrarius Sigism. (Commentarii de rebus hungar. provinc. O. P.), i stavlja ga Pray u g. 1280. Kad nema drugih vijesti, ne može se ni utvrditi ni zabaciti.

c. Bonifacije, reda pustinjakâ sv. Augustina: B. O. E. S. A. episcopus boxiniens.-bossonens. in provincia Sclavoniae. Obavlja biskupske čine g. 1281., 1285., 1289.—1299. u diecezama kosničkoj, baselskoj i trientskoj, ako je jedna osoba. [Farlati; Eubel 145. 1] — Već naslov „in provincia Sclavoniae" svjedoči, da je naslovni biskup (titularis) od stolice, koja je bila jednom u istinu bosanska, ali je i docnije ostala u provincialima pod dubrovačkom metropolom zapisana kao puko ime (sr. § 3. IV.): ne spada dakle u red pravih bosanskih biskupa ovaj Bonifacije.

ŽUPSKA CRKVA U ŽEPČU.

d) Michael O. E. S. A., episcopus bosonens. g. 1274. u diecezi trientskoj obavlja biskupske čine [Farl.]. — Gams (834.) navodi ga u zaporkama kod biskupije na otoku Sardiniji, što se zove Bosa (odatle bosaniensis); Eubelu (145. 1) čini se, da je resinensis (rhisinens.: Risanj u Boki Kotorskoj). — Naslovnih biskupa od dieceza bugarskih i grčkih ima mnogo već u 13. stoljeću; ali bosanska gjakovačka biskupija ne može spadati u red ovakih, od kojih bi se uzimali samo naslovi. Bilo je i to, te su nekoji postavljeni za biskupa jedne crkve a nikada nijesu pošli u svoju diecezu; ni takav se ne čini da je pomenuti Michael ep. Bosonen. iil Rosonien., barem glede na bosansku biskupiju.

5. Toma, 1287. ili 1290.—1299. Pray ga imenuje pod g. 1287.; Katona mu daje prvu godinu 1291. (t. 6. p. 1251.). Nalazi se u jednoj listini kralja Ladislava od g. 1287. [Timon, Imago novae Hungariae p. 37.]; svakako je bio biskup već g. 1290., budući da se naprosto imenuje u listinama kralja Andrije g. 1291. 28. februara, 12. marta, 10. jula. [Fejér VI. 1. 89., 151., 117.] G. 1298. 24. maja i opet 1299. polovinom jula (f. VI. post festum B. V. Margaritae: 13./7.) jest u sveopćem saboru u Pešti. [Fejér VII. 1. 131.; 229.] — Nema mjesta sumnji, što je izrazi Eubel, o ovome Tomi ni o nasljedniku Nikoli.

6. Nikola, 1299. ili 1300.—1307. — Nikola zasjede stolicu ili u drugoj polovini g. 1299. ili 1300., što dokazuju ove činjenice. Njegova predšasnika vidjeli smo na općenitome saboru u Pešti 1299. polovinom jula; pošto je g. 1301. 14. januara umro kralj Andrija III., biskup bosanski Nikola sa kaločkim metropolitom Ivanom

ŽUPA ŽEPČE.

i sa drugom gospodom mjeseca jula zaputi se k češkomu kralju, da mu ponudi krunu [Thuroczy II. c. 81. edit. Schwandtner. Tyrn. 1765. I. p. 252.]; kaločki nadbiskup okruni mlagjega Većeslava 27. augusta, a njemu novi kralj podijeli darovnicu 26. septembra, koja se zaključuje: „gdje su bili prisutni... Nikola, biskup bosanski, Dominik, predstojnik vratarâ ... a ujedno ga nalazimo i kao kraljeva kancelara. [Fejér VI. 2. 305. i VIII. 1. 68.: secretum sigillum ... apprimentes per manus episcopi bosniensis.] Budući da se na jednom i drugom mjestu imenuje naprosto biskup a ne izabran (electus), jasno je, da nije zasio na stolicu ni za beskraljstva ni za Većeslava, kojemu je papa protivan te ne bi potvrdio biskupa od njega postavljena. — Ujedno se vidi, da nije ovaj bosanski biskup Nikola isto lice, koje je „magister Nicolaus praepositus bosnensis", koji je 16. januara 1301. kod kraljice udovice Janje (Agnes) u Budimu. [Fejér VI. 2. 326. i VIII. 1. 53.] — G. 1307. 31. jula papa Klement V. naloži biskupima bosanskomu i čanadskomu, da predadu palij kaločkomu nadbiskupu [Th. H. I. 415. n. 1163.]; navedenoga dakle dana barem u Rimu još scijene, da je živ. Septembra 3.

ŽUPSKA CRKVA U OSOVI.

dana u listini kralja Karla u opće nije navedena bosanska biskupija, a Nikolino ime ne nalazi se dalje. [Fejér VIII. 1. 227.] — Nije on prešao na stolicu gjursku, kao što misli Pray, a navodi Eubel s upitnikom; jerbo Nicolaus, electus, postulatus jaurinensis 1308. 1. jula, 27. novembra, 1309. 4. juna prepošt je gjurski, onda samo klerik a treba mu dispensacija „ob defectum natalium". [Fejér VIII. 1. 266., 312. ili Th. H. I. 423. n. 609.; 819. n. 1254.; Mon. vatic. II. 177. — Clement. V. 1309. 28. jul.; 1310. 8. mart.: Th. H. I. 822. n. 1258.; 826. n. 1261.]

6. Fr. Grgur r. pustinj. sv. Aug., 1308. ili 1309.—1314. — G. 1308. 19. decembra radi se pred kardinalom Gentilom o bosanskome biskupu, koji moli za potvrdu i posvedbu [Monum. vatic. II. 182. n. 67.], a kardinal poslanik ima vlast potvrditi biskupe. G. 1309. mj. juna spominje se opetovno sa drugim dostojanstvenicima, kad je bila krunidba kralja Karla, tako 4., 15., 24. ili 29. i dr. [Th. H. I. 819. n. 1254.; 821. n. 1256.; i u Monum. vatic. II. 305. n. 65.; 338. n. 66.; 352. n. 67. — Primjedba: treba po tom ispraviti godinu 1308. u

ŽUPA OSOVA.

1309. u listini od 4. juna u Fejéru VIII. 1. 312.; od 24. juna u Krčeliću: histor. eccles. zagrab. 70. i u drugim, koji su iz Krčelića vadili, Farlati (V. 396.), Arkiv za jugosl. povj. (III. 82.), Tkalčić [Monum. civit. zagrab. I. 80. n. 95.) i dr.] — G. 1314. 23. januara primi papa Klement V. njegovu ostavku, a biskupija jedno tri godine bez pastira.

[1.] Guiczardus, Guichardus (Gičar), 1314.(?)—1317.(?). Bio je nekada biskup francuske varoši Troies-a (epp. trecens.), gdje dobi 1314. 14. marta nasljednika. Na bosansku je stolicu bez sumnje postavljen od pape, no dosta prije 3. jula dao je ostavku. Nije isti, koji je kao episcopus chomanatens. sufragan kosničkoga biskupa g. 1318., budući da je po papinskoj listini već pokojni g. 1317. 3. jula (bonae memoriae Guiczardo) [Eubel 521. — Th. H. I. 458. n. 1192.]. — Ravne Slavonije zacijelo nije nikada vidio; radi toga i ne stavljamo ga u niz pravih bosanskih biskupa.

Benedikt de Szanto, biskup varoši Svača ili Sača u Arbaniji skadarskoga pašaluka. Pošto je

ŽUPSKA CRKVA U BUSOVAČI.

Guiczardo dao ostavku, predade papa upravu bosanske crkve navedenomu Benediktu; ali ga je opet nje riješio, kad je izabran za dubrovačkoga metropolitu, a 8. jula 1317. od pape potvrgjen. [Th. H. I. 458. n. 1192. (samo treba griješkom tiskano „vaciens." ispraviti u „svaciens.") — Th. S. I. 133. n. 188. — Eubel 491.]

Primjedba. [e]. Benedikt iz Ugarske, dominikovac. Po Farlatu Sigism. Ferrarius i Leander Albertus, spisatelji dominikovci, navode ga kao biskupa bosanske stolice, za koju da ga preporučio papin poslanik Gentilio; a drugi od pomenutih pisaca daje mu takogjer naslov erdeljskoga biskupa (epp. transilvanus). Farlati već scijeni, da je to onaj Guichardus, te da ga papa postavi g. 1310. ili slijedeće. — No da je tude očita pomutnja, dokazuju ove činjenice. S jedne strane resignaciju biskupa Grgura primi papa g. 1314. 23. januara (v. br. 7.); a kardinal Gentili umro je g. 1412. 27. oktobra (Eubel 12.). S druge strane pred papinskim poslanikom Gentilom bijahu g. 1309. od augusta do decembra mnoge rasprave, u kojima je riječ o erdeljskoj biskupiji i o izboru Fr. Benedikta dominikovca, priora samostana na budimskom otoku [Th. H. I. 425.

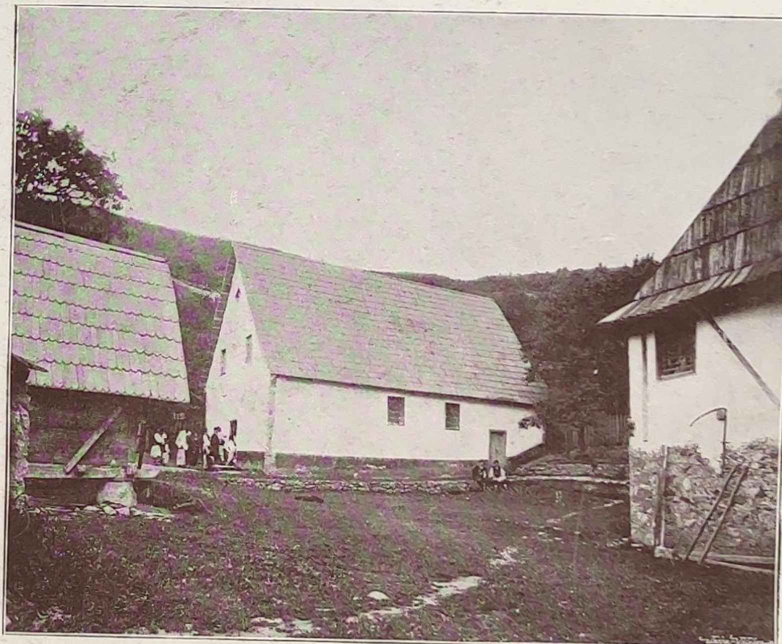

ŽUPA BUSOVAČA.

do 432. n. 670., 671.]; a Fr. Benedikt u istinu je biskup erdeljski, u Prayu (II. 257.) od g. 1310.—1320., u Eubelu iz Gamsa od 1309. 24. jula — tada je izabran (v. Th. H. o. m. 427.) — do oko g. 1319. — Primjedba. Evo jedan izrazit slučaj, kako se ne može oslanjati istražitelj ni na svjedočanstva domaćih, t. j. redovničkih pisaca.

8. (9.) Fr. Petar iz Ugarske, dominikovac, 1317.—1333. ili 1334. G. 1317. 3. jula postavi ga papa Ivan XXII. [Th. H. I. 458. sq. n. 692. sq.]; da je dominikovac, kazano je u toj listini; da je iz Ugarske, piše Ferrarius [Farlati 56.] — G. 1333. 6. maja nalazi se još u kraljevskoj listini; no 1334. 2. juna već se veli, da je stolica ispražnjena [Fejér VIII. 3. 685., 695.—725. i X. Jura I. 107.], te se tako opetuje g. 1334. 28. 8., 8./12., — g. 1335., 1336. — Pogrješna u Eubelu iz Gamsa g. 1333. [v. Pray]. O mjestu, gdje je umro, v. primjedbu kod 9.

9. (10.) Lovrinac Lorandov (L. Lorandi), kanonik gjakovački, 1335. ili 1336.—1347. ili 1348. Izabra ga jednoglasno bosanski kaptol; premda si je bio papa Ivan pridržao već prije dopunjivanje svih biskupskih stolica a napose bosanske (sr. Th. H. I. 458. i 609. i 533.), priznade ga ipak papa Benedikt XII.; ali, ne zna se zašto, kralj Karlo ne htjede ga, već posla jednoga lajika, koji posvoji i posjede biskupiju te učini mnogo štete. Papa listinom od 8. januara ili juna g. 1336. opominje kralja. [Th. H. I. 608. n. 908. — U Farlata je 8. juna.; sr. Fejér VIII. 4. 160., 165., 175.] Premda kralj stavljaše i zapreke, da Lovrinac ne ode k svetoj stolici, ipak dogje on u Avignon, gdje ga papa dade posvetiti od biskupa kardinala Porta i sv. Rufina, te ga posla u njegovu biskupiju preporučiv ga kaptolu, banu, kralju i kaločkomu nadbiskupu. [Benedicti XII. 1336. 9. decemb.: Th. l. c. 609. sq. n. 909.] — Priznade ga napokon Karlo, te se on nalazi u kraljevoj listini od g. 1338. 25. maja. [Fejér VIII. 4. 304.] — G. 1347. 25. aug., 25. okt. i još 1348. 25. oktobra naveden je u kraljevskim listinama. [Fejér IX. 1. 479., 505. — IX. 7. 75.; sr. Katona t. 9. p. 498.; no vidi primjedbu 1. kod [2.]

ŽUPSKA CRKVA U UZDOLU.

Primjedba. Farlatu nijesu bile poznate same listine, već i kratke zapiske, kao što su običajne u papinskoj kancelariji o poslanim listinama. Jedna već glasi: Promotio Laurentii canonici ecclesiae bosnensis ad episcopatum ejusdem ecclesiae per obitum Petri apud sedem apostolicam praevia reservatione vacantis, cassata ... electione ... cum testimonialibus consecrationis ipsius ... Odatle je Farlati zaključio, da je Petar došavši sa Lovrincem u Avignonu umro (str. 58.; sr. Katona t. 9. p. 47.). Ali u papinoj listini veli se: per obitum ipsius Petri, qui dudum in partibus illis diem clausit extremum. [Th. p. 609.] Da je Petar umro u Avignonu, ne bi trebalo isticati reservaciju, koju je učinio papa Ivan XXII.; a vidjeli smo, da je Lovrinac mj. januara ili juna u Ugarskoj a docnije pošao u Avignon, ili već proti volji kraljevoj, ili da nije kralj uslijed papine opomene već stavljao zapreke.

[2.] Bonioannes; Farlati piše, da je bio iz Piacenze. G. 1349. 28. januara papa Klement VI. imenujući nasljednika kaže, da je on kao bosanski biskup kod svete stolice nalazeći se premješten a Fermo. — Ni ovaj nije došao u svoju biskupiju.

Primjedba 1. Podaci godina, mjesecâ, danâ, kao što se čini, ne slažu se: Lovrinac se imenuje u kraljevskim listinama g. 1347. 25. aug. i 25. okt., g. 1348. 25. oktobra; mletačko vijeće 1348. 18. okt. zaključi, da će pomagati bosanskomu banu, koji je želio, da bude biskupom Fr. Peregrin. [Monument. t. 3. ili Listine t. 3. p. 107. n. 162.] — Da papa imenuje Ivana, mora da je već g. 1348. stigla vijest o smrti Lovrinčevoj u

ŽUPA UZDÔ.

Avignon. Ako ne ćemo reći, da je ban već prije smrti Lovrinčeve radio o njegovu nasljedniku, treba prije spomenutu listinu kod Fejéra staviti u g. 1347. ili u mjesec septembar, august ili prijašnje od g. 1348.

Primjedba 2. U šematizmu je tiskano (str. 13.), da je Ivan ili „Bonioannes“ prije bio kanonik gjakovački: ne kaže se, odakle je uzeta ova vijest, pa nije ni prilika, budući da je on rodom iz Italije a opet se ne nalazi izmegju onih, kojima je sveta stolica dala nadarbine u gjakovačkoj crkvi; u Eubelu: episcop. veglien. ?

10. (12.) Fr. Peregrin Saksonac, franjevac, 1349.—1356. — G. 1349. 28. januara postavi ga Klement VI. za bosanskoga biskupa [Th. H. I. 768. n. 1161.]; on je bio tada vikar bosanski; a nipošto ne može da je ista osoba sa Fr. Peregrinom, koji je izabran a ne potvrgjen za spljetsku stolicu; jerbo ovaj se g. 1348. 14. aprila i 1349. 25. januara imenuje archielectus spalat. (Farl. III. 325.), a potonji bosanski biskup g. 1348. 18. okt. bosanskim vikarom, nit se išta spominje ili u spomenutoj listini ili u papinoj, da je izabran za

ŽUPSKA CRKVA U VAREŠU.

Spljet. -- G. 1355. 13. febr. bijaše svjedok u jednoj darovnici bana Tvrtka [Spomenik srpske kr. akademije XI. 31. i Act. Bosn. 562. n. 1503.]; u kraljevskim listinama imenuje se iste godine novembra 12. i 15.; no 1356. 6. ili 8. februara, 6. i 24. aprila i dr. već je stolica ispražnjena. [Fejér IX. 2. 389.; IX. 7. 137.; IX. 2. 470., 478.; IX. 7. 141. — i da su neke pogrješke ili pomutnje, jer 6. sept. opet se imenuje (str. 483.). Budući da se u franjevačkom martirologiju spominje 28. januara, po svoj prilici da je taj dan umro. [Farl. 60. Pray 431.]; Katona t. 10. p. 103.]: biskupovao bi bio dakle ravnih sedam godina.

11. (13.) Petar, 1356.—1376. Štioc u kaptolu izabran je jednoglasno, a papa zbog reservacije ukinuv izbor postavi ga u pastira bosanske crkve 29. februara 1356. [Th. S. I. 233. n. 313.]. — G. 1376. 23. januara premjesti ga papa Grgur XI. na gjursku stolicu imenovav mu istoga dana i nasljednika. [Th. S. 304. n. 429.] Pomutnjom zacijelo stoji katkada u kraljevskim listinama „Fr. Petro“.

ŽUPA VAREŠ.

12. (14.) Fr. Dominik, dominikovac, 1376.—1381. ili 1382. Grgur XI. premjesti ga od zadarske metropole na bosansku biskupiju listinom od 23. januara. (v. u br. 11.) — Jedni pišu, da je bio rodom iz Arbanije, drugi, da je Dalmatinac; opet jedni, da je bio prije, nego bje postavljen g. 1368. 27. sept. na zadarsku stolicu, episcopus „caulensis" (ne znam, koja je to biskupija); drugi i Eubel (292., 487.) korčulanski od g. 1350. Zbog razmirica sa Zadranima morao je otići g. 1374., a spomenute godine dobi bosansku crkvu; inače da ga je veoma volio kralj Ludvik. [Farl. V. 97. sqq.]. — U kraljevskim listinama još se navodi g. 1381. 12. marta, 31. augusta; no 1382. 10. febr. već je stolica ispražnjena. [Fejér IX. 5. 459., 463.—561.; 23. mart. 566.; a 1383. 1. jan. u papinoj listini „bonae memoriae": Th. S. 337. n. 485.]

13. (15.) Juraj, 1382.—1387. — G. 1383. 18. januara u listini kraljice Marije. [Fejér X. 1. 64. i Katona t. 11. p. 33.] — G. 1387. još je naveden [Schmitth, Episc. agrien. t. 1. p. 347. apud Katonam t. 11. p.

ŽUPSKA CRKVA U PODHUMU.

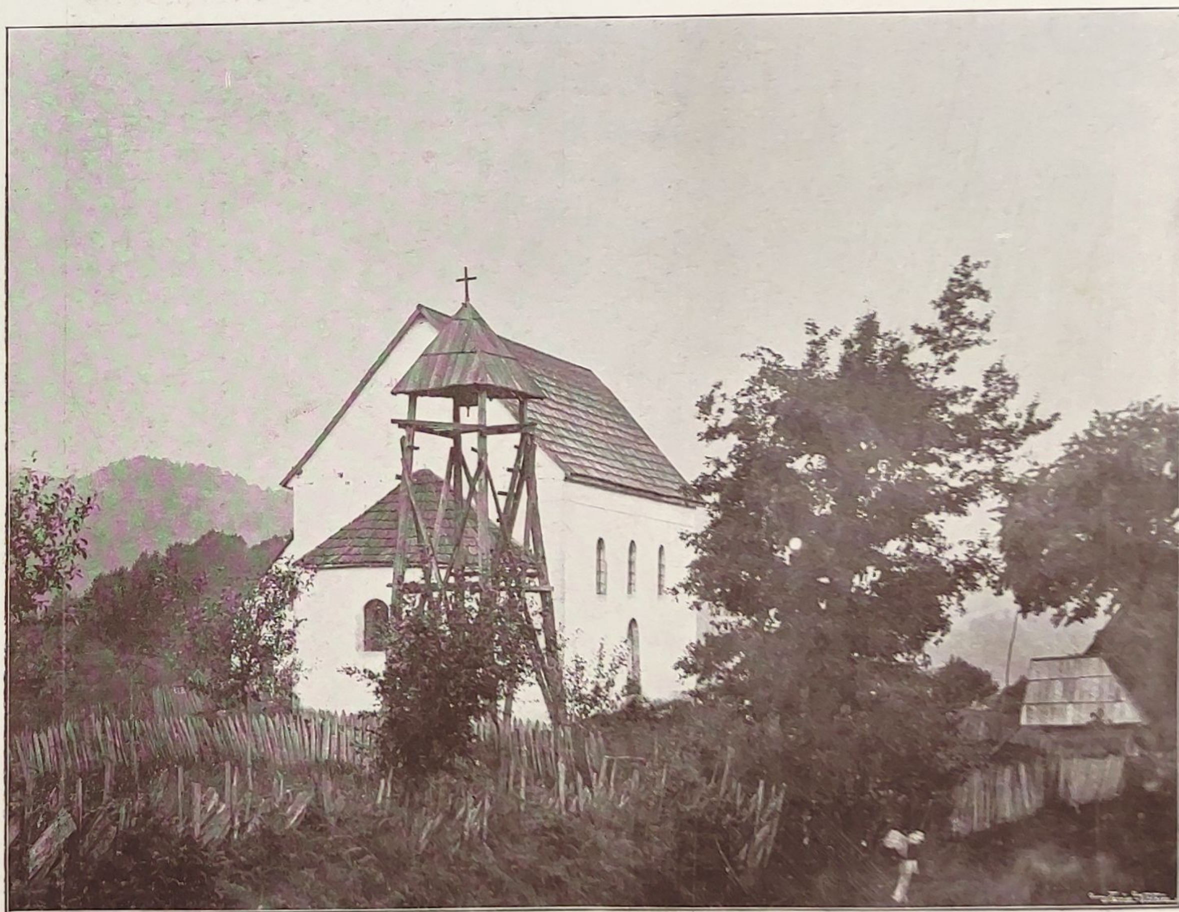
210.]; ali 28. oktobra već je slijedeći; no Juraj življaše dugo poslije toga vremena. Biva on morade ostaviti biskupiju, budući da se je pridružio ili drage volje ili prisiljen onim ustašama, što su g. 1386. kod Gjakova zarobili kraljice Elizabetu i Mariju te dugo vremena ratovali proti Sigismundu. Ovaj ga barem zove nevjernim, govoreći u povelji, što je dade g. 1408. Gorjanskima, da je Nikola Gorjanski zauzeo gradove Gjakovo i Közvar (bit će to Otok „opidum Athok"), koje su držali biskup Gjuro i Vladislav, sin Filipov, nevjerni kralju, te ih protjerao u progon u Bosnu. [Fejér X 4. 664. ili Katona t. 11. p. 244.]. Ako je biskup u istinu pošao u Bosnu, ne zna se, dokle je ovdje boravio. Bonifacije IX. dade mu g. 1397. 4. novembra prepoštiju gjursku, pošto, veli se, iz opće poznatih uzroka ne može postići posjede bosanske biskupije; a g. 1403., kada je on boravio u Rimu, imenova ga biskupom vesprimskim [Eubel p. 146.: qui possessionem bonorum ecclesiae suae bosnensis ex causis notoriis non potest adipisci; — p. 555.: obligavit se personaliter 1403. mart. 3. pro se et pradeces. Michaele ...]; po svoj prilici prve nije uživao, a u posjed vesprimske dieceze nije došao, kako svje-

ŽUPA PODHUM.

svjedoče spomenici i jedna zapiska [Katona t. 11. p. 745.] i kraljevske listine, što navode stolicu bez pastira g. 1404. do 1407. [Fejér X. 4. 360., 366., 471., 499., 581.]. Dalji njegov udes nije poznat.

14. (16.) Ivan, 1387.—1407. ili 1408. — G. 1387. 28. okt. naveden je u listini kr. Sigismunda, a još 1388. 29. maja kao izabran (electo) [Diplom. ragus. 110. ili Starin. I. 154. — Katona t. 11. p. 219.], ali u rimskoj kancelariji 2. januara g. 1388., da se je obvezao na obični prinos (obligavit se: Eubel.). — G. 1407. 12. maja još se imenuje; 1408. 28. juna već stolica bez pastira, a tako 1409., 1410. 10. maja ili juna [Fejér X. 4. 581.—599., 605.; X. 5. 42. i Pray.]. — Farlati i za njim šematizam davaju mu pridjevak: Tomko Mrnjavić i da je dominikovac; ali što navodi Farlati iz jednoga spisatelja, očit je znak goleme pomutnje, kojom je pomiješan ovaj, ako je u opće pisac na nj mislio, i poznati spisatelj hrvatski Dalmatinac Ivan Tomko Mrnjavić, r. 1579., biskup bosanski naslovni od 1631.—1635.. † 1639. Ni Tomko, čini se, nije našega biskupa poznavao

ŽUPSKA CRKVA U BEŽLJI.

ili na nj mislio; a što Mrnjavić turi u svijet ili patvorenih ili autentičnih listina o kući Mrnjavića, koji da su iz Niša, prva je od g. 1394. [Krčelić, Notitiae praeliminares regn. Dalm. Croat. Slav. p. 274.]. — Biskupu ovome napokon ne pridodaje se u kraljevskim listinama „Fr.“; pa stoga nije ni bio dominikovac.

15. (17.) Benedicto „de Benedictis“, 1410.—1426., prije pogjakon gjurske crkve (Eubel). — G. 1410. 13. aug. papa Ivan XXIII. postavi ga ili potvrdi [providit ecclesiae bosnensi vacanti per mortem N. (Farl. Pray.); — ono N. Pray ispravlja u I.]. — G. 1426. 1. marta još se navodi u listini kr. Sigismunda, ali 2. augusta iste godine već je ispražnjena stolica [Fejér XI. 457. — X. 6. 814. e Krčelić, H. eccles. zagrab. 162.], te još 13. marta 1427. [Pray.].

16. (18.) Dionisijo „de Jakch de Kusal“, 1427. – G. 1427. 11. aprila potvrdi ga papa Martin. [provisum est eccl. bosn. vacanti per mortem de persona D. de Yakch, canonici varadiensis, electi: Farl., Pray.]. – Prije varadinski kanonik za posve kratko vrijeme vrati se u Varadin premješten na

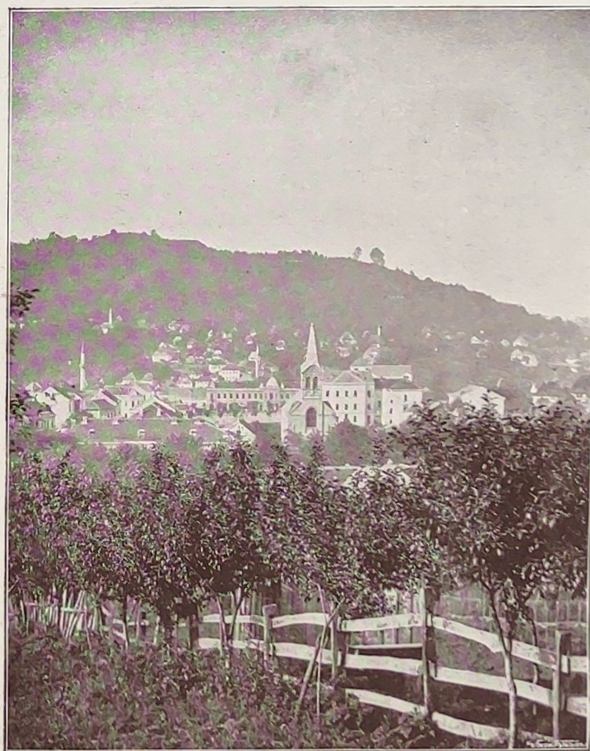

ŽUPA BEŽLJA.

tu stolicu; jerbo već 20. maja u listini kr. Sigismunda stoji kao „izabrani varadinski“. (Fejér X. 6. 895.), a 23. jula papa ga potvrdi [Pray II. 180.; Eubel 545.: Dionigi de Rakch de Kadsal (Pray); de Yalich de Radsal (Eubel). — Budući da mu je ime tako raznovrsno pisano i tiskano, nastaje pitanje, koje je bilo ime porodice. Pray scijeni, da treba pisati Lakcz ili Laczk de Kusal; pa je u istinu kod Praya (II. 266.) tiskano u jednoj zapisci u Erdelju od g. 1427.: „..barone Joanne Lackki de Kusal, comite Siculorum“, i odatle u Katoni [t. 12. p. 495.]; ali naprotiv u dekretu Ladislava g. 1444. 18. aprila: Michael Jakch de Kusal; .. i opet „Ladislaus junior et Petrus Jakch de Kusal“ [Kovachich, Monument. veter. legislation. Claudiopoli 1815. p. 50., 51.] i u Fejéru [XI. 329.] g. 1439. Michael Jaakch de Kusal; M. Jaakch de Wcusal [Kaprinai II. 218.]. — Po svoj dakle prilici ispravno je: Jakch de Kusal. Zališno pako čini se nategnuti na slavenski oblik: Jakčić, Jakić, što ima šematizam, budući da gospoda već u 15. stoljeću vole magjarske oblike i prijevode takogjer čisto slavenskih imena osoba i lica, kao što pokazuju spomenici. — Imenuje se g. 1505. i jedan Ladislaus Jakchi de Naszon (Pray annal. t. 4. p. 314.), ili de Kászon (Katona t. 18. p. 428.).

17. (19.) Josip, 1427. ili 1428.—1437., pridijevkom „de Bezza“; bio je prije župnik u Levi ostrogonske biskupije, potvrgjen od pape 1428. 15. marta. [Provisum est ... vacanti per translationem de persona D. Josephi plebani de Bezza strigon. dioec. (Farl., Pray); ali Eubel: J. de Bezza, pleb. plebis de Lewa dioec. strigon.] Leva bijaše grad i varoš, sadašnje trgovište Léva (Levenc) u županiji barškoj na rijeci Groni. — G. 1437. 26. decembra još je pismo od njega [Act. Bosn. 162. n. 762.], ali treba sravniti br. 18.

Odsele na žalost nema u Eubelu dalje niz biskupâ.

ŽUPSKA CRKVA U DONJOJ TUZLI.

18. (20.) Rafael „Herczeg de Székcsö“ (Zeckchew), 1437. (?), 1444. (?) do 1450. (?), 1454(?). Pray i Katona [Hist. crit. t. 13. p. 1227. i Hist. metrop. coloc. I. 425.] daju mu prvu godinu 1444.; u kraljevskoj listini g. 1444. 22. febr. u opće je ispuštena bosanska biskupija [Diplom. ragus. 456. ili Starine I. 159.), a 4. aug. R. Herczeg de Zegczew ad episcopatum bosnensem postulatus; 1447. mj. septembra electus. [Katona t. 13. p. 329., 545.] Naprotiv u Fejéru [X. 7. 893. n. 451. ex adjudicato Ludovic. II.] R. Herczeg de Székcsö, electus g. 1437. (ako se nijesam prevario čitajuć); no kako je predšasnik još živ 26. decembra g. 1437. trebat će ispraviti u 1438. ili 1447. — Premješten je u Kaloču, te je 16. okt. electus archiepiscopus coloc. g. 1450. u Katoni [Hist. metr. coloc. I. 425.] i šematizam kaločki stavlja istu godinu; gdje opet Katona (Hist. crit. l. c.) i Pray prvu godinu nadbiskupu imaju 1454. Umro je g. 1455. ili 1456., jer g. 1455. f. II. in die s. Crucis, dakle mj. maja ili septembra ima pismo od njega s potpisom: R. Herczeg de Zechio [Katona t. 13. p. 1015.; Pray II. 77.] i 21. jula navodi se u listini kr. Ladislava. [Katona t. 13. p. 1012.]

Koje je ispravno ime? U Prayu je tiskano de Zegeu (433.), de Zéch (76.); u Katoni (13. 1227.) de Szets; u šematizmu de Zegen; no u kaločkom šematizmu de Zekcheö: nema sumnje, da je pravo ime de Szekcsö, po starom pisanju Zekczew, uzeto od mjesta ili varoši u baranjskoj županiji sjeverno od Muhača, sada zvane Duna Szekcsö. Bijahu gospoda odlična i bogata, te se članovi često imenuju braća biskupova g. 1447., drugi g. 1402., 1444., 1464., 1505., pod oblicima de Zeckckew, Zekckew, Zegczew (Zekse), Zekcsö, Székcsö. Druga je obitelj de Zéchen [Kovachich, Mon. vet. legisl. 51.], de Zécheny [Pray, Annal. IV. 314.].

[e] Fr. Stjepan Radošnić, [f] Fr. Antun, franjevci: kod Farlata [p. 67., 74. ex auctore Viridarii seraphici] imenuju se za g. 1437., da bi bio jedan „Bosnae Chrobaticae“, drugi „Bosnae Visoranae“ (Usoranae); ako nema opet kakve pomutnje, te su u istinu od pape postavljeni; zacijelo nijesu nikada došli u

ŽUPA U DONJOJ TUZLI.

zemlju, budući da im nema nikakva traga ni ove godine a ni potonjih, gdje već spomenicima obiluje bosanska crkvena povjesnica, a ne bi se ipak posve šutjelo o njima, kada se je u potonje vrijeme o tome radilo, da se postavi više biskupa.

Primjedba. Godine biskupovanja onih, koji će se sada navesti, ne mogu se označiti, jerbo ima mnogo manje listina, napose za kralja Matije, u kojim bi bili imenovani dostojanstvenici.

19. (21.) Filip, 145?.—145?. G. 1451. 26. januara posla papa Nikola V. pismo bosanskome biskupu [Farlati 71.], no nema imena, a mogla je biti crkva ispražnjena, i da se nije u Rimu za to znalo. G. 1454. 26. jula i 1455. 27. maja navodi se u kraljevskim listinama [Diplom. ragusan. 552. ili Starine I. 161. — Arkiv za jugosl. povjesn. I. 85.].

20. (22.) Pavao, 145?.—1459. G. 1457. 1. decembra jest u Pešti [Katona t. 13. p. 1232.]; g. 1459. 12. marta imenovan je u kraljevskoj listini [Diplomat. ragus. 616. ili Starine I. 616.].

21. (23.) Fr. Grgur, 1459.—146?. — Pray i Katona [t. 16. p. 927.] daju mu prvu godinu 1458., što ne može biti, kad je predšasnik još 12. marta 1459. — G. 1464. 24. marta stolica je bez pastira [Tkalčić, Monum. civit. zagrab. II. 290., 292.], a tako jošte 1465. 16. februara, 6. maja [Katona t. 15. p. 73., 87. sq.], po Prayu još 1466. 25. novembra.

22. (24.) Benedikt, 1466.—?. Pray ga stavi u g. 1466.; 1468. 18. aprila imenuje se u listini kralja Matije [electo et confirmato: Katona t. 15. p. 260.]; g. 1479. označena je u Prayu.

23. (25.) Matija, ?—?. G. 1486. 25. januara: M. electo [Katona t. 16. p. 692.].

24. (26.) Stjepan „de Nagy Luke“, „Crispus“ [Bonfinius, dec. 1. l. 1. p. 24. edit. Lips. 1761. — Crispus po madžarskom: fodór (kovrčast)]. — G. 1489. 23. jula imenuje se izabran [Listina kralja Matije: Katona t. 16. p. 880.]; nije došlo do toga, da ga potvrdi sveta stolica (v. br. 25.), jer je g. 1490. 26. februara potvrgjen za srijemsku crkvu [Gams] te se imenuje u kraljevskoj listini 8. jula „izabrani i potvrgjeni srijemski“ [Katona t. 17. p. 20.]; umro je oko g. 1495.

ŽUPSKA CRKVA U DRVENTI.

25. (27.) Luka, 1490.—1493. G. 1490. 8. juna navodi se kao izabrani [Katona t. 17. p. 20.] a 1491. 10. januara zapiska rimske kancelarije veli: provigjeno bosanskoj stolici ispražnjenoj smrću g. Matije. [Farl. 76.] — G. 1493. 4. novembra potvrgjeno je premještenje na čanadsku stolicu [papinska kancelarija: Farlati, Pray], na kojoj se imenuje već 7. sept. (v. br. 26.), a odatle je prešao g. 1500. na zagrebačku, gdje i umrije g. 1510. 22. sept. (schemat. zagrab.).

26. (28.) Fr. Gabriel Polner, 1493.—1502., po Prayu prije opat u Kološmonoštoru u Erdelju, po šematizmu dominikovac. — G. 1493. 7. sept. u kraljevoj listini „izabrani“ nazvan [Diplom. ragus. 651. ili Starine I. 170.], potvrgjen 1494. 7. aprila [Farlati]. — Kao bosanski imenuje se još g. 1501. 20. juna a premješten je — bit će g. 1502. — na srijemsku stolicu (v. br. 27.).

Koje mu je pravo ime, neznam, čim bi se presudno izreklo: tiskano je u Farlatu i Gamsu Polver, u Prayu Polner, u Katoni [t. 18. p. 955.] ne dodaje se prezime, a u histor. pragmat. [II. 465.] i u Fessleru [VI. 212.] Polner, u šematizmu Polgar.

27. (29.) Mihael Kesserü de Gybarth, 1502.—1524. ili 1525. G. 1502. 20. maja zapiska rimske kancelarije ima: „providio je (papa Aleksandar VI.) u osobi Mihaela Chesuli-a (Chesulii) bosanskoj crkvi, koja bijaše ispražnjena premještenjem g. Gabriela na srijemsku stolicu, što je davno učinjena (dudum factam) [Farl.]. — Navodi se više puta u javnim listinama, često sa dodatkom „izabrani“, „izabrani i potvrgjeni“, primjerice g. 1508., 1514.; razlog ovim dodacima bit će vjerovatno to, što nije bio zaregjen u

ŽUPA DRVENTA.

biskupa. — Koliko je vremena boravio u Gjakovu, nema podataka; no velik dio biskupovanja bio je uz kralje Vladislava i Ludvika kao tajnik. G. 1508. 4. augusta potpisano je pri kraju listini kralja Vladislava: Relatio reverendi domini Michaelis P e z e r e w, electi et confirmati bosnensis, s e c r e t a r i i regiae majestatis; isto tako g. 1511. i 1512., osim što je ispušteno prezime. [Tkalčić, Monum. civit. zagrab. III. p. 71., 98., 122.]. A g. 1518. 11. juna moli kralj Ludvik papu Leona X., da se Mihaelu K e s s e r e w, bosanskomu biskupu, tajniku kraljevu, koji mora boraviti u dvoru, dadne za pomoćnika kao područnoga biskupa (coadjutor ut episcopus suffraganeus) B e n e d i k t, kanonik i štioc bačke crkve [Th. S. I. 568. n. 769.]; te 10. decembra papa imenova rečenoga Benedikta nadbiskupom od Skoplja u Maćedoniji, da mu ne treba ići u skopaljsku diecezu već da može biskupske čine obavljati u varoši i biskupiji bosanskoj. [Farlati 76.] — Ovakih pomoćnih biskupa, sufragana diecezanskim biskupima, takogjer nemetropolitama, nalazimo u Ugarskoj počevši od Sigismunda često. [Prijegled daje Fessler, Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen. Leipzig 1848. IV. 1094.—1096.]

Da je Mihael g. 1421. jošte držao gjakovačku stolicu, navest će se svjedočanstvo malo kasnije spominjući njegova brata; da je takogjer g. 1524., imao je Pray jedan spomenik (autographum habet), a sačuvala se od 27. oktobra kraljeva dozvola bosanskomu biskupu, da može novce kovati, što trebaju za uzdržavanje i popravljanje gradova gotovo razvaljenih. [Fejér, Commentarius ... de Bosniae, Serbiae ... cum regno Hungariae nexu. 1837. p. 92.] Čini se po tom, da je bio opet u svojoj biskupiji; ali ove godine ili početkom g. 1525. o d r e č e s e b i s k u p i j e i d u h o v n o g a s t a l e ž a t e s e o ž e n i, navodeći nuždu, da ne izumre obitelj; on moli, pa se i kralj zauzima za nj, da ne mora vratiti, što je primio od crkvenih nadarbina, budući da je za domovinu i više potrošio od svoga nego je primio od nadarbina; pa je i imao u istinu veoma bogatu baštinu; zaregjen pako nije bio ni u svećenika. Tako izvješćuju papini poslanici, g. 1525. 26. maja kardinal Compeggio i 1526. 17. marta barone Burgio. [Del quondam Bosnense ... si chiama Michaele ... non essendo in ordine sacro. Th. H. II. p. 705., 762. sq.] — Što je biskupovao toliko godina a nije bio svećenikom, tumače općenite prilike tužnih onih vremena, te ima drugih primjera barem sličnih: Juraj Szathmáry bude g. 1499. vesprimski biskup i kraljev prvi tajnik (secretarius primarius), g. 1502. ili 1503. biskup varadinski, pa se istom g. 1505. radilo o tom, da se zaredi u svećenika i biskupa [3. febr., 2. maja, 11. novembr.: Th. H. II. 563. sq. n. 752. sq., 569. n. 764.]; a Ladislav Szálkán postavljen bi za biskupa u Vacu g. 1514., u Jegru 1520.; za primasa u Ostrogonu 1524. 26. maja, a 29. decembra izvješćuje se, da je samo akolit, te se posveti za biskupa na Uskrs g. 1525. [Th. H. II. p. 679. conf. 691., 689.]

ŽUPSKA CRKVA U BRČKOM.

Mihaelova mlagjega brata Stjepana spominje Istvanffy u g. 1521., gdje pripovijeda, da je od kralja dobio Ljevanjski grad u vukovarskoj županiji (ležao je južno od Gjakova). [Stephano Queserio, juniori Michaelis, episcopi bosnensis, fratri germano ... arcem Niunam: Istvanffy l. 6. edit. Colon. 1724. p. 55. ili Katona t. 19. p. 227.] Jedan Stephanus Kesserew de Gybarth dao je g. 1505. svoj potpis u izjavi plemstva, da se nema izabrati za kralja koji stranac [Katona t. 18. p. 427. ili X. Jura I. 225.], a g. 1514. u listini kralja Vladislava, kojom se potvrgjuje tripartitum Verböczii, jest Stephanus Kesserü de Gybarth vicepalatinus [edit. Tyrnav. 1740.]. Stjepan Kesserü imenovan je kod Fesslera megju pravoznancima [VI. 204.]. Je li to sve jedno lice, ne bih znao kazati, a valjada je biskupov brat do g. 1524. umro bez sinova, kad se navodi, da je obitelj u tom da izumre. — Prijašnjega biskupa bosanskoga postavi Ivan Zapoljac za prvoga sebi palatina — drugi bude Ivan Palfi g. 1530. — koji mu je učinio velike usluge, ako je slobodno zaključiti po imenu: Michael Kesserü de Gybarth i po onoj izjavi, da bi nestalo obitelji, ako se ne oženi; izričnoga svjedočanstva ne mogoh naći ne imajući pri ruci dovoljno izvora a ni Katone histor. crit. sv. 20. [Da je jedan Mihael Keserü bio Zapoljcu palatin, sr. Fr. Forgachü rer. hungar. comment. (Poson. et Cassov. 1788.) p. 499., Katona t. 23. p. 868., Fessler VI. 354., 459.]. Pravo nam ime dadoše mnogobrojni spomenici, naime K e s s e r e w ili K e s s e r ü, madžarski po sadašnjem pravopisu Keserö, što već Pray protumači amarus (gorak), d e G y b a r t h (Chybarth); a Pesserew i Resserew jesu grijeŝke pera ili tiska; oblika pako Kesserüth (šematizam), što bi bilo Kešerić, ne nagjoh nigdje.

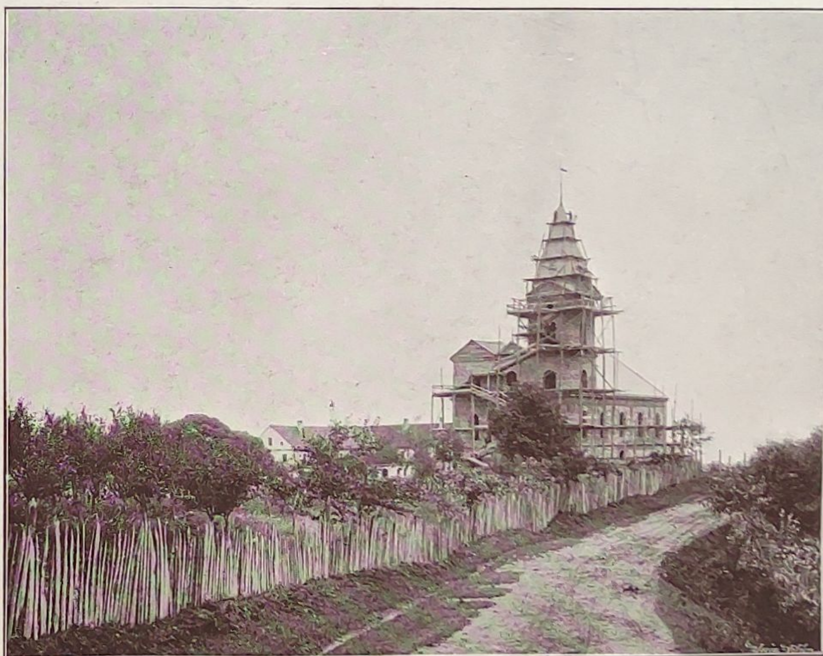

ŽUPA BRČKO.

S u f r a g a n i. A. B e n e d i k t od g. 1518. već imenovan.

(B.) Leon X. g. 1517. 20. aprila dade M a t i j i „d e V a d o“ naslov od crkve hrvatske (de ecclesia croacensi), „što je u kraljevini raškoj pod spljetskom metropolom u zemljama nevjernikâ“, te mu dopusti obavljati biskupske čine u varoši i diecezi bosanskoj, no dozvolom biskupovom. [Farlati IV. 76., 297.] Naslov ecclesiae croacensis jamačno da je uzet iz provinciala, gdje se zasebice navodi croatens. i tiniens., što je inače jedna ista kninska biskupija [conf. Tangl.; Th. H. I. 896. n. 601.]; a gdje je i kakva je ta biskupija, to nijesu znali, kao što niti o bossanensis, o kojoj će biti odmah govor. — Po svoj prilici Matija de Vado nije došao u bosansku biskupiju, a inače je g. 1518. imenovan Benedikt za sufragana.

(g.) D o n a t o a (de) T u r r e, prije biskup krčki, nalazi se u spomenicima g. 1516. naslovom episcopus bossinensis ili bossonensis, 1521. 26. maja episcop. bossanen. [Farlati 76.; Th. S. 575. n. 782.]; Farlati ga stavlja u niz bosanskih biskupa, a i Mesić [Rad sv. 18. str. 84.] i šematizam. Da ne spada amo, dokazuju osim oblika riječi u naslovu ovi podaci iz njegova života. Donato župnik sv. Justine de Baldaria u biskupiji onda mletačke varoši Vicenze postavljen bi g. 1584. 17. dec. za pastira krčke biskupije, isto tako mletačke [Th. S. I. 519. sq. n. 695. sq.], te zadrži ovo mjesto do g. 1514.; nasljednik mu je Natalis a Turre; a Donato se nalazi u spomenicima kao locum tenens g. 1516.; kao perpetuus suffraganeus seu vicarius episcopi vegliensis g. 1521., kada mu papa predade upravu biskupskih posjeda, budući da je Natal pod sekvestrom, a učestaju tužbe proti njemu. [Farl. IV. 76.; V. 309. — Literae Leonis X. 1521. 26. maji: Th. S. I. 575. n. 782., 581. n. 790.] Donatu dakle u jednu ruku nema mjesta na bosanskoj stolici, gdje je Mihael Kesserü od g. 1502. do 1524., a u drugu ruku ne bi mu slobodno ići u Gjakovo, kad ima upravljati krčkom biskupijom; očigledno nosi po tom naslov od „ecclesia bossanensis in Sclavonia“, na što upućuje već sam oblik imena; biva istaknuti se može ovdje već i to, da kako u ugarskim spomenicima tako i u rimskim diecesa bosanska pod kaločkom metropolom zove se redovito boznensis ili bosnensis, a ona pod Dubrovnikom „in Sclavonia“ piše se bossinen., bossonen., bossanensis, osim drugih iskvarenih oblika. [Sr. § 3. IV. i biskupa Bonifacija ovdje u Imeniku pod c) poslije br. 4.]

MANASTIR I CRKVA U PLEHANU.

28. (30.) J u r a j P a l i ž n a, 1524.—1526. — Pray mu daje prvu godinu 1524., a spominje se bosanski biskup g. 1526. u proljeće i ljeto često, te se vidi, da se je mučio sa kaločkim nadbiskupom Fr. Pavlom Tomoriom u obrani megje proti Turcima. [26. marta, 26. jula: Monum. vatic. ser. II. t. 1. p. 348., 425., 428. — oko 25. juna: Engel, Monumenta ungarica (Viennae 1809.) p. 226. — Istvanffy l. 8. p. 76.] — Zaglavi s mnogim drugim biskupima u bici muhačkoj g. 1526. 29. augusta. [Istvanffy l. 8. p. 82.; Katona t. 19. p. 685.]

K o j e m u j e p r a v o i m e, nije lako presuditi; Georgius obično se zove, samo jednom nagjoh Gregorü u jednoj zapisci od g. 1527. kod Praya [437. (f)]. — Prezime je već tiskano u Istvanffy-u [spomenutog izdanja l. 8. p. 76., 82.] Palinaeus, u Revi [Reva, Centuria 6. rerum hung. edit. Francofurt. 1619. p. 66.] de Palinâ, u Katoni i od njega u Brodariću [t. 19. p. 670., 685., 704., 921.] de Palina i Palyna, u Engelu [Gesch. des ungrischen Reiches III. 297.] de Palyna; naprotiv u Prayu i Katoni histor. pragmat. [II. 506.] Palisna, u Fessleru [VI. 327.] Paliszna, a Klein-Fessler [III. 369.] Palinay; pa napokon Mesić piše, da bi bilo pravo ime Paližna, istina pogrješkom, da je nasljednik Donatu a Turre poslije 2. stud. 1521. [u Radu sv. 18. str. 84. navodeći Jászay, a magy. nemzet napjai 92.].

Tim bi bio svršen imenik bosanskih biskupa, koji spada u ovaj rad; praznine, neizvjesnosti i netočnosti ili pogrješke dopuniti i ispravit će moći, komu bude sreća, da ima više izvora i bistrije oči u glavi i

ŽUPLJANI I FRANJEVCI IZ PLEHANA.

pronicavosti u duši. Istina, kao i drugim diecezama, tako i bosansko-gjakovačkoj imenovali bi takogjer nadalje vladari biskupe, te se nalazi g. 1528. 1. januara u listini kralja Ferdinanda „L a z a r o bosnensi“ (Kaprinai, Hungar. diplomat. I. 487.], g. 1533. 10. marta B e r n a r d u s G e n t i l i s [Clement. VII.: Th. S. I. 620. n. 848.], a 5. jula sa strane protukralja Ivana Zapoljskoga veli Fr. Franjo Frankopan, da je bosanska crkva, kao što i mnoge druge, bez pastira [ib. 622. n. 851.]. — Kojih godina i koje je biskupije „Blasius Kovačić“, po Prayu i šematizmu u g. 1530., — neki Blasius Fabricius (= Kovačić?) g. 1454. 4. juna „electus semendriensis“ [Gams 396.] — ne treba ovdje ispitivati [sr. Farlati (77.), komu je jedini izvor Fr. Luka Vladmirović, spisatelj ni malo vjere dostojan, i Fr. M. Batinić, Djelovanje franjevaca II. 44.].

Dvadeset i osam ili trideset moglo se je po imenu navesti biskupa bosanskih gjakovačkih od g. 1233. do 1526., dakle za jedno 290 godina; a pošto je nanovo uskrišena gjakovačka stolica g. 1703., i 1773. s njom sjedinjena srijemska, iza dvjesta godina deseti njom sada upravlja preuzvišeni i presvijetli gospodin J o s i p J u r a j dr. S t r o s s m a y e r, komu je Bog dao držati biskupski štap preko pô vijeka, što nijednomu prije njega, a s čijim proslavljenim imenom išlo je takogjer ime čedne naše biskupije preko mora i oceana.

U Travniku dne 20. februara 1901.

Dodaci k imeniku biskupâ.

Megjutim je izašla druga sveska Conradi Eubel, Hierarchia catholica medii aevi... ab anno 1430.—1503 (Monasterii 1901.); iz ovoga djela i drugih bilježaka dopunjuju se ili ispravljaju pokoje stvari. Istina, ni sada se ne će moći svagdje godine biskupovanja dovoljno označiti; jerbo u Eubelu ima kod mnogih biskupa godina i dan, kada se je dotični obvezao na prinos, što ga trebalo dati papinskoj stolici, a to je bilo kadikad takogjer godinu dana iza potvrde ili prekonizacije: imajući potom razlikovati kraljevo imenovanje, papinu potvrdu i biskupovu obveznicu možemo biti u neizvjesnosti i za dvije godine dana.

ŽUPSKA CRKVA U GORICAH.

Br. 5. T o m a; on je sin Aleksija od plemena Sentemagić(?) [filii Elek de genere Scentemagych, veli se u listini pečujskoga kaptola od 29. sept. 1293.: Wenzel, Codex diplom. arpadianus continuatus, t. 5. p. 84. n. 52.]. — Biskupom je bosanskim već za stalno g. 1288. te je s drugim biskupima i velikašima u saboru, kao što ga izrijekom navodi listina kralja Ladislava od g. 1289., kojom daje posjede Kemenu, glavaru peharnikâ i županu baranjskomu a sinu palatina Lovrinca. [Kovachich, Supplementa ad vestigia comitiorum t. 1. p. 45. sqq., i odavle Fejér V. 3. 448. sqq.] Ovaj je pako sabor bio 1288. g. 10. februara; biva na ovaj sabor poziva se listina od 1. septembra 1289. [Fejér V. 3. 454. i potpunije Wenzel, Cod. arpad. IV. 336. n. 214.; sr. 241. n. 218.] i već listine od 23. juna i od 21. marta g. 1288. [Fejér V. 3. 445., 412. — sr. Fessler II. 688.; Fessler-Klein I. 440.] — Szegedi [assertor libertatis ungaricae . . . Andreas II. . . . Cassoviae 1752. p. 103.] daje onoj darovnici g. 1282.; no bit će po jako navedenim spomenicima pogrješna. — Isto tako nije dovoljno zajamčena godina 1282. ovomu ili prijašnjemu biskupu iz pisma pape Martina IV. 1282. jun. 18.: gdje naime Pray čita eppo colocensi et eppis sirmiensi ac b o s n e n s i [Hierarch. II. 166. not.], ima u Theineru [H. I. 350. n. 618. i odavle u Wenzelu IV. 240. n. 147.] sirmiensi et c h a n a d i e n s i.

Iz listine od 1293. 29. septembra crpa se još jedan znamenit podatak, da je bosanski kaptol već koncem 15. stoljeća u Gjakovu, te dopunjuje § 4. II. 2. Pečujski biva kaptol piše, da je magister Abram, notar

ŽUPA GORICE.

kaptola bosanske crkve, onamo došao te izjavio, kako su se biskup Toma i rogjeni mu brat magistar Demetrije nagodili s jednom strankom glede posjeda u mjestu, što se zove Koporna, te kako će se postupati od strane pečujskoga i bosanskoga kaptola proti onoj stranci, koja bi krenula vjerom.

B. [e]. Ferrarius o Benediktu pravo kaže, da je bio erdeljski biskup, dodavajući, da ga nekoji stavljaju za bosanskoga. [De rebus ungar. provinciae . . . O. PP. Viennae 1637. p. 409.]

Br. 13. (15.) Juraj. Što se kazalo o njegovu boravku u Rimu, može se dopuniti iz listina pape Bonifacija IX. [Monum. vatic. ser. I. t. IV.] Juraj po svoj prilici bijaše u Rimu već barem g. 1397., budući da je 15. marta vlaštenik jednoga svećenika jegarske crkve [procurator: 51. sqq. n. 69. sq.; conf. 1400. april. 1.: p. 186. sq. n. 238.], a 4. novembra 1397. dade mu papa gjursku prepoštiju [37. n. 54.]. Godine opet 1398. dne 1. okt. podijeli mu takogjer benediktinski samostan sv. Adrijana na Zali (de Zala, Szaladiense; Szent-Adorján, na rijeci Zali, što teče u Blatno Jezero); ali 1400. g. 13. maja nije još došao u posjed ovoga samostana. [83. sq. n. 105.—210. sq. n. 261.] G. 1403. podupiraše papa Bonifacije napuljskoga kralja Ladislava proti Sigismundu, a Juraju podijeli vesprimsku stolicu 9. marta, a dne 23. ovaj se glavom obveza na prinos [Mon. cit. 509. n. 574.; Eubel I. 555.]; bio je dakle onda u Rimu, ali trećega jula imenuje se vesprimski biskup megju onim ugarskim biskupima, što su bili došli u Zadar dočekati Ladislava napuljskoga. [Mon. cit. 615. Append. C.]

Br. 16. (20.) Rafael. Zašto se u kraljevskim listinama navodi kao izabrani (electus) jošte 4. augusta i poslije 14. septembra g. 1447. [Kovachich, Vestigia comitiorum 248., 265.], rastumačit će zapiska papinske kancelarije, po kojoj se je on obvezao na prinos 1448. g. 18. marta [Eubel II. 122.]; premješten na kaločku stolicu obveza se 1450. g. 31. augusta [Eubel 147.], a tim je riješeno pitanje o godini njegova premještenja.

ŽUPSKA CRKVA U MODRIČI.

Br. 17. (21.) Filip. U Eubelu se navode dva biskupa: Michael de Told u 22. godini svoje dobi; do 27. godine da je kao upravitelj a po tome kao biskup; obveza se g. 1451. g. 17. marta; i Philippus de Chatal, jegarski prepošt, obveza se 1432. g. 27. nov. — Što se tiče imena, u onoj izjavi prelatâ, velikašâ i plemićâ g. 1505., da ne će stranca za kralja, potpisaše se jedan Michael de Thold i jedan Georgius de Ghatal. [X. Jura I. 256.; ili Pray, Annal. IV. 314.] — O tome Mihaelu de Thold, koji je imao biti bosanskim biskupom, ne znam šta kazati; biskupovanje pako Filipovo može se valjada odrediti za g. 1452.—1456. ili 1457.

Br. 18. (22.) Pavao: „po smrti Filipovoj Pavao de Chomystra, pečujski kanonik, magister umjetnosti i doktor crkvenoga prava, 1457. g. 30. maja obveza se [Eubel]; imenovan je dakle g. 1456. ili 1457.

Br. 20. (24.) Benedikt: „po smrti Pavlovoj Benedikt Levey, 1466. g. 5. nov. obveza se“ [Eubel]. Po tome je sumnjiv

Br. 19. (23.) Fr. Grgur. U niz biskupâ stavljen je iz Praya i Katone, a Fessler primjećuje, da je bio franjevac [V. 576.]; no Eubel ga nije našao u zapiskama papinske kancelarije; ako ga ne navodi Greiderer [Germania franciscana orientaloaustralis, Oeniponte 1777. I. 2. n. 432. sqq.] ni Csevapovich [Catalogus . . prov. s. Joan. a Capistrano, Budae 1823. p. 271. sq.], slijedilo bi, istina, tek ovo, da nije bio od franjevaca stroge stege (observantes); ali svakako nije bio u Rimu prekonizovan.

Br. 21. (25.) Matija: „po smrti Benediktovoj Matija de Warda, 1486. g. 21. nov. obveza se“ [Eubel]. De Várda imamo četiri biskupa u ono doba: Stjepan kaločki 1457.—1471.; Petar 1481.—1510.; Franjo vacki 1510. i erdeljski 1514.; Pavao vesprimski 1521., jegarski 1524. i ostrogonski 1526.

ŽUPA MODRIČA.

Br. 22. (26.) Stjepan: kao o srijemskom biskupu čita se u Eubelu: „St. Crippus, Lovrincov (sin) de Samaria, gjurski klerik, 1490. g. 26. febr., Acta consist." Nećak je glasovitomu biskupu Urbanu de Dóczy, de Nagy luche, biskupu gjurskomu (1483.—1486.), i jegarskomu (—1491.); Samaria, Somarja (njem. Sommerein) varošica u požunskoj županiji na Čalokezu, a što je pisano Nagy-lucke, — lucze, — lucse, bit će po sadašnjem pravopisu Nagy Lúcse, sada selo nedaleko od one varoši pram istoku.

Br. 23. (27.) Luka,

Br. 24. (28.) Gabriel Polver,

Br. 25. (29.) Mihael: o ovoj trojici dane su zapiske papinske kancelarije (Acta consistorialia) iz Farlata i Praya, a ispravnost im je potvrgjena u Eubelu; Gabriel je premješten na srijemsku stolicu papinom potvrdom od 30. maja 1502. [Acta consistor. Eubel.]

Prvo spominjanje, da se je Mihael Kesserü oženio, nagjoh u izvješćima kardinala Campeggia od 12. aprila 1525., gdje se veli, da su njegove nadarbine sve razdijeljene, budući da se je o toj stvari radilo već više mjeseci [Monum. vatic. ser. II. t. I. 157.; Th. H. II. 696. sr. str. 200., 380.]: po ovim riječima bit će da se je stolice odrekao g. 1524.

U Travniku dne 28. decembra 1901.

Gučja gora

Josip Juraj Strossmayer
Biskup Bosansko: Sriemski

STROSSMAYERU,

veledušnom dobrotvoru sviju nas Bošnjaka.

SPJEVAO **TUGOMIR ALAUPOVIĆ.**

Trnula se zadnja iskra, što je skroman fratar uždi,
Da se spusti ko noć tamna, kao pàko crna tmina;
Prevuklo se gustom mrenom izplakano, suho oko,
Stara kletva zadrhtala iznad dola i planina,
A u smrtnoj trzavici izpred sluti čudne i nove
Izpela se bratska mržnja, kud ne segnu nikad prije:
Bratac bratu paro grudi, — stare rane širom pukle,
Krvcu zemlja žedno pila, ko da zadnjeg puta pije . . .
Ostavljeni ko sirote, s težkom kletvom, s težom kobi,
Skrstili nam otci ruke u smrtnome času prieku;
Gluho nebo, zemlja tvrda, a težko je mienjat svietom,
Kad se duša ni ne nada olakšici, sladkom lieku,
Kada oštra bratska ruka nemilostno ciepa niti,
Štono vežu prah u grobu sa životom iznad groba;
Kad se ruši iz temelja, što gradiše dugi vieci,
Pa da nikad ne iznikne mlada klica, novo doba.
Za kordunom, što ga spleo udes težki, bratske kosti,
Jedno samo srce vrelo ljuto pekla naša rana,
Pa kad lakom tudjin sego da nam zadnji dah izpije,
Ti nam posla za pastira naše čedo — Marijana[1];
A on dahnu život novi iznemoglu ranjeniku,
Zape uzde bratskoj mržnji, izpe častne vilindvore.
Na oltaru razvaljenom plamti vatra tiha al' žarka,
Drhće suza zahvalnica, Tvoju slavu usne sbore.

Al' kad crna kob ukobi jadan narod, sinje roblje,
Na mrve mu srce kida, sve kap po kap krvi pije,
Dokle nebo ne zaplače gledajući pusto groblje
A na njemu svjetsku pravdu, gdje se zlobno žrtvi smije.
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Muklo ječi malo zvono sa novoga manastira,
Poniknuli redovnici, gorke suze narod lije:
„Smiluj nam se, Gospodine, velika je milost Tvoja,
Jer kakve su naše rane, tolika nam krivnja nije!"
Muklo ječi malo zvono — vapi pjesma očajnika,
Pa probija tvrde stiene, da se modrog neba lati,
Da potrese vječnu pravdu: što nam ote Marijana?
Al' što nebo k sebi uze — Ti nam barem mrtvo vrati,
Nek mučenik svoga zvanja na majčinoj sniva ruci,
Pokraj svoje brižne braće, na rodjenoj svojoj muci.

Sio fratar[2] sav satrven, smaglila mu čelo sjeta,
Ruke svele, potamnjelo s tuge oko, siedi prami —
O, i njemu smiešila se puna nade mlada ljeta,
Ljubile ga kao diete brižne majke usne vrele,
Pjevala mu uz kolievku tihe pjesme seka mila,
Pratila ga u razcvatu Hrvatica biela vila.
Pa kada mu vjerna braća umno kolo zaigrala,
Pružio im jaku ruku preko Save, preko Une,
Uz svjetlicu oštra noža, uz stotine težkih zala
Kucalo mu srce vrelo, žarke vatre grudi pune.
Al' što htio, što se nado, razprsnu se ko mjehurić,
Što o suncu pramaljetnom ko biserak sitan sjaje;
Razpukoše stare rane, da poteče krv i voda
Sa dna srca — nije čudo — težka ruka bratova je!
U srcu je ko amanet čuvo narod, zemlju svoju,
Gorio je vrelim plamom, da mu braći vruće bude —
Težke negve, crna kuća — platiše mu krasno braća!
Ko bezkućnik morao je sa rodjene bježat grude.
Al' u Tvome bielom dvoru Hrvatsku je našo cielu,
U velikom srcu Tvome svoju braću, svoje rane,
Pa kada je jad skončavo trnovitom na propelu,
Sladio si mučeniku novom nadom zadnje dane.

Kod ognjišta Tvoga vrela skupila se četa mlada[3],
Uz veliko Tvoje srce da se hrani, da se grije,
Da vjeruje Tvojom vjerom, da se jača, da se nada,
Pa da sjeme očišćeno po krvavoj grudi sije...
Ti si bio rujna zora neslućenom našem danu,
Sa ognjišta Tvoga vrela grijao se dom nam cio,
Nove misli, sladke sluti, žarka riječ, žarča pjesma,
Ja sam tada diete bio...
Preda mnom se raztvarala sitna knjiga, život novi,
Srkao sam, pjevao sam, ko što diete pjevat znade,
Ne znajući za kob težku, za prošaste ljute jade.
Nicala je klica živa, hranila ju vjera sveta
I plamena ljubav žarka za rodjene strme krši;
Na tom suncu nihala je posestrima brata svoga,
Na tom žaru pjesma moja sa nizine zemne prši,

Pa je primi, častna glavo, kao suzu vjekovitu,
Štono si ju rodu svomu s mučeničkog oka briso.
A spomenu? Tu si vječnu u kamenu stanovitu,
U hrvatsko srce živo i u grobni prah upiso.
Na starome razbojištu, gdjeno dva se svieta klala,
Podigo si bedem čvrsti, udario zlatna vrata,
Pa nek klone stara vjera, nek poštenje bude šala,
Taj će bedem zaklon biti — zadnjega Hrvata.

Napomene urednikove.

[1] U ovoj prvoj slici misli pjesnik na slavnoga fra Marijana Šunjića (* g. 1798. dne 6. siečnja), koji je nastojanjem Strossmayerovim g. 1854. u listopadu bio naimenovan biskupom panadskim i namjestnikom apostolskim u Bosni. Dne 18. veljače 1855. bio je fra Marijan u Djakovu posvećen za biskupa po Strossmayeru. G. 1860. dne 28. rujna umrie u Beču, kamo je bio otišao s poslom a grozničav i sav izmoren. Strossmayer je na svoj trošak dao prenieti mrtvo tielo fra Marijanovo u Gučju Goru: „Nek je ondi sahranjeno, — Gdje rodjeno jeste bilo, — U mladosti i gojeno“, pjeva naš fra Martin Nedić.

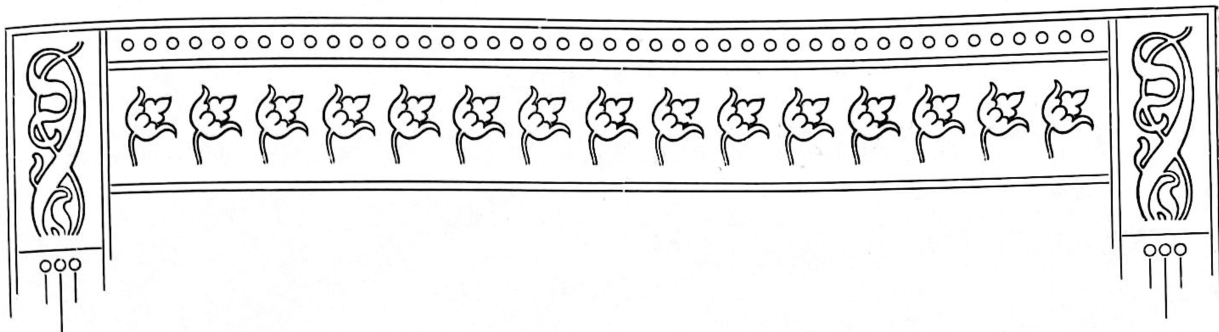
[2] Misli pjesnik fra Franu Iv. Jukića, Banjalučanina, koji je slušajuć u Zagrebu filozofijska predavanja pristao bio uz preporoditelja Gaja. Povrativ se u Bosnu revnovao je iz svake ruke, da rodu svomu koristuje. „Priče diete slavit domovinu, — Priče divno i kolo hvatati, — Stade braći slogu kazivati ... Čuje njega Sava i Dunava — I to sinje iza Zadra more ... Slavin bio, slavu zaslužio, — Svoj rod dušom i djelom ljubio ...“ pjeva o svojem pobri Slavoljubu (Jukiću) Ljubomir (Martić) g. 1857., koje godine 20. svibnja umrie fra Jukić u Beču, kamo je bio otišao iz Djakova, da potraži svojoj bolesti lieka. God. 1850. bio je morao vrli naš rodoljubac iz svoje otadžbine u progonstvo. Oslobodjen, kud će, štono reku, suza već niza svoj obraz, te i Jukić u Djakovo pod okrilje veledušnom dobrotvoru sviju nas Bošnjaka — Josipu Jurju Strossmayeru, koji ga je tješio, pomagao i otčinskom odanošću njegovao sve do smrti njegove.

[3] Prvih dana mjeseca siečnja g. 1852. doveo je u Djakovo slavni fra Marijan Šunjić, tada još eksprovincijal, šestnaestoricu bosanskih franjevačkih klerika sa fra Niko!om Šokčevićem kao prefektom i fra Stjepanom Markovićem kao spiritualom. Nakon dovršene školske godine 1875./76. mjeseca kolovoza s težkim su se srcem odselili bosanski klerici iz Djakova u madžarski Ostrogon. Tom prilikom upravilo je bosansko franjevačko starješinstvo iz Fojnice vrlo ganutljivu zahvalnicu preuzv. g. biskupu Strossmayeru. Tu zahvalnicu donosi štampanu djakovački „Glasnik“ (br. 17. god. 1876.) uz dopis, što ga je pisao sâm biskup Strossmayer. I iz toga dopisa i iz franjevačke zahvalnice vidi se toli nježan vez izmed otca biskupa i sinova Bosne ponosne. „Mi smo svi toliko tu mladež (bosansku) ljubili, da nam se ona upravo od srca i duše odtrgnula,“ tako med inim Strossmayer u svojem dopisu. A zahvalnica iz Fojnice ovako svršava: „Mužu Providnosti! Zviezdo naše liepe nade! Sila razstavlja nas pogledom samo od Tebe, no srcem i duhom svud Te sa sobom nosimo. Harni doviek i harnošću dišuć, u hladni grob kad podjemo, sladki naš uzklik bit će: Josip Juraj Strossmayer, otac naš i naroda našega!“ — U Djakovu je u to 24 godine boravilo u svem 194 bosanska klerika, od kojih su neki boravili godinu dvie dana, a neki i punih 6 godina. Od nekih naših bosanskih djaka još i danas živi po djakovačkoj biskupiji uspomena, kako su bili djaci izvanredna uma, kao: fra Florijan Nadarević (došao u Djakovo 1864.), fra Frano Franjković (1866.), fra Mijo Franjković (1868.), fra Frano Omrčenović (1868.), fra Vid Miljanović (1871.), fra Filip Kordić (1873.), fra Augustin Čengić (1874.) i drugi.

III. DIO.

KATOLIČKA CRKVA U BOSNI.

BISKUPU STROSSMAYERU.

Na uspomenu i čast slavnoga 50godišnjeg biskupovanja Tvoga skitismo ove redke, biskupe dični! Iz srca Te ljubimo, u velike Te cienimo. Toj ljubavi i poštovanju htjedosmo da odgovara i predmet, što Ti ga evo prikazujemo.

Nama ništa nema draže i milije od naše povjesti, našega dragog naroda, naših crkava, tolikih zavoda, naše sv. vjere. Ono, što je i nama i Tebi najmilije, s ovim Ti prikazujemo. Tim smo Ti dali svega sebe, sve naše srce, jer se i mi s narodom svojim evo Tebi dubokim pietetom prikazasmo.

Miljeniče crkve i naroda! Manjkavi su ovi redci, što Ti ih skitismo.

Piscu ovih redaka trebalo je imati zlatna, umna pera Tvoga; um njegov imalo bi krasiti ono duboko znanje, koje Ti poput „korablje zavjetne“ u sebi pohranjuješ; srce i duša njegova trebalo bi da budu prožeti istim onim svetim idealima, onom živom vatrom ljubavi, kojom za svetu vjeru i domovinu gori poletno, mladenačkog zanosa puno veliko srce Tvoje.

Proslavljeni, nenadkriljivi geniju! Sve te nedostatke upodpunit će nebesnica ljubav, kojom kao živa zublja napram Tebi gorimo, za prvoga se sina domovine toli uzhićujemo, Tebi zlatni biskupski jubilej iz sve duše čestitamo i gromko kličemo, da odjekne širom romantične naše domovine:

Slavni mecena hrvatskoga naroda, dični biskup Strossmayer, živio!

KATOLIČKA CRKVA U BOSNI.

NAPISAO FRA IGNACIJ STRUKIĆ.

GLAVA PRVA. ❊ Katolička crkva do pada Bosne.

Odsjek prvi.

Od najstarijih vremena do borba proti Patarenima.

1. Prvo širenje katoličtva u Bosni i Hercegovini. — Izmedju drugih romantičnih krajeva kitnjastoga balkanskog poluotoka, bez dvojbe, odlično mjesto zauzima njegov zapadni diel — prirodnim ljepotama obdarena Bosna ponosna i njezina vriedna družica kršna, vinorodna Hercegovina. Bilo bi u istinu vriedno znati, kad je nova, blaga Isusova nauka prve svietle zrake svoje razširila u ovim krajevima, u kojima najprije gospodovahu Ardiaejci i Autarijati, zatim Kelti i ponosni Rimljani, pod koje god. 78. prije Isusa pade naša domovina i osta pod njima preko 500 godina. Nu uvažimo li tu okolnost, da su u Dalmaciji i rimskoj Panoniji propoviedali sami sv. apoštoli (sv. Jakov. sv. Andrija, sv Luka, sv. Pavao) i njihovi učenici (Klement, Apolinar, Epenet, Andronik, Tito, Herman i Dujmo), onda sa nekim povjestničarima možemo i mi uztvrditi, da je sa žala naše divne Adrije vjera Sina Božjega ogrijala i poganska illyrska plemena Bosne i Hercegovine, i tim se još u prvom vieku ovdje ustalilo kršćanstvo, koje je na nov život preporodilo cjelokupno čovječanstvo[1].

S tim se mnienjem slaže i revni iztražitelj naših starina, čuvar zemaljskog muzeja u Sarajevu, kad veli: „Kao sigurnu činjenicu mogu ovdje iztaknuti, da je već u prvim viekovima kršćanstva sa rimskom kulturom u Bosni i Hercegovini uzporedo napredovalo i kršćanstvo. O tom sam se prigodom mojih iztraživanja gotovo svagdje uvjerio, našavši u onim mjestima, gdje se je nalazilo središte političke uprave[2], vrlo važnih kršćanskih spomenika iz prve te dobi[3].“

Crkvena se povjest u Bosni i Hercegovini tako razvijaše, da pojedine periode nose na sebi posve razno obilježje, pa se iz tih osebina razabire, koliko je poganski proces uplivao i na razvoj kršćanske povjesti u ovim zemljama.

Prva perioda, u kojoj je počelo i divno se razcvalo kršćanstvo, trajaše samo za kratko doba. Koncem IV. vieka (393.) uslied navale Gotâ bude rimska kultura uništena, a s njom i vanjski kršćanski spomenici. Na svakom gotovo mjestu Hercegovine i jednom dielu zapadne Bosne nalaze se duga i široka polja ruševinâ, ostataka od starinskih gradjevina, koje po ustanovljenim novčanim serijama do rečenog doba divno cvjetahu, a sad, uslied spomenute navale, za uviek postaše gole ruševine. U ovim ruševinama, gdjegod su se pretražile, u svakoj naselbini našla se svagdje po koja kršćanska crkva ili kapela[4].

[1] „Iisdem fere temporibus apostolicis, quibus Dalmatia et Pannonia, Bossina quoque intermedia christianam fidem suscepit, illatam ab iisdem apostolorum discipulis, qui regionibus illis Evangelii lucem attulerunt.“ (Farlati, tom. IV.)

[2] „Die christlichen Denkmäler Bosniens u. Hercegovina“. Von dr. Ćiro Truhelka, Roma, 1895.

[3] „. . . dass seit den ersten christlichen Jahrhunderten in Bosnien und der Hercegovina das Christenthum mit der römischen Cultur parallel fortschritt.“ (Ibidem).

[4] „Soweit diese Ruinen bisher untersucht wurden, fand sich in jeder Ansiedlung auch eine Kirche oder Kapelle vor.“ Opus citat., pag. 6.

Akoprem je gotska provala veoma opustošila zemlju, ipak se čini, da blistajućemu kršćanstvu nije posve podrezala poletnih mu krila, jer više od sto godina kašnje imamo povoljnih viesti o širenju kršćanstva u Bosni. U zapisniku pokrajinskoga sabora, koji se je god. 530. posl. Is. obdržavao u Solinu, uz biskupa solinskoga stoji podpisan i neretvanski, martaritanski i bestovski („bestoensis") biskup. Kako samo ime kazuje, neretvanski biskup morao je stanovati negdje u gornjem području rieke Neretve (valjda negdje oko današnjega Konjica), martaritanski u sjevernom dielu Huma (valjda u današnjem Mostaru), a bestovski u srednjoj Bosni u području rieke Bosne i Lašve.

Na drugom solinskom saboru, obdržavanom kašnje dvie godine (532.), nadbiskup solinski Honorij predloži, da se od njegove biskupije odiele tri diela i ustroje tri nove biskupije u Muccuru (Makarskoj), Sarsenteru (u južnom dielu utoka Neretve) i Ludru, današnjem Livnu.

Iz ove razdiobe jasno se zaključuje, da je kršćanstvo u ovim krajevima bujno cvalo i poput debela krasna stabla učvrstilo se.

2. Krvava perioda. — Iza ovih sabora brzo nastupi perioda silna meteža i barbarskih ljutih provala, koje uništiše i zadnje tragove kršćanske kulture. Tako se izmieniše borbe iztočnih arijanskih Gota, koji iza pada ogromnoga rimskog carstva (476.) postaše gospodari kitnjastih ovih krajeva (493.). Ove krvave borbe počeše još u god. 535. i potrajaše preko 20 godina. Koliko one štete učiniše ovim krajevima, to se ne može izkazati. Poimence znamo o arijanskim Gotima, s kojima car Justinijan, boreći se za gospodstvo ovih zemalja, vodi rat na smrt i život, da ljuto progonjahu vjerne kršćane. Ove nemile prizore većma povećaše Slaveni, koji se umiešaše u tu ratnu borbu; zatim Avari, koji g. 598. užasno poharaše našu domovinu, porušivši u njoj preko 40 tvrdih gradova.

ŽUPSKA CRKVA U TIŠINI.

3. Kršćanstvo opet širi svoje bujne mladice. — Veli se: „Post nubila Phoebus" (iza oblačine je vedro); tako bijaše i poslie ratnoga ovoga meteža, u kom luč Isusove vjere bješe gotovo utrnuta. Nu kad su na poziv cara Heraklija došli ovamo Hrvati (634.), da mu pomognu ratovati proti Avarima, te odavle protjerali onovremene bosanske žitelje i oni postali tude gospodari, nastaše za kršćanstvo bolja vremena, jer medju novim žiteljima nastojanjem sv. Stolice i revnih vjerovjestnika opet zablista križ Isusov.

Sredinom VII. vieka već vidimo, kako zauzetni Ivan Ravenjanin, muž dičniji svojim apoštolskim djelovanjem, nego sjajnom biskupskom mitrom i pastirskom palicom, medju novim slavenskim žiteljima otvara nov put kršćanskoj nauci i kulturi. Tko bi mogao sve izkazati, što je dobra učinio u ovim krajevima ovaj požrtvovni biskup! Apoštolski njegov rad nastavljaju učenici sv. Metodija, kojima uz Hrvatsku i Bosna otvara vrata svoja i izkazuje bratsko gostoljublje.

Još prije dolazka Metodijevih učenika obstojaše u Bosni biskupska stolica. To se vidi iz sabora delmitskoga, obdržavanog god. 877. U tom saboru Juraj, spljetski nadbiskup, medju crkvama gornje Dalmacije spominje i bosansku crkvu[1]. Povjest nam ipak ne sačuva imena onih bosanskih biskupa, koji su sve do 12. stoljeća upravljali bosanskom crkvom.

Ovaj viek kao da je ipak bacio nešto svjetla u mračnom tom predmetu. Slavni povjestničar Farlati po Orbini-u i Zmajeviću, kojima se povjestničari u tom mnogo ne vjeruju, navodi imena onih biskupa, koji

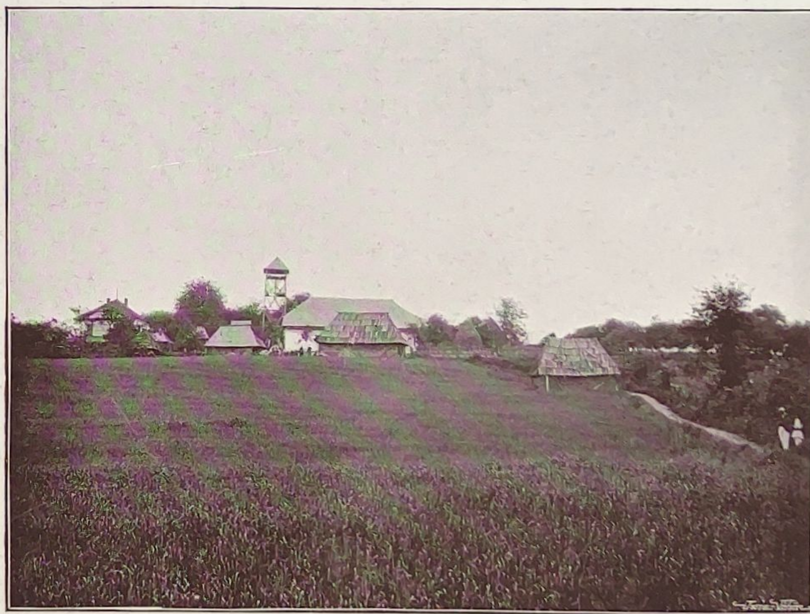
[1] „Saeculo IX. cum concilium Delmitanum celebratum fuit anno 877., de quo in Georgio archiepiscopo Spalatensi, inter Ecclesias eppiscopales Dalmatiae superioris ... bosnensis etiam annumeratur." (Farlati, tom. IV. p. 42.)

ŽUPA TIŠINA.

su u XII. vieku stajali na čelu katoličkoj crkvi u Bosni. Prije svega navodi Vladislava (oko 1141.), Milovana (1150.), Radigosta (1171. ili 1197.) i Daniela (oko 1200.), koji da su imali biskupsku stolicu u Kreševu, onda veoma napučenom, velikom i bogatom gradu[1]. Iza ovih biskupa, s malim razmacima, sliedi poznati tečaj onih vrhovnih duhovnih pastira, koji upravljahu katoličkom crkvom u Bosni.

4. Bosanski biskupi pod raznim metropolitama. — Nu ovi biskupi ne bijahu samostalni, već ovisni o raznim metropolitama posestrime Dalmacije. U početku bosanska biskupija bješe podredjena nadbiskupu spljetskomu. Nu kada u IX. vieku na saboru delmitskom bje ustanovljena dukljanska metropolija, bje podčinjena ovoj metropoliji. U XI. vieku (god. 1067.) Aleksandar II. pridruži ju metropoliti barskomu[2]. Tečajem XI. stoljeća dogodi se ta važna promjena, da bosanska biskupija bje odciepljena od metropolije barske i podvrgnuta nadbiskupiji dubrovačkoj. To odatle zaključujem, što je, kako Farlati tvrdi, Inocencij II. ili Celestin II. god. 1143. Andriji, nadbiskupu dubrovačkomu, dopustio nositi nadbiskupski plašt, i što se u toj diplomi medju crkvama dubrovačkoj nadbiskupiji podvrženim spominje i bosanska katolička crkva. No tu preinaku ne gledahu nadbiskupi spljetski mirnim okom, već nastojahu, da dobiju prijašnje pravo nad bosanskom biskupijom. I sbilja god. 1191. to im podje za rukom. Kralj Bela III. bješe bo u Spljetu namjestio nadbiskupom Petra Ugrina, da radi u prilog njegovim osnovama, pa se čini, da je sam Bela i na papu Klementa III. uplivao, da se bosanska biskupija opet podvrgne pod spljetsku metropoliju[3]. Tim je korakom kralj Bela preko spljetskoga nadbiskupa htio u Bosni vršiti svoj upliv. Nu to urodi zlim posljedicama, jer je bosanskomu banu Kulinu, koji je tada bio katolik, to dalo povoda, da crkvi katoličkoj okrene ledja i prione uz pogubnu patarensku sljedbu, samo da se tim načinom otme sili ugarsko-hrvatskoga kralja, koja je onda sve veći mah preotimala.

ŽUPSKA CRKVA U MORANČANIH.

I biskupu bosanskomu ne bijaše po volji ova promjena, jer ga vidimo, kako g. 1195. iz ruku nadbiskupa dubrovačkoga Bernarda, a ne svoga metropolite (spljetskoga) prima posvetu[4].

5. Patareni u Bosni. — Vidjesmo gore, kako je medju spljetskim i dubrovačkim metropolitom nastalo trvenje sbog bosanske biskupije. Ova borba urodi žalostnim plodom, jer se u to uvukla u Bosnu nova vjera bogomilska, koja ljuti boj naviesti katoličkoj crkvi u našoj domovini. Njezina kolievka bijaše sama Bugarska, a početnik pop Jeremija, prozvan Bogomil, svećenik bugarski. Ovaj iz ostanaka gnostičko-manihejskih bludnja sastavi novu vjeru, koja je pogubnim svojim načelima ne samo katoličkoj crkvi obojega obreda, već i državnom i družtvenom poredku očiti rat navješćivala. Dosta je samo spomenuti, da je zabacivala svaku hierarkiju ili poglavarstvo, učeći, da se samomu Bogu treba pokoravati, razvrgavala ženitbu, odsudjivala ubijstvo čovjeka a po tom i rat, grdila bogataše i svoje članove smatrala nekim uzvišenijim bićima, „dobrim kršćanima“. Zato i imaše u svom krilu savršenih članova, koji su od drugih strože živjeli i u vanjskom svom životu pokazivali neku zamamljivu svetost i osbiljnost, što je na prosti puk puno uplivalo.

Pristaše te sljedbe, kad ih iz Bugarske, dukljanske kneževine (Crne Gore), Albanije i Hercegovine protjeraše, nadjoše utočišće u Bosni, gdje ih je udova humskoga kneza Miroslava, sestra bana Kulina, moćno

[1] „Sedem episcopalem (Vladislaus), ut reperio in adversis. Mss. Riceputi, apud Krescevum constituit, quae urbs tunc numero tectorum et incolarum frequentia, copiaque divitiarum florebat“. (Farlati, tom. IV. p. 43.)

[2] „. . . ut metropolitanam (diocliensem) et reliquas sibi suffraganeas . . . bosoniensem ecclesiam . . . gubernet“. (Farlati, p. 17.)

[3] „. . . Macarensem, Naroniensem, Stagnensem, Farensem, Bosniensem et Delmitensem episcopatus“. (Kukuljević pag. 162.)

[4] „. . . pro electo bosnensis Ecclesiae, qui ad consecrandum (Ragusium) venerat“ . . . (Kukuljević, Codex dipl. II. 175.)

ŽUPA MORANČANI.

štitila. I drugi bosanski bani: Kulin, Matej Ninoslav, Stjepan Kotromanić i herceg Stjepan Vukčić štićahu Patarene. Uz njih vidimo, kako najuglednije bosansko plemstvo, kao: Hranići, Pavlovići, Klešići i Hrvoje Vukčić sa svojim rodjacima pristaju uz ovu sljedbu. Što se u Bosni toli brzo razširi patarenstvo, bješe tomu razlog njihovo ustrojstvo socijalno demokratsko i krivo načelo, da obstoje dva boga: zli i dobri. Poznato bo je, da su stari Slaveni obožavali Bielboga i Crnoboga; stoga ih je sad uspomena na dvovrstne bogove poticala, da prihvate spomenuti mistički maniheizam[1] srednjega vieka i novu vjeru na toliko obljube, da su ju prozvali narodnom, „bosanskom crkvom".

6. Patarensko silničtvo. — Novim prijatnim položajem na štetu katoličke vjere koriste se Patareni. Ne mogući milom, to htjedoše učiniti silom. Prvu navalu upriličuju proti samim duhovnim katoličkim pastirima, da tim lakše zapliene njihove ovčice. Biskup u Kreševu, ako je vjerovati spomenutomu povjestničaru,

ŽUPSKA CRKVA U TREMOŠNICI.

i njegovi kanonici prvi okušavaju njihovu premoć, u ljutom okršaju gube ruse glave, a drugi se pravovjernici po šumama i planinama razbjegavaju, da uteku biesu ljutih svojih protivnika[2].

Drži se, da je ta navala bila god. 1203., kad je Ivan de Casamaris, poslanik sv. Stolice, papi Inocenciju III. javio, da je biskup već umro („episcopum . . . jam e vita sublatum esse) i u Bjelopolju kod rieke Bosne bana Kulina i patarenske poglavice odvratio od patarenskih bludnja, da „rimsku crkvu" priznade „majkom i glavom svega crkvenoga jedinstva".

[1] Katolička crkva i. t. d. (P. Balan, str. 1.).

[2] „. . . ipsamque aedem cathedralem haeretici simul cum urbe episcopali diruissent." (Farlati, str. 46.) — A Fabianich nastavlja: „La storia religiosa della Bossina rammenta quivi gli atti nefandi dei Patareni del dodicesimo secolo; l'eccidio del suo vescovo, de' suoi canonici, di molti de' suoi abitanti; la fuga dei rimasti a quel furore ne' monti, nelle selve." (Storia dei Frati minori, p. 234.)

ŽUPA TREMOŠNICA.

7. Nova stolna crkva u Brdu. — Akoprem i ne bilo sigurno, gdje je upravo obstojao porušeni biskupski dvor, to se zna, da je poslie toga biskupska stolica podignuta u župi Vrhbosni u Brdu[1], gdje je god. 1233. sagradjena i stolna crkva sv. Petra. Za to je uz bana Sebislava zaslužan hrvatski vojvoda Koloman, koji je u tu svrhu doprinio znamenitu svotu.

8. Djakovo se dariva bosanskim biskupima. — Da se većma podigne sjaj katoličke crkve u Bosni, isti vojvoda bosanskomu biskupu i kaptolu darova prostranih imanja, pobiranje desetine u Usori, Soli i Donjim krajevima, poimenice ubavo Djakovo u Slavoniji, sielo slavnoga današnjega biskupa „bosanskog", preuzv. gosp. dra. Josipa Jurja Strossmayera. Tko je onda mogao misliti, da će Djakovo na bosansku crkvenu povjest toliko uplivati i koliku će uslugu učiniti Bosni, kada ju g. 1463. gvozdenom nogom poklopi Turčin, koji ju preko 400 godina drža u svojim rukama, dok ju opet na noge junačke ne osovi vitežki kršćanski vladar, kako ćemo poslie vidjeti.

MANASTIR I ŽUPSKA CRKVA U TOLISI.

Kao da su važnost ove točke u Slavoniji predvidjeli i drugi odlučujući činbenici, poimenice kralj Bela IV. i papa Grgur XI. (1375.), pa sve te darovnice rado potvrdjuju. Istina, da to sjedište bosanskih biskupa ne bje sgodno za Bosnu samu radi udaljenosti; no bosanski su biskupi, kadgod im se je prigoda pružila, zalazili i u Bosnu, da joj pruže pomoćnicu ruku, kao što je to učinio biskup Lovro (1336.—1347.), kad je poslie obraćenja bosanskoga bana Stjepana i drugih velmoža sila patarenstva nešto bila jenjala.

[1] O toj Vrhbosni piše Farlati, da je negda svojim prostorom, utvrdama i množtvom pučanstva bila znamenit bosanski grad: „Varbossania, vulgo Verbossen, antiquitus et ambitus magnitudine et moeniorum munitione et incolarum frequentia inter praecipuas regni urbes habita fuit." (Tom. IV. pag. 38.) Kako samo ime kazuje, ta je Vrhbosna morala biti blizu današnjeg vrela Bosne pod planinom Igmanom. U župi Vrhbosni nalazaše se i spomenuto Brdo (Burdo), gdje je bila crkva sv. Petra u blizini današnjega Blažuja. Neki pisci (kao Klaić u zemljopisu Bosne str. 149. i Jukić str. 32.) vele, da je od crkve sv. Blaža prozvano mjesto Blažuj. Ako bi to bilo istina, onda su u okolici Blažuja morale biti dvie crkve. Od crkve sv. Blaža upotrebljeni su mramorni stupovi za Usren-begovu džamiju u Sarajevu, koja je jedna od najznamenitijih u tom gradu. (Jukić, zem. Bosne, str. 31.)

ŽUPA TOLISA.

Odsjek drugi.

Borbe sa Patarenima.

1. Redovnička vojska u Bosni. — Rimski pape, koji su sa visokog gledišta promatrali tok stvari u svem svietu, osobito u Bosni, koju je upravo u ovo vrieme zahvatila patarenska bujica i prietila posvemašnjim razsulom crkve i države, šiljahu u Bosnu svoje poslanike, da plemeniti hrvatski narod u vjeri Isusovoj pouče i uljude. Nu kad ovim to ne podje za rukom, nagovaraju hrvatsko-ugarske kralje i moćne kaločke i ostrogonske nadbiskupe, da podignu križarske vojne proti krivovjercima u Bosni. Badava sva oružana sila! Ona mogaše narode pokoriti, ali ne srca njihova. Kakvo onda čudo, da iza odlazka ovih križarskih vojna, u kojima su se više puta sakrivale i sebične težnje, buknu bogomilska vatra pod pepelom sakrivena. Kad se ovi pojavi više puta opazili, pronicavi pape, kralji i biskupi katolički opaziše, da se ta aždaja — patarenstvo kleto mačem i vatrom ne da satrti, zato ih i vidimo, kako sad kupe pristaliju vojsku, naoružanu vjerom, ljubavlju

ŽUPSKA CRKVA U DOLCU (KRAJ TRAVNIKA).

i istinom. Ova vojska bili najprije ponizni sinovi sv. Dominika, a poslie sinovi sv. Franje Asiskoga, koji s križem u ruci i s Isusovom ljubavlju unidjoše u Bosnu, da bosanskim biskupima olakote težki teret službe apoštolske i moralnim oružjem skrše Patarene. U tu se svrhu god. 1254. stvorilo i družtvo pod imenom: „Družtvo fratara za Isukrsta putujućih po cieloj zemlji“, koje je za razširenje kraljevstva Isusova u ovim krajevima puno doprinielo. (Balan, Katol. crkva, str. 189.)

2. Djelatnost Franjevaca i njihov ugled kod papinskog i kraljevskog bosanskoga dvora. — Providnost htjede, da siromašni sinovi velikoga asiskog Patriarke zadju u tu dugotrajnu, žestoku vjersku borbu, koja, kako se činjaše, prijaše Patarenima. Ta koliko se Patareni, osobito „savršeni“ ne baniše svojom zamamljivom svetošću, siromaštvom? Kad se sad u toj borbi nadjoše i Franjini sinovi te puk i riečju i primjerom počeše učiti, Bosna dobi posve drugo vjersko lice. Puk bosanski vidjevši, da Franjevci ne traže sebe, već njihove duše, poče se malo po malo otresati patarenskih bludnja, koje preko 300 godina okužuju našu domovinu, i veselo povraćati u jedino spasavajuću katoličku crkvu.

ŽUPA DOLAC.

Novi bosanski misijonari, koji po smrti sv. Franje dodjoše u Bosnu[1], iza biskupa Ponse, fra Fabijana i fra Gerarda, koga ban Stjepan ljubezno primi i u svem mu idjaše na ruku, pomažu revno fra Peregrina Saksonca, pod kojim napraviše mnogo novih samostana. Uspjeh njegov bi vrlo blagosloven od Boga, jer je u krilo katoličke crkve, uz sudjelovanje Franjevaca, priveo velik broj Patarena.

Još drugom polovicom (1358.) 14. vieka moralo je katoličtvo u Bosni krasno napredovati i novi misijonari tu razviti veliku djelatnost, jer papa Urban V. (1367.) preporučuje bosanskomu biskupu Petru, „da Franjevce, koji u vinogradu bosanskom revno posluju i odlikuju se redovničkim životom, primi sa svom ljubavlju i dobrohotnošću[2]. Isti papa preporuči Franjine sinove i Ludoviku, kralju ugarskomu, komu priobćuje, da su Franjevci mnogo hiljada ljudi obojega spola („multa millia personarum utriusque sexus“) na katoličku vjeru obratili.

Divno procvjeta katolička luč, kada Franjevac sv. Jakov iz Markije dodje u Bosnu. On svojim apoštolskim radom i svetim životom toliki preokret učini u Bosni, da je više hiljada krivovjernika priveo u krilo katoličke crkve i u Bosni ostavio neizbrisivu uspomenu. Naš narod i danas znade za vodu sv. Jakova u Deževicama i za razna čudesa, što ih je dragi Bog na njegov zagovor činio, naročito oko Fojnice i Tišine.

Slične plodove vidimo u svakom gotovo koraku Franjevaca. Nu najsjajnija točka u starijoj povjesti katoličke crkve bijaše, što su Franjevci na vjeru Isusovu obratili Stjepana Tomaša, udomili se bili na njegovu dvoru, na izričnu želju kraljevu obnašali službu dvorskih kapelana i bili čašćeni svim mogućim počastima[3]. Kralj, da pokaže svoje štovanje, na državni sabor u Konjicu, u kojem su bili svi bosanski velmože, zove i „poštovane u Isusu i presvietle otce Franjevce“. A Eugen IV., čujući za toliki upliv i blagotvorno djelovanje Franjinih sinova, pisaše, da su „manja braća jedini pravi katolički svećenici“[4] i onaj „zid, koji se je opro navalama krivovjernikâ i branio kuću Božju i pravu vjeru.“[5]

Ovaj položaj znadoše Franjevci održati sve do pada Bosne i isti upotrebiti i na kulturni razvitak naroda svoga. Zato je liepo čuti, da nove obraćenike poučavaju u vjeri, u slovinskoj i latinskoj književnosti i ujedno revnuju za slavu Božju i učvršćenje katoličke crkve u Bosni.

[1] Oni, koji ne drže, da su došli g. 1235., dokazuju, da su čak jedno stoljeće kasnije došli. Ovi se (kao pokojni Zlatović) pozivlju na kroniku fojničku, gdje se god. 1339. veli, da tada „dodjoše prvi fratri u Bosnu, kojim ban Stjepan načini prvi manastir u Mileševu“ i na druge povjestničke izprave. Nu bilo kako bilo, sigurno je, da su oni brzo iza smrti sv. Franje iz Dalmacije počeli utjecati na bosanske vjerske odnošaje, dok im Ivan XXII. god. 1326. ne povjeri pravo inkvisicije u Bosni.

[2] „ut fratres franciscanos in vinea bosnensi gnaviter laborantes... et quos fama religiosae vitae et praedicationis instantia multipliciter recommendant, omni charitate et benevolentia complecteretur.“ (Farlati, t. IV., p. 62.)

[3] „Rex (Stephanus Tomas) PP. Franciscanis... quibuscumque potuit officiis ac beneficiis gratificari studuit.“ (Farlati, p. 71.)

[4] „soli Fratres minores erant veri catholici sacerdotes“. (Farlati, p. 257.)

[5] Idem, ibidem.

GLAVA DRUGA. ⁂ Katolička crkva od pada Bosne do njezina oslobodjenja. (1463.—1878.)

Odsjek prvi.

Progoni i razna zlostavljanja.

1. Prvi plienovi. — Padom ponosnoga bosanskog kraljevstva, što ga skrivi nesloga domaćih sinova, naročito ubitačni upliv patarenstva na domaće odnošaje, nastade u tili čas žalostan preokret u povjesti katoličke crkve u Bosni. Novi gospodari, koji htjedoše odmah u početku učvrstiti svoj politički položaj u ovim krajevima, obaraju se na vjerne katolike, njih na hiljade ubijaju, otimaju njihova imanja, nameću im težki jaram i čine mnoga nemoralna djela, tako, da se katolici prinuždenim smatraju ostaviti rodjenu grudu zemlje tražiti utočišća u susjednim kršćanskim zemljama.

Istu gorku sudbinu izkušavaju njihovi duhovni pastiri — Franjevci. Cvatuća njihova država, Božji hramovi i sgrade u ratnom tom metežu silno stradaju. Osim 32 samostana, koje do temelja porušiše, padaju mnoge crkve, oltari, a kršćanske se svetinje obezčašćuju i u bezcienje prodaju.

Ovi pastiri u doba nove, dugotrajne kušnje ne ostavljaju svoga naroda, s kojim kroz 400 godina diele sreću i nesreću. Istina, u dugotrajnoj toj borbi ne imaju pri ruci materijalnog, već samo moralnog oružja, pa ipak ostaju pobjednici. Njih kriepi očita pomoć nebeska i zagovor možne „pomoćnice kršćana“, blažene djevice Marije.

Kao prvi tračak nebeske ove milosti prosinu nad tužnom Bosnom tada, kada ubogi Franjevac, Angjeo Zvizdović, smjelo stupi pred novog, silnog gospodara Bosne, Mehmeda II., koji mu uručuje glasovitu svoju Athnamu (vladarski ugovor), po kojem se vjernim katolicima zajamčuje slobodno izpoviedanje vjere i obećaje podpuna sloboda. Mehmed II. boji se, da mu novo kraljevstvo ne opustoši stanovničtvom i tako mu ponestane vjerne „raje“, zato rado i izdaje ovaki ugovor.

Uzprkos toga carskoga i svečanoga ugovora bosanski katolici sa svojim pastirima izkušavaju trista jada. Da se obrane od nemilih napadaja, zaludu velikim troškom dobavljaju na hiljade novih carskih fermana, zaludu dokazuju nepravedno postupanje javnih oblasti. Dapače niti isti obzir čovječnosti ne mogaše ukrotiti samovolje kršćanskih gospodara, niti pomisao, da i u žilama jadne „raje“ teče ista krv bratska i njih spaja nježan vez istoimene narodnosti.

Dragi čitatelju! Ti sigurno očekuješ ovdje pregledan opis povjesti katoličke crkve u Bosni kroz čitavo njezino 400godišnje robovanje. Plemenito je to tvoje čeznuće; ali znaj, da bi za sve to trebalo čitave velike knjige napisati, svaki redak suzama i krvlju pisati; trebalo bi za to najživlje mašte i umjetničke vještine, da se u kratkim potezima, kao što je i zadaća ovoj radnji, sve to oriše i predstavi; trebalo bi zapitati sama „brata našeg“, žarko sunašce, kako ga u nježnosti svojoj nazva sv. Franjo Asiski, jer je on bio očevidnim svjedokom svih krvavih i nemilih dogadjaja, što se odigravahu pod romantičnim bosanskim nebom; što više, trebalo bi zaviriti u sami tajni Božji zapisnik, u kojem bi se sva istina vidjela, jer nam domaća povjest ni stoti dio o svem tom nije zabilježila ni sačuvala.

2. Progoni katolikâ i njihovi uzroci. — Druge nevolje. — Novi gospodari Bosne, upotrebiv u početku surovu silu, da kršćane odvrate od svete vjere svoje i tim ih prisile, da prime njihovu, brzo

MOSTAR, NERETVA MOST.

TRAVNIK.

uvidješe, da se srce ljudsko silom ne predobiva, već da i za to treba uljudna, fina načina. Da ostvare svoju vruću želju, sada počeše katolike ljepše susretati i lukavo ih zamamljivati. Drugima opet počeše nuditi razne časti i dostojanstva, bogatstvo i mastne darove. Kraj takih obećanja bješe posve naravno, da slabi duhovi popuznuše, u vjeri oslabiše i stupiše u njihov tabor.

Sreća bila po Bosnu, što je imala revne pastire, koji za vremena uvidješe tu pogibelj i vjernike svoje riečima i djelima počeše podučavati, kako će izbjeći te zamke i stalni ostati pod barjakom Isusovim. Njihovo nastojanje urodi stostrukim plodom, ali izazva i dugo progonstvo i proli na potoke kršćanske krvi. Naročito stradaše Franjevci, od kojih mnogi postaše mučenici, braneći svetu vjeru svoju. Da se prebroje svi ti hrabri pobornici Isusovi, trebalo bi i tu prolistati zapisnik onoga pravednoga i milosrdnoga Boga, koji ih je u nebu okrunio[1]. A tko da prebroji i one suze, koje su hiljadama orosile bielo lice, one uzdisaje za slobodom zlatnom, one boli, koje pretrpješe vjerni Isusovi sljedbenici, kao i sve druge elementarne nepogode, koje su zadesivale ove krajeve? Što napose da pričamo o kolcima, na koje su kršćani bili nabijani, gnjusnim tamnicama, u kojima su nevini po toliko godina čamili i iztruhnuli, o nasilju na njihovu vjersku slobodu, koju su morali skupim novcima pribavljati, o težkim udarcima, štapovima, kojima ih do jadne majke izprebijaše, noževima, koji im nad glavama blistaše, puškama, koje ih na hiljade posmicaše? Kad bi sve to orudje mogli u jedno sabrati, bi li igdje na svietu bilo bogatijeg arsenala? — Nadalje što da zabilježimo o nebrojenim nasiljima, počinjenim na kućnom ognjištu, od kojeg se silom trgahu žene i djevojke; o otimanju imutka, što ga stekoše katolici; o težkim danjcima, koje im nametnuše, i o tolikim potajnim i javnim ubijstvima? Kako im se moraše parati srce žalošću, kada uboga „raja" morade i oružje dizati proti onima, koji ih nastojaše osloboditi! Koli osjetljiv i bolan to bijaše atentat na njihovu samosviest, njihov ponos, njihov dobri glas!

Čitatelju, koji pozorno prati ove redke, dat će se na čudo tolika smionost i bezobzirnost. De zato zavirimo potanje i u uzroke tih krvavih domaćih drama!

Glavni razlozi tolikih progona bijahu, što gospodari Bosne priekim okom gledahu, kako kršćani, njihovi suplemenici, s Rimom podržavaju tiesnu svezu, pomoći traže od susjednih kršćanskih vladara, a njihovi vodje, Franjevci, dapače stupaju u redove carske vojske i na ratnom se popríštu s njima junački ogledavaju (fra Andrija Vojnović, fra Luka Imbrišimović). Kakvo čudo, da se svom silom stadoše sad obarati na te Isusove pobornike, koje smatrahu izdajicama svoje domovine, one jadne domovine, u kojoj načela pravednosti i ravnopravnosti bijahu „terra incognita" (nešto nepoznata), jer i sami nosioci državne časti i vlasti sisahu i zadnju krv njezinim kršćanskim stanovnicima! Na neprijatnu tu razpoloživost duhova uplivahu i razne političke aspiracije, ponajpače vjerska razlika, koja izmedju jednokrvne braće otvori nepremostiv jaz i kršćane, vjerne svoje državljane, poče smatrati svojim najljućim i najpogibeljnijim protivnicima, na koje treba sasipavati čitavu kišu ljutih strjelica i svakovrstnih progona. Uz ovo razno vjersko i političko mišljenje treba spomenuti i tursku ćud, okorjelu u ratovima, kao i njihovu neobuzdanu samovolju, kojoj javna pravda ne pripravljaše nikakva uztuka.

Težke ove prilike otegoćivahu i širenje katoličke crkve u našem narodu. Zaprekom bi i to, što redoviti biskupi, koji su stajali u Djakovu, po želji srca svoga ne mogahu niti obćiti sa svojim stadom u ovim krajevima. Sveta Stolica, da naknadi taj manjak, šiljaše često svoje osobite pouzdanike, koji su u Bosni i Hercegovini pohadjali puk svoj, njih u vjeri utvrdjivali i na svako dobro bodrili. Kadkad je Propaganda i biskupe imenovala, koji su nosili naslove drugih biskupija, da tim zadovolji želji i puka i njihovih duhovnih pastira. Ovi biskupi bijahu gotovo svi redovnici sv. Franje Asiskoga, koji su stajali u samostanima, tu se uzdržavali i od župa neki mali prinos, podporu dobivali. Ove bi biskupe po povlastici danoj god. 1635. Franjevci po trojicu predlagali Propagandi, koja bi jednog sv. Otcu na potvrdu preporučivala. Za vrieme izpražnjene stolice („sede vacante") bosanski su provincijali kao apoštolski namjestnici Bosnom i Hercegovinom upravljali.

Tko bi mogao orisati i tegobe, što ih podnašahu ovi duhovni pastiri? „Životarimo", tuže se Propagandi, „samo na časove, držeći smrt u ustima. Danju i noću sakrivamo se po spiljama i šumama, a nema ni jednog, koji bi nas utješio."[2]

Kud će gora nevolja od kuge i gladi, koje su više puta i onako izkušanu našu domovinu snašle. Narod željaše se više puta i kruha najesti, a ne bje ni toga, već moraše jesti hljeb od kore, razno korienje i trave.

Pomislimo li uz to i na sve one napadaje, kojima su vjerni katolici bili izvrgnuti; seobu našega naroda u obližnje kršćanske zemlje, kada ih je pod vodstvom Franjevaca i po 25.000 na jedanput ostavilo svoj zavičaj i pošlo u susjedne kršćanske zemlje; pomor, koji je toliko puta ljuto bjesnio, onda se moramo čuditi, da je u Bosni i za lieka ostalo katolikâ.

[1] „Il numero dei martirizzati dei Turchi prima in Bosnia e poi in Ercegovina è tanto grande che ci vorrebbe il registro di quel Dio, che li coronò, onde conoscerli tutti." (Fabianich, p. 211.)

[2] Fra Mijo Radnić g. 1686.

MOSTAR S JUŽNE STRANE.

Odsjek drugi.

Krasni uspjesi.

1. Napredak katoličtva. — Providnost Božja zasja nad našom domovinom u tim tužnim vremenima, jer kraj svih tih neprilika katoličtvo pušća svoje bujne mladice, sve se dalje i dalje širi i same nekršćane u višem broju prima u svoj zagrljaj.

Bit će zanimivo, ako u pojedinim godinama ove periode ovdje navedemo statistiku katoličtva u Bosni i Hercegovini.

Godina	Samostani	Crkve, kapele	Župe	Porodice	Rodjeno	Umrlo	Svećenici		Duše	Čije je izvješće?
							redovnici	svjetski		
1623.	17	11	73	—	—	—	268	—	30.000	Fra Marijana Pavlovića, provincijala.
1655.	12	—	54	—	—	—	—	—	73.383	Fra Marijana Maravića, biskupa.
1675.	8	25	48	—	—	—	—	—	74.066	Fra Nikole Ogramića, biskupa.
1741.	3	—	31	—	—	—	61	—	43.822	Fra Pave Dragićevića, biskupa.
1758.	—	—	30	8.412	—	—	150	—	50.000	Fra Filipa Laštrića.
1762.	—	—	—	—	—	—	—	—	58.814	—
1774.	—	—	—	—	—	—	—	—	66.895	Fra Marka Dobretića.
oko g. 1799.	—	—	32	—	—	—	—	—	83.480	Fra Grge Ilijića, biskupa.
1802.	—	—	—	11.946	11.593	4.345	85	10	91.047	Arkiv apoštol. vikarijata na Brestovskom.
1806.	—	—	35	—	—	—	79	9	114.391	Fra Grge Ilijića, biskupa.
1818.	—	—	—	—	—	—	—	—	50.928	—
1829.	—	—	—	—	—	—	—	—	115.969	—
1856.	—	—	54	—	—	—	—	—	122.865	Po šematizmu franjevačkom.
1877.	9	—	85	—	—	—	204	—	139.690	„ „ „

Ova će se statistika čudno dojmiti čitatelja, jer se u pojedinim razdobljima opaža nagli nazadak, a u drugim brzi napredak katoličkog stanovničtva. Uzrok tomu nazadku bijaše glad, što ga prouzrokovaše velike kuge u Bosni; zatim gore spomenute seobe katolikâ, naročito za prva dva vieka robovanja; napokon i gradjanski ratovi i veliki pomori u Bosni, od šta je katoličtvo od 114.391 spalo na ciglih 50.928 duša.

Što se divan prirast katoličtva opaža na koncu 18. stoljeća, a osobito onaj u god. 1829., tomu bijaše uzrokom, što se mnogo kršćanskoga naroda doseli u Bosnu iz susjedne Dalmacije; uz to su na taj prirast uplivala i nova obraćenja, kojih je takodjer bivalo.

Ovaj napredak katoličtva, koji osobito nazrievamo od druge polovice 19. vieka, još je znamenitiji, sjetimo li se ovdje, da je kroz zadnje dvie godine (1856. i 1877.) u tom samo Bosna uračunana, jer su već god. 1844. braća iz Hercegovine iz Bosne pošli na vlastito domaće ognjište i tu se trajno nastanili, kad je sv. Stolica u Hercegovini podigla posebnu biskupiju, koja se je kroz zadnjih 50 godina toli divno razvijala, da je do god. 1896. od 8 župa franjevačkih naraslo 40, od nijednog samostana 3 velebna i ukusna samostana, od 25 svećenika do 70, a od 36.000 katolika na 88.158

Uvažimo li sve te težke okolnosti, u kojima je životarila katolička crkva u Bosni, osobito tu žalostnu činjenicu, da su Franjevci, jedini ti pastiri dušâ u ovim krajevima, kroz samih 177 godina za samo slobodno vršenje službe Božje, najmanje računajuć, platili raznim vezirima 10.620 dukata, ili uzimajuć dukat u raznoj vriednosti, koju je tečajem vremena imao, naročito zadnju njegovu vriednost od 12 kruna, po čem bi taj džulus imao najmanje iznositi oko jedan milijun i 302.480 kruna, tada priznati moramo, da je u dugoj ovoj 400godišnjoj periodi crkva katolička kraj svih tih neizkazanih neprilika, što su joj se sa svih strana pravile, ipak postigla liepih uspjeha.

Rekoh, za samo slobodno vršenje službe Božje. A koliko je stajalo žrtava, dok se je jedna crkva napravila, jedan samostan, jedan župni stan? ili još više: koliko je stajalo, dok se je smjela nova daska prikovati na iztrošenu samostanskom krovu?

U obće, u Bosni nije bilo niti dopušćeno crkava graditi. Tek iza g. 1851.—1852., kad je Omer-paša silom slomio pašaluk i premoć bosanskih Turaka, moglo se na to pomišljati, naročito iza parižkoga ugovora, kada je kršćanima u tom data nekakva sloboda, ali uz takve uvjete, da je i ta sloboda bila upravo smiešna. Ti uvjeti glase: 1) Smije se crkva graditi, ako na to pristanu susjedni Turci i molbenica bude providjena njihovim muhurovima (pečatima); 2) ako crkva nije na vakufskom zemljištu, jer „crkva uz džamiju ne može biti"; 3) dozvola za pravljenje crkve ima se dobiti iz sama Carigrada.

Koliko u ova tri uslova nepogodnosti za katolike? Kako su oni mogli susjedne Turke, osobito ako su bili bogatiji, na tu privolju ganuti i nju novcem odkupiti? Recimo, da su Turci, makar iz ništetnih razloga,

BANJALUKA.

bili protivni gradnji nove crkve, što bi se tu moglo dalje raditi? što, ako je po sriedi bilo kakva razloga i nesuglasica od višegodišnjih trvenja, do kojih je u dugu vremenu lako moglo doći? U takim prilikama nije katolicima drugo preostajalo, već iz daleka svoje komšije mititi, častiti, njih što ljepše susretati, što je inače, osobito ovo zadnje, upravo po kršćansku bilo. Tko bi izbrojio sve one materijalne žrtve, koje pozobaše ova mićenja i usilne gostbe?

Dakako, da se je svaki put nastojalo, da crkva ne bude podignuta u blizini džamije; nu zato je bio težak treći uslov. Ta s kolikim je troškom njegova izvršba bila skopčana? Da su se sami visoki činbenici, stojeći u blizini visoke Porte, imali nagraditi, naši bi ipak lakše prošli; ali što onda, kad se zna, da „do cara ima sto cara“!

Istinitost ove narodne poslovice i naši su u toliko slučajeva morali izkusiti. Zato ćemo sada razumjeti, koli ogromne svote oni potrošiše umekšavajući srce carskih vezira, njihovih doglavnika i drugih nižih činovnika. Koli je ta svota morala ponarasti, ako se je vezir, što se je takodjer često dogadjalo, promienio iste godine, pa u godini i više puta, jer se je i k njegovoj ruci trebalo odmah uteći. Koliko je ovaj trošak morao ponarasti, kad se je u sam Carigrad ravno k padišahu trebalo potruditi, kao što je to bilo toliko puta! Za primjer samo navedimo fra Ivana Domazeta iz Blata; trgovce: Martina Čerkeza iz Travnika i Petra Kurtovića iz Kreševa, koji god. 1766. odoše u Carigrad, da izposluju dozvolu, da se sa samostanom smije praviti i nova župska crkva u Kreševu. Koliko se siromasi u Carigradu napatiše, i to bez ikakva uspjeha! Dvije godine naši tada moradoše čekati na samu željnu dozvolu i za nju novce drobiti. Kolika im radost obuze srce, kad fra Marijan Bogdanović, kasniji biskup i apoštolski vikar u Bosni i Hercegovini, svemu narodu objavi veselu viest, da je došla željna dozvola! Čudno! Naši se patnici vesele, a gradja još ni započela nije, njihova kesa sasvim gotovo prazna!

Sad će čitatelj razumjeti, kad se kaže, da su troškovi za dobavu samih nuždnih dozvola iznosili za polovicu svih gradjevnih troškova. Kad bi sve te troškove sa troškovima izdanim za slobodno vršenje službe Božje i sa raznim globama i nametima bilo moguće sbrojiti, koli bi užasna svota tu narasla! Ne bi li ti troškovi prekoračili ciela dva milijuna kruna? Bi u istinu.

Kolike zapreke širenju katoličtva i s te strane? Nije li onda pravo kazao plodni povjestničar Farlati: „Štogod je u Bosni preostalo katolikâ i vjere, to se sve mora pripisati neutrudivoj skrbi, maru, neprestanim brigama i apoštolskom radu manje braće sv. Franje“[1], jer su oni te globe morali snositi i plaćati. Kako vidimo, dragi je Bog njihov trud i ovdje ovjenčao krasnim uspjehom.

2. Domaća književnost. — Što su ljepši uvjeti za razvijanje književnosti, to ona divnije cvjeta i razvija se. Nu znamo, da se u progonstvu ne može toli njegovati književnost, umjetnost, znanost. Za sve to hoće se sgodnih prilika, naročito slobodice zlatne. Mi se veselimo dobi renaissance. Pa nije li i ova istom onda stala bujno cvjetati, kad su joj za to prijale najljepše prilike, te uživala podporu i zaštitu uplivnih knezova i mogućnika?

I naša Bosna nuždno trebaše take slobode. Nu kad promislimo i te okove, u kojima se knjiga nalazaše, moramo se upravo diviti napredku, što ga i u tom pogledu u Bosni nalazimo.

Duhovni pastiri, Franjevci, htijuć i duhovnim potrebama puka svoga zadovoljiti, pišu knjige raznoga, najviše moralnoga i vjerskoga sadržaja. Poput sedam sjajnih zviezda svietle u starijoj crkvenoj književnosti pisci bosanicom, kao: Divković, Margitić, Posilović i t. d. Njih ne plaši, što u dalekim Mletcima treba nova slova rezati, sav posao nadzirati i silno trošiti, jer slagari ne razumiju ni jednoga slova! Isto se tako muči i onaj dugi, mirisavi vienac sastojeći od 61 pisca, koji narodu svomu latinicom kite liepe knjige, njega hrane duševnom hranom, bûde narodnu sviest, olakšavaju mu težke lance nesnosnoga sužanjstva. O divni bosanski prosvjetitelji, poimenice ti, umni Ančiću, Dobretiću, Filipoviću, Lastriću, Paviću, Marjanoviću, Josiću, Barišiću, Matiću, Šunjiću, Martiću i drugi, koji u toli kritično doba Bosni učiniste toliku uslugu! Svi vi iznikoste u serafinskom vrtu i uzpaliste se serafinskom ljubavlju napram Bogu i narodu svomu. Ta vam je ljubav u srce ulievala divnu snagu, koja ne poznaje nikakvih potežkoća ni granica, kad se radi o tom, da se narod duševno preporodi i osviesti. Kada učiniste u to doba toliko, koliko bi uz današnju slobodu i tolike tiskarske sgode bili učinili! A čemu se najviše divimo, jest vaša naobrazba, koju stekoste u domovini svojoj, naročito u tudjem svietu. Vidi se, kao da se za naobrazbu svagdje otimaste i nju krvavim trudom sebi izvojštiste. Koli bi divni uspjesi na književnom polju bili kud kamo sjajniji, da tolike neprilike ne sapinjahu vašega poleta, vašega vanrednoga zanosa za knjigom! Ugledali se vaši potomci u dični vaš primjer!

3. Zasluge biskupa Strossmayera za katoličtvo u Bosni. — Svatko znade, da sretni uspjesi katoličtva u svakoj zemlji puno zavise od prijatnih prilika, naročito o revnosti, požrtvovnosti i naobrazbi sama

[1] „Quidquid reliquum est in Bossina Christiani nominis ac religionis, id omne attribuendum est indefessae vigilantiae ac sollertiae, assiduis et apostolicis laboribus PP. minorum s. Francisci.“ (T. IV.)

DOBOJ.

svećenstva, kojemu je povjerena ta uzvišena, apoštolska služba. Nu kakvi su u Bosni bili kulturni odnošaji? Kako se je mogla njegovati knjiga i uzgajati mladež, koju je u vinogradu Gospodnjem čekao toli uzvišen zadatak?

Tri središnja samostana: Sutjeska, Fojnica, Kreševo bijahu jedina kulturna ognjišta, gdje su se redovnički mladići mogli usposobljavati za uzvišenu svoju službu; onda i strane zemlje, gdje su usavršivali svoje mudroslovne i bogoslovne nauke.

Istina, da se naši patnici puno okoristiše u tim zemljama, naročito pod divnim talijanskim nebom, u susjednoj Hrvatskoj i Ugarskoj; nu sve to nastojanje ne mogaše Bosni donieti znatnih uspjeha, jer mladeži manjkaše nuždna koncentracija i jedinstvenost odgoja, koja je veoma nuždna, da se mladež usposobi za svoj budući apoštolski zadatak.

Otci države Bosne srebrne nastojahu i u tom sebi i narodu pomoći. Želeći se okoristiti onom zakladom od 200.000 kruna, što ju na molbu biskupa Okića za odgoj redovničke bosanske mladeži velikodušno dade car Josip II., nastoje, da se mudroslovni i bogoslovni njihov zavod u Djakovu koncentruje. Koliki zanos u svoj Bosni, što biskup Strossmayer sam pomaže to njihovo nastojanje i g. 1853. njima nudi svoj gostoljubivi krov, udobno sjemenište, za koje Njegovo Veličanstvo car i kralj Franjo Josip I. velikodušno dariva 20.000 kruna, a biskup Strossmayer i sve drugo, što bješe nuždno za tu gradnju.

Pod okriljem Strossmayerovim ostade naša mladež pune 23 godine (1853.—1876.).

Ne može se izkazati, kolika to bijaše blagodat za onda potištenu Bosnu, što se u Djakovu koncentrovaše 32 naša filozofa i theologa pod neposrednom upravom vlastitih starješina. Treba bo znati, da Franjevci sa vjernim svojim stadom bijahu tada osamljeni i samima sebi prepušteni.

Istina, da se u njihovim dušama poradjaju plemeniti ideali, velika težnja za kulturnim napredkom. Nu idealne ove ljude poput težka lanca sputavahu verige težka sužanjstva. Da naši ljudi ipak ne klone duhom, naročito njihovi duhovni pastiri, koji su na srce i dušu svojih župljana imali podpuni upliv, Providnost htjede, da na Bosnu pomišljaše vlastiti njezin „bosanski biskup", koji si je uzeo za glavnu zadaću, da uz redovničke starješine i on sa gg. profesorima doprinese na oltar vjere i domovine i našu mladež pripravi za njezino uzvišeno, svećeničko zvanje.

Je li naš „bosanski" biskup tu uzvišenu svrhu polučio? Na to ne ću ništa da odgovorim. Neka mjesto mene govori onaj dugi, mirisavi vienac braće moje Franjevaca, koji su, došav u Bosnu, novim žarom, što ga u ubavom Djakovu na srcu velikoga biskupa usisaše, počeli u narodu svom djelovati, za svetu ga vjeru i sve ono, što se zove svoje, oduševljavati. Tim razumijem osobito narodnu sviest, koju su stali buditi po Bosni, u njoj otvarati nove učione i, koliko su im zvanični poslovi dopušćali, djecu u osnovnim predmetima podučavati.

To je za Bosnu bilo od neizmjerne važnosti. Jer redovnički klerici, koji prije na divnom apeninskom poluotoku svršavahu svoje nauke, bjehu, reć bi, zadojeni duhom sama talijanskoga naroda, pa bijaše posve naravno, da se tolikim žarom ne mogoše niti zauzeti i za budjenje narodne sviesti u Bosni. Nu kad sada iz ubavog Djakova poteče u Bosnu odabrana četa Isusovih pobornika, koji spojiv u sebi ljubav i napram vjeri i domovini u najodličnijem stupnju, onda u Bosni nasta divan preokret, ne samo u religijoznom, rodoljubnom, već i političkom pogledu. Pa tko oduševi naše bosanske katolike, da na berlinski kongres god. 1877. pošalju na stotine molbenica, da ih dična habsburžka dinastija primi pod svoje možno okrilje i izbavi iz 400godišnjeg ljutog robovanja? Ne bijahu li to najviše naši Djakovčani, koji noseć glavu u torbi trkahu od jednog mjesta do drugog i tražahu podpise, koji u istinu odlučiše o udesu naše domovine?

Koliku zahvalnost i iz tog pogleda dugujemo svomu „bosanskom" biskupu! Zato je uspomena na njega u Bosni toli živa. Zato ga se toli harno osobito spominju svi naši „ujaci", koji su se grijali na zrakama otčinske njegove ljubavi, i medju kojima je i velezaslužni Franjin sin, presv. gosp. fra Marijan Marković, biskup banjalučki, koji se svakom sgodom harno sjeća našeg Strossmayera i svih ugodnih djakovačkih doživljaja. Ova zahvalnost i jest potakla našu državu, da od g. 1862. sve do danas u svim svojim samostanima pjeva svečanu sv. misu na imendan svoga velikoga dobrotvora i otca, moleći se gospodinu Bogu, da po zagovoru sv. Josipa dočeka Nestorova ljeta i to u najboljem, čvrstom zdravlju. Kako se vidi, dragi je Bog uslišao smjerne molbe svojih nevriednih sluga, jer svog „bosanskog" biskupa svake godine vidimo srcem i umom svježijeg, čilijeg, krepčijeg. Taj pojav, sigurno, ne ćemo a niti smijemo pripisati pukoj naravi, već osobitoj pomoći Božjoj.

U zaslugu našeg mecene upisujemo i sretni preokret u srcu naše mladeži, kada se ova silom neodklonivih okolnosti i pritiskom više vlasti iztrže iz mila Strossmayerova zagrljaja, pa u Ostrogonu i Pečuhu dobi sjedište svoje, jer je naša mladež rodoljubnim duhom, usisanim u Djakovu, i odsele disala i prijašnje uspomene kao svetu baštinu uviek sačuvala i poštivala.

KONJIC.

Nu kolika bi korist po Bosnu potekla, da je našu mladež, kako je njezino starješinstvo iz srca željelo, sve do sad u Djakovu vodila mudra ruka našega biskupa i sve se do sad ogrijavala na žaru srca njegova?

Kao harni dokaz i te zahvalnosti neka budu malim prinosom i ovi manjkavi redci, koje u ovom razdoblju ovdje posvetismo uspomeni velikoga „bosanskog" biskupa.

4. Pobožnost katolikâ. — Njihova odanost napram svojim duhovnim pastirima. U vatri se zlato kuša; tako i u buri nevoljâ poznaje se čelik-kršćanin.

I bosanski se katolici kroz stoljeća nalaze u toj vatri, u toj velikoj kušnji. Nu kako oni tu kušnju proživljuju? Nek nam na to pitanje odgovore strani ljudi, koji su Bosnu pohodili, jer je njihov glas, kao nepristran, u tom vrlo mjerodavan.

Fra Ivan Krst. od Vietra, koji je g. 1708. Bosnu posjetio, ovako se izrazuje o bosanskim katolicima: „Od bosanskog se katolika ne čuje ni psovka, ni sramotan razgovor, ni razbojstvo, ni bludnost, ni ašikovanje (ljubakanje)". A fra Paškal de Varisio, franjevački general, ovako g. 1798. izvješćivaše rimsku Propagandu: „Kamo sreće, kad bi i u drugim krajevima svieta crkva katolička imala ovake kršćane, kakvih ih ima u Bosni. Na tim kršćanima osobito odsieva blažena prostota i nevinost ponašanja."

I u istinu, naš narod, vjeran svojim od slavnih predja baštinjenim svetim tradicijama, kršćansku pobožnost smatra uviek kao najljepši ures, koji mora da kiti svakoga kršćanina. Potican svojom pobožnošću i onom žarkom ljubavlju, koju u srcu svom nosi napram Bogu svomu i svetima, on svaki dan, naročito u varošima, puni sv. kuću Božju i ranim jutrom prisustvuje mnogim tihim sv. misama, ganutljivo tu šaputa svoju molitvu, s velikom radošću prisustvuje svim crkvenim svečanostima, osobito pučkoj sv. misi kroz sve nedjelje i svetkovine. U tom su oni pokazali pravih heroičnih (vitežkih) djela, naročito u onim mjestima, gdje nikako crkve nije bilo, već se sv. misa pod vedrim nebom govorila ili na grobljima, u kojima je mjesto kapele bila podignuta drvena koliba, u kojoj se je s oltarom i misnikom samo podvornik mogao smjestiti. Sada promisli sunčanu žegu, kišu, koja im je na glavu lievala; ciču zimu, kroz koju su na sniegu klečali, sv. misi pribivali i rieč Božju slušali! Njihovo vitežtvo večma se još pokazuje, kada znamo, da su oni po dva, tri i više sati putovali, dok bi k sv. misi došli.

Značajno je, što sam o tom od starih naših ujaka čuo pripoviedati.

U selu N., gdje se je na groblju sv. misa govorila, sakupilo se dosta naroda u takovo zimno doba, kad je, štono rieč, iz neba i zemlje sniežilo. Misnik, žaleći narod, reče im, da im danas radi nepogode vremena ne će držati propoviedi. Nu puk kao u jedan glas povika: „Ujače, ti nama pridikaj, mi smo se već tomu naučili."

Sbilja, naš narod vrlo rado propoviedi sluša i pamti. Koliko ih ima, koji cielu propovied glasovitijih starih bosanskih propovjednika i danas na izust znadu, a još više onih, koji cielu gotovo propovied današnjih propovjednika kod kuće kazuju odsutnima, da i oni budu dionici rieči Božje, koju radi zakonitih zapreka ne mogoše slušati.

Svi bosanski katolici ne samo do Božjih, već i crkvenih zapoviedi puno drže. Malo ih je, koji bi propustili osobito korizmenu sv. izpovied učiniti i sv. pričest primiti. Rekne li im misnik s oltara, da je u stanoviti dan podpuno oproštenje, to listom grnu, da prime sv. sakramente.

Naš sviet i do posta puno drži. Naročito se je uobičajila „sušitba" i „žežinjanje". Onaj, koji suši, jede samo kruha o podne, a u večer i kruha odveć malo. „Žežinjanje" je još oštrija vrst posta, jer dotični, koji si preduzme tu pokoru, od večera do večera ništa ne jede, osim što se koji put vode napije. Ovakova pokornička djela naši kršćani obavljaju većinom uz korizmu i druge postne dane uz godinu.

Osim postova ima kod našega naroda i dosta pobožnih zavjeta, po kojima u stanovite mrsne dane dragovoljno poste, mole krunicu, idu s višom pobožnošću u crkvu, da slušaju što više sv. misa, čine razne devetnice na čast svetima ili bosonogi hodočaste na znamenitija hodočašća.

Na veliku čast bosanskomu katoliku i to služi, što je srcem i dušom odan svojoj svetoj majci crkvi, naročito svojim duhovnim pastirima. O toj odanosti i štovanju ovako se izrazuje gore već spomenuti Ivan Krst. de Vietri: „E kamo sreće, kad bi talijanski katolici toliko častili najznamenitije ostanke svetih, koliko bosanski katolici štuju svećeničku odjeću! O da bi u Italiji toliko barem cienili biskupe, koliko u Bosni ciene i čuvaju vodu, kojom svećenici ruke umivaju! Bosanski se katolici ne usudjuju pred misnikom ni sjesti, a više puta, vidjevši misnika, kleknu, i prose njegov blagoslov. Bosanski su katolici slični prvim kršćanima." Koli je to priznanje stranog muža laskavo za stare naše bosanske katolike!

Slično se izrazuje i Fra Paškal de Varisio, franjevački general, koga smo takodjer gore spomenuli: „Bosanski katolici nose najveću vjernost napram redovnicima bosanske franjevačke države, koje kao jedine pastire i otce svojih duša smatraju i poštuju."

VRANDUK.

Taki su dakle bili naši katolici koncem XVIII. stoljeća. Nu oni, kako Farlati svjedoči, takovi bijahu i kroz prva tri vieka robovanja: „Bosanski katolici duhovnim svojim starješinama izkazuju duboku čast i štovanje i tvrdo vjeruju, štogod ih uče, i čine, što im zapovjede.“[1]

Ovu odanost napram svojoj svetoj crkvi i vjernim svojim pastirima sačuvaše bosanski katolici i do poznijih vremena, jer ih takovima nalazimo i na domaku ove periode. Što su se u zadnje doba u naš narod mjestimice uvukle neke mane: kao pijanstvo i psovke, na to su uplivali vanjski uzroci, naročito stranci, s kojima su u dodir dolazili. Nu kako se izpostavilo, i ta psovka, kojih ipak nema toli strašnih, jest obično nešta posve materijalno, da rečemo neubrojivo, jer ju iz čiste opakosti i promišljenosti nigda gotovo ne govore. Riedki su slučajevi, da je netko iz zloće psovač.

Kratke crte ove periode jesu dovoljne, da nam, makar u najglavnijim potezima, predstave stanje katoličke crkve u Bosni. Neke crte bjehu take naravi, da su nježna katolika mogle u srcu osjetljivo raniti. Kao melem za toli nježno, majku svoju, svetu crkvu, ljubeće srce, bijaše liepi napredak katoličtva i uzorani, dobro obradjivani vinograd, u kojem su se u najodličnijem stupnju i najčarobnijem svjetlu poput dragulja odrazivale kršćanske vrline, kojima je duša bosanskoga katolika mirisala i njemu dugogodišnje robovanje snosljivijim učinila.

Treća perioda, koja sada nastupa, izniet će nam i u tom pogledu puno utješljiva, ugodna i sladka.

[1] „Sacrorum antistites summa reverentia ac veneratione prosequuntur; quidquid illi vel doceant, vel imperent, illis fidem habent, dictoque audientes se praebent“. (T. IV.)

GLAVA TREĆA. * Katolička crkva od zapreme Bosne do sada. (1878.—1900.)

Odsjek prvi.

Uspjesi i djelovanje Franjevaca.

1. Opasni dnevi. — Godina 1878. ostaje za sva vremena zlatnim slovima zapisana u našoj domaćoj povjesti, jer je ona učinila za uviek konac ljutomu progonstvu, koje je poput môre težko tištilo sve bosanske katolike.

Koliko se naši obradovaše, kad im austro-ugarski konsul, gosp. Konrad Vasić, službeno objavi, da je slavnoj habsburžkoj dinastiji povjerena znamenita zadaća, da pod svoje možno žezlo primi do sada potištenu Bosnu i Hercegovinu! Veseli se glasi raznose na sve krajeve i ugodno razliežu romantičnim bosanskim brdinama i dolinama. Nu oni ujedno i strahom napunjuju naše katolike, kada čuše, da se domaće turske čete, sastojeće od neuvježbanih mladih i starih Muslimana, listom na oružje podižu i kršćane sile, da proti svojim osloboditeljima s njima skupa vojuju.

Bijahu to u istinu dani puni kušnje, u kojima je i apoštolski vikar bosanski, dični fra Paškal Vuičić, na Brestovskom vrlo nastradao i srce se njegovo napunjavalo neizkazanom žalošću, što mu zlikovci njegovu biskupsku residenciju sa bogatim arkivom zapališe i u prah obratiše. Istu sudbinu moradoše izkusiti i svi naši samostani i mnogi župnici, koji se moradoše poskrbiti za svoju ličnu slobodu i sgrade svoje po stalnim noćnim stražama kroz više nedjelja brižno čuvati. Pa i onda, kad su nepredobive ces. i kr. čete pod vrhovnim zapovjedničtvom vrloga našeg zemljaka, junačine generala Josipa Filipovića, prešle bosansku granicu i zašle u nutrašnjost zemlje, naša braća, koji i tad bijahu još jedini pastiri duša, izkušavaju trista jada. U tom metežu siromašni župnici u Jajcu, Zenici, Morančanima, Gorici i Dubravama najgore prolaze, jer ih zlikovci, domaći ustaše, do kože oglobiše, a neke i grdno izprebijaše. A što da spomenem o strahovanju, što ga pretrpješe oni župnici, u čijoj se župi odigravahu bojne krvave drame i čitava kiša taneta i zrnja zujaše nad njihovim glavama?

2. Usluge, što ih Franjevci čine ces. i kr. vojsci. — Katolici osokoljeni, što im dolaze junački oslobodioci, rado pretrpješe sve te nevolje. Da izkažu svoju zahvalnost i napram vitežkomu svome novomu cesaru, na čijim se je otčinskim zrakama i za vrieme težka progona Bosna grijala, naši „ujaci" objeručke primaju njegove vojnike i po ciele čete puštaju pod svoj krov, gdje im badava izkazaše svu svoju prirodjenu hrvatsku gostoljubivost. A kamo one usluge, što vojsci i njezinim vodjama učiniše, napućujuć ih u putu i na ruku im idući na svakom koraku? Jasni svjedoci tih usluga jesu oni zlatni križevi, što rese prsa mnogomu bosanskom Franjevcu. Dà, njima je bilo milo to priznanje, jer im je udieljeno sa Previšnjeg mjesta, i jer ih je podsjetilo, da su u najtežim, a i najznamenitijim časovima izpunili u svojoj domovini svoju rodoljubnu, svetu dužnost.

3. Prvi pokloni. — Kad je 19. kolovoza g. 1878. zauzećem glavnoga grada Sarajeva bila već odlučena sudbina Bosne i naši se katolici uvjerili, da je time gotovo i čitava domovina spasena, puni neopisiva uzhita, pod vodstvom svojih vrhovnih duhovnih pastira i pok. fra Paškala Vuičića, biskupa, i pok. fra Nikole

JAJCE: PAD PLIVE U VRBAS.

JAJCE: STARA KAVA U JEZERU.

Krilića, provincijala, hrle naša braća, da se 29. kolovoza u Sarajevu poklone novomu vrhovnom upravitelju Bosne, našemu Filipoviću, kao što mu se pokloniše i smjerno ga pozdraviše katolici na svim glavnijim postajama. Nezadovoljni samo ovim pozdravom, oni iste godine u družtvu svih vjera 13. prosinca osobno u Budimu zahvaljuju Njeg. ces. i kr. apoštolskom Veličanstvu, što ih je obdario najvećim blagom na svietu — slobodicom zlatnom.

4. Franjevci se brinu za svoje škole, crkve, župe, sgrade i dr. — Divna li preokreta u Bosni ponosnoj! Do sad Franjevci bijahu u svakom prosvjetnom, vjerskom i materijalnom pogledu i napredku sputavani, a sad im u tom razvezane ruke. Taj veseli preokret oni i te još kako ciene, osobito njihov tadanji starješina, pok. fra Nikola Krilić, pa zato i sokoli braću svoju, da svim mogućim poletom duha i srca porade sada „ujedinjenim silama“ na viši procvat svoje države. Osobito im na srce stavi, da se odsele bore duhovnim oružjem, kako to i dolikuje Isusovim slugama[1].

Prema ovomu načelu Franjini sinovi i razvijaju sve sile svoje. U prvom redu pomišljaju na uredjenje svojih domaćih nauka, naročito koncentraciju probandata, nižega gimnazija, koji je do sad obstojao u tri središnja samostana.

U istinu velik se u tom korak učini i stalan temelj postavi daljnim humaniornim naucima. Ova koncentracija zahtievaše i više materijalnih žrtava; nu naši otci rado i na njih pristaše, odredjujuć, da će od svoga zalogaja rado odkidati, samo da im domaća učilišta prema materijalnim prilikama budu što uzornija.

Uredjenje naukovnih zavoda, u koje spadaše mudroslovne i bogoslovne znanosti, franjevačkoj državi bosanskoj nametnu redoviti godišnji teret od 40.000 kruna. Znamenita svota, koja se težkom mukom namiče. To je posve razumljivo, ako se uvaži ona malena podpora, koja se Franjevcima daje iz zemaljskih sredstava, i maleni, neznatni prihodi, koji pritječu samostanima iz njihovih 59 samostanima punim pravom (pleno jure) pripojenih župa, u kojima obavljaju dušobrižničku službu.

5. Cjelokupni troškovi. — Zlatna sloboda, koju kao ozebao sunca dočekaše Franjini sinovi, upotrebljava se sada za podizanje krasnih, pristojnih kuća Božjih, novih samostana, župničkih stanova i drugih nuzgrednih sgrada. Koliki zanos kod oslobodjenih pregalaca, kod kojih ne manjka ni volje ni požrtvovnosti, koja se kruni najljepšim uspjesima!

Navedimo poimence, što su Franjini sinovi kroz zadnja dva decenija ili sami podigli ili s pripomoću plemenitih svojih dobrotvora.

a) za 5 novih samostana i jedan gimnazij u Visokom	523.560 kruna;
b) za 31 crkvu, koje su punim pravom (pleno jure) pripojene njihovim samostanima	841.000 „
c) za 21 župsku crkvu, koje podigoše na biskupovim župama (collationis Ordinarii)	164.000 „
d) za 31 župnički stan i druge nuždne sgrade	165.000 „
	kruna 1693.560

To dakle u svem iznosi jedan milijun, šeststo devetdeset i tri hiljade, petsto i šestdeset kruna. Ogromna svota za naše prilike!

Sad vidimo, u kojim je rubrikama red franjevački najviše trošio. Za sgrade navedene pod a) red se je sâm skrbio, izuzam neznatnu podporu, koju su mu pružili vrli dobrotvori. Za crkve navedene pod b) pridošla je nešto obilnija podpora, a za one pod c) najobilnija, jer je tu uz plemenite dobrotvore i sam narod puno doprinio. Napokon za sgrade pod d) pripominjem, da ih je oko polovine sâm red franjevački podigao, a za drugu se polovinu skrbio i sâm narod.

Nu tko da oriše onu brigu, požrtvovnost i trud, što ga je svaka sgrada zahtievala? Koliko je trebalo tu poticavanja, moljakanja, hodanja i revnovanja, kada znamo, što sve zahtieva jedna velika, monumentalna sgrada, sve kad je po sriedi sav novac? A koliko umovanje, da se došlo do nuždnoga novca!

Što naša braća toliku svotu namaknuše, to se ima pripisati njihovoj redovničkoj samozataji, požrtvovnosti i oduševljenju za slavu Božju i dobro svoga dragoga naroda. Ovu žrtvu dragi će Bog obilno nagraditi. A ja bih još nadodao: Onaj red, koji je u najnovije vrieme za kulturne i vjerske svrhe toliko doprinio, ne može propasti; on se mora dalje razvijati i svojom apoštolskom djelatnošću napuniti svaki kraj oslobodjene svoje domovine.

Dao dobri i milosrdni Gospodin!

[1] „Salvatorem ab olim suspirando expetebamus, Salvatorem laeti et nacti sumus. En igitur amplissimus campus gaudii nostri, quo tamen ut pacifice fruamur, ejusque uberes fructus metamus, necesse est, ut et nos, quantum possumus, pro virili cooperemur. Nostra autem cooperatio consistit in eo, ut accincti armis praeliemur praelia Domini, non praelia castrensia“. (Državni arkiv, 8. listopada 1878.)

JEZERO PLIVE KRAJ JAJCA.

Odsjek drugi.

Uspjesi iza uvedenja crkvene hierarkije.

1. Leon XIII. osniva crkvenu hierarkiju. — Divni, upravo sjajni uspjesi pokazaše se u krilu katoličke crkve u Bosni, kada Leon XIII. god. 1881. uvede u Bosni crkvenu hierarkiju, obnovi slavu i uspomenu starodrevne „vrhbosanske" nadbiskupije i imenova prvog vrhbosanskog nadbiskupa i metropolitu, presv. gosp. dra. Josipa Stadlera, kr. javnoga redovitog sveučilištnog profesora u Zagrebu.

2. Apoštolsko djelovanje prvoga nadbiskupa vrhbosanskog. — Novomu nadbiskupu bijahu sada odvezane i proste ruke. Njemu poput dosadanjih bosanskih biskupa ne trebaše se kriti u zabitna mjesta i za dragocjeni se svoj život toliko brinuti, jer ga poput svih drugih bosanskih duhovnih pastira zaštićivaše sunce zlatne slobode. Uz to novi nadbiskup i metropolita u mladom, čvrstom i snažnom tielu donese u Bosnu ponosnu i svoj poletni duh, svoj zanos za slavu Božju, svoju gvozdenu, neslomljivu volju, u svem raditi za dobro pomladjene svoje crkve vrhbosanske. Čini nam se, da mu se ni najmanja zebnja nije hvatala oko žarkoga, na sve žrtve pripravljenoga pastirskog srca, jer je bio uvjeren, da u duhovnoj pastvi ima one pobornike, koji su podnašali „tegobu dana i vrućine", prošli kroz vojne redove, naučili se boriti za „krst častni i slobodu zlatnu" i ujedno biti odani svojim vrhovnim crkvenim pastirima.

I u istinu naš se nadpastir u svom očekivanju ni malo ne prevari, jer u svakom poletnom i svetom poduzeću nadje pripravne i Franjine sinove, koji ga prema slabim svojim silama pomagahu, naročito u gradjenju novih crkava i plemenitih poduzeća, za koje je vrli nadpastir često inicijativu, savjet i podporu davao; onda u podizanju novih župničkih stanova, razširenju raznih pobožnosti u narodu i drugih koristnih djela, čije oživotvorenje pripusti svojim vjernim pomagačima u duhovnoj pastvi.

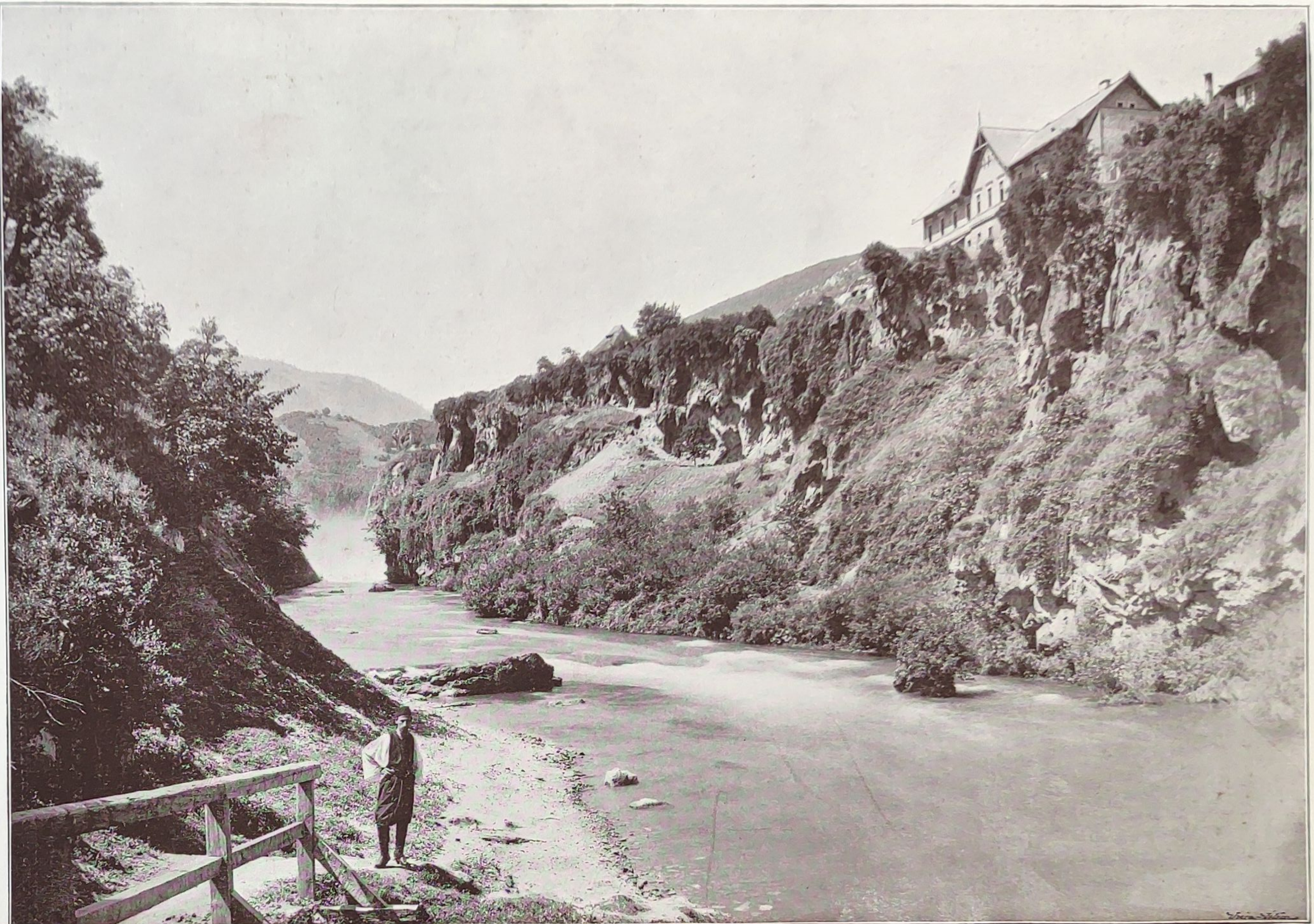
A što da kažem ovdje o samoj djelatnosti novoga nadbiskupa, koji god. 1882. dne 14. siečnja odsjede u šeher-Sarajevu, a u njem ne nadje ni pristojne crkve ni kućišta, buduć je nesmiljeni požar god. 1879. crkvu sv. Antuna Pad. sa župničkim stanom u prah pretvorio? Uvidjevši, da mu je otvoreno široko polje djelatnosti, napregnu sve svoje sile, da novu nadbiskupiju što prije osovi na vlastite noge, te i ona po uzoru drugih svojih družica u katoličkom svietu što ljepše procvjeta.

U tom poslu novi nadbiskup razvi veliku djelatnost, divsku požrtvovnost i pravu apoštolsku revnost u svem onom, što se odnosilo na slavu Božju i procvat vrhbosanske nadbiskupije, te mile svoje zaručnice. Kao najsjajniji ures te revnosti jesu velika nadbiskupska gimnazija u Travniku sa kićenom crkvom, koju podiže za uzgoj svjetovnoga klera; veličanstvena romansko-gotska crkva presv. Srca Isusova u Sarajevu; veliko središnje bogoslovno sjemenište sa divnom crkvom, posvećenom sv. slavenskim apoštolima, Ćirilu i Metodiju; onda ugledno nadbiskupsko sirotište, podignuto na najljepšem vidiku bosanske priestolnice, i druga mnoga poduzeća, koja je za napredak svoje nadbiskupije učinio. Mogu li mûkom mimoići i onu darežljivost, koju bez razlike vjere naš nadpastir pokazuje, njegovu bezprimjernu susretljivost, kojom svakoga prima, njegovo veliko srce, koje se za svaki plemeniti ideal i dobro vruće oduševljava?

Plod neumorne revnosti nadbiskupove jesu i bezbrojne, prekrasne njegove okružnice, u kojima kroz 20 zadnjih godina i puku i svećenstvu svojemu davaše preliepih, mudrih savjeta, nauka i opomena; onda mnogobrojne i koristne one pastirske naredbe, kojima u svoju nadbiskupiju uvede velik broj krasnih pobožnosti i običaja; zatim mnoga književna djela njegova, iz kojih poput najsjajnijeg dragulja odsieva duboka učenost našega Stadlera i veliki duh njegov, koji ga ubraja medju najveće biskupe crkve katoličke. Kakvim riečima da ocienim i svakdanje neumorno nastojanje njegovo, da i u materijalnom pogledu obezbiedi svoju nadbiskupiju i tolike druge brige, koje mu na stotine noći sladki sanak uzkratiše i jastuk njegov obilnim suzama natopiše? Kako da mu hrvatski narod zahvali i na žarkom njegovu nesebičnom rodoljublju i brižnom nastojanju, da kolegij sv. Jeronima u Rimu resi dično ime hrvatsko i što više proširi teren naše hrvatske svetinje, povlaštene glagoljice? To i puno toga, što je do sad učinio naš nadpastir, ima jošte sakriveno ljudima, ali nije sakriveno u tajnom zapisniku Boga pravednoga, koji svaku i najmanju uslugu na slavu Njegovu učinjenu točno bilježi i po zaslugi je nagradjuje.

Gledala Bosna ponosna i sva Hrvatska mnogo još godina ovako zdrava, radina, požrtvovna i poletna velikoga svoga sina!

3. Biskup Strossmayer u Bosni. — Krasni ovi brzi uspjesi katoličke crkve u Bosni bili mili srcu svakoga, domaćega i stranoga katolika. Osobito bili oni mili srcu slavnoga „bosanskog" biskupa, koji je iz ubavog svoga Djakova s velikim zanimanjem sve to promatrao. On, da dade oduška svojoj velikoj radosti, svomu uzhitu i zadovoljstvu, sa krasnim viencem crkvenih dostojanstvenika hrli u svoju „bosansku" biskupiju, hrli u pomladjeno Sarajevo, da svojom prisutnošću ukrasi velebnu svečanost, koja se je 22. rujna 1889. pri posveti nove katedralke na desnom žalu Miljacke s najvećim uzhitom srca obdržavala.

VRBAS.

Bosanski Franjevci, našav u sredini svojoj svoju diku, u domu presv. gosp. nadbiskupa vrhbosanskoga, iz srca ga pozdravljaju i zahvaljuju na svim uslugama, što ih je njihovoj državi u velikoj mjeri učinio.

Naš se mecena ne zadovolji samo ovim posjetom. I god. 1896., kad se dne 8. rujna posvećivaše nova sjemeništna crkva, rado dohrli u mezimicu svoju, „bosansku" biskupiju, u kojoj prije svega posjećuje grob glasovitoga bosanskog biskupa i odanog brata svoga, pok. fra Marijana Šunjića u Gučjoj Gori. Ne može se izkazati, s kolikom vrućom ljubavlju dne 5. rujna bi pozdravljen naš „bosanski" biskup. I nadobudna mladež, uzdanica naša, našla se u tom kolu, te ovim riečima pozdravlja prvoga govornika katoličtva:

„S radosti zadrhta Bosna ponosna! Djeca njezina veselo kliknuše: slavni mecena hrvatski stupa na tlo djedova njihovih. Taj veseli klik doprie i u malenu Gučju Goru, te oduševljenjem razplamti drobna srca djece, koju njeguju za red serafinski baš oni, što ih njegovaše ljubav Tvoja, slavni vladiko, u ubavom Djakovu Tvome. Zahvalno potomstvo duboko u srcu hrani harnost za to. Ovaj zavod franjevački uživa najsretnije časove života, jer je usrećen posjetom najvećega sina domovine hrvatske. S toga Ti najoduševljenije kliče: Dobro nam došao! Živio!" I starina Martić, proslavljeni pjesnik „Osvetnikâ", pripieva našoj diki ovom radostnicom pjesmom:

„Dobro došo! kruno svećenikâ,
Putem, kud' su sveti išli davno,
Tud' i Tebe žudjen čas dovika,
Da pokrutiš štovanje ljubavno,

I ogriješ pokrajinu ovu,
I u njojzi što se dobra ima,
Ter prikloniš svomu blagoslovu
Sve, što Ti se divna srca prima . . .

Tu je čednost, tu još vjera čista,
Koju u puk dobraniše stari,
Tu slobodan već se i krst blista,
I pobožnost uza nj narod mari.

Susretat ćeš pomnim krokom svuda,
Sve, što će Ti duši dovoljiti,
Pa nêš mučna požaliti truda,
A najdraža čast Ti hoće biti,

Gdje cjelovneš posmrtnicu stienu
Nad ostancim' Šunjić Marijanu,
Tvomu bratu, ove grude sinu,
Divnu mužu još neokajanu . . .

Eh! s njim Ti si doumljao svjete
U vremena ona velekobna
Radi naše vjere i prosvjete,
Da se prene omladina dobna,

Da sukršću vijeka novoga,
Gdje svi gamze za napredkom ljudi,
A mladina tu naša neboga
Da nečaje s naučne oskudi . . .

Pram čemu se Tvojoj duši smili,
Blagoslovi pouzdanje naše,
Uze mladce k sebi i zakrili,
Ter uz svoje i njih njegovaše . . .

Ta zadušba još Ti ne umira,
Već i u nam' mladjim srca tiče
I bezsmrtnu na priznanost dira,
S koje evo ovi sbor Ti kliče:

Oj! živio jošter puno ljeta,
Dok svom rodu krjepostima sjaješ,
I dočim Te ni starost ne smeta,
Da mu posvud na slavu pristaješ!"

Ako je naš veliki biskup tude, u Travniku i na svim mjestima, u koja je dolazio, toli oduševljeno bio primljen, gdje ne prijahu toli sgodne prilike, Sarajevo, kao priestolnica nadbiskupa vrhbosanskoga, imalo je sve dočeke daleko nadkriliti, pa i nadkrililo je. To je pokazao svečani doček na kolodvoru, duga, sjajna pratnja s kolodvora sarajevskim ulicama, one djevojčice u bjelini, koje u dugom dvoredu stajahu pred kućom nadbiskupovom i sa gromovitim uzklicima sipahu mirisavo cvieće, oni pozdravi, koje sve sarajevsko svećenstvo prinese, ona sjajna serenada u oči Male Gospojine, koja mu bi priredjena od hrvatskoga narodnog družtva „Trebevića", onaj poklon, što mu ga sutradan učiniše družtvo „Zviezda" iz Vareša, „Majevica" iz D. Tuzle, „Narodno glasbeno pjevačko družtvo" iz Mostara, „Glasbeno pjevačko družtvo Slavulj" iz Trebinja i „Bratinstvo sv. Antuna Paduanskoga" u Mostaru.

Najvećma je uzhitilo sve sarajevske katolike, što je naš Strossmayer imao prvi put u Sarajevu propovjedati. Već sama ta okolnost potače mnogobrojne Strossmayerove štovatelje, da još prije označena vremena dubkom napune sjemeništnu crkvu.

Bi li trebalo, da ja sad ovdje opisujem govor mecenov po svojim memoarima? Bit će, mislim, uputnije, da ustupim ovdje mjesto onomu svom opisu, što ga uvrstih u „Franjevački Glasnik" u hipu, dok mašta bješe jošte razigrana, a utisci u srcu u podpunom svom napunu.

U KARAULI GORI (IZMED TRAVNIKA I JAJCA).

Poslie obavljene posvete i izpjevanog sv. evangjelja podje Njeg. Preuzvišenost na propoviedaonicu. Oči svih prisutnih bijahu samo u njeg upravljene. Na svačijem licu očevidno se čitao onaj silni unutarnji dojam, koji im u znameniti ovaj čas prodiraše svu dušu. Tâ biskup Strossmayer imaše prvi put u svom životu da propovieda u našem gradu, što poput električne sile djelovaše na sve one, koji još ne imadoše sreće, da slušaju medonosne rieči njegove. Eto već ide, penje se uz stube propoviedaonice, pa otvara svoja rječita usta. Divni starac uz grobnu tišinu i još nevidjenu pozornost u Sarajevu, mladenačkim zanosom i retoričkom, samo njemu prirodjenom vještinom ovo u bitnosti progovara:

Za Božju ljubav, reče veliki biskup, i ljubav svoga prijatelja, nadbiskupa vrhbosanskoga, dodjoh amo. Veselim se ovomu radostnom preokretu, što ga nadjoh u Bosni. Čestitam na apoštolskom radu i revnosti učenoga nadbiskupa, koji je za kratko vrieme nadbiskupiji vrhbosanskoj pribavio sve ono, što joj je kao takovoj bilo nuždno. Milo mi je, što sam mogao pohoditi i braću moju Franjevce, koji su kroz vrieme najljućeg progona vjeru Isusovu u Bosni sačuvali i širili. Mladež ove franjevačke države bila je kroz 25 godina u Djakovu pod mojim osobitim nadzorom, pa izpoviedam, da sam kroz čitavo to vrieme s njima bio veoma zadovoljan, a oni sa mnom. Iz djakovačkog sjemeništa izašlo je vrlih muževa, koji su pripravili put novomu redu i uvedenju crkvene hierarkije u Bosni. Raduje me, što ovaj toli zaslužni red ima za svog nadbiskupa ovako vriedna nadpastira.

Za Bosnu se je nešto znamenito dogodilo prije 46 godina. Ove bo godine ja sam bio redjen u Beču, u crkvi sv. Augustina, ne samo za djakovačkoga, već i za „bosanskoga“ biskupa. Zahvaljujem možnomu zagovoru bl. dj. Marije, koja me je kroz toliko godina kriepila, da sam za slavu Božju i dobro svoga naroda mogao kroz to vrieme nešto koristna učiniti.

Naš Strossmayer zaprede sad govor o ljubavi napram Bogu i bližnjemu, pa sgodno nastavi:

Sam jedini Sin Božji jest nam pokazao najbolji primjer ljubavi. Tu je ljubav on i riečju i djelom učio. Divan primjer te ljubavi pokazuje nam ona evangjeoska priča o milosrdnom Samaritancu. Pa čemu tražiti rječitije dokaze ljubavi Isusove napram nama, već kad se sjetimo svih svetih sakramenata, sv. krsta, sv. izpovjedi i sv. pričesti, u kojima se zrcali neizkazana Isusova ljubav napram rodu ljudskomu?

I apoštoli krenuše tragom Spasiteljevim, osobito apoštol sv. Ivan i apoštol narodâ, sv. Pavao. Prvi je još u stotoj godini svoga života najviše preporučivao ljubav, a i drugi je u svojim divnim poslanicama svagdje preporučivao ljubav napram Bogu i iskrnjemu. Ova kraljica svih krjeposti, sveta ljubav, hoće i poslie smrti viekom u nebu kraljevati.

Tim je Strossmayer dovršio I. glavni diel. U II. dielu govoraše o crkvenom jedinstvu, o kojem u glavnom reče:

Živi simbol ovoga jedinstva jesu sv. naši apoštoli, Ćiril i Metodij, kojima je na čast posvećena ova crkva. Oni uviek bijahu u uzkoj zajednici sa duhovnom majkom svojom, sv. rimskom crkvom. Kad su ih njemački biskupi bili osvadili u Rimu i osumnjičili njihovu vjeru, god. 867., podjoše osobno u Rim, da se pred nasljednikom netom preminulog pape Nikole I., papom Hadrijanom II., opravdaju i navedu tvrde razloge, radi kojih su u bogoslužju uveli slavenski jezik, koji je nekim njemačkim biskupima bio trn u oku. Pronicavi ovaj papa odobri njihov postupak, blagoslovi im apoštolski rad i dozvoli, da se služba Božja vrši u slavenskom jeziku, čim uz grčki, latinski i hebrejski dade veliku čast i slavenskom jeziku. Ne može se sve izkazati, što su sv. naši apoštoli učinili za crkveno jedinstvo, osobito sv. Metodij, koji iza smrti brata svoga Ćirila kao revni nadpastir dalje djelovaše u slavenskom narodu.

Sjajan primjer svetih naših apoštola nek vas sve obodri, da nepokolebivo stojite uza svoju svetu majku crkvu katoličku, u kojoj jedinoj obstoji ono divno vjersko jedinstvo, za koje sveti Otac Lav XIII. toliko radi.

To je jezgra njegova jednosatnoga govora, što ga izreče pravim mladenačkim zanosom. Utisak, što ga svojim govorom proizvede, jest neizbrisiv. On je svojim riečima na toliko občarao slušaoce, da ti se činilo, da ti tečajem ciela govora na lakim krilima dušu podiže u nebeske visine i nju napaja sladkom ambrosijom i nektarom. Uz taj zanos zadivila slušaoca i lakoća, kojom umije propoviedati, i jednostavnost, kojom u poletnom slogu znade duboke i velike misli izražavati.

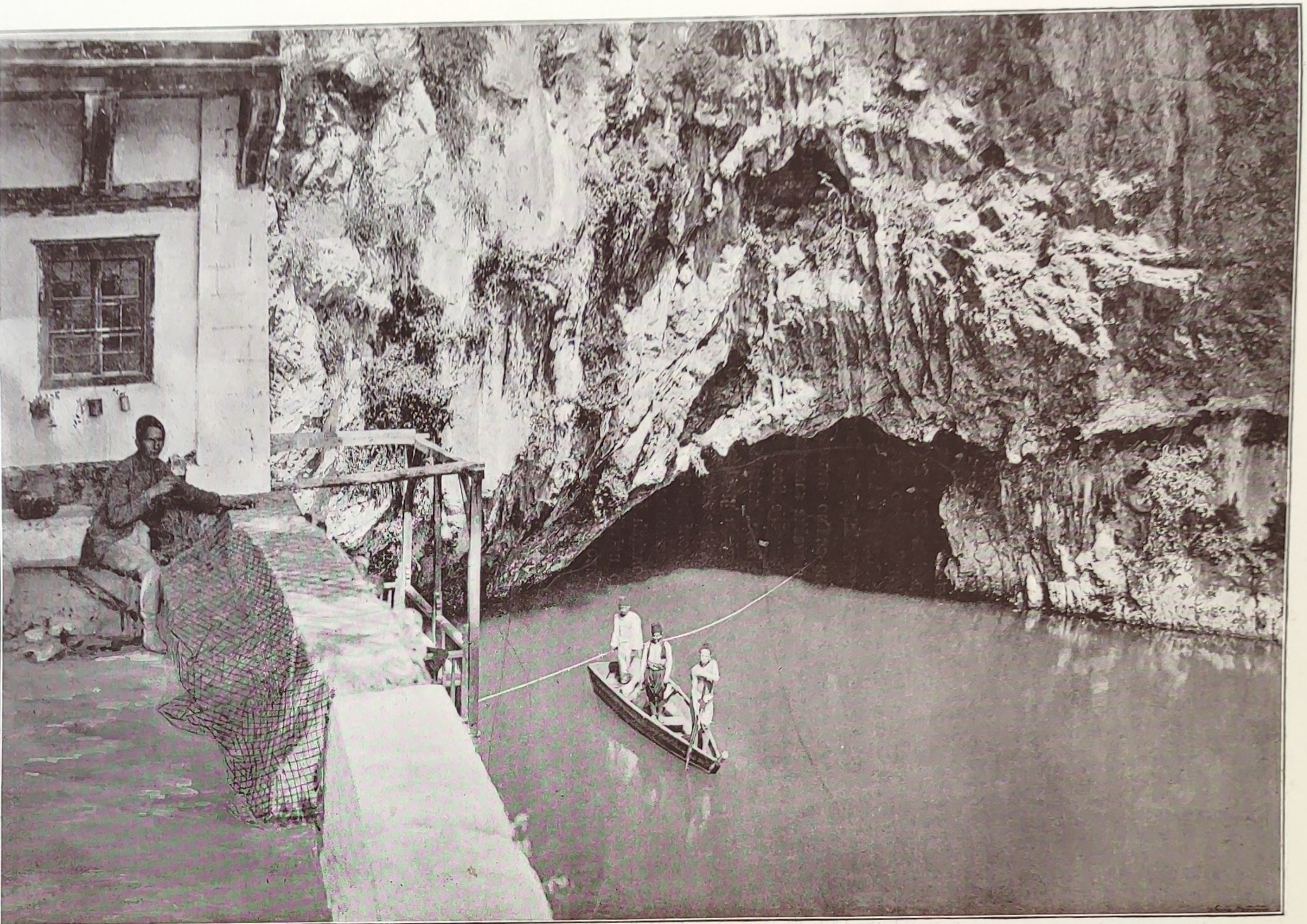
Znajući braća Franjevci, što je sve Strossmayer vriedio za Bosnu ponosnu i koli je to u svakom pogledu naše ljubavi dostojan muž, srce im se raztapaše od milinja, što Njegovu Preuzvišenost sa drugim crkvenim dostojanstvenicima imaše čast sutradan (9. rujna) pozdraviti kod svoga čednoga stola, kod kojega izmedju drugih važnih izjava spomenu naš mecena, da je ponosan, što je „bosanski“ biskup, i što su po tom nadbiskup vrhbosanski i biskup banjalučki „udo od tiela njegova“.

POD PRENJ-PLANINOM.

MOSTAR: URELO BUNE.

MOSTAR: NA VRELU BUNE.

Kao što bješe svečan doček, tako bješe dostojan velikoga biskupa i zadnji pozdrav, koji mu sjajna kita svećenikâ i gradjana priredi pri samom odlazku na kolodvoru.

Tako završi slavni Strossmayer ovo svoje putovanje, sa kojega ponese kući najradostnije utiske i tvrdo uvjerenje, da je „bosanska“ njegova biskupija dostojno mjesto zauzela medju drugim biskupijama katoličkoga svieta.

4. Krasno razvijanje katoličtva, školstva i drugih crkvenih redova i zavoda. — Pod novim, uzvišenim katoličkim vladarom stvari se u našoj Bosni sve jednako divno razvijale. Osobito je svakomu kršćanskom srcu mio onaj divni, radostni prirast katoličkoga pučanstva, što je odatle nastao, što mnogi stranci iz katoličkih zemalja amo dohrliše ili se ovdje naseliše. Tim su ove zemlje donekle povratile Bosni, što im kroz ljuto, mnogogodišnje progonstvo silom okolnostî natjerani pozajmismo. Koli bi ogroman broj katoličtva morao biti u Bosni, kad bi nam se katoličtvo i sa pripadajućim postotcima opet povratilo!

Ovaj prirast katolikâ naročito opažamo u Sarajevu, u kojem je za vrieme okupacije ovih zemalja (1878.) bilo samo oko 800 katolika. Tečajem samih 17 godina u tom se opazio znamenit napredak. Po popisu pučanstva, obavljenom god. 1879., od svih 1,158.164 žitelja, bijaše samih katolika 209.391. Nu kad se poslie 16 godina (god. 1895.) poče pučanstvo Bosne i Hercegovine nanovo popisivati, od milijun i 568.092 žitelja u svoj Bosni i Hercegovini, bijaše samih katolika 334.142 (21·31%), od kojih na Bosnu odpadaše 245,954, a na Hercegovinu 88.158. A kako u tom popisu Sarajevo izgledaše? Od 800 katolika za ciglih 16 godina naraslo ih do 11.000! Orijaški u istinu napredak! Potraje li tako i za sliedećih godina, tad će bosansko-hercegovačka priestolnica katoličkim pučanstvom biti najpretežnija. Dao Bog!

I u svakom drugom pogledu Bosna znatno napreduje. Kroz 400godišnje robstvo opažamo u Bosni i Hercegovini samo dvie biskupije, same franjevačke samostane i nikakve druge javne kulturne zavode; nu od oslobodjenja naša domovina dobiva u tom drugčije lice. Sada osim vrhbosanske nadbiskupije ustrojava se i banjalučka biskupija, podižu se mnoge nove župe, nastaju trapistički samostani u banjalučkoj biskupiji, a otci Isusovci dolaze u Travnik i Sarajevo, da odgajaju mladiće za svjetovni kler. Uz mužke pojavljuju se i ženski samostani (milosrdnice, kćeri Božje ljubavi, sestre presv. krvi Isusove, a u novije vrieme i Franjevke u Mostaru). Ovi redovnici i redovnice otvaraju i konfesijonalne škole i u njima na stotine mladeži u kršćanskom duhu odgajaju. Tako su osim franjevačkih samostanskih škola spomena vriedne: privatna učiteljska ženska škola u Sarajevu, viših djevojačkih konfesijonalnih škola 8, a osnovnih 29. Radostna je i ta činjenica, što u svim državnim školama razmjerno opažamo najviše katoličke mladeži, koja pohadja te zavode i usposobljava se, da dragoj svojoj do sad zapušćenoj domovini svim poletom srca svoga služi i danas sutra koristi svomu dragomu narodu.

5. Vrhbosanska nadbiskupija biskupu Strossmayeru. — Svaki narod, kada hoće osobito da počasti svoga prvoga sina i dobrotvora, daruje mu ono, što najdragocjenije imade. Po tom primjeru evo sada radi i vrhbosanska nadbiskupija. I ona puna uzhita, puna neizkazane sreće i zadovoljstva, što joj „prvi sin“ prošle (1900.) godine 8. rujna u ubavom Djakovu uz saučešće svih Hrvata i mnogobrojnih harnih štovatelja proslavi riedko slavlje, kakvo malo kojemu smrtniku u dio pada, proslavi svoj zlatni biskupski jubilej, hoće da velikomu svomu „bosanskom“ biskupu pokloni ono, što joj je najmilije, najdragocjenije. A što je to, što je nama najdragocjenije? To je naša domaća crkvena povjest, koju ovdje u kratkim potezima ocrtasmo, to su naše mnogobrojne nove crkve, koje velikim žrtvama podigosmo; to su naši kulturni zavodi, samostani, župničke sgrade i druga zdanja; to je naš dragi, hrvatski narod u Bosni.

Ovaj svoj najmiliji biser, svoje mezimče i dragovanje prikazuje ona velikomu svomu „bosanskom“ biskupu.

A da nas još i žarka ljubav, koju bosanski katolici i njegovi duhovni pastiri goje napram neumrlom Strossmayeru, još uže spoji, i zahvalnost, koju svečanom ovom sgodom hoćemo da izrazimo velikomu svečaru, u najjasnijem svjetlu na vidik izbije, naresismo ovu spomenicu svojim slikama i slikama javnih naših najznamenitijih religijoznih zavoda, mnogih crkava i drugih po vjeru i domovinu korisnih zdanja.

Uvjereni smo, da će vjerski i kulturni ovi uspjesi, koji se tu zorno predstavljaju, u velike razveseliti našu diku, našega milog „bosanskog“ biskupa. Dà, on će se uvjeriti, kako srce svakoga bosanskog Hrvata i svećenika za nj toli toplo kuca, njega svečanom ovom sgodom iz srca poštuje i za njega se najtoplije Bogu moli.

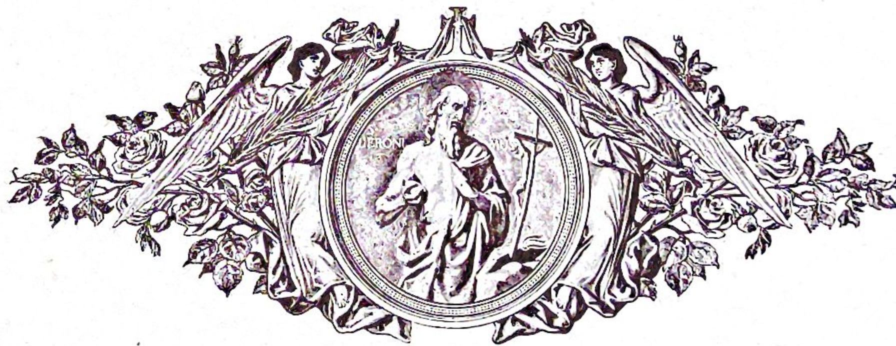
6. Rieč domovini. — O kroči nam i odsele takim orijaškim korakom, domovino mila! Tvoji sadašnji sinci, koje zadojivaš svojim majčinim mliekom, nigda ne smetnuli s uma svoje krvave a i slavne prošlosti! Oduševljavali se za sv. vjeru i kulturu kao i gore spomenuti Franjini sinovi! Neka te sjajni ti

VRELO BOSNE.

primjeri što većma za to uzhite i razpale! Tä kada slavni tvoji predji uz tolike težkoće napried grediše i tolikim lovor-viencima svoju glavu ovjenčaše, zašto onda isto to, i još više, ne bi učinili i sadašnji tvoji vjerni sinci, koje grije sunce slobodice zlatne i njima pogoduju toli prijatne prilike?

Domovino! Tebe krase toliki prirodni čari. O da bi te resila što bujnija kita revnih pregalaca i oduševljenih pastira, koji će te u duhovnom i svakom pogledu preporoditi i na bosanskom obzorju poput nebeskih zviezda sjati svojim krasnim vrlinama! O da te hoće kititi i što gušći redovi vjernih Isusovih sljedbenika! O kad bi u svakom tvom kutu odjekivala jednodušna slava Onomu milostivom nebeskomu Miljeniku, čija je možna desnica kriepila tvoje sinke i kćeri kroz stotine pretrpjelih zala i jada! O prožele božanske Njegove istine srca svih bosanskih Hrvata i njih sve spojile u divnu, svetu onu zajednicu, o kojoj reče božanski Spasitelj: „Bit će jedan ovčinjak i jedan pastir“!

U DJAKOVAČKOM HRAMU.

SPJEVAO IV. EV. ŠARIĆ.

Ovdje je doista kuća Božja. Mojs. I. 28, 17.

Daj da vidim Djakovo naše čedno,
Tu je stala svetinja roda moga; —
Skupim pamet, u hram unidjem sveti:
Bože divote!

Jest, i sbilja, ovo je mjesto sveto;
Divan li si, velebni Božji dome!
Tko te, hrame, Gospodu višnjih vojska
Podiže takva?

Put vedrina viješ mi smjelo misô,
Silnim plamom s tebe mi srce planu,
Tebe gledam — kićene rajske dvore
Kano da gledam.

Dok te gledah — zrcalom ti se stvori:
U njem vidjeh plamenu dušu Tvoju,
U njem nadjoh veliku želju Tvoju,
Vladiko divni!

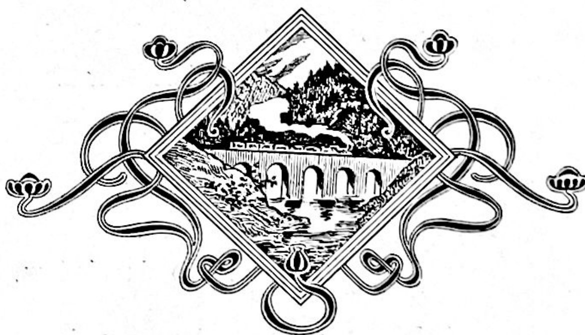
Ti hram diže, Hrvatska nek se digne,
Ti hram diže, neka se braća dignu,
Ti slobòdi zlatna na vrata kucnu
Divotnim hramom.

Hrame sveti! ti mi se knjigom stvori,
Svaki list joj prošapta zlatnim slovom:
Sve i život za vjeru, za dom podaj,
Hrvatski sine!

Hrame sveti! masline ti si grana,
Što je drži Hrvatska, mila majka,
Sad je majka — lavica nekad bojna
Glasnica mira.

Hrame sveti! ja sam u tebi kleko,
Sladak uzdah poslo pred lice Višnjem:
Još nas dugo milovo Josip Juraj,
Otac domaje!

S Bogom, hrame, u Bosnu idem svoju,
Gorom, dolom slavit ću milje tvoje
I tvog Milka jadovim iduć klancem
Pjesmom ću slavit.

IV. DIO.

STOLNA CRKVA U DJAKOVU.

STOLNA CRKVA U DJAKOVU.

NAPISAO **MILKO CEPELIĆ.**

Biskup Josip Juraj Strossmayer, koji je svojemu hrvatskom narodu utemeljio i podigao najviše učevne i kulturne zavode, iz kojih se luč prosvjete svuda, na daleko i široko, gdje Hrvat živi, razprostire, s kojih se i po kojim se zavodima hrvatski narod i hrvatski jezik po svem učenom svietu poznaje i priznaje, nije u toj svojoj ljubavi prema narodu i domovini zaboravio, nije zanemario ni ljubavi prema Bogu, to jest, prema svetoj vjeri i svojoj biskupiji; dapače slavi Božjoj a u korist svetoj vjeri i povjerenoj si biskupiji prinio je najveće žrtve, žrtve, kakve drugdje, u kud i kamo većim narodima, doprinaša ne čovjek pojedinac, nego država, nego cio narod. Jedno od najvećih takvih djela, reći ćemo, kruna svim njegovim djelima jest prekrasna stolna crkva, jest preliepa zaručnica njegova u pitomom Djakovu. Sâm Biskup, kad je okružnicom od 15. kolovoza 1882. oglašivao svojemu svećenstvu i stadu, da će dne 1. listopada 1882. posvetiti tu novu crkvu, veli i priznaje, da je s tom crkvom „dovršio jednu od najglavnijih zadaća biskupskoga zvanja svoga." Pa o toj crkvi, o toj kruni biskupovih djela, hoćemo da u ovoj mu „Spomen-knjizi iz Bosne" koju napišemo.

Biskupi bosanski već pri prvim početcima utemeljenja biskupije u Bosni, koja je baš posvema bila zaražena bogumilskim krivovjerstvom, dobili su od slavnoga vojvode Slavonije, kraljevića Kolomana, g. 1239. na dar utvrdu Djakovo sa ogromnim spahilukom u Slavoniji, koji je spahiluk sizao i preko Save, tamo do iza Tolise u Bosni. Tu darovinu vrloga svoga brata, koji je sa hiljadama vjernih Hrvata junački poginuo (1241.) na rieci Šajovi boreći se proti Tatarima i Mongolima, potvrdio je kralj Bela IV. dne 20. srpnja 1244. Od to doba zalazili su bosanski biskupi vrlo često i vrlo rado na to svoje dobro u pitomo i ravno Djakovo; pače od godine 1303. već stalno tamo i prebivaju imajući uza se i svoj kaptol. U to doba, nema sumnje, padaju i prvi početci prve stolne crkve djakovačke, o kojoj već stalan spomen nalazimo godine 1355. Ta je crkva, ako i ne velika, morala biti svakako vrlo liepa a zidana u gotskom slogu, čemu imamo i danas još dokaza u dvjema kamenitim pločama, te u liepoj jednoj konzoli, koje se stvari unatoč varvarstvu ljudi kroz viekove spasiše, te se i sada čuvaju u biskupskom dvoru u Djakovu. Tu prvotnu katedralku razorili su Turci, kada su iza bitke kod Mohača (29. VIII. 1526.) zavladali Slavonijom i svom južnom Ugarskom sve do grada Budima. Kršćanstvo je tada po nesrećnoj Slavoniji jedva životarilo, a vjeru u Boga, u Isusa čuvali su mu uz hiljadu muka, pače i mučeničkom smrću svojom često i često puta potvrdjivali dični naši franjevci bosanski, pod čiju je provinciju spadala tada i Slavonija. — Po izgonu Turaka iz Slavonije (1687.—1699.) prvi je biskup biskupiji bosanskoj u Djakovu O. Nikola Ogramić de Plumbo, rodom doduše Požežanin, ali starinom Bošnjak iz Olova. Taj je već počeo misliti na novu katedralku u Djakovu, ali ga prieka smrt s razbojničke ruke iznenada diže sa života godine 1701. Zato su taj njegov naum izveli prvi njegovi nasljednici: Gjuro Patačić i Petar Bakić, u prvoj polovini prošloga vieka. No i ta Patačić-Bakićeva katedralka nije odgovarala potrebama, kada

se je biskupija bosanska sa biskupijom sriemskom g. 1773. kanonički sjedinila, i kada su iza toga mnoge i mnoge župe, što no leže s ovu stranu Dunava i Drave, oduzete nadbiskupijama ostrogonskoj i kaločkoj, te biskupijama pečujskoj i zagrebačkoj, pak bile pripojene biskupiji bosanskoj (djakovačkoj) i sriemskoj. Uz to nije ta katedralka Patačić-Bakićeva bila ni tako čvrsto zidana, da bi kroz viekove zubu vremena mogla prkositi; zato je već prvi biskup sjedinjenih biskupija Matija Franjo Krtica, da ju barem za neko vrieme spasi, bio prisiljen sa južne joj strane jake podpornjake uzidati, čime je ona naličila više kakvoj utvrdi nego li crkvi. Krtičin nasljednik, Antun Mandić, živo je mislio da podigne novu katedralku, pak već imao u tu svrhu g. 1813. sakupljen silan materijal, ali ga je starost, pa iza toga smrt (1815.) zapriečila u tom naumu. Ali zato udari on prve temelje budućoj novoj katedralci, jer joj osnova zakladu, kojoj dade 6000 for. gotovine i u oporuci zapisa polovicu čiste svoje imovine. I tako se može reći, da je zaklada dobila time kakovih 60.000 forinti. — Mandićev nasljednik, Mirko Karlo Raffay, poput svojega predšastnika misli takodjer na novu katedralku, pak daje kod arhitekta Bartola Helbingera u Zagrebu izradjivati nacrt za tu crkvu, što mu ga on 10. I. 1820. dogotovljena šalje. Ali kako su više svjetovne oblasti zatezale sa dozvolom za tu gradnju, pače po svom Hofbaurathu u Beču dale taj Helbingerov nacrt preinačiti, to je Rafaya prošla svaka volja da gradi katedralku, pa je namro tu svoju želju svojim nasljednicima, ostavivši zakladi takodjer nekoliko hiljada forinti, tako, da je ona tri godine iza Raffayove smrti g. 1833. iznosila 118.790 forinti. Drugi nasljednik Raffayev, pače njegov ljubimac, biskup Josip Kuković, takodjer se nosio mišlju, da zida katedralku, pa dade onomu nacrtu Hofbauratha od godine 1821. po svom inžiniru Canklu sastaviti troškovnik, koji je glasio na 127.712 for., nu do gradnje opet nije došlo. I hvala Bogu! Jer da je katedralku gradio Mandić, Raffay ili Kuković, to bi ju oni bili gradili u onda modernom slogu, koji ne dolikuje crkvama, pak bi djakovačka crkva imala polulunule za prozore, imala bi razne neskladne zakutke i oblike, i naličila bi stolnim crkvama u Kaloči i u Temišvaru. Kuković je taj posao ostavio svojemu nasljedniku, mladomu, umnomu i poletnomu Strossmayeru, kojemu je dapače kao amanet na dušu privezao: da ga ne pusti dugo u tamnoj i vlažnoj grobnici ležati, nego neka zidje novu crkvu i pod njom novu i biskupâ dostojnu grobnicu.

Biskup je Strossmayer taj amanet dično i predično izpunio, pa smo uvjereni, da su zaigrale kosti čestitomu Kukoviću, kada su ih dne 2. studenoga 1882. djakovački klerici u pravo reći carsku kriptu velebne katedralke djakovačke prenašali.

I Josip Juraj Strossmayer već pri prvom nastupu svome na častnu i prečastnu stolicu pradavnih biskupija bosanske i sriemske smatra jednom od najglavnijih biskupskih zadaća svojih: da dadne svojim biskupijama doličnu i Boga dostojnu katedralu.

U to ime naručuje on već g. 1853. kod glasovitoga i prvoga bečkog arhitekta, Karla Roesnera, nacrt za novu katedralku. Roesner mu ju je brzo načinio, ali se Strossmayer na gradnju još ne odlučuje. On hoće da vidi svieta, da vidi crkava i da biskupiji svojoj, da narodu svojemu sazida crkvu, koje se Hrvat ni za hiljadu godina ne će postidjeti. On, koji je svoje liepe mlade godine proveo uz veličanstveni gotski spomenik sv. Stjepana i sv. Augustina u Beču, zna i razabire, da se za liepu crkvu hoće novaca, i zato 14. lipnja 1856. poklanja zakladi, što je već za to postojala, zamašnu svotu od 50.000 for.; zna on, da se hoće i izkustva i poznavanja umjetnosti, i zato se daje na put u Češku, Sasku, Njemačku, Bavarsku, a do napokon i u samu Italiju. Svuda nalazi, svuda gleda divne spomenike, veličanstvene crkve, koje su viekovi, koje su narodi gradili, pak mu duša sa tih spomenika hvata sve ono, što je najljepše, i on to sabire, prebire i u jednu cjelinu slaže; misli, bdije i spava a sve sanja: da u Djakovu stvori harmoniju hrama, kakova ga u svietu nema. I stvorio ga je.

Pun izkustva pozivlje Roesnera g. 1864., da prvobitni svoj plan od g. 1853. preinači; zahtieva, da bude i ostane u glavnom romantika, ali da se romanski slog ukrasi i okiti sa gotikom. I Roesner mu u proljeće 1865. donosi u Djakovo preinačeni plan, ali po kojem će crkva dvojako više stajati, nego li bi stajala po nacrtu od g. 1853. Strossmayer ne mari. Ako ne bude dotekla zaklada, doteći će on; a ako ne dotekne ni on, priteći će dragi Bog. Pa tako je i bilo.

Dne 17. travnja 1866. sklapa ugovor sa oberbaurathom Karlom Roesnerom, i veličanstvena crkva djakovačka započinje toga dana svoj život. — Mislilo se crkvu dogotoviti najviše za pet godina i za svotu od kakva pô milijuna; a kad tamo, crkva je jedva za pet godina pod krov došla i još ni pola gotova izcrpla svu zakladu. Ali Strossmayer ne sdvaja, on se uzda u Boga. On u duši svojoj nosi gotovu katedralku, gotov svaki oltar, svaku sliku, svaki komadić podpune buduće svoje zaručnice, cielu ornamentiku; i pun je uztrpljenja, pun poniznosti, pun pregaranja, — strpljivo snosi sve nedostatke ljudi a najpače umjetnikâ, koji su oko te crkve zaposleni, samo da mu crkva, da mu oltari, da mu slike i sva ostala onako izpadnu, kako on to u duši svojoj nosi i kako to umjetnicima kazuje. I Bog mu je tu strpljivost obilno nagradio. Sve bezsnene noći, sve brige, sve muke, sva nastojanja i sav trud tečajem punih 16 i po godina nagradio mu je obilno već na sami dan posvete prekrasne crkve, kada je dne 1. listopada 1882. vidio oko sebe, oko divnoga velikog žrtvenika, okupljene prve glave bratinskih nam naroda: češkoga, poljskoga, slovenskoga i slovačkoga; kad je vidio

Josip Šestak. Gabriel Babić. Strossmayer. Dr. Angjelko Voršak. Dr. Stjepan Babić. Šimun Čižmarević.

KAPTOL DJAKOVAČKI.

okupljene oko sebe najbolje sinove hrvatskoga naroda svoga. Tada, kada je odpjevao prvi u njoj „Gloria in excelsis Deo“, koji će se „Gloria“ na viekove u njoj oriti, mogao je u svečanoj svojoj besjedi sa suzama u očima apelirati na narod hrvatski i govoriti mu „o ljubavi i o jedinstvu, za koje jedinstvo on je pripravan leći u hladni grob i žrtvovat se, samo da mu narod bude jedno, kao što su Isus i Otac njegov jedno.“ Mogao je apelirati na taj narod, koji se je, kako nikada do tada, na hiljade toga dana sa svih hrvatskih zemalja[1] slegao u maleno Djakovo, da vidi djelo, za koje je Strossmayer toliko učio, tolike umjetnike sa raznih strana svieta sabirao, da vidi djelo, za koje se je on preko 16 godina toliko mučio, na koje je upravo kraljevski trošio. Došao je narod, da vidi to najnovije djelo Strossmayerova uma i Strossmayerove ruke; došao je i vidio je, da se je obogatio spomenikom, kakova do sada u domovini nije imao; spomenikom, kakova nema na balkanskom poluostrvu sve do stambulske Aja-Sofije. Tomu narodu mogao je i smio je Strossmayer pri tako svečanoj sgodi da daje lekcije o slogi, o ljubavi i o jedinstvu, kad mu je ciela crkva, sva nutarnjost njezina o ljubavi, o slogi i o jedinstvu govorila, govorila onda a govori i danas i govorit će do obstanka svoga. I nadamo se, da ne će uzalud, jer za tim vapije svaka žrtva u predivnom ovom hramu, na to smjera svaka molitva Strossmayerova.

Crkva djakovačka gradjena je u slogu romanskom, i to one dobe, kad su se počeli oblici romanski prelievati u gotski slog. U vanjštini prevladjuju oblici romanskoga sloga, dočim se u nutarnjosti razvijaju oblici gotike. I time upravo, što se nije u svem sliedilo strogi romanski slog, izpala je ciela gradjevina nekako milovidnija, slobodnija i harmoničnija; a dalo se je nutarnjosti dovoljno prostora i upravo prekrasnih oblika da se je na njima onako liepo razvila slikarija i dekoracija. — Biskup je odabrao romanski slog s više razloga, a ponajglavniji je, koji on sâm navadja[2]: „što je naša domovina po zemljopisnom svom položaju jedan od onih prstena, koji zapad sa iztokom spaja; pa kada se je negda uljudnost i izobraženost sa iztoka na zapad selila, naša joj je zemlja u tom velevažnom poslu bila poglavitom posrednicom. Danas zapad ima da iztoku staru ljubav odvrati, te izobraženost i kršćansku slobodu u nj prenese. U božanstvenom tom zvanju imamo mi opet velevažnu zadaću. Sve, što od stoljećâ pak i danas u nas biva, na tu svrhu smjera. Svaki nas manje više služi toj svrsi. To je znamenovanje starih i novih naših patnja i muka. Na to smjeraju junačka djela naša i praotaca naših. To je ciena krvi naše, kojom su ove naše zemlje rjekomice natopljene. To znači divna Hrvatska, vječitim lovorom zato ovjenčana, što je znala navalu tursku tečajem triju stoljeća slavno od sebe odbiti i slobodnom ostati, dočim je sve oko nje iznemoglo i glavu pod turski jaram skučilo ... Na to smjeraju bratska nastojanja naša za slogom i jedinstvom; na to živa želja naša za znanjem, krjeposti i izvrstnosti, na to škole naše, akademija naša, sveučilište naše. Na to smjeraju sve crkve naše i sve pjesme naše ... i sve poslovanje naše ... Prema toj providencijalnoj svrsi, koja u našem položaju leži, mislio sam, da ću bolje učiniti, ako romanskomu slogu prednost dadem. Gotski bo slog posve i izključivo je zapadni, dočim se u romanskom slogu dva življa, zapadni i iztočni, u skladnu cjelinu spajaju.“ — Za romanski slog bio je i slavni nadgraditelj Karlo Roesner (* u Beču 19. lipnja 1804. † 13. VII. 1869. u Steyenu), koji je djakovačkoj crkvi nacrt načinio, a koji je u romanski slog upravo zaljubljen bio. Prvobitni Roesnerov nacrt od g. 1853. bio je gotovo čista romantika, ali je kasnije, kad je biskup proputovao Njemačku i Italiju, želji biskupovoj popustio i u novi nacrt umiešao i gotiku, što djakovačkoj crkvi ljepotu samo povisuje.

Nova stolna crkva djakovačka podignuta je na sjevernoj strani biskupskog dvora, pače tik samoga dvora. Zato se je i morao preostali sjeverni dio bedema sredovječne djakovačke utvrde skupa sa dvjema svojim četverouglastim kulama porušiti, da se uzmognu kopati temelji novoj crkvi. Tako južni dio zida crkve, t. j. pobočne desne ladje i desne apside počiva nekim načinom na temeljima staroga bedema, dočim je sjeverni dio crkve, t. j. lieve pobočne ladje i lieve apside podignut na nekdanjim obkopima utvrde, i zato su se pod temelje sjevernoga toga zidovlja, pače i pod sam lievi toranj morale zabijati silne pilote (balvani), da uzmognu dati tvrdo tlo onolikomu teretu crkve. Crkva je duljinom svojom položena od iztoka k zapadu; portali joj gledaju na iztok, na prostrani Strossmayerov trg, a glavna (završna, stražnja) apsida na zapad, u biskupski park. Crkva leži, kao i biskupov dvor, na malom humcu, i zato se ulazi u nju sa prostrana Strossmayerova trga preko 12 stuba i dolazi na prostranu terassu, popločanu liepim ptujskim brusilovcem, i prelazi se opet preko 4 stube dok se stupi u samu crkvu. Stube su, kao i prednja terassa, uokvirene sa dva liepa tornjića, koji u utrobi svojoj, u dubljini pod sobom skrivaju dva zdenca. Ta dva tornjića poljepšavaju dônje pročelje crkve, a biskup je htio onaj lievi (kada ulazimo u crkvu, desni) zdenac iz zahvalnosti spasiti, jer je on sam dao svu vodu, što su je pri gradnji crkve trebali. Da bude simetrija, dao je g. 1882. izkopati i onaj drugi, desni zdenac.

[1] Iz same Bosne došlo je iz Posavlja do 300 seljaka: a starina O. Baltić predveo je Biskupu toga dana 23 bosanska franjevca. Pače vidjelo se i nekoliko aga i begova bosanskih.

[2] Stolna crkva u Djakovu g. 1874. str. 9., 10.

DJAKOVAČKA CRKVA SPRIEDA.

Crkva ima tri ladje: srednju iliti glavnu i dvie pobočne, uže. Pa kako je crkva poput starih crkava u obliku latinskog križa zidana, to se glavna ladja sa poprječnom (križnicom) jednako širokom ladjom križa. Gdje se križa, tu prâvi prâvi četverokut, u sredini kojega četverokuta pri tlu počiva veliki žrtvenik, a u visini nad tim žrtvenikom, odnosno četverokutom, diže se veličanstvena oktogona kupula. — Glavna ladja, koja je počela od glavnog portala izmed vitka ona dva tornja, pokle se je presjekla, ili bolje reći, u onom četverokutu pod kupulom sa poprječnom ladjom u jedno stopila, nastavlja se dalje, te čini vršiku križa i svršava se sa glavnom apsidom. Pobočne pako ladje, koje počimaju izpod tornjeva, idu sve do poprječne (jedine) ladje, pred kojom se sa nadsvodjenim otvorom svršavaju i gube svaka u svojoj postraničnoj kapelici. Nastavak su im nekim načinom sakristije i oratorija, koja se u istom pravcu i širini, ali tek u trećini duljine, iza zatvorena zida poprječne ladje a uzduž glavne ladje nastavljaju. Poprječna ladja počima sa desnom a svršava sa lievom pobočnom apsidom.

Prema tomu razporedu pet je ulaza s lica (t. j. sprieda crkve) u crkvu. Tri su ulaza na pročelju, a dva postrance u desnu i lievu kapelicu crkve, koje su kapelice nekim načinom kao trâke križu crkve. Izmed ona tri pročelna ulaza, srednji, glavni ulaz vodi u predvorje glavne ladje, a oni pobočni pročelni ulazi vode u predvorja pobočnih ladja. Nad svakim tim ulazom (vratima) nalazi se u formi romanskoga luka umješten basrelief, t. j. u kamen izklesana prilika. Nad glavnim ulazom nalazi se „Uzkrsnuće Isusovo“, nad desnim ulazom „Veronikin rubac“, a nad lievim „Isusa polažu u grob“. Sva tri ta doista prekrasna basreliefa radio je godine 1885., 1886. i 1887. Čeho-Moravac Tomo Vodićka. Uzkrsnuća Isusova doduše nije dovršio, jer ga je pretekla smrt (23. II. 1887.), ali ga je po njegovu modelu izradio Slovenac Alojz Gangl. Nad onim postraničnim pako vratima, i to kod kapelice Ćiril-Metodijeve nalazi se basrelief „Isus pada pod križem“, a kod kapelice Ivana Nepomuka basrelief „Pilat pere ruke“. Ova dva basreliefa izradio je, doista umjetnički, Hrvat Ivan Rendić.

Pročelni ulazi, portali, svršavaju se trokutnim natkrovićima. Pobočnim natkrovićima u sredini zabata nalazi se u kamen izklesana ružica, dočim je u zabatu glavnoga portala smješten relief Spasitelja, kako desnom rukom blagosiva sviet, a lievom drži sv. evangjelje sa slovima *A* i *Ω* (alfa i omega). Poviš toga portala a u drugom spratu pročelja nalazi se vrlo krasni u kamen izrezani veliki okrugli prozor, „roseton“ zvani, koji ima u promjeru 6·32 metra. Taj prozor znači, kako sam biskup u spomenutom svom djelu (Stolna crkva) veli, oko Božje; jer kao što se sunčani traci od iztoka kroz ovaj prozor svuda po crkvi razprostiru, tako i oko Božje svuda dopire i čovjeka opominje, da ima biti pred ljudima onakav, kakav bi rada bio pred samim Bogom.

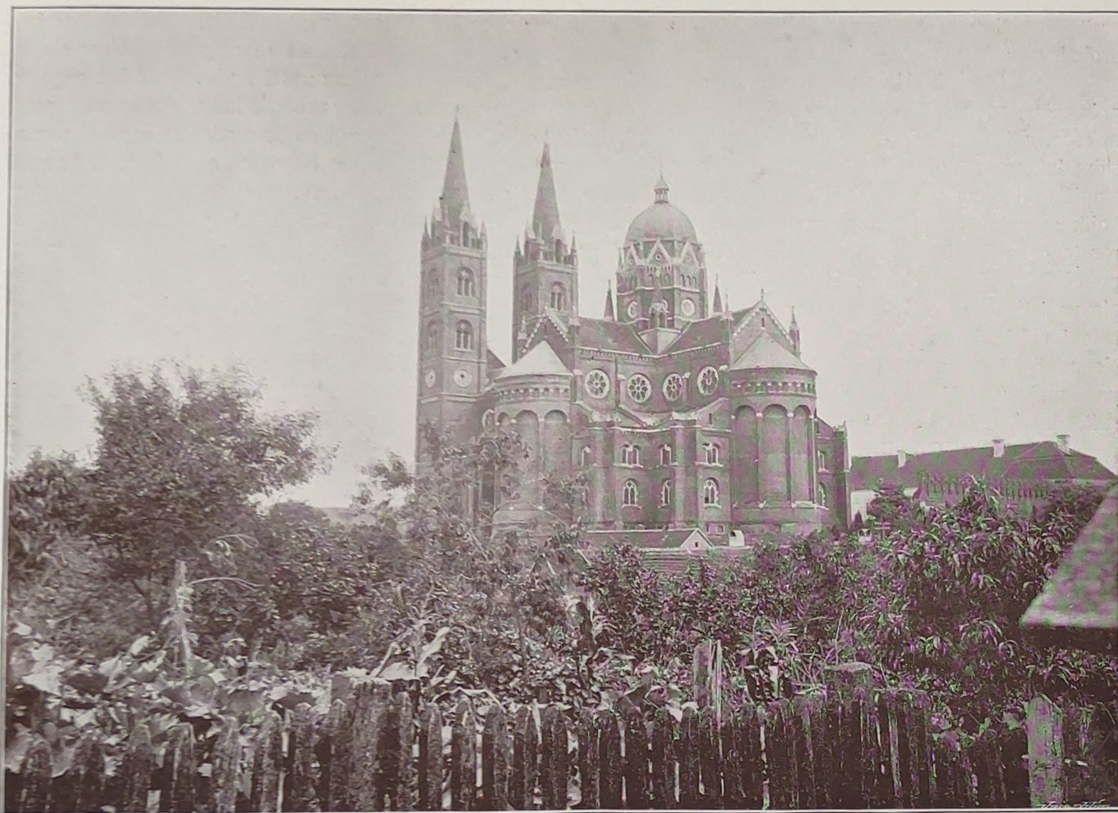
Poviš ovoga rosetona a u trećem zaključnom spratu pročelja nalazi se nekoliko sliepih prozora, i to na podanku trećega sprata jedan veliki i odmah uz njega dva nešto manja prozora, a gore poviš njih tik izpod zaključnog trokuta pročelja 9 manjih sliepih prozora. U sve te prozore smještene su slike tako zvane majolike, načinjene od pečene ilovače a bojadisane kalajem. U najveći prozor smješten je „Isus propet na križu“, u desni kraj njega „Majka žalostna“, a u lievi „sv. Ivan evangjelista“. U ostalih pako devet, i to u onaj najviši „Jaganjac Božji“, kako počiva na knjizi od pečatâ, a izpod njega desno i lievo osam blaženstva. Te je majolike prema nacrtima Ludovika Seitza radio Adriano Ferraresi u Rimu, pak primio za svoj posao 6000, a Ludovik Seitz 2000 talijanskih lira.

S glavnim pročeljem, koje nekim načinom glavnu ladju sprieda zatvara, spojena su u jedno s lieva i s desna dva četverokutna zvonika, koji se počam od terasse (zaravanka) do 84 metra k nebu u visinu dižu. Ti zvonici zapravo zatvaraju pobočne ladje iliti bolje reći: pobočne ladje izpod tih zvonika niču. Zvonici se još, pokle je najviši zabat glavnoga pročelja prestao, dižu do 51·20 met. u visinu. Zvonici su razdieljeni od tla pa do završne galerije u 5 spratova iliti paralelogramnih odjela. Svaki odio, osim onoga, na kojem se ploče od ure nalaze, ima svoje presvodjene, dvostruke, gore zaokružene prozore. Svaki odio razdieljen je jedan od drugoga liepim bielim kamenitim razplitom, koji razplit (šara) očito nosi motive narodnoga našeg razplita. I taj se razplit, kao u opće sve, što je na crkvi kamenito, vrlo ugodno dojimlje oka, pošto je crkva sva zidana tako zvanim „Rohbau“, t. j. neomazanom, ali liepom brušenom crvenom ciglom. Na posljednjem, petom spratu tornjeva razvijaju se galerije sa otvorenim vratima, zabatima i tornjićima, s kojih galerija prekrasan je vidik na okolicu djakovačku, i s kojih se takodjer vidi nova liepa crkva osječka. — Od galerije počam suzuju se tornjevi u okrugle šiljke (čunjeve), visoke 28·45 metara, koji se šiljci svršavaju sa liepim kamenitim tulipanima. I ti su šiljci zidani liepom okruglom ciglom a ukrašeni, odnosno razdieljeni u šest oboda sa liepom reskavicom od terracotte. Roesner je htio te šiljke praviti od drva i lima, ali je uvidio, da će cigla cieloj gradjevini bolje odgovarati, pak je njojzi dao prednost.

Kad smo ovako u najkraćim crtama opisali glavno pročelje crkve, hajdemo ju pogledati sa strane, pak sa stražnjega zapadnoga diela iza glavne apside.

Crkva se je dobrano pružila u duljinu. U samoj nutarnjosti dugačka je 73·90 m. Nu da ta duljina oku ne dosadjuje, presječena je izmed druge i treće trećine duljine svoje poprječnom ladjom, dugom iznutra 51·50 m. Ova se poprječna ladja, kako je to već rečeno, na obadva svoja kraja, sjevernom i južnom, svršuje

liepim okruglim apsidama, kako se svršuje i glavna ladja glavnom, zapadnom apsidom. — U sredini, gdje poprječna ladja sieče glavnu ladju, diže se iznad crkvenoga krova veličanstvena osmerokutna kupula (kuba), visoka izvana 58·50 m., a iznutra 39·80 m. Ta je kupula najljepši ures crkve. Ona je u podanku svome, t. j. u prvom katu nutarnjosti crkve, četverouglasta, pa u onoj visini, gdje počimlje krov crkve, prelazi taj četverokut smjelim graditeljskim načinom u osmerokut, te se kao osmerokut izvija podosta visoko iznad krova crkve. Kupula dakle ima osam stranica iliti osam polja, koja su na uglovima omedjašena sa osam opirača, što prelaze na svojim vršikama a na podnožju kupulina krova u liepe male tornjiće. Polja imaju dva kamenim pojasom označena sprata; u donjem spratu svakoga polja nahodi se liep okrugao, od kamena izrezan prozor, „roseton" zvani, a u drugom, gornjem spratu nahodi se u svakom polju galerija sa tri sliepa dugoljasta, romanskim lukom završena prozora. Poviš svakoga polja diže se liep trokutan zabat, pročelje, koje je od gornjega sprata odieljeno liepim kamenitim nazubranim viencem, a u sredini svakoga trokutnoga pročelja nahodi

DJAKOVAČKA CRKVA STRAGA.

se mal otvoren roseton. Pročelja, uokvirena odozgor kamenim zubrancem, svršavaju se na vršiki kamenitim cvietom, naličnim tornjiću. Izmed ovih pročelja diže se krov kupule, takodjer osmerostran, pokriven bakrom. Taj krov ne prelazi u podpunu vršiku, nego je izpod vrha kao presječen; pa ondje, gdje je presječen, to jest, gdje su osmere strane i njihova rebra ojakim kao obručem spojena, ondje se diže nad kupulom osmerostupna laterna, koja ima takodjer svoj osmerostrani bakreni krović, ali kojemu su rebra pozlaćena. Tomu kroviću na vršiki nahodi se pozlaćena jabuka, a u jabuku nasadjen pozlaćen križ, koji o sunčanu sjaju vrlo milo blista, te svojim blistanjem, bi rekao, milo pozdravlja svu ravnu Djakovštinu.

Da prelaz s krova na kupulu ne bude prenagao, ili, da se bolje izrazimo, da oko kupulu u harmoniji sa cielom crkvom ugodnije promatra, to je graditelj na podanku kupule, gdje ona iz krova niče, a poviš onoga unutarnjeg svoda, gdje ona iz četverokuta u oktogon prelazi, podigao na četiri strane kupule četiri milovidna tornjića, koji svojom visinom sižu do zubranog vienca osmerih stranica vanjskoga zidovlja kupule. — Pače Biskup, da onu dugačku monotoniju krova glavne ladje razbije, htio je na svim opiračima kako glavne, tako

i pobočnih ladja podići fiale (tornjiće), koje bi vanjštinu crkve znatno podigle, a kupulu sa tornjevima u neki naravni savez dovele; pa je u to ime tečajem više godina molio nadgraditelja baruna Fridrika Schmidta, da mu nacrte za te fiale pošalje, ali ih je Schmidt istom pred samu posvetu crkve poslao, kad se već dakle više nisu mogle izradjivati ni na svoje mjesto postaviti.

Pokle smo tako i kupulu opisali, pogledajmo još malo crkvu sa strane, i to sa slobodne sjeverne strane, pak ju pogledajmo i od zada.

Kako smo već gore spomenuli, južna je strana crkve, to jest ona strana, što se pružila u dvorište biskupskoga grada, sagradjena u pravcu, gdje je sve do godine 1866. stajao sjeverni bedem djakovačke tvrdjice; sjeverna pako strana crkve, što se pružila uz Botićevu ulicu, sagradjena je nad šamcem stare te utvrde. I zato se čini, kao da je crkva cielom desnom svojom dužinom (s juga) sagradjena na humku, a sa lievom (sjevernom) na podnožju toga humka. I zato se čini, da su zidovi sa sjeverne strane viši nego li zidovi od biskupskoga dvorišta; ali je to učinjeno, da se pod crkve izjednači, pak je on sa sjeverne strane znatno povišen iznad običnoga tla Botićeve ulice, i zato se na pobočna vrata sjeverne kapelice (sv. Ivana Nep.) ulazi u crkvu preko liepe i uzvišene terrasse, koja je samo nastavak terrasse izpred glavnoga pročelja crkve, dočim se u grobnicu iza sjeverne apside ulazi posvema izravno sa strane Botićeve ulice, a da se ne gaze nikakve skaline.

Motrimo li crkvu sa strane, to ćemo odmah opaziti, da ima dva kata: niži i viši. Niži kat odgovara pobočnim ladjama, a viši odgovara glavnoj ladji. Zidovi nižega sprata, t. j. pobočnih ladja imaju svaki po tri opirača, a izmed tih opirača pružila se u zidu po četiri dugačka prozora, koji su na vršku zaokruženi romanskim lukom, a duž ciele visine razdvojeni vitkim kamenitim stupićima, kojim odgovaraju postranični kameniti stupići, s kojima se na vršiki prozora sastaju i sačinjavaju poluokrugle, tako zvane djetelinaste lukove, poviš kojih se završava prozor sa malenim prozorčićem (dakako iz kamena) naličnim četverolistnatoj djetelini iliti rosetonu sa četiri traka. Svaki od ovih dugačkih prozora odgovara sredini pojedinoga nutarnjeg četverokuta pobočnih ladja, dočim svaki vanjski opirač odgovara nutarnjemu polustupu pobočne i samostojnom stupu glavne ladje. Iza četvrtoga prozora pobočne ladje, a ondje, gdje bi četvrti opirač imao stajati, napuštaju se zidovi pobočnih ladja naprama vani, te tvore pravi četverokut i sačinjavaju dvie kapelice: sjevernu sv. Ivana Nepomuka i južnu sv. Ćirila i Metodija. Zidovi tih kapelica isto su tako visoki, kao i zidovi pobočnih ladja, pak imaju u istoj visini i posvema jednake prozore, probijene vani prema bokovima crkve. Tako se može reći, da, kao što pobočne ladje uokviruju glavnu ladju, tako i ove dvie kapelice uokviruju s prednje strane poprječnu ladju. Gornji pako sprat crkve nije ništa drugo, nego li gornji sprat i svodovlje glavne poprječne ladje. Pa kao što je dônji sprat, t. j. kao što su pobočne ladje prema nutarnjim prostornim svojim četverokutima razdieljene zidanim opiračima, tako je isto a u istom razmaku razdieljen i gornji sprat sa opiračima, ili, kako se zapravo zovu, sa lisenama. Med tima lisenama nahodi se svagdje po jedan krasan okrugao od kamena iztesani prozor (roseton) sa 8 trakova, pak je takovih prozora uokolo crkve a na gornjem spratu glavne i poprječne ladje ukupno dvadeset i dva. Da ti rosetoni skupa sa krasnim kamenitim zubranim viencem, izpod krova crkve ovijenim, crkvu diče, samo se po sebi razumije.

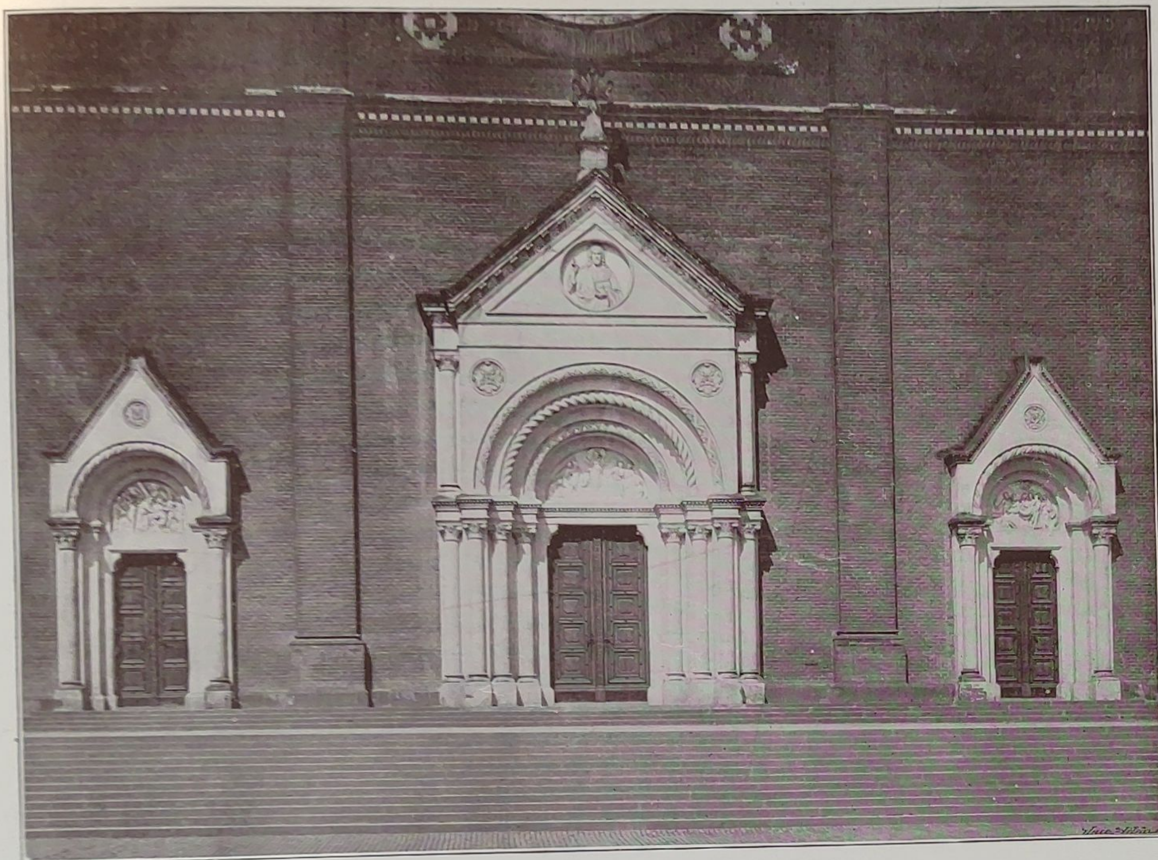
Pobočne su ladje prestale ondje, gdje ih je poprječna ladja presjekla, ali se one nekim načinom u zidovlju sakristijâ i oratorijâ i iza poprječne ladje, a pružene uz nastavak glavne ladje, nastavljaju. To jest, prvi dônji sprat crkve nastavlja se gledom na vanjštinu crkve i nakon poprječne ladje iza pobočnih apsida, nastavlja se u površini dvaju četverokuta pobočnih ladja, te prestaje ondje, gdje glavna i poprječna ladja u polukružne apside prelaze. Ovaj stražnji dio nižega sprata crkve razdieljen je u dva manja sprata, te se u donjem spratu nahode sakristije, a u gornjem tako zvana oratorija. U onim pako četverokutima, koji su se privili uz poprječnu ladju s desna i s lieva do pod same apside, a koji odgovaraju sprieda kapelicama, nahode se stube, i to u onoj sjevernoj četverokutnoj prostoriji stube, koje gore vode u oratorij a dolje u kriptu, dočim je južna prostorija zapravo predvorje sakristije, kojim se od strane biskupskoga dvorišta ulazi u sakristiju i u samu crkvu, a penje se takodjer gore na južni oratorij.

Na tom stražnjem viencu (nižem spratu) ovijenom oko glavne i poprječne ladje, a što odgovara pobočnim ladjama crkvi sprieda, nahode se, kako već rekosmo, ne jedan, nego dva poniža sprata, i zato nemaju onako dugačkih prozora, kako to imaju pobočne ladje sprieda, nego se ti prozori nahode samo u dônjem spratu, ali i tu za dvie trećine kraći od prozorâ pobočnih ladja. Na gornjem pako katu toga nižega sprata crkve nahode se na svakoj strani četverokuta, razdieljenoj opiračima, po dva jednostavna romanska prozorčića, razstavljena sa do 40 cm. širokim zidom. — I ti ubavi prozorčići, i ti opirači sa procvatenom svojom vršikom, i one krasne polukružne visoke apside sa 6 odugih svojih lisena sa završnom svojom galerijom od 15 romanskih sliepih prozorčića, sa liepim svojim zubrancem izpod krova, pak oni zaključni zabati glavne i poprječne ladje sa postraničnim svojim tornjićima i sa liepim svojim cikcak kamenitim obrubom, pak oni milovidni bieli rosetoni u crvenilu crkvenoga zidja, kao napokon i oni bogati oblici kupule, apsida i tornjeva, koji se svi kao u jednu cjelinu skladaju i stapaju, daju našoj crkvi straga tako liep, tako mio, tako veličanstven, a opet tako

miran lik, tako ugodan pogled, te mu na njem mnoga i mnoga gotička crkva može da zavidi. I doista oko, kada ju tako sa zapadne ili zapadnojužne strane promatra, ne da se od nje odkinuti. Sve se čini, kao da je sbliženo, kao da jedan komad diže drugi; sve se čini čarobno kao u kakovu snu. I ta strana crkve, harmonija duše Roesnerove, ponajbolje odgovara, ponajbolje nam navještuje divnu nutarnjost crkve — harmoniju duše Strossmayerove.

Kada smo pregledali tako u najkraćim crtama crkvu iz vana, podjimo ju na čas vidjeti i u nutarnjosti njezinoj!

U crkvu unidjimo sa Strossmayerova trga, sa iztočne strane, jer se s te strane nahodi glavno pročelje. Stare su crkve doduše gradjene u pravcu od zapada k iztoku, a to zato, da sviet u crkvama sabran gleda na glavni oltar prema iztoku, gleda na nekrvnu žrtvu i sjeća se, da je s iztoka došlo svjetlo, Isus Krist, koje obasjava svakoga čovjeka, koji dohodi na ovaj sviet; ali Strossmayerovo srce nalazi i za ovaj položaj svoje

PORTAL DJAKOVAČKE CRKVE.

crkve, koju nije mogao inako sagraditi, oznaku višega simbolizma. Sâm veli u spomenutom svome djelu[1]: „Ulazeć s iztočne strane u crkvu i težeć k zapadu, gdje se sveto otajstvo obavlja, pomisliti svatko i nehotice mora, da su se u svakom nas dva protivna otajstva susrela i u jedno spojila, to jest otajstvo života i smrti. Prvi korak u život ujedno je i prvi korak k smrti. Hoćeš ne ćeš od izhoda svoga stupaš k zapadu svome, a tomu putovanju na zapad naš, jedina je naša nada, jedina ciena i zalog naše neumrlosti jest onaj, koji na oltarima našim u smrti svojoj smrt našu ubija i put nam u vječitu baštinu otvara. Misao na smrt i zapad naš, koju će položajem svojim crkva naša u pohodnicima svojim buditi, misao je sveta i spasonosna, koju ne samo sv. evangjelje, nego i svjetska mudrost preporučuje."

U crkvu možemo stupiti ma na koja vrata. Troja su. Ona crkvi desna a nama lieva otvorena su svaki dan i po nedjeljama, dočim se glavna i lieva vrata otvaraju tek na velike blagdane ili na ine kakove

[1] Stolna crkva, str. 13.

svečanosti, kad je velika naloga puka. Mi unidjimo na polovinja, na velika vrata. Stupit ćemo u krasno predvorje, dekorirano dosta živim i svietlim bojama. Turnimo pred sobom dvokrilna vrata, tako zvana Spielthür, pa ćemo se naći u velebnoj crkvi, u glavnoj ladji, i oko nam doista ne će znati, šta da prije pogleda, a duša, čemu da se prije i više divi. Sve je pred nama, okolo nas, pod nama i gore nad nama liepo i preliepo, sve šareno, sve skladno, sve podobno da nam napuni dušu udivljenjem, dà rajskim uživanjem. I bio najveći protivnik Strossmayerov, a veliki ih ljudi na pretek imaju, čim stupi u velebni taj hram, mora odmah pri prvom dojmu u duši osjetiti, mora priznati, da je Strossmayer velik. Tolika je sila već prvoga pogleda u veličanstvenu, nenadkriljivu nutarnjost te crkve.

Čim se čovjek od prvoga pogleda, od prvoga uzhita svoga malo sabere, namah će opaziti, da nutrina crkve, da prostrana glavna ladja sa isto tako širokom i visokom poprječnom ladjom sačinjava oblik križa. „A tim se," kako veli utemeljitelj crkve[1], „odmah očituje glavna namjera crkvi i najbitnija točka nauka evangjeoskoga. Križ je znak spasenja našega. Muka Isusova ciena je odkupljenja našega. Smrt Gospodnja vječiti je izvor života i neumrlosti naše . . . Slika naše crkve svakoga ulaznika živo opominje, da mu je dužnost tako na ovom svietu živjeti, da se sveta krv i duša Isusova nekim načinom u krv i dušu njegovu prelije, da on sam živo udo tiela Isusova postane tako, da Isus sâm u njem, on pako u Isusu djeluje." — Opazit će zatim, da crkva ima tri ladje: široku glavnu i uže dvie poprječne, razstavljene medjusobno sa četiri stupa sa svake strane; opazit će, da se je dalje u gornjem dielu svome, to jest u svetištu, sa šest stuba povišenom, razčlanila crkva u tri jednaka diela: u prostorije poprječne i glavne ladje, što vode k apsidama. „Ta okolnost," veli veliki Biskup, „ima svakoga da sjeti na glavnu točku kršćanskoga nauka, o kojem sveti Ivan veli: Tri su, koji svjedočanstvo daju u nebu: Otac, Sin i Duh sveti, a sva tri jedno su."[2] I te nutarnje prostorije crkve sa svojom razdiobom, sa svojim skladnim objamom, i da nisu dekorirane, gode oku, gode duši vanrednom harmonijom svojom.

Rekosmo, da je glavna ladja razstavljena od pobočnih ladja sa četiri samostojna stupa sa svake strane, i da se pobočne ladje svršavaju pri ulazu u svetište. Ti stupovi nisu okrugli, nego su uglasti, nazubljeni, razčlanjeni, te se na njihovoj duljini izmjenjuju oštri bridovi sa okruglim prutcima. Sa onih pako strana, s kojih je stupovima nositi lukove, na kojima počiva svodovlje, a to su kod svakoga stupa tri stranice, stupovi su plosnati. U visini, u kojoj se svršava prvi sprat, stupovi imaju vrlo liepe kamenite, urezanim cviećem i lišćem ukrašene kapitele. Odatle, iz te visine počimlje postrance svodovlje pobočnih ladja, koje su visoke od poda 14·50 m. U drugom pako katu glavne ladje postaju samostojni stupovi polustupovi, te se ondje, gdje se drugi kat svršava, svršavaju liepim kamenitim izvajanim kapitelima, s kojih počimlju lukovi, što nose liepo svodovlje glavne ladje. Glavna ladja visoka je iznutra 26·50 m. Izmed tih polustupova glavne ladje, odnosno na njihovim poljima, što ih izvana crkve zaklanjaju krovovi pobočnih ladja, slikane su divne freske djakovačke crkve.

Isti razmjer i ista narav stupovlja nalazi se i u svetištu, samo što tamo mimo ona dva ogromna stupa kupule nema nijednoga samostojnog stupa, nego su sve polustupovi, a ona druga dva stupa kupule stupovi su na tri četvrta. Pa jer u svetištu nema nikakvih lukova, što bi završivali prvi sprat, odnosno spajali stup sa stupom, to ni ti polustupovi nemaju ravnih ploština, nego im je ciela duljina razčlanjena bridnim i okruglim prutcima.

Svodovlje je crkve prekrasno. I gotovo da znatno više imponira, nego li svodovlje čisto gotičke crkve. Tomu doprinaša ta okolnost, što je svodovlje ponešto plosnato, što je izprekidano liepim romanskim lukovima, što je postrance providjeno krasnim rosetonima i što je uprav bogato, a ipak vrlo harmonično dekorirano. Ljepotu svodovlja ne samo da diže nego upravo kruni oktogona kupula, koja se je u nutarnjosti crkve digla do četrdeset metara visine.

Svi ti razmjeri, svi ti stupovi, sve ploštine, kao i svodovlje, prekrasno su dekorirani: ukrašeni lišćem i cviećem te ostalim motivima, koji i drugdje ukrasuju monumentalne sgrade. A ta je dekoracija izvedena tako solidno, tako harmonično, harmonično izmed sebe, harmonično sa freskama, harmonično i sa svima prostorijama crkve, da oko ne zna, šta bi prije i dulje gledalo: da li plavetni zvjezdani svod, izprekrižan kamenitim rebrima a ovijen liepim viencima; da li krasne, nježne, pozlaćene lustere; da li stupovlje ukrašeno živahnim a ipak mirnim arabeskama i prstenastim šarama; da li zidovlje sa svojim gotovo kao u naravi zavjesama i ćilimima; da li sjajni šareni pod, na kojem će oko namah zamietiti uzorke naših ćilima. Sve je to tako milo, tako čarobno, da nam se duša doista puni nekim nebeskim blaženstvom. Sve nas to plieni, sve zatravljuje, ali ipak pogled nam najviše smiera na prekrasne one freske slike i na filigranski veliki oltar.

S tih slika i s toga oltara djakovačka je crkva na daleko čuvena; pa ljudi, koji su prošli mnogo svieta i razgledali gotovo sve crkve po Austriji, po Njemačkoj, pa i po Francezkoj, rado priznaju, da djakovačkoj crkvi nema premice, u koliko se to njezine nutarnjosti, njezinih freska i divne one harmonije koli

[1] Stolna crkva, str. 21, 22. [2] Ibidem, str. 26.

PONUTRICA DJAKOVAČKE CRKVE.

prostorija toli i njezine dekoracije tiče. I mi iskreno moramo priznati, da smo preslabi njezinu nutarnjost onako opisati, kakova jest; jer ona se može samo vidjeti i uživati, ali opisati se ne može. Ona je živi odsjev duše i srca Strossmayerova, koji je sve to tako zamišljao, razlagao i zapoviedao da se uradi. A koji je to Hrvat, koji je mogao dušu i srce Strossmayerovo do danas proučiti i progledati?

Ipak, da nam ovaj opis ne bude krnjav, pokušat ćemo zaći i u tu divnu harmoniju djakovačke crkve, pak nizati barem važnije predmete, i to u najkrupnijim crtama, kako bi nam čitatelji kakav takav pojam o toj djakovačkoj ljepoti mogli uhvatiti. Počet ćemo sa slikama, jer zaludu, uz veliki oltar one naš pogled najviše privlače.

Slikâ je u svem — mimo onih simbola u kupuli — 34, a od tih su 28 freska a 6 u dvie boje (chiaroscuro). U donjoj ladji nalazi se 10 freska, što prikazuju deset važnijih sgoda iz staroga zavjeta, i to: Bog prikazuje Adamu Evu; angjeo goni praroditelje iz raja; obći potop; žrtva Noemova; Abraham hoće da žrtvuje svoga sina Izaka; Josipa prodaju braća; diete Mojsiju nalaze u Nilu; Mojsij prima 10 zapoviedi Božjih; Samuel maže Davida za kralja, i David ubija Golijata. Pet je od tih slika na desnoj, a pet na lievoj strani ladje, i to na izmjenu, na primjer: na desnoj je stvaranje Eve, a na lievoj izgon iz raja.

Počmimo sa prvom slikom, kako naime Bog prikazuje Adamu, koji se je od sna probudio, Evu. Na golom kamenu izpred šumice napola leži a napola sjedi Adam i upire pogled pun odanosti u Boga, koji mu dovodi družicu Evu. Bog Otac i licem i odielom odaje neizcrpljivu dobrotu, ali i veliku osbiljnost. Boga su okružili angjeli, što u zraku lepršaju, svi u bielim svitama. Sklopili su ručice a uprli pun strahopočitanja pogled u Boga, koga mole, da blagoslovi taj prvi brak a i sve one, koji će iz toga braka tiekom vieka i svieta proizaći. Angjeli su liepi, a vidjet im je na licu takodjer i veselje, što će eto dobiti novih stanara u nebu, koji će izpuniti onu prazninu, što ju je iza sebe ostavio Lucifer i njegovi drugovi. Eva stoji kao nevjesta, stidna i nevina; pogled je uprla u Adama, a bujna joj se plava kosa razlila po bokovima i ramenima. Još je vidjeti na slici biel i crven mak, znamen sna, a u lievom kutu, kako tigar počiva kraj lavice, pače kako je u spanju naslonio glavu na nju. Živ znamen, kako je u raju sve mirno, sve zadovoljno. (Slika je mladoga Seitza.)

Sučelice toj slici nahodi se slika, koja nam prikazuje, kako angjeo ognjenim mačem izgoni naše praroditelje iz raja. Angjeo je liep, crnomanjasta, otmena, osbiljna obličja. U naravnoj je veličini; ne stoji na zemlji nego trepti u zraku. Pred njim stupa isto tako u naravnoj veličini Adam i Eva. Nisu to više oni srećni ljudi u raju. Adam upro pogled u daljinu; sav je sdvojan, pun brige i boli; lievom se uhvatio za čelo a desnu je pružio Evi, koja se s desne strane o njega naslonila. I ona je žalostna, postidjena; ćuti se krivom. Zaputili su se u bieli, njima nepoznati sviet. Znadu, čuli su iz usta Božjih, da će ih sretati svakake nevolje, da će im zemlja dračjem i korovom roditi. I zato im pod nogama kamenje, a pred njima gušteri i škorpioni, očiti vjestnici, s kakovim će se sve biedama boriti. Evi na desno teče potok, ali ne teče više mirno, nego udara o stiene i kamenje, te se sunovraća u ponor, očiti znak, da je po iztočnom griehu i sama niema priroda kažnjena. Podaleko, praroditeljem postrance, vidjeva se krasan biel jelen, ali ne pase mirno, jer mu je zaskočio na ledja gladan lav, očit dokaz, da je iza grieha i med životinjama nastao rat, da se je mirna životinja prometnula u zvier žednu krvi. Podalje opet vidjevaju se plavetni bregovi, dalek kraj, što će ga danas sutra napučiti grješno Adamovo potomstvo. Herubinu za ledjima stoje stube, što vode u raj. Kraj stuba s lieve strane vidi se zlosrećno stablo, puno krasnih jabuka. O deblo se ovila grdna zmija — zavodnik djavao — a u raljama joj mrtvačka glava, posljedica iztočnoga grieha, jer od onda čovjek mora umirati. S druge strane ulaza u raj a u gornjem dielu slike vidjeti je podaleko krasnu ženu obavijenu dúgom, kako je razširila ruke i kako zove i skuplja oko sebe okupljeno stado ovaca — pravovjerne kršćane. Pred tim stadom, koje je pogled svoj uprlo u blaženu Djevicu Mariju (ona je naime ta divna žena), vidjet je jaganjca, koji se okrenuo prema puku u crkvi, a kojemu o vratu o zelenom viencu visi križ. Spasitelj je to, koga je Bog skupa sa presvetom mu Djevicom Majkom obećao nesrećnim praroditeljima, koji da će satrti glavu zmiji i povratit im prijateljstvo s Bogom. Tu je sliku slikao stari Seitz; a kako se eto iz ovoga kratkog opisa razabire, ona je puna poezije, i stari je Seitz njome puno rekao. Kolorit je slike vrlo ugodan, aduševna strana slike podpuna.

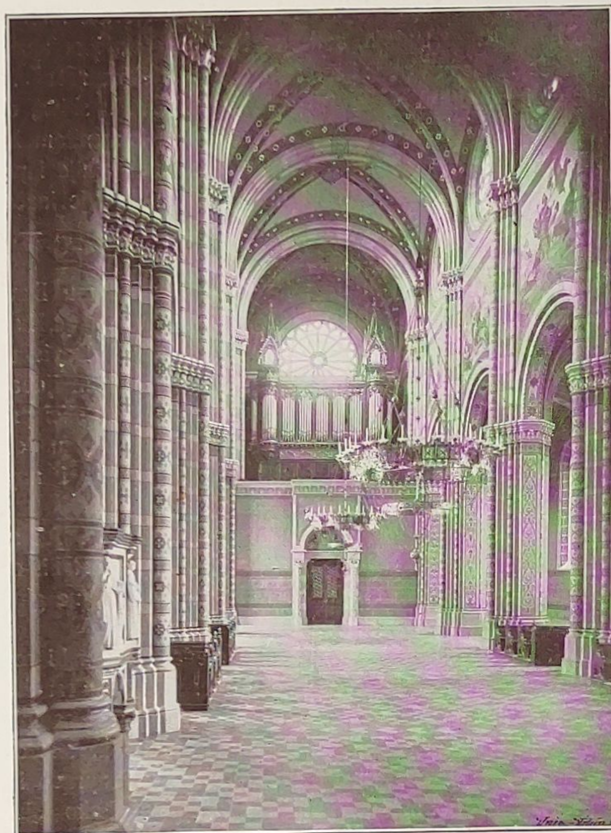
Treća slika po redu prikazuje nam „Obći potop“. Mi ćemo o toj slici, kao i o mnogim drugima vrlo malo reći; jer nam prostor ove „Spomen-knjige“ ne dopušta, da pišemo knjigu o djakovačkoj crkvi, a tek kod nekih zadržat ćemo se podulje, eda bi naši čitaoci razabrali, kako su slike djakovačke crkve ne samo gledom na slikarsku svoju vriednost znamenite, nego kako one i s duševne strane puno i puno toga kršćanskoj duši progovaraju. A to je baš ona moć, koja naše oči, našu dušu privlači k tima slikama.

Obći potop nalazi se uz sliku „Prikazanje Eve“. Ta slika predočuje nam jedan od najviših vrhunaca zemlje, na koji su se vrhunac uspeli i ljudi i životinje, da spase biedni svoj život iz sveobće nevolje. Sva lica, sva bića na toj slici puna su važnog znamenovanja. Na najvišem vrhuncu vidi se stara mršava ženetina. Zavodnica je to, svodilja. Njoj se u krilo savilo mlado djevojče, žrtva babine bezdušnosti. Kraj babe sjedi starac, zaogrnuo se ponjavom a ljevicom podbočio bradu. Očito je, da razmišlja, da mu pamet prebire sve

one prestupke razblude, u kojima mu se i duša i tielo za duga života raztapala. Vidjeti je na toj slici, na toj glavici, još mnogo lica, a svako nam lice mimo svoje sdvojnosti i odviše očito kazuje, kakovim je sve griehom kaljalo dušu svoju. Glavici na desno vidi se Noemova ladja. Poviš nje nadvili se crni oblaci, križaju se munje i pucaju gromovi, a izpod nje hvataju se ljudi sklizava kljuna ladje, ali ga se ne mogu da prihvate. Ciela slika u obće prikazuje potresne prizore obćega potopa, a slikar je (mladi Seitz) bio vrlo srećne ruke u grupiranju a podosta i u koloritu.

Ovoj slici sučelice stoji slika „Žrtva Noemova". Tu sliku kao i onu njoj poprječnu, što stoji uz „Obći potop" a prikazuje nam, kako „Abraham htjede žrtvovati sina Izaka" na brdu Moriji, slikao je Rimljanin Ansiglioni; ali će svačije oko zamietiti, svačija usta reći, da nije uspio. Do tih slika došlo je ovako. Veliki Biskup htio je na svaki način da ima u svojoj crkvi zastupana i slavnoga Overbecka, koji bi mu bez sumnje u Djakovo bio došao i štošta izpod svoje ruke ostavio, da je do tê dobe bio poživio. Ne mogući dakle imati njega htio je imati ma kojega od njegovih učenika. U Rimu je, kamo je Biskup tada gotovo svake zime zalazio, živio slikar Nikola Consoni, učenik slavnoga Overbecka. Na ovoga se je Biskup obratio, da mu dodje u Djakovo i da preuzme rad prema Overbeckovim kartonima, i to tim više, što su Seitzi očito sa svojim poslom počeli zatezati. Nu Consoni nije sam došao nego je preporučio Biskupu svoga prijatelja Ansigliona; ali taj je radio samo jednoga ljeta, jer mu se je Biskup na poslu zahvalio.

Iza ovih dviju neuspjelih slika dolazi slika staroga Seitza, što nam prikazuje, kako „Josipa prodaju braća". Ta je slika tako nježna, tako mila, da nas svojom čarobnosti upravo privlači. Čini nam se, kao da osjećamo toplinu i zadah maloga Josipa i ostalih lica, pače i samoga onoga krasnog iztočnjačkoga kraja i sunčanoga vazduha. Stari se je Seitz i tude pokazao pravim poetom. U sredini slike stoji dječak Josip, na pola nag, koga braća prodaju ismaelitskim trgovcima. Josip je vrlo žalostan; lievom rukom kao da briše suze a desnu je pružio trgovcu, koji izplaćuje braći pogodjenu ucjenu. Uz trgovca stoje dva njegova druga, a uz Josipa tri njegova nebrata. Podalje iza Josipa stoje mu druga dva brata, od kojih je jedan prebacio preko ledja štap, izpod pazuha promolio ga kroz laktove, pak veseo promatra, kako trgovac broji novce. Iza ovih je u prizadju vidjeti drugu braću, kako kolju janje, da njegovom krvi namažu Josipovu odjeću i prevare starog si otca. Dalje iza braće diže se gorovit kraj, pak je vidjeti, kako dugom cestom putuju karavane na devama i pješice. Trgovcima pako iza ledja, s desne strane slike, počiva njihova karavana: tri deve sa tovarima. Na prednjoj devi sjedi mlada Sunamitka, laktom si podbočila glavu, pak zamišljeno i žalostno promatra dječaka Josipa. Kao da sluti, da taj dječak ima danas sutra, za gladnih godina, što dolaze, biti spasiteljem svemu kraju, pače i samoj neharnoj braći svojoj. Iza ove na odpočinu karavane razastro se u nedovidnu dâlj prekrasan gorovit kraj uz morsku obalu. Tim je krajem putovati Josipu u misirsku zemlju.

PONUTRICA DJAKOVAČKE CRKVE PREMA KORU.

Ovoj slici poprječice s druge strane stoji slika, što nam prikazuje, kako egipatska carevna nalazi diete Mojsija u rieci Nilu. Sliku je radio mladi Seitz, i slika je od velikog efekta. Obični sviet ponajviše se pred njom zaustavlja, toliko ga mami čar južnjačkoga podneblja, dostojanstvo i sjaj egipatske carevne i njezinih pratilica, kao i veličanstvo egipatskih gradjevina. Slika je doista liepa i vriedna glasa Ludovika Seitza; samo nas nešto buni ona preveć živa plava i crvena boja na odjeći carevne i lieve njezine dvorkinje. Umjetnik je uspio taj prizor tako živo predočiti, te nam se čini, kao da imamo Nil, carsku palaču, carsko dvoranstvo, pače cio Egipat s njegovim piramidama pred sobom. Djetešce Mojsij, povijen u ponjavicu a položen u košaricu,

pliva kraj obale Nila. K njemu su pristupile dvie dvorkinjice egipatske carevne; jedna, desna, prikučila se košarici i znatiželjno odmata plahticu, a Mojsij joj pruža ručice. Iza ovih sa uzvišenijeg mjesta nagnula se stasita carevna, razširila i pružila ruke prema djetetu, u strahu, da se ne bi košarica prevrnula. S desna ju i s lieva podržavaju s ljevicama dvie dvorkinje, e da ne bi upala rieku, dočim u desnicama drže mahalice i njima razhladjuju carevnu. Iza ovih stoje dvie crnice, koje drže skuta carevne. Svi ljubopitno gledaju na košaricu i na budućega vodju i zakonošu žudijskoga naroda.

Sučelice ovoj slici stoji slika, „kako Mojsij prima od Boga ploče zakona". Mojsiju su dakle dvie slike u liepoj djakovačkoj crkvi posvećene, a i posve pravo, jer je on najznamenitiji pralik budućega vječnoga vodje i zakonoše sinova Božjih. Slika je staroga Seitza, i on se je puno trudio, da mu ova slika podje za rukom. Na slici je vidjeti kamenitu glavicu gore Sinaj. Bog Otac, veličanstven, svemoguć i osbiljan, na vrhuncu je glavice. Sjedi; desnicom je pružio Mojsiju ploču, na kojoj su napisane zapoviedi, što se tiču bližnjega, dakle od IV. do X., i u koje se je zapoviedi Mojsij zadubao, a u ljevici drži pripravnu prvu ploču sa prvim trima zapoviedima, što se tiču Njega samoga. Oko glave Božje prosulo se nebesko zlatno svjetlo, zaokruženo glavicama nebrojenih angjela. Postrance oko toga sjaja crne se oblaci, sievaju munje, udaraju gromovi; a izmed oblakâ uokolo Boga trube četiri angjela u trublje, a druga četiri angjela klanjaju se Bogu svomu. Nešto niže nad jednom uvalom briega polegla su tri židova: Josua sa dvie starješine naroda. Božanska svjetlost toliko ih je zasjenila, da su licem poniknuli k zemlji. Dok se to gore na gori Sinaju sbiva, dotle narod dolje pred svojim čadorima svira, pleše i klanja se zlatnomu teletu, postavljenomu na kamenitom žrtveniku. Med tom veselom družbom osobito se iztiče onaj veseljak, koji pred samim teletom poskakuje i preživahno u tamburin udara. To je sâm stari Seitz. Umjetnik se je htio sa svojim tamburinom, u koji je inače rado udarao, ovjekovječiti. Pod slikom se nalazi turski napis, kakov je još po nekim slikama vidjeti, — dokaz, da je stari Seitz bio u Orientu i da se je u nošnju te pismo Orienta zaljubio.

Posljednje dvie slike u donjoj glavnoj ladji posvećene su mladomu Davidu, iza Mojsija bez dvojbe najvažnijoj ličnosti staroga zavjeta. Na desnoj slici (mladoga Seitza) vidjeti je, kako prorok Samuel pomazuje pastirče Davida za kralja, a na lievoj slici (staroga Seitza), kako mladi David ubija Golijata. Obje su slike liepe; ona je Ludovikova bez dvojbe vrlo otmena i sa velikom umjetničkom ljubavlju radjena, a ova starčeva, kao i sve ostale njegove, monumentalna. David je i na jednoj i na drugoj slici prekrasna prikaza; a ona njegova nevinost, onaj veseli i vedri pogled sa Golijatovom glavom podignutom u desnici ruci, uz onu milu bielu i plavu boju pastirske njegove odjeće, bez dvojbe otima svačiji pogled i napunja dušu nekim ugodnim zadovoljstvom.

S tima je slikama svršen stari zavjet, i počinje novi sa 18 freska. Ali sada se valja uzpeti preko 6 skalina u prostrano i otvoreno svetište. Veliki Biskup nije ga htio poput ostalih crkava ograditi. On je crkvu svoju gradio za narod svoj, „pa zašto onda narodu braniti i priečiti, da ne gleda i nekim načinom sam ne žrtvuje božanskoga Jaganjca Bogu svomu?"

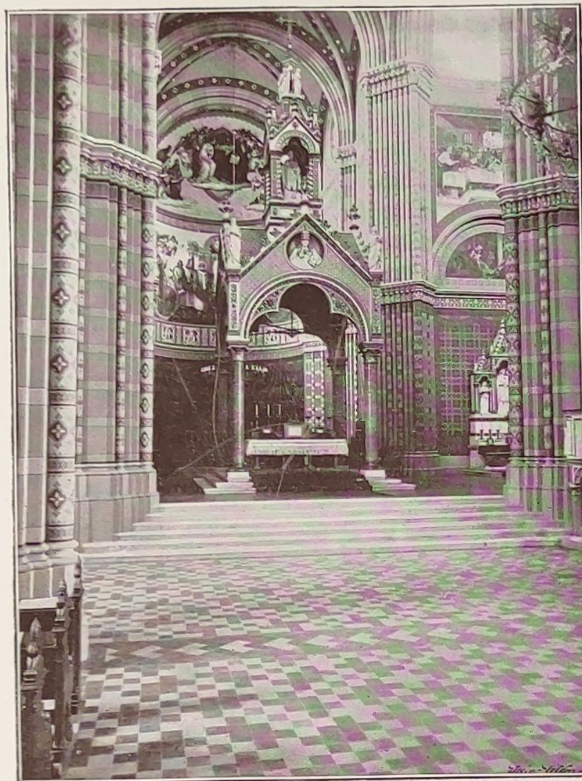
Stupivši u svetište čovjek doista ne zna, šta bi prije gledao, čemu bi se više divio. Pred njim stoji kao iz zemlje nikao veliki oltar — taj biser crkve djakovačke. Lievo i desno pukle su prostrane pobočne apside, a pred njim je glavna apsida sa krunom svih slika, sa krunisanjem Gospinim, i sa biskupskim te kanoničkim sjedalima. Ali kad smo već počeli sa slikama, sliedimo ih njihovim sliedom, pak počmimo sa prvom slikom, koja otvara novi zavjet! To je slika „Pohodjenje Gospino", a zapravo i „Začeće Isusovo", jer se u pozadini slike vidi kuća sa prostranim hodnikom, a na tom hodniku kako kleči blažena Djevica i prima pozdrav arkangjela Gabriela. Glavno je lice na toj slici Bl. Djevica Marija, koja je došla u Hebron, da pohodi svoju tetku Elizabetu, došla, da mali Isus očisti 6mjesečnoga Ivana još u majčinu krilu od iztočnoga grieha. Gospa je zagrlila i diže Elizabetu, koja je pred njom kao na koljena pala. Iza Elizabete stoji žena sa djetetom u naručju, a iza nje dvie djevojke, crnka i plavka, u skroz modernoj odori. Ta je žena supruga mladoga Seitza sa sinčićem, a dvie djevojke dvie mu sestre, Helena i Franceskina.

Iza ove slike dolazi slika „Porodjenje Isusovo iliti Božić". Ova je slika i svojom koncepcijom i svojim grupiranjem i svojom izradbom ne samo najbolje djelo Ludovika Seitza nego u obće najbolja slika svih Božićâ ma koje umjetničke ruke. Ona je Seitzu doniela ne malu slavu, i odmah, netom je bila dogotovljena, donosile su njemačke novine iz Reicha njezine u bakar i kositar rezane kopije. A i jest divna. Divna, bud da promatramo maloga Božića, koji razkrilio ruke i blaženo gleda na sakupljene pred sobom pastire; bud da promatramo Djevicu Majku, koja je na krilu sklopila ruke, pa sa nekim pobožnim veseljem promatra Boga svoga, koji je po njoj postao čovjekom, da odkupi rod ljudski; bud da promatramo požrtvovnoga Josipa, kako pomaže starcu pastiru pokleknuti; bud da promatramo vesele angjelke, koji Gospi iza ledja a iz koša veselo pjevaju i Božiću se svome vesele i dive; bud da promatramo pastire i pastirice sa čednim njihovim darovima, a navlastito onu liepu ženicu sa košaricom jaja, koju je umjetnik kontraponovao Bl. Djevici Mariji, a koja pred Isusom kleči i zabrinuto, začudjeno, pače sažalno u njega gleda, kao da sluti: kako će za velika djela i dobročinstva

svoja crnu nezahvalnost i napokon muku i smrt od onih, koje je ljubio, primiti. Da, divna je ta slika sa svake ruke, pače divna je i ona zvjezdana polnoćna noć, koju je umjetnik toli vješto s neba uhvatio i amo na zid razastro.

U svetištu ne redaju se slike prema svome znamenovanju unakrstice, kao dolje u glavnoj ladji, nego sliedi prikaza jedna za drugom, to jest jedna uz drugu, izuzev samo glavnu apsidu, kojom se svršavaju, pače krune i ujedinjuju svekolike slike djakovačke crkve. Tako dakle iza slike Božićnje sliedi namah slika svetih triju kraljeva, što ju je slikao mladi Seitz, a naslikao ju na vrhuncu desne apside pobočne ladje. U obće, mladi je Seitz slikao sve freske s desne strane, a starac sve freske s lieve strane crkve, izuzam one dvie Ansiglionove slike. Na lievoj je strani mladi Seitz slikao samo apsidalnu sliku, kako „Isusa snimaju s križa", ali je zato stari Seitz dobio glavnu apsidalnu sliku: „Ulaz u nebo i krunisanje Gospino".

Slika svetih triju kraljeva od velikog je efekta. Naš se puk najvoli pred njom zadržavati. Ona mu imponuje živošću svojih boja a ugadja mu time, što je umjetnik i naš puk u tu sliku unio. Učinio je to na izričitu želju Biskupovu, koji je prosti naš puk odvajkada milovao, pak zaželio, da se taj puk skupa sa liepom njegovom nošnjom u preliepoj crkvi ovjekovječi. I narod je zadovoljan, ponosan, kada na toj slici gleda svoje družtvo, liepi svoj ćilim, svoje opanke, ubave svoje skute, mila svoja lica. I doista, baš ta strana slike jest najzanimljivija, i ne će je nitko proći, a da se ne bi podulje sa nekom ugodnosti pred njom zadržao. Slika je ova: na krasnom priestolju sjedi Majka Božja, na krilu joj presveti Sinak — Isus. Oboje svratilo pogled svoj na mudrace sa iztoka, pače Isus podigao desnu ručicu svoju, pak ih blagosivlje. Majci Božjoj za ledjima spušten je krasan ćilim, koji gore u zraku drže dva liepa,

VELIKI OLTAR U DJAKOVAČKOJ CRKVI.

u ružičasto biele svite odjevena angjela. Poviš ćilima spustila je zrake nad Majkom Božjom i Isusom repatica zviezda, rekao bi: slikar je pravu repaticu s neba snimio i ondje ju postavio. Majci Božjoj s desna dolaze mudraci sa iztoka — sveta tri kralja. Prvi je poklekao starac Gašpar u sjajnoj zlatnoj odori, pa daje Spasitelju zlaćenu, liepo izradjenu korabljicu (kutiju); za njim stoji Melhior, da preda zatvoreni kalež drage pomasti, a iza Melhiora okrenuo se crnac Baltazar k svomu dvorjaninu, koji mu stavlja tamjan u kadionicu. Još se vidi za kraljem Gašparom mladi paž, odjeven u sredovječno ruho, kako je na lievo koljeno pokleknuo. S lieve strane dolaze se Spasitelju pokloniti naši ljudi. Prvi je na desno koljeno poklekao starac Hrvat, biela mu glava i brada, pravi naš tip. Na njem je pučki gunj i torba s pucetima, kao da je naravna. Obučen je u gaće i rubinu a obuven u opanke „s gradjom". Vadi i na tanjur reda prekrasno groždje, da njim daruje Spasitelja. Za njim stoji mlada Hrvatica, djevojka iz Djakovštine, u krasnom svom seljačkom odielu, u šarenom kožušćiću i sa krasnim vezenim skutima. O glavi joj vienac žitnog klasja, a na ramenu rukovet žita, njime hoće mlada žetelica da daruje Spasitelja. Izmed starca Hrvata i Slavonke djevojke a njima postrance stoji djevojka Dalmatinka sa crven-kapom na glavi a maslinovom grančicom u ruci; time joj krš rodi i time hoće da daruje Spasitelja. Uz nju stoji mladi Hercegovac, na desno je rame podigao oveću košaru, punu voća i zelja, i te će ponude dati Spasitelju. Iza svih tih lica stoji i završuje sliku Bošnjak sa gajdama na desnom ramenu a sa štapom u ljevici ruci, goni tri ovce i jednoga ovna, očito je, da se žuri, kako ga ostalo družtvo sa darivanjem ne bi preteklo. Još se pri dnu, na kojem ta družina stoji, vidi raznoga cvieća, a osobito nama mili ljiljan i naše neven-cvieće. Slika je doista krasna, tek bi bilo željeti, da ima bolju perspektivu i da nije toliko naturalizovana. Ali uza sve to: ona je, kako je već rečeno, našemu puku od svih slika najmilija, pa zašto da se i dobromu puku našemu ne udovolji, kad on i onako najviše puni crkvu?

Izpod te slike vidjeti je u krasno naslikanim kapelicama 5 svetih apostola: sv. Tomu, sv. Bartola, sv. Ivana, sv. Šimuna i sv. Tadiju. Svaki od njih drži u ruci po koje orudje, za znamen, da je s takim orudjem mučen i usmrćen bio. Tako sv. Toma drži sjekiru, sv. Bartol nož, jer mu je nožem živu koža oguljena; sv. Ivan kalež sa zmijom, jer mu je u kaležu otrovano vino dano, da ga pije; sv. Šimun testeru, jer je testerom bio prepiljen, a sv. Tadej drži buzdovan, jer je buzdovanom bio dotučen. Slike su radjene a la antique, pa nas se dojimlju, kao da gledamo apostole, kako su u svoje vrieme širom biela svieta, priprosti doduše tielom, ali puni Duha svetoga, putovali i propetoga Spasitelja svemu svietu naviešćivali.

Iza sveta tri kralja sliedi starim sliedom na zapadnom zidu poprječne ladje freska, „kako se 12godišnji Isus prepire u hramu sa žudijskim učenjacima". Dječak Isus stoji u sredini hrama. Sa obličja mu sieva osbiljna blagost, a iz očiju udara božanska mudrost. Ljevicu je podigao, pak kažiprstom ili nešto tumači ili se prieti farizeju, koji njemu naproti stao, podbočio se na štap, pa bi se rad dječaku pokazati učenim. Na slici je vidjeti više farizeja, ali najviše udaraju u oči mršavi farizej i debeli epikurejac, što sjede. Mršavi farizej pun je jala i zlobe; prebacio je koljena, laktom se naslonio na koljeno a u šaku zabo podbradak. On tako oštro motri Isusa, da bi ga gotovo uništio. Epikurejac je odjeven u zlatnu odjeću, sluša Isusa i kano da se buni u dojakošnjem svom mišljenju, kano da mimo jela, odjeće i uživanja osjeća u duši ipak drugi sviet, za koji je čovjek stvoren. Za Isusom stoji Majka, stoji sv. Josip i čuvar hrama. Majka sva srećna i blažena, što ga je našla, pristupila i nagnula se k dječaku, pa mu nježno svojim rukama obuhvatila desnu ruku i milo ju pritište na svoje grudi. Slika je liepa, a duševna njezina strana puna je dubokog znamenovanja, jer svako lice gotovo nam više kazuje, nego da čitamo iz kakove otvorene knjige.

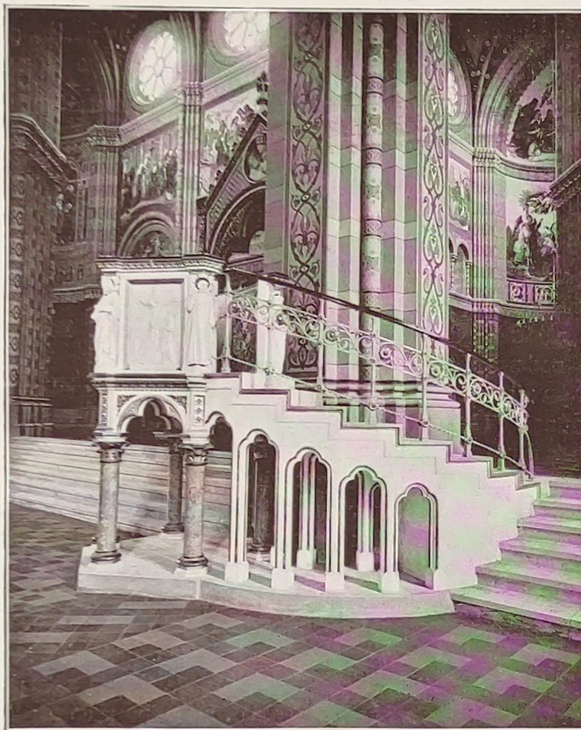
Uz ovu sliku stoji slika, koja nam prikazuje, kako Ivan krsti Isusa u Jordanu. Slika je od mladjega Seitza i u obće je prva, koja je u djakovačkoj crkvi bila naslikana. Sredinom slike vidi se, kako iz daleka teče i vijuga se Jordan. Nije širok a nije ni dubok. U sredini Jordana stoji Isus, izvanredne ljepote, sklopio je ruke i pobožno gleda preda se. Nad njim trepti Duh sveti u spodobi biela goluba. S lieve strane sa jednoga ovećeg kamena nagnuo se nad njim Ivan i objeručke iz male zdjelice a uz veliku pažnju izlieva Isusu vodu na glavu. Ivanu iza ledja sjedi na kamenu mlad židov, pa si briše plahtom noge, čime nam jasno kazuje, da je čas prije i on bio kršten. Iza toga mladića vidjeti je još tri žudije, koji pokazuju i sa nekim začudjenjem gledaju na Isusa. Bit će valjada učenici Ivanovi. Podaleko vide se pod maslinama još tri čovjeka ili zapravo glave, koje takodjer taj prizor motre i o njem med sobom razpravljaju. S druge strane slike, Isusu iza ledja, vidjeti je tri angjela, dva kleče, a jedan stoji. Onaj prvi, što kleči, drži svite (odjeću) Isusove, a ona druga dva svaki je razširio po otarak, da Isusa, netom iz vode izadje, otaru. Angjeli su izvanredne ljepote, i čovjek ne zna, kojemu bi se od njih više divio. Čini nam se, kao da imamo pred sobom djelo Rafaela ili Leonarda da Vincia. Toliko je u tim angjelima Ludovico Seitz uspio. Kako spomenusmo, to je bila prva slika, koja je u djakovačkoj crkvi bila naslikana; pa kako je savršena u koloritu, u crtežu i u inkarnaciji, to nije čudo, da je već od onoga časa (god. 1873.) stao sviet zalaziti u Djakovo i promatrati pri samom porodjaju to krasno čedo krasne duše Strossmayerove i stao navješćivati, da se u Djakovu gradi čudo od crkve. Biskup sâm veseo sa uspjeha te slike hrli da u diecezanskom Glasniku, koji je tê godine počeo živjeti, opiše sliku i objavi diecezi i narodu radost svoju.

Iza ove slike dolazi ugalni stup, jedan od onih, na kojima stoji kupula, pa nam je iz poprječne ladje zakrenuti opet u glavnu prema biskupskomu sjedalu. Tu nam se prikazuje na slici prizor, kako Isus stoji na gori i govori znameniti govor o blaženstvima. Oko njega je sila svieta. Tik pred njim sjedi mlada pastirica, siromašna je i čista je srca, pak sva blažena, gotovo sa angjeoskom nevinosti gleda na Spasitelja, što je eto čula, da će Boga vidjeti. Iza pastirice mnogo je svieta, ali u oči najviše udara krupni bogataš, biele brade a s turbanom na glavi. Farizej je, nagadjamo, da je Nikodem. Sav se je zamislio, povukao se u dušu i u nutarnjosti mu nastaje preokret. Očito je, da će odsele biti Isusov. Kraj njega stoji još jedan mlad čovjek, koji kao da mu tumači nauku Isusovu; kraj ovoga opet stoji vojnik sa kacigom na glavi, a kraj vojnika lovac sa lûkom, dočim pred farizejem sjedi crnac i nepomično upire pogled svoj u Isusa. Svi ga pazljivo slušaju; svi su srećni, što im je svima bez razlike staleža i narodnosti nebo otvoreno, samo ako su krotki, ako su čisti i strpljivi. Još je vidjeti na slici sprieda pred Isusom jednu staricu, koja je obučena u mrko ruho, ali je oko upiljila u Isusa kao nitko na slici. Ona za duga života svoga nije takova šta čula. Pred njom je ženica sa dvoje djece, s jednim u naručaju a s drugim na zemlji. Djeca se igraju, kao što se je i Isus negda sa Ivanom Krstiteljem igrao. Sva ta lica odaju ganuće i veselje. Isusu iza ledja koje stoje a koje sjede apostoli. Neki su se od njih duboko zamislili, a neki opet gledaju i slušaju Isusa. Tik iza Isusa jest mladi Ivan apostol, on je blažen, što mu dragi Meštar tako umno sbori. — Kolorit se slike doduše ne sudara sa neposrednim susjednim slikama, ali je ipak na svome mjestu; a umjetnik sa poslom nije škrtario, jer je kakovih 30 glava podpuno izradio a svakoj glavi dao i misao i dušu.

Uz ovu sliku stoji slika, što nam prikazuje Isusa u kući Marte i Marije Magdalene. Ta je slika tako liepa, da, kada k njoj pristupimo i kada ju ugledamo, to nam se dah začudjenja i uzhićenja i nehotice iz grudi

otme. Čovjek ne zna, čemu bi se više divio, da li prekrasnomu onomu predjelu sa crkvicom, sa čarobnim villama i zaselcima, sa milovidnim onim cipresima, pinijama i maslinama, kako ih je samo Rafael umio slikati, ili Isusu sa njegovim milim družtvom. Sve je to izvedeno, naslikano i prikazano tako savršeno, te čovjek misli, da ima pred sobom koje monumentalno djelo kojega od prvih velikana slikarstva. I slika, da ju je moguće pronositi svietom, pravila bi veliku senzaciju, sabirala bi oko sebe hiljade i hiljade, jer je toliki efekat kolorita, grupiranja, inkarnacije i izradbe. Slika sama prikazuje nam Isusa, izvanredne ljepote, kako sjedi na onizku otočiću usuprot sjenici, ovijenoj vinovom lozom, na kojoj se opet vidjevaju liepi bieli i plavi grozdovi. Pod nogama mu je naš ćilim, a uz njega s lieva kleklа je pa se na pete spustila i sjela Marija Magdalena. Pazljivo sluša svaku rieč Isusovu. S desna mu sjede Petar i Jakov, dočim se otrag u maloj udaljenosti razgovara Lazar sa mladjahnim Ivanom, budućim evangjelistom. Pred Isusom na dva na tri koraka stoji Marta u naravnoj veličini, desnom je rukom obuhvatila velik pladanj a lievu je pružila prema Magdaleni, pa se tuži Isusu, što joj sestra pri spremanju jela ništa ne pomaže. Isus pako lievu je razkrilio poviš Magdalene, koja je bolji dio odabrala, a desnom se prieti Marti i veli joj: „Marto! Marto! za mnogo se brineš, a jedno je samo potrebito."

Od ove slike prieći nam je na drugu stranu glavne ladje u svetištu, to jest, mimoići nam je glavnu zaključnu apsidu, pak promatrati slike staroga Seitza iz novoga zakona. Ima ih šest: Isus lieči bolestnike; Isus tjera trgovce i kupce iz hrama; posljednja večera; izdajstvo Judino; uzkrsnuće Isusovo i Spasovo iliti uzašašće na nebo. Ove je slike sve, kao i one Ludovikove iz novoga zavjeta, opisao sam veliki vladika u djakovačkom „Glasniku" godine 1874. i godine 1878. Navlastito je obširno opisao i biblijskim slikama razsvietlio sliku: kako Isus lieči bolestne. To je bila prva slika staroga Seitza, koju je u djakovačkom hramu radio, pa moramo iskreno priznati, da, makar je stari Seitz svaku svoju sliku monumentalno radio, svaku u duhu stare tradicije zamišljao, u svakoj se pokazao vjernim i vriednim učenikom slavnoga Corneliusa, to da je ipak, što je dalje radio, sve savršenije slike izpod svoga kista puštao, dok nije napokon vrhunac postigao sa apsidalnom slikom: krunisanje Gospino. Stari Seitz nije radio za ljubav efektu, pače naći je na njegovim slikama i krupnijih netočnosti u pogledu anatomije, ali je zato ipak svaka njegova slika topla, svaka puna poezije, svaka puna tajnog čara, a pravo su i živo ogledalo starih umjetnika. Njegova biela i plava, njegova ljubičasta i gdjekoja crvena boja tako su mile, tako oku gode, da čovjek upravo ne zna, kako ih je on napraviti, kako sastaviti mogao, kada stotine umjetnika takova šta nemaju i ne umiju. Nema dvojbe: stari je Seitz svaku svoju radio sa puno ljubavi; on je ono, što je na zid metao, duboko u duši svojoj nosio i ćutio, i zato su njegove slike nježne, poetične i imat će čara nakon godina i godina.

PROPOVIEDAONICA U DJAKOVAČKOJ CRKVI.

Slika „Isus lieči bolestnike" predočuje nam prizor, koji kao da nam se pred očima sbiva. Isus mlad, trideset mu je godina, vanredne ljepote a pun smilovanja, dotiče se ljevicom ruke a desnicom glave djevojčeta, koje se pred njim kao polumrtvo naslonilo na majku svoju. Djevojče pati od padavice, a pod rukama Isusovim nestaje trzavice; djevojče je kao u polusnu, u nesvjestici, a iza ove će evo nà djevojče ustati i prohodati zdravo. Tik Isusa postrance kleči žena, lievom je rukom pokrila oči i lice, stidi se, jer pati od krvotočja, a desnicom se je prihvatila plašta njegova. Misli sirota: ako se samo dotaknem odjeće njegove, ozdravit ću. I bilo je tako; vjera joj je njezina pomogla. Isusu iza ledja izpravio se stariji čovjek, razširio ruke, otvorio sav sbunjen oči i čudi se, je li moguće, da je on progledao. Kćerka se približila k otcu, razširila ruke prema njegovu licu i sva zatravljena, ali i vesela gleda mu u oči i presrećna je, što joj je otac progledao. Za njima

stoji mlad čovjek, lievu je nogu podigao na odlomljen komad kapitela od nekakva stupa i odvija zavoj s noge, što mu je bila puna rana a sada je izcieljena i zdrava. Sav presrećan i blažen promatra tu svoju nogu, a uz njega isto tako sa istim čuvstvom presenećenja starija i mladja žena, valjada majka i žena njegova. Sgora poviš ovih vidi se opet, kako iz grada na nosiljkama nose bolestnika k Isusu. Pred Isusom pako a tik padičave one djevojčice, kontraponovan onoj ženi krvotočnici, kleči puzavac; lievom se je upro o podrukač a desnicu je podigao prema Isusu, koga moli, da se i njemu smiluje, pa da mu povrati hod. I nema dvojbe, namah će doći red i na njega. Za ovim puzavcem dohodi sliepac, krkačke nosi kljastu ženu, valjada svoju drugu ili kćerku, a vodi ga mal dječarac. Svi hrle k Isusu, svi se nadaju od njega zdravlju tiela, a dobit će uz zdravlje tiela takodjer i zdravlje duše. Još je vidjeti na slici a poviš one padavičavke djevojke Petra, Jakova i Ivana. Petar se čudi čudesima Isusovim, pa u začudjenju širi ruke, a Ivan pun ljubavi i smilovanja prati kretaje božanskoga svoga učitelja, u kojem doista uživa. Ako je igdje duševna strana slike dovoljno izražena, to je ona na ovoj slici postigla svoj vrhunac. Malo je tko umio čuvstva veselja, iznenadjenja, nade i očekivanja na slici tako izraziti, kako ih je stari Seitz na ovoj slici izrazio; pa da je na njoj još nešto manje ciglasto crvene i neutralno žute boje, to bi slika bila pravo remek-djelo.

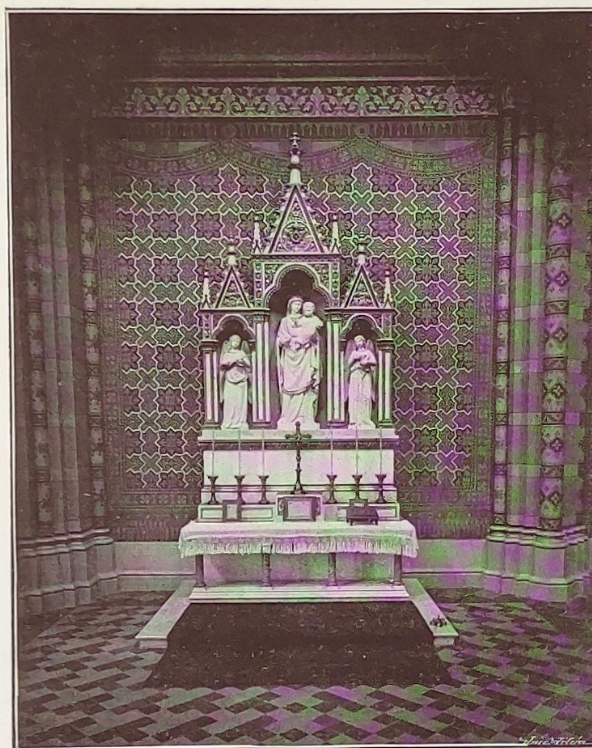
Uz ovu sliku stoji odmah slika, kako „Isus tjera iz hrama prodavaoce i kupce". Slika je tako živo i tako vjerno izradjena, da ljudi vrlo rado pred njom popostavaju. Razbijena jaja, prosuti dukati, bieli golubovi, janjići, goveda, uplašeni trgovci i lihvari, liepe prodavačice, sve to tako privlači pogled ljudski, da se čovjek ne može dosta načuditi, kako je slikar sve te predmete tako vjerno i tako naravito na zid mogao napisati. Ljudskih je osoba vidjeti na slici do dvadeset; ali nas najviše zanima razsrdjeni Isus, koji je u desnici visoko podigao spleteno uže, da njim bije one, koji su kuću Otca njegova učinili spiljom razbojničkom. Svi osjećaju, da je u njem viša, božanska sila; osjećaju se krivima, pa bježe glavom bez obzira. Iza Isusa pomalja se glava Petrova, a uz njegovu glavu preliepa zlatokosa glavica ljubimca Ivana. Pred ovom dvojicom postrance a u malom razmaku, da simetrija slike bude podpunija, naslikao je umjetnik dvie liepe ženske glave: jednu, žene po svoj prilici već udate, koja je pognula maramom pokrivenu glavu, a licem odaje žalost, bol, stid, šta li, što su Isusa tako uvriedili, što su hram Božji obezčastili; a drugu glavu mlade, vrlo liepe crnomanjaste djevojke, koja je raširenim prstima prekrila postrance lice, jer ju je stid, što ju je božanski učitelj u takovu družtvu u hramu zatekao. Ovo je druga slika, koju je stari Seitz u Djakovu radio, i već je očito, da je u koloritu daleko nadmašio prvu svoju sliku.

Sada nam je ostaviti svećenički odio, pa opet zakrenuti kraj kupulina stupa i poći u sjeverni dio poprječne ladje. Tamo ćemo naći još četiri slike staroga Seitza, razstavljene apsidalnom velikom slikom njegova sina Ludovika, a vidjet ćemo doduše pod njegovim freskama još i slike tako zvane grau in grau, no k tima ćemo se kasnije povratiti, kada budemo gotovi sa freskama. Prva starčeva freska u tome odjelu, koja nastavlja novozavjetni red iza izgona trgovaca iz hrama, jest: posljednja večera. O toj slici težko je govoriti, počem je najsavršeniju i doista nedostižnu „posljednju večeru" naslikao neumrli Leonardo da Vinci; i poslie njega svaki ini, koji hoće da nešto liepo u tom pogledu stvori, mora se htio ne htio na njega obazirati, i težko mu se je oteti prigovoru, da ga je u ovom ili onom oponašao, da ga je kopirao. Medjuto naš Seitz, ako i ima njegova slika u svome razporedjaju naličnosti sa Leonardovom posljednjom večerom, može miran biti, jer ona i po svom koloritu i po svojoj izradbi a i po duševnoj strani pojedinih lica i previše odaje svoga majstora, poetu Aleksandra Maks. Seitza. I sreća je, da baš ta slika stoji sučelice lievoj pobočnoj ladji, te se prihodniku iz daljega čini, kao da ona lievu pobočnu ladju zatvara; kao što se to opet iz desne pobočne ladje pričinja glede Ludovikove slike „Krštenje Isusovo". Tako te dvie krasne i nježne slike prihodnicima i onako ugodan dojam nutarnjosti crkve samo povećavaju.

Slika našega Seitza pokazuje nam oveću dvoranu prema nama posve otvorenu, i u toj dvorani prostrt stol u podobi uglaste podkove, koji stol sa apostolima gotovo svu dvoranu izpunjava. Na stolu je liep stolnjak, razplitan po našim motivima a kao izvezen zlatnom žicom. Oko toga stola posadili su se apostoli sa Isusom tako, da su zaposjeli samo nama suprotnu stranu, dočim je strana prema nama posvema otvorena, i tako možemo ne samo zdjele i posudje nego i svakoga pojedinog apostola u glavu vidjeti. U sredini stola sjedi Isus. Desnu je ruku položio na trpezu, a lieva mu počiva na lievom ramenu ljubimca zlatokosa Ivana, koji je na trpezi mirno složio ruke, naslonio glavu na desnu nadlakticu, pa mirno pred grudima Spasiteljevim zaspao. Isus je prekrasna obličja. Oči je upro preda se, a svaka crta lica odaje, da se o nečem važnom radi, da o nečem važnom govori. Oporuku je već ostavio, nekrvnu žrtvu novoga zavjeta utemeljio, apostoli su već svi pričešćeni. Očito je, da je žalostan izjavio, kako će ga jedan od njih izdati, takova je barem situacija apostolâ. Svi su uzbunjeni, svi uznemireni, ne mogu pojmiti, kako bi se med njima mogao poroditi takav izrod. Petar se s desna nagnuo k njemu, složio na prsima ruke, kao da hoće otvoriti grudi i srce svoje, pa ga povjerljivim i žalostnim pogledom uvjeriti, da mu je od sve duše odan, da je pripravan i život svoj dati za njega. S lieve opet strane sklopio ruke Jakov stariji, pa ga moli, da im očituje, koji je to sin sotonin, koji

će ga izdati. Tako svi apostoli kojećim odaju svoju duboku uzbudjenost a i istinsku svoju odanost prema Isusu. Jedini Juda, sjedeći na kraju lievoga krila stola podigao se, okrenuo glavu od Isusa i apostolâ, kao pripravan da podje u crnu noć i izvede svoju paklenu namisao. Lievom je pritisnuo prokletu kesu k srcu a desnom se uhvatio za kiku, kao da hoće reći: ah, šta me briga, što me sramotiš; ja ću izvesti, što sam naumio. Lice Judino poprimilo izraz sotone, i svak će ga na prvi mah prepoznati. Straga za Isusom kroz otvoren liep i velik prozor vidi se ubav iztočnjački kraj, pak će dobro oko zamietiti, kako tamo pod maslinama spavaju tri čovjeka: apostoli Petar, Jakov i Ivan, a kako opet s druge strane kleči Isus i krvavim se znojem znoji, dočim se angjeo s neba spušta i donosi mu križ, da ga njime pokriepi ... Ova Seitzova slika doista je mila, pak uz onu starozavjetnu, gdje Josipa prodaju braća, ima najviše čara, i čovjek će se često puta pred nju navraćati, toliko će ga mamiti sklad boja stolnjaka i odjeće, a toliko i nježnost ciele slike.

Uz posljednju večeru neposredno stoji slika, koja nam prikazuje vrt getsemanski. Noćno je doba, koje razsvjetljuje polumjesečina, a razsvjetljuje i velika zublja, koju žudijska rulja sa sobom nosi. Ne ćemo se baviti sa ovom odvratnom slikom, jer nam se grusti gledati, kako se je Juda prikučio k Isusu (koji desnom rukom lieči i namještava uho Malku), kako mu se je prikučio i kako ga desnom rukom zagrlio, te poganim ustima u vrat cjeliva. Slikar nije štedio truda, jer je naslikao na toj slici podosta i rulje i rimskih vojnika, a vidjeti je i dva žudijska poglavara. Dobro oko u pozadini izmed ovih poglavica i izmed sv. Petra zamietit će i pobožnu neku ženicu, koju vodi jedan od apostola, pak se čude i lamaju rukama, da je toliko zločinstvo na takav način mogao počiniti čovjek, koji se je za pune tri godine grijao na srcu Isusovu.

OLTAR MAJKE BOŽJE U DJAKOVČAKOJ CRKVI.

Iza ove slike zatvara poprječnu ladju sjeverna apsida, kojoj je na vrhu naslikao Ludoviko Seitz sliku, što nam pokazuje Isusa snimljena sa križa. Slika je žalostna, jer je i prizor žalostan. Umjetnik ju je zamislio u dobi Gjottovoj i prema tomu izradio pojedina lica, koja se nekima te nekima radi antikne svoje forme ne svidjaju. Ali baš ta antikna forma daje žalobnom ovomu prizoru još tragičniju biljegu. Po našem mnienju, da je izradjena moderno, bila bi odviše teatralna, ili bi bila izradjena krvavo a la Vereščagin. Kako ova apsida stoji sučelice apsidi, u kojoj je naslikan poklon triju kraljeva, tako je ciela kompozicija ove slike kontraponovana slici triju kraljeva. Tamo je u sredini priesto i na njem vesela mlada Bogorodica, a ovdje je u sredini križ, s kojega se spustio ćilim pokajničke boje, a koji drže dva žalostna, ljuto ucviljena angjela. Podnu križa kao pri dnu priestola stoji Majka Božja; sedmobridi mač probo joj svetu dušu, i ona puna žalosti pala bi na mrtvo tielo predragoga svoga Sina, koje je položeno pred njom na bieloj ponjavi, da ju ne drže novi sinak sv. Ivan i Marija Salome. Bol Majke Božje neopisiva je, a i vjerni učenik sav je razplakan. Tielo je Isusovo mrtvac pa mrtvac. Jasno se vide proboji na rukama i nogama, a rana na prsima podobro se razcvala. Potezi lica odaju najveći mir, podpunu spokojnost duše; a kako i ne će, kad je svladao smrt, pobiedio sotonu i otišao otvoriti vrata limba, otišao pozdraviti duše Adama, Abrahama, Davida i ostalih patrijara i proroka. Pri dnu nogu Isusovih kleči Marija Magdalena, od žalosti se je u klupko smotala, suzama polieva a cjelovima briše svete mučeničke noge. Njoj s lieva stoji Marija Kleofa, tielom se nagnula k Isusu a rukama lama i odaje najveću žalost. Iza nje stoji vjerni Nikodem, sav je pogružen; sada je još dublje zamišljen u tajnu smrti, nego li je bio zamišljen za govora o osam blaženstva u tajnu vječnosti. Uz njega kleči rukama lama čestiti Josip Arimatejski. Iza svih njih u kutu kleči i nemilo se u prsa bije vojnik rimski, kaciga mu na glavi, a koplje je položio na zemlju, čim se odaje, da je Longin, koji je čas prije tim kopljem probio srce Bogu čovjeku. Sunce je poviš njega od žalosti pomrčalo, ali je duši njegovoj prosjalo. S druge strane Isusu

poviš glave kleči sva pognuta, maramom posvema pokrita, stara Zebedejka, majka Ivana i Jakova. Uz nju a prema nama kleče dva svetca, odjevena u biskupsku odoru; to su dva naša apostola Ćiril i Metodij. Desno sa nadbiskupskim palijem jest Metodij, a lievo s propećem sv. Ćiril. Tik njih naš je sveti Jero. Lievom se drži za čelo, pogled je upro na mrtvo žuto tielo Isusovo, a desnom drži kamen i njim se bije u prsa. Za svetim Jerom u pozadini kuta kleče opet dva svetca biskupa, to su dva naša mučenika, sv. Irenej sriemski i sv. Kvirin sisački. U sredini izmed tih svetaca podigao se biskup, pak prima kalež krvi, što mu ga angjeo sa strane križa predaje. To je papa Kajo, rodom Dalmatinac, prima kalež presvete krvi, da ju raznese slavenskim narodima. Isto tako leti s druge strane križa drugi angjeo, pak nosi kalež presvete krvi svim ostalim narodima. Tako je umjetnik vrlo skladno i na toj žalostnoj slici, kao što je to već prije učinio na radostnoj slici triju kraljeva, na jednoj strani poredao sveta biblijska a na drugoj strani sveta slavenska lica. Pod žalostnom tom sunčanom pomrčinom potamnjelom slikom nahode se dva napisa, jedan starozavjetni, a drugi novozavjetni; onaj Jeremijin glasi: „O vi svi, koji prolazite ovuda, motrite i vidite, da li je bola, kao što je bol moj;" a onaj svete crkve glasi: „Klanjamo ti se, Krste, i blagosivamo Tebe, jer si po svetom križu svom odkupio sviet."

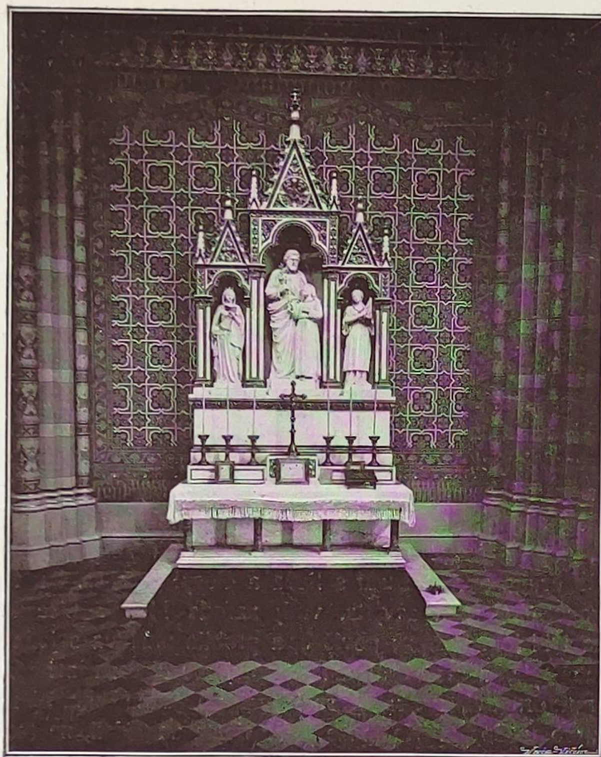
Izpod žalostne te apsidalne freske nahode se liepe naslikane kapelice, a u njima ostalih 5 apostola: sv. Filip, sv. Matej, sv. Andrija i sv. Jakov mladji i sv. Jakov stariji. Kod svakoga je znamen: ili šta je bio ili šta jest, ili s kakovom je smrću umro.

Još nam je spomenuti dvie freske, kojima se završuje novi zavjet, a to su „Uzkrsnuće Isusovo" i njegovo „Uzašašće na nebo". Na prvoj slici vidimo u stieni izduben grob, a pred njim odvaljen veliki kamen. Postrance pri dnu groba a izvana položeni su čavli, trnova kruna i Longinovo koplje. Pred grobom sjedi angjeo u naravnoj veličini i odgovara trima pobožnima ženama (Mariji Magdaleni, Mariji Jakovljevoj i Ivani), koje su došle pomazati tielo Gospodinovo, da ga nema u grobu, jer da je uzkrsnuo. Na istoj slici, koja mimo groba pokazuje velik vrt, vidi se gora Kalvarija i na njoj prazna tri križa, a desno u nutarnjosti vrta vidi se opet uzkrsnuli Spasitelj, a pred njim kleči Magdalena, kojoj veli, da ga se ne takne. Na drugoj pako, odnosno posljednjoj slici vidimo Spasitelja, kako dúgom obavijen u sjajnom oblaku a svojom snagom slavodobitno uzlazi k Otcu na nebo. Ruke je razširene podigao, pogled je upro gore, djelo je na zemlji dovršio, duševno carstvo svojom smrti utemeljio, pak se žuri veseo gore, da caruje na sve vieke. Kraj njega leprše dva velika angjela, licem su okrenuta dolje, ter kazuju i ustima i rukama sakupljenim apostolima: „Ljudi Galilejci, šta stojite gledajući na nebo! Ovaj Isus, koji je uzašao pred vama na nebo, isto će tako opet jednom doći." Apostoli su svojom množinom poklopili glavicu maslinsku. Sveti Petar prvi je na lievoj strani, razširio je ruke a pogled je pun čeznuća upro k Spasitelju, kao da hoće reći: Isuse moj, povedi i mene sa sobom! Uz njega stoje još tri apostola, sva tri su razno dirnuta, već prema čuvstvu svome, ali sva tri kao da pogledom priznaju i govore: Ah, učitelju, ti si ipak Bog bio! S druge strane koje stoji a koje kleči ostalih sedam apostola. Svi su isto tako dirnuti. Prvi med njima kleči ljubimac Ivan, koji je ne samo upro pogled u Isusa nego i otvorio usta, kao da hoće reći: Zar nas tako brzo ostavi, Gospodine! Na slici je vidjeti još i dvanaestoga apostola, akoprem ih je onda zapravo bilo samo jedanaest. Nu to nije pogrješka, nego je slikarska licencija. Poetična duša staroga Seitza znajuć, koliko veliki Biskup štuje i voli sv. Pavla, dao mu je već ovdje mjesta med apostolima; onaj bo apostol, koji je ničice izpod Isusa pao, od kojega samo glavu i dio ledja vidimo, jest mladi Pavao. Pritisnuo je čelo na ono mjesto, na kojem je malo prije za posljednji put noga Spasiteljeva stajala, kao da time hoće izmoliti oproštenje za ona progonstva, što će ih za koji dan mladjahnoj crkvi Isusovoj nanašati, kao da hoće izprositi ono znanje o nebeskim istinama, s kojima će za koju godinu sav sviet zadiviti.

Svršivši tako sve slike novoga zavjeta prodjimo gore kraj velikog žrtvenika i povratimo se opet u glavnu ladju, u svećenički odio, da promotrimo krunu svih slika, da promotrimo uz veliki žrtvenik doista najljepši i najznamenitiji spomenik djakovačke crkve, kojim se ona pred svim svietom punim pravom može da ponosi. To je slika, koja završuje, pače u jednu cjelinu svekolike slike ciele crkve spaja; to je svrha, za kojom svi težimo, to je nebo ili zapravo „krunisanje Gospino na nebu". Slika je ta u glavnoj zaključnoj apsidi a složena je od tri diela. Najniži donji dio jesu sličice (sedam ih na broju), što nam prikazuju sedam svetih sakramenata. Te su sličice jedna uz drugu poredane, a samo malim naslikanim stupićem razdieljene, pak nam se i ne čine drugo nego li dekorativni donji okvir gornje slike; ali u duševnom smislu znače te sličice, ti sakramenti mnogo: oni su put, kojim se dolazi i ulazi u liepo nebo. Te sličice nisu slikane kao freske[1], nego kao obična maljarija na zidu u dvie boje (grau in grau). Poviš sakramentalnoga ruba dolazi drugi dio apsidalne slike, naime ulaz u nebo. Ta je slika jedna od najvećih u cieloj crkvi, a za nas je, navlastito za Bošnjake, od velikoga znamenovanja. A evo što nam kaže: Na sredini slike stoji oltar, na njem je položen križ, a poviš

[1] Fresco slikati ne slika se kao obično na platnu, papiru ili zidu, nego se slika uviek komadić po komadić, i to samo na friško namazanu zidu. I zato zidar umjetniku svakoga jutra mora toliko svježe mazi namazati, koliko on misli, da će toga dana moći naslikati. U djakovačkoj je crkvi maz pravljena od cementa i od savske pržine, i zato će slike trajati stoljeća i stoljeća, da im ne će nauditi ni znoj, ni vlažno ni vruće vrieme.

križa lebdi golub — Duh sveti. Po oltaru, po cieni krvave žrtve na Kalvariji, po križu a uz milost Duha svetoga ulazi se u nebo. Na desnoj strani toga oltara stoji sveti Petar; razširio je i gore podigao ruke a u desnoj drži ključeve kraljevstva nebeskoga. Pred njim, postrance od oltara, kleči u sjajnom biskupskom plaštu a sa mitrom na glavi utemeljitelj crkve, slavni naš biskup Strossmayer. Na rukama drži crven vanjkušac a na vanjkušcu u malom djakovačku liepu crkvu. Njega privodi k Petru sveti Josip, odhranitelj Isusov a zaštitnik Biskupov; u lievoj drži sveti Josip biel ljiljan a desnu je podigao poviš crkve, kao da odobrava Biskupu, što je toliko brige, toliko imutka i toliko ljubavi žrtvovao za tu crkvu. Sveti Josip gleda na Biskupa, a Biskup gleda u svetoga Petra i uz zagovor svetoga Josipa moli ga, da ga za ljubav te crkve, koju je njemu, svetomu Petru, posvetio, pusti u nebo. Za Biskupom stoji grupa od četiri lica: mlada žena i angjeo sa dvoje djećice. Mladu ženu, kršćanku Bošnjakinju, vodi liep, u crvenu, zlatom vezenu odoru odjeven angjeo i pokazuje joj nebo. Ona plače, a on ju tješi i kao da joj govori: da je četiristoljetnim mučeničtvom svojim, koje je za vjeru Isusovu podnosila, zaslužila nebo i da će unići u to liepo nebo. U dokaz toga diže taj angjeo lievu ruku, da primi palminu grančicu — znamen mučeničtva — a od drugog angjela, koji mu je u zraku lebdeć za Bošnjakinju pruža. Uz skuta Bošnjakinje, što plače privinulo se dvogodišnje njezino diete, a uz pratioca angjela druga njezina četirigodišnja djevojčica. Svi su podnosili progonstva, svi su nosili težke križeve, svi su zaslužili nebo, i zato ih angjeo vodi u to nebo. S druge strane oltara stoji sveti apostol Pavao, a izmed njega i Petra pokleknuo u crvene svite obučen liep angjeo, koji drži Pavlu otvorenu knjigu. Pavao pokazuje kažiprstom desne ruke na slova te knjige a ljevicom drži gol mač, kojemu šilj počiva na tlima izmed nogu njegovih. Slova pako na otvorenoj toj knjizi kazuju: Fides, Spes et Charitas, major autem horum est Charitas. (Vjera, ufanje i ljubav, no veća je od ovih ljubav.) Kraj desne noge Pavlove a na tlima uz svite angjelove vidjeti je još tri zamotka papira. To su znamenite poslanice Pavlove. Pavlu s lieva a na podnožniku oltara kleči sredovječni vitez. Sav je u oklopu; kaciga mu na glavi, kratak mač o bedru, a izmed ruku ubojito koplje, kojim je probo aždaju paklenu, štono mu se izpred nogu svila. Vitez je to Gjuragj, slavenski svetac, drugi imenjak Biskupov, koji je svoju desnicu položio na grudi svoje, kao da Pavlu hoće reći: Samozatajom i priegorom svojim svladao sam aždaju nečistoće, pusti me u nebo! Iza Gjurgja na tlima kleči u svećeničkoj odori svetac, kažiprst je desne metnuo na usta a u ljevici drži evangjelje i propelo. Ivan je to Nepomuk, češki svetac, koji je radi izpovjedne tajne morao podnieti prvo mučeničtvo svoje vrsti. Iza njega je opet grupa od četiri lica: Franjevac, Bošnjak, angjeo i malo Bosanče. Ta je grupa simetrična sa onom već opisanom grupom s desne strane. Franjevac nije nitko drugi, nego naš sveti Ivan Kapistran, koji se je u našim krajevima proti nekrstu a za krst častni slavno borio. Kapistran je desnicom podigao razvijeni krstaš barjak, a ljevicom je obuhvatio mladoga Bošnjaka u žutu kožušćiću u plavim čakširama, koji je skrstio na prsima ruke, te milo i pouzdano gleda prema sv. Petru i Pavlu. Kapistran ga vodi u nebo, jer je to nebo svojim mučeničkim životom pod nekrstom sto i sto puta zavriedio. Za Bošnjakom stupa u ljudskoj veličini liep angjeo i vodi mlado Bosanče, dječačića od kakovih 6 godina. Dječačić je veseo i radoznal i kao da pita angjela, kakvo je to nebo, u koje ga vodi. I poviš te mužke grupe bosanskih mučenika lebdi izmedju dvie ovelike palme angjeo prekrasne ljepote i nudja im palminu grančicu. Iz ovoga opisa svatko će živ razabrati, da je sliku radio umjetnik pun poezije, pun ljubavi za svoje zvanje, koji se nije bojao truda, a mi ćemo još reći, koji je i sliku upravo majstorski izradio, bilo da gledamo risariju, bilo kolorit, bilo perspektivu, bilo dušu i tendenciju pojedinih lica. A ona dva angjela uz milo ono modro nebo, štono lepršе u zraku i pružaju dragim Biskupovim Bošnjacima

OLTAR SV. JOSIPA U DJAKOVAČKOJ CRKVI.

palmine grančice, tako su liepa, tako su rajska, da im ciela crkva — po našem mnienju — jedva što slično pokazati može. Dakako da je stari Seitz ovu sliku komponovao po nadahnuću velikoga biskupa; ali nam je ipak drago, što je mučenika Bošnjaka tako zavolio, te je sama sebe u njegovu odoru metnuo, jer iz lica onoga Bošnjaka gleda sâm slikar, kada mu je od prilike bilo 35 godina, a iz onoga dječačića Bošnjaka gleda starčev sin Ludoviko, kada mu je bilo 6 godina.

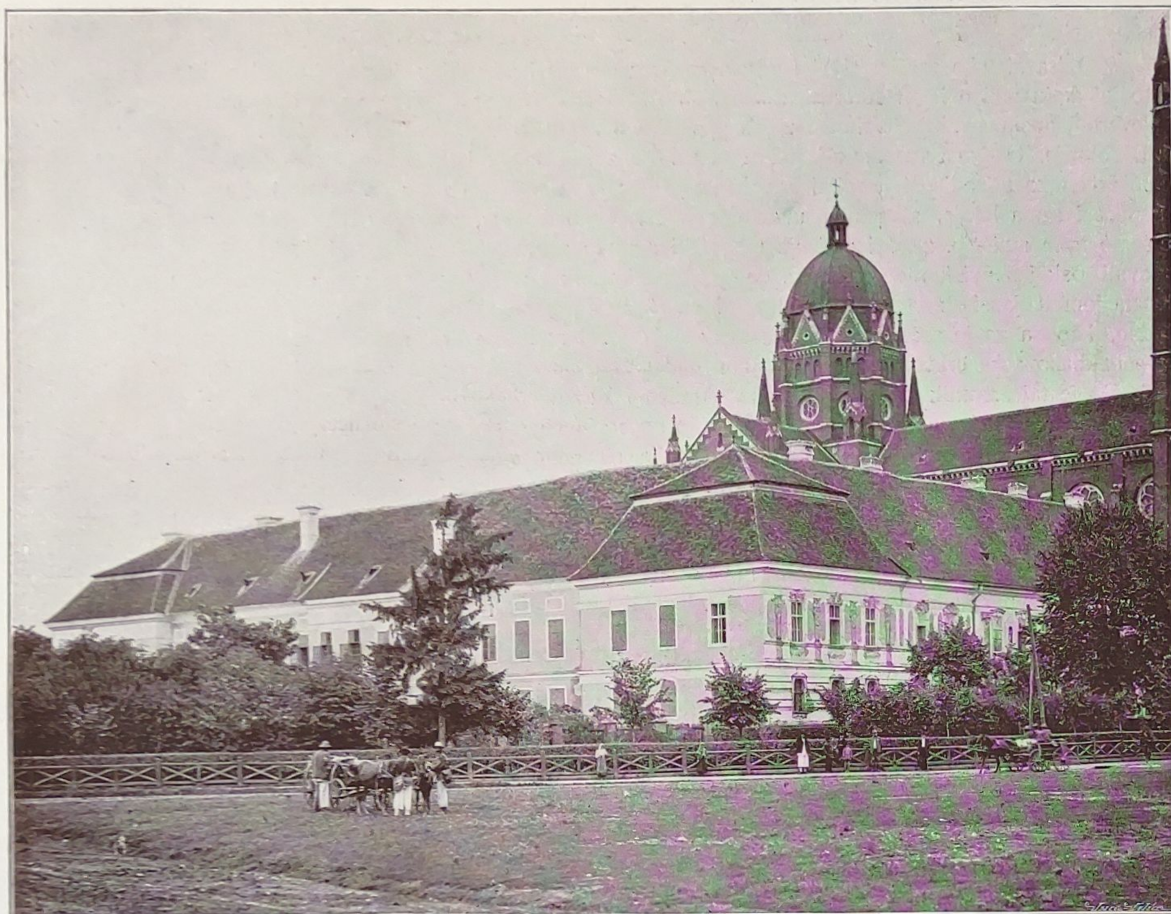
Poviš liepe ove slike, poviš ulaza u nebo, a iza elegantno dekoriranoga ruba dolazi najglavnija slika ciele crkve, dolazi „Krunisanje Gospino na nebu". Na sjajnom oblaku, u svjetlo plavetnom nebu, na širokom priestolu i na ovom smještenom zelenom, zlatom bogato vezenom vanjkušu s lieva sjedi Isus, a s desna mila mu Majka. Obličje Isusovo isto je, koje i na ostalim slikama staroga Seitza; nutarnja mu je odjeća prekrasne modrine, koja se samo na starčevim slikama vidi, a plašt mu je neutralne (broćove) crvene boje. Oboje, i odjeća i plašt, na rubovima su ukusno zlatom vezeni. Majka je Božja celestialne ljepote, prekrasna plavka, koja je zlatne svoje kose, čedno kraj čela savijene, pružila preko otmena vrata na ledja. Odjeća joj je sva svjetlo ljubičasta, koja očito prelazi u bielo, a vezena je na rubovima takodjer zlatom. Majka Božja cielom svojom prikazom kraljica je neba, kraljica je angjelâ i svih svetaca, ali ipak čedna, ipak preponizna; na grudima je prekrižila ruke a zlatnu svoju glavicu nagnula k Isusu, koji joj desnom svojom zlatnu krunu na glavu stavlja a u lievoj drži otvorenu knjigu sa pismenima: Veni de Libano, sponsa mea, veni, coronaberis! Iza priestola zaokružila je duga u gotičkom slogu Gospu i Isusa, a uz dugu gore s obje strane priestola poredali se angjeli, sa svake strane njih pet. Dva drže ćilim zagasite žute boje, koji se spustio izmed duge i priestola, a od ostalih osam neki sviraju na citaru ili na violinu, neki udaraju u tamburu ili u timpanon ili u cimbale, a neki opet pušu u rogove. Angjeli su doista nebeske prikaze: blažena, vesela a liepa obličja; odjeća im biela, ali take bjeline, koja se gotovo na zemlji u naravi ne vidjeva, a krila su im zeleno crvena ili crveno zelena.

Umilnoj i dražestnoj ovoj grupi kralja i kraljice neba stoje postrance druge dvie grupe, sa svake strane po jedna. Na desnoj grupi, Isusu sučelice, a na sjajnom oblaku smjestila se tri čovjeka: jedan od njih, biela mu i glava i brada, u kraljevskom je plaštu, na glavi mu zlatna kruna, a u rukama zlaćena harfa; pokleknuo je, pa po harfi prebire prstima i proizvodi pjesme, kakovih je sviet samo jednom slušao. Kralj je to David. Pogled je upro u Isusa i u Mariju, pa je srećan, pa je blažen, što licem u lice gleda Onoga, o kojem je pjevao: Dixit Dominus Domino meo... što gleda onu, koja je kćerka koljena njegova, a koja je spas doniela i njemu i svemu rodu ljudskomu. Davidu s lieva na pola kleči prorok Ezekiel. Žuta mu je brada duga, a glava ovijena sivim babilonskim turbanom; pogled je upro u nedoglednu daljinu, u stoljetnu budućnost, pa guščjim perom piše po otvorenoj knjizi, koju je naslonio na lievo koljeno. Čini se, da piše, kako gleda silan vjetar, velik oblak i oganj, a izsred ognja jaku svjetlost... čini se, da gleda, kako na onom nebu, što mu bijaše nad glavom, stoji priesto, sjajan kao kamen safir, a na priestolu po obličju čovjek (Ezek. I.). Davidu iza ledja podigao se prorok Ilija, pogled je upro u čin krunisanja a u desnici je podigao pramen plamena. Ovoj grupi odgovara druga grupa s druge strane, Isusu s lieva a Gospi sučelice. I u toj su grupi tri lica, od kojih nam najviše u oči udara zakonoša staroga zavjeta, vodj naroda Mojsij. Lice mu je kao uokvireno dugom bielom bradom, bielim brcima i bielom kosom; poviš čela probila mu dva svjetla traka kao dva roga, na glavi mu turban preugodne crvene boje, a poviš turbana treperi mu zlaćena zviezda. I Mojsij je pokleknuo na jedno koljeno, kao i ostali mu drugovi, u svakoj ruci drži po jednu kamenitu ploču zakona, koje je o tle oblaka spustio, a pogled je upro u Gospu. Ne može je se dosta nagledati, ne može joj se dosta načuditi, toj kćerki naroda, koga je on kroz pustinju vodio... Uz Mojsija s desna kleči najraniji kralj-svećenik Melkizedek. Na glavi mu kapa vrhovnog svećenika, a po njem se spustila biela odora; u polurazširenim rukama drži biel vezen otarak, na otarku tri hljebčića, a povrh hljebova zahvatio je desnicom uz otarak takodjer i srebrn vrč vina. Pred njim stoji još složena kadionica. Pogled mu je pun pouzdanja, pun pobožnosti, pun molbe upravljen na najvećega svećenika, kojemu te darove žrtvuje i nudi. Iza Mojsija i Melkizedeka polu kleči a polu stoji mladoliki prorok Daniel. Obučen je na perzijsku, i na glavi mu perzijski turban. Sklopio je šake, kao da se nečemu divi i čudi; a pogled pun udivljenja upravio je na Isusa i Mariju. Sada mu je jasno pred očima, što je nekoć prije kakovih sedamdeset žudijskih sedmica kao kroz maglu gledao. Sada gleda u nebeskom svjetlu onoga pomazanika, koji je uništio grieh i očistio bezzakonje a donio vječnu pravdu... Sada gleda Svetoga nad svetima (Dan. IX.). Danielu za petama leži lav i položio glavu na izpružene noge svoje.

I to bi bio tek slab opis te divne slike, toga bisera djakovačke crkve. Slabo je naše pero, da opiše onu osbiljnost, onaj mir i harmoniju boja, da opiše sklad i pristalost odjeće pojedinih osoba, da opiše duševnost pojedinih lica, da opiše ljepotu angjelâ, da oriše čar i umiljatost Majke Božje. To se mora vidjeti. A nama je drago opaziti, da je stari Seitz u tom djelu bio vrlo srećne ruke, jer je u njem sve, što je umjetnička tradicija u tom pogledu čestita, dostojna i liepa tečajem stoljećâ bila proizvela, liepo izcrpao i u toj slici za naše krajeve ovjekovječio. To nije slika, to nisu lica, što će uzbuditi tek časovit efekat, to je slika, koja dira dušu duboko, na kojoj će oko, umjetnosti vješto, uviek ugodno i sa duševnim uživanjem počivati. Biskupa ide

zasluga, što je umjetnika svojim savjetom pri komponovanju slike pomagao, što je u sliku uveo slavenske svetce i što je osobito svoju ljubav prema dragim Bošnjacima i na toj slici pokazao, jer im je eto još živima nebo otvorio.

Još nam je, kada već o slikama govorimo, spomenuti slike iz života sv. Petra, koje se nalaze u polukružnicama poprječne ladje, to jest u onim polukružnicama, gdje se polustup sa polustupom ne spaja sa otvorenim nego sa poluotvorenim lukom. Takovih je polukružnica u poprječnoj ladji šest, dosljedno i šest slika iz života sv. Petra. Tri se slike nahode na južnoj, a tri na sjevernoj strani poprječne ladje. Na južnoj su strani: „Petar ostavlja ribarstvo i sliedi Isusa“ (pod freskom „Porodjenje Isusovo“), zatim „Petar idući po moru k Isusu tone“ (pod slikom „Dvanaestgodišnji Isus u hramu“) i „Isus daje Petru ključeve kraljevstva nebeskoga“ (pod slikom „Krštenje Isusovo“); na sjevernoj pako strani stoje slike: kako je „Petar zatajio Isusa“ (pod

DVOR BISKUPOV U DJAKOVU.

„Posljednjom večerom“), kako „angjeo oslobadja Petra iz tamnice“ (pod „Izdajstvom Judinim“) i „Smrt sv. Petra“ (pod „Uzkrsnućem Isusovim“). Te slike nisu radjene u živim bojama kao spomenute freske, nego su radjene samo u dvjema bojama: žutosmedjoj i bieloj (grau in grau), ali su zato sve do jedne vrlo interesantne, vrlo liepe, te svačijemu oku vrlo ugadjaju i u podpunoj su harmoniji kako sa ostalim slikama tako i sa dekoracijom crkve. Radio ih je Ludovico Seitz, i to prvu, drugu, petu i šestu prema kartonima slavnoga Overbecka, a treću (kako Petar prima ključeve) i četvrtu (zatajenje Petrovo) prema svojoj kompoziciji. Sve su liepe, ali nam se je od četvrte, pete i šeste vrlo težko odkinuti. Četvrta nam puno govori, i težko je zaboraviti sdvojni lik Petrov i mili pogled Spasiteljev; na petoj je opet težko zaboraviti i ne možeš se nagledati onoga angjela, koji vodi Petra iz tamnice, a na šestoj bi gotovo sam poletio s Petrom na križ, videći onu svjetlost nebesku, koja se je Petru otvorila, i u kojoj je on svoga dragoga Meštra vidio.

Još se u kupuli vide naslikani angjeli i pojedini simboli, što se odnose na čast, život i smrt sv. Petra, koje je stvari skupa sa dekoracijom kupule radio neki Abondio Isella; ali je na sreću brzo bio odpremljen, pak je simbole evangjelistâ (angjela, orla, vola i lava) na podnožju kupulina oktogona, to jest na polugama, gdje četverokut prelazi u osmerokut, kao freske radio stari Seitz, dakako tradicijonalno, osbiljno i stalno.

I tako smo eto spomenuli sve slikarije; a o dekoraciji nam je težko posebice govoriti, jer se dekoracija ne može opisati, ona se mora vidjeti. Nama je samo žao, što se još nitko nije našao, koji bi nutarnjost liepe te crkve prema naravi reproducirao, kako bi se vidjele ne samo slike, nego i sve arabeske po stupovima i obrubi pri završku spratova i dekoracije lukova i ukrašena rebra svodovlja, pa to sa svim crtežem i sa milim onim bojama, koje nam dušu toj dražestnoj crkvi toliko privlače. Mi ćemo samo opaziti, da je dekoraciju crkve, pod inspiracijom Biskupovom i obiju Setza, vrlo sdušno, vješto i umjetno proizvadjao sada već pokojni Josip Voltolini iz Spljeta, i da je sve stupove u prvom katu dekorirao uljenim bojama a zavjese u svetištu da je radio tehnikom freske.

Opisavši tako svojim slabim perom prekrasne slike i milovidnu dekoraciju djakovačke crkve, pokušat ćemo još koju reći o liepim žrtvenicima njezinim. Žrtvenika je u svem sedam: veliki žrtvenik sv. Petra, pobočni u sjevernoj apsidi sv. Ilije, pobočni u južnoj apsidi sv. Dimitrije, postranični desni sv. Josipa, postranični lievi Bl. Dj. Marije, te dva žrtvenika u kapelicama sv. Ćirila i Metodija i sv. Ivana Nepomuka. Od svih ovih doista liepih žrtvenika ponajljepši je veliki žrtvenik, pače on je tako liep, da mu na daleko i široko premca nema, da mu pače i sama Italija, stoljetnim umjetninama i te kako bogata, malo šta slična o bok staviti može. To je ne samo naše mnienje, nego i mnienje mnogih i mnogih poznavalaca umjetnosti, koji su Italiju više puta proputovali, pak još uviek rado priznaju, da djakovački veliki žrtvenik svojom smionosti, svojom vitkosti i svojom elegancijom talijanske žrtvenike nadkriljuje i da stoji pod liepom kupulom djakovačkom tako skladno i prikladno, kao da ga je sam dragi Bog tamo namjestio. I reći se mora, što smo već i prije rekli, da je veliki žrtvenik djakovačke crkve najveća i najznamenitija umjetnina njezina; pače — on je najveća umjetnina i svoje vrsti. Da je taj žrtvenik tako liepo, tako skladno i kupuli odgovarajuć izpao, najveća je i gotovo jedina je zasluga samoga Biskupa. Za taj žrtvenik bio je napravio nacrt već sam Roesner, ali biskup nije bio s njim zadovoljan; zahtievao je i molio je u više zamaha slavnoga nadgraditelja Fridrika Schmidta, da mu on bolji — više gotički — nacrt za žrtvenik napravi. I Schmidt ga je napravio. Ali biskup ni sa tim nacrtom nije bio zadovoljan. Bio je odveć malen, a ipak masivan, malo prozračen. Zamolio ga je opet, da kao temelj uzme nacrt Roesnerov i da ga prema gotici i visokoj vitkoj kupuli dotjera. Schmidt je bio uvriedjen, ali se je na umiljata pisma Biskupova ipak sklonuo i novi nacrt napravio. Nego Biskup ni sada nije bio zadovoljan. Skupio se je, uzeo sve nacrte, pak na ziminu u Rim. Tamo je on svoju želju razvio pred čuvenim rimskim arhitektom Zeri-em i pred prijateljem slikarom Nikolom Consoniem. Sastaviše mu oni nacrt, ali još ni sada posvema prema njegovoj želji. Nacrt je, istina, nosio dva baldahina, ali nadkrovlje prvoga baldahina bilo mu je preveć stisnuto, preveć nizko, a gornji se je baldahin izgubio u nagloj i previsokoj tančini. Šalje stoga taj nacrt i opet Schmidtu, razvija mu svoje nazore, pak ga moli i zaklinje, da pristupi k poslu i usavrši taj nacrt i ovjekovječi si tako već i onako slavno ime. Schmidt je Biskupa poslušao i načinio eto nacrt, koji će mu doista ime uz monumentalni bečki Rathhaus ovjekovječiti.

Veliki žrtvenik stoji u sredini pod veličanstvenom kupulom, stoji u sredini središnjega četverokuta ciele crkve. Na uzvisini triju skalina stoje četiri stupa od crvenoga marsiljskog mramora, a na njima stoji silni teret od 700 metričkih centi, stoji cio oltar. Stupove spajaju romanski lukovi od biela istarskog kamena, koji se lukovi u nutarnjosti oltara gube u oltarnom svodu od četiri trokutna svodna polja. Izvana poviš lukova dižu se na sve četiri strane oltara zabati, kojima krovni bridovi ne padaju strmo odmah na kapitele tih glavnih stupova, nego su poviš kapitela podignuti drugi četverouglasti tanki bielo kameniti stupići (lisene), koji postrance zaokviruju zabate, i tek kod njihovih kapitela, na kojima stoje štatue evangjelistâ, padaju krovne stranice zabatâ. Tako su zabati ponešto uzvišeni, oširoki, što glavnomu baldahinu oltara daje dostojanstvenost, a opet s druge strane kao da pruža čvrst i simetričan temelj gornjemu baldahinu te elegantnoj onoj vršiki oltara, koja se poviš drugoga toga baldahina kupuli u visine smiono diže. Na oširokim poljima zabatâ nalaze se u sredini medaljoni naučiteljâ crkve, i to radjeni kao izbočeni reliefi. Na zabatu, koji gleda prema puku u donjoj ladji, nahodi se medaljon naučitelja pape Grgura Velikoga, na zabatu, okrenjenom prema sjevernoj apsidi, prema oltaru sv. Ilije, nahodi se medaljon naučitelja sv. Ambrozija, na zabatu okrenjenom prema glavnoj apsidi, prema biskupskom i kanoničkim sjedalima, medaljon naučitelja sv. Jeronima, a na zabatu okrenjenom prema južnoj apsidi (oltaru sv. Dimitrije) nahodi se medaljon naučitelja sv. Augustina. Na uglovnim pako stupićima (lisenama), kako je već rečeno, namještene su štatue evangjelistâ i to prema simbolima, naslikanim gore na podnožju kupule. Tako izpod orla stoji sv. Ivan, a izpod vola sv. Luka, oba gledaju na glavnu

ladju, na puk, ovaj desno, a onaj lievo. Izpod simbola angjela stoji kip sv. Mateja, a izpod simbola lava kip sv. Marka. Oba gledaju prema biskupu i svećenstvu, Matej desno, a Marko lievo. Ostale ploštine zabata (pročeljâ) ukrašene su u kamen izrezanom geometrijskom mrežicom, vrlo ukusno i nježno pozlaćenom.

Na vrhuncu glavnoga toga baldahina, a gdje se krovovi od četiri postranična zabata sastaju i križaju, podignut je na druga četiri bielo kamenita stupca drugi uži i kraći baldahin, u nutarnjosti kojega postavljena je u naravnoj veličini vrlo krasna štatua sv. Petra, kojemu je crkva i oltar posvećen. Sveti je Petar vrlo krasna prikaza; desnom blagosiva sviet a lievom drži ključeve kraljevstva nebeskoga. Na malenom krovu drugoga toga baldahina stoje četiri crveno mramorna stupića, jedan uz drugi sbijen, a na tim stupićima, kao na svojim podnožnicima, stoje četiri liepa biela (kamenita) uz ožuti mramorni stup poredana angjela, držeći u rukama znakove iz života sv. Petra. Ona dva, što su prema puku okrenuta, drže znakove tuge: križ i verige; a ona dva, što prema svećenstvu gledaju, drže znakove slave: tijaru i ključeve. Nad glavama tih angjela diže se liepa zaključna kamenita glavica (kapitel), a na toj glavici smješten je krasan broncan i u vatri dobro pozlaćen križ, s kojim se veliki oltar svršava. Tako veliki oltar u piramidalnoj, ali vrlo elegantnoj, pravo rekav filigranskoj formi izpunjava sredinu crkve i diže nam pamet i srce gore u visinu kupule, gore u nebo.

Pok. nadgraditelj Schmidt htio je kako taj veliki oltar, tako i sve ostale oltare, pače i sve štatue bojadisati i dekorirati; no tomu se je veliki Biskup najodlučnije opro i zahtievao, da se oni imaju samo dobro pozlatiti, i to ne prenatrpano, ne masivno, nego filigranski, kako bi se elegancija kamena i radnje samo dizala. I imao je pravo. Ovako je veliki oltar umjetnina, dragulj prve vrsti, a onako bi bio šaren, prenatrpan, dosadan i očito bi bunio harmoniju ciele crkve. A pogotovo bi štatue, pogotovo kamen izgubio svaku svoju vriednost. Jedino su na tom oltaru bojadisani svodovi na baldahinima, a to i mora da bude, jer su ti svodovi nebo: donji svod nebo za menzu i za u službi svećenstvo, a gornji svod nebo za štatuu sv. Petra. Donji je svod vrlo ukusno, vrlo nježno i vrlo bogato dekoriran, kako crkva inače nigdje, a gornji je svod dekoriran samo žutom crvenom bojom, što odgovara kamenu i pozlati.

DVORANE BISKUPOVA DVORA U DJAKOVU.

Pri tlu donjega baldahina a izmed ona čeriri glavna mramorna stupa nahodi se mramorna menza od velike jedne ploče, postavljena na osam mramornih stupića; sredinom menze uzduž ciele ploče položen je od žutkasta mramora tesan stalak, na kojem stoje sviećnjaci i propelo, a koji stalak dieli menzu na dvoje te pravi zapravo dva žrtvenika: jedan okrenjen prema puku, na kojem mise kanonici i obični svećenici, a drugi okrenjen prema presbiteriju, na kojem misi samo biskup.

Pod svodom glavnoga baldahina vidjeti je još pozlaćene križnice, koje spajaju kapitele glavnih mramornih stupova; to su željezne šibke, koje drže stupove, da se ne bi s vremenom pod tolikim teretom razmakli. Gdje se šibke pod sredinom svoda križaju, ondje je namješten pozlaćen golub — simbol Duha svetoga.

Od velikog oltara podjimo k drugomu najpoglavitijem oltaru u sjevernoj apsidi, k oltaru sv. Ilije, zaštitnika bosanske biskupije. Ovisok je a sagradjen kao i svi drugi od biela kamena te ukusno pozlaćen. Klesan je i izradjen u prelazno-gotičkom slogu kao i svi ostali, pak baš taj gotički stil diže sve oltare u nutarnjoj romantici crkve, i vrlo se ugodno, upravo otmeno, iztiče izmed one bujne crkvene dekoracije. Oltar sv. Ilije ima u pozadini povrh menze u gotičkoj ornamentici izradjenu kapelicu (udubinu), a uz kapelicu sa strana po jedan krasan gotički baldahin. U kapelici stoji veličanstven kip proroka Ilije, a pod baldahinima kipovi sv. Ireneja (desno) i sv. Pavla (lievo). Kip sv. Ilije savršeno je djelo i za stalno najbolja štatua u cieloj crkvi. Na sredini menze nahodi se svetohranište, kojemu je u zabatu izklesano gniezdo ptice pelikana, koja da ptica prema staroj tradiciji svoje mlade krvlju svojom hrani. U tom je svetohraništu

pohranjeno presveto tielo Isusovo, koji svoje mlade u istinu krvlju i mesom tiela svojega hrani i time im život vječni daje.

Oltaru sv. Ilije sučelice u južnoj apsidi postavljen je oltar sv. Dimitrije, patrona biskupije sriemske. Taj je oltar u svem i po svem naličan oltaru sv. Ilije, pače su oba po jednom istom nacrtu (Zeri-evu) radjeni, samo što su ovdje druge štatue, drugi svetci. U središnjoj kapelici uzdigao se je kip sv. Dimitrije mučenika, koji kip sa svojom veličinom i dostojanstvom visokoga rimskog častnika i guvernera upravo imponuje; a ne manje imponuju svojom ljepotom i milotom i pobočni kipovi sv. Gjurgja (desno) i sv. Ivana Kapistrana (lievo). Pače kip sv. Jurja odaje nam idealnu ljepotu mladića, kojemu je i duša i misao čista.

Izmed oltara sv. Dimitrije i velikog žrtvenika a uza stienu poprječne ladje smješten je postranični oltar sv. Josipa, koji cielom cjelinom svojom gleda sučelice prema ulaznim vratima desne pobočne ladje. Ovaj je oltar u manjem zasnovan, nego je to oltar sv. Ilije i Dimitrije. Nema kapelica ni baldahina nego ima tri udubine, srednju veću i dvie pobočne manje, poviš kojih se udubin dižu tri liepa gotička šiljka (zabata). U srednjoj udubini smješten je kip sv. Josipa, koji daje dvanaestgodišnjemu Isusu biel ljiljan; a u pokrajnim udubinama smješteni su kipovi sv. Katarine djevice i mučenice (desno) i sv. Cecilije djevice i mučenice. Svi su kipovi vrlo liepi, ali za onim sv. Katarine oči nam se otimaju. Kraljevska je pojava; na glavi joj zlatna kruna, u desnici mač, jer je mačem pogubljena, a u ljevici otvorena knjiga, iz koje čita. Lice joj odaje uz tjelesnu takodjer i duševnu ljepotu, odaje mudrost i pobožnost. A i kip sv. Cecilije jest liep, upravo celestialan.

Ovomu oltaru sv. Josipa posve simetrično smješten je s druge strane iza velikog oltara uza zid sjevernoga diela poprječne ladje žrtvenik Bl. Dj. Marije, koji opet sučelice gleda prema ulaznim vratima lieve pobočne ladje. Ovaj je oltar kao jaje jajetu naličan oltaru sv. Josipa. U glavnoj udubini stoji Majka Božja, a u pokrajnim udubinama stoje dva angjela, koji udaraju na citaru i tamburu i uz njih pjevaju. Ovaj kip Majke Božje najmilovidniji je od svih kipova u crkvi. Majka Božja stoji liepa kô danica, na glavi joj kruna vladarice, u desnici jabuka a na lievoj drži malenog Spasitelja, koji razkrilio ruke i zove k sebi sve nevoljne i nesrećne. Majka Božja drži jabuku u znamen, da je prva žena jabukom sagriešila, a ona nam opet jabukom spasenje doniela. Ovaj kip Majke Božje tako se je našemu Biskupu svidio, da je odmah dao po umjetniku Wodički sačiniti drugi, pak ga postaviti u nišu povrh kapije svoga dvora, gdje pred njim svake noći gori uljenica. To je liepa sinovska pošta mogućoj Majki, koja eto Biskupa i njegov dom toliko decenija upravo materinski miluje i čuva.

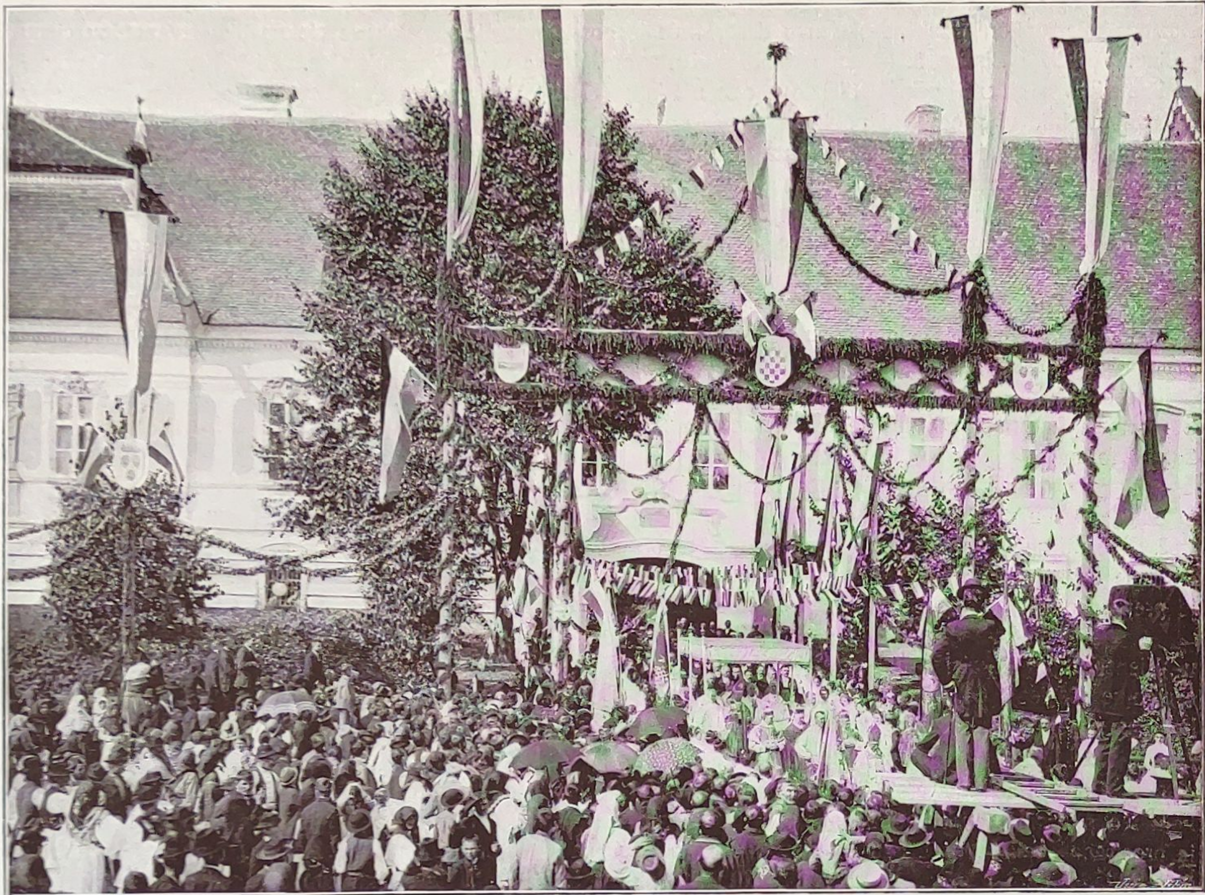
Ostala dva oltara smještena su dolje u pobočnim kapelicama: onaj Ćiril-Metodijev u desnoj, a onaj Ivana Nepomuka u lievoj kapelici. Ovi oltari nemaju triju udubina, kao ostali gornji oltari, nego samo po jednu, i to oltar Ćiril-Metodijev oširoku, a onaj Ivana Nepomuka užu udubinu. U udubini Ćiril-Metodijeva oltara smješteni su kipovi svete ove dvoje braće, desno Ćiril, lievo Metodij. Oba brata vrlo su krasna lika. Ćirilu je kruna na glavi, desnicu je na blagoslov podigao a u ljevici drži prema puku otvorenu knjigu, na koje stranicama čitamo: „Sveti Otče! uzdrži u ime tvoje sve one, koje si mi darovao, da budu jedno, kao što smo mi medju sobom jedno. (Iv. XVII.) Na drugoj opet stranici: „Isus je mir naš, on nas razdvojene u jedno spojio; on zid, što nas razdruži, porušio; on svakomu razkolu medju nama konac učinio po otajstvu puti svoje. (Efež. II.) Plemenita duša Biskupova neprestano misli o jedinstvu crkava, o ljubavi i slogi naroda. On je sam ove redke iz sv. Pavla preveo i za knjigu dragoga svoga Ćirila napisao, uvjeren budući, da je za to jedinstvo, za tu slogu i ljubav svete crkve i dobroga slavenskog naroda sveti Ćiril i Metodij ne samo živio, rabotao i umro, nego da oni to jedinstvo, slogu i ljubav i sada pred licem Božjim živo zagovaraju. Metodiju je na glavi monaška koprema, u desnici ovisok putnički križ, s kojim je po slavenskim zemljama putovao, a u ljevici zatvoreno evangjelje, slavenski prievod svetih knjiga. Obje su štatue impozantne i svojom vanjštinom i svojim duševnim izražajem prava dva slavenska apostola. Pred ovim oltarom stoji onaj luster, što su ga Biskupovi štovatelji Francuzi g. 1888. za Biskupove zlatne mise Biskupu poklonili.

Na oltaru sv. Ivana Nepomuka stoji samo njegova štatua. Ali je i ta jedna posve dosta. Umjetniku je pošlo za rukom u toj štatui sve sabrati, sve izraziti, što se o svetom Ivanu znade i pripovieda. I nama, kadgod tu štatuu, inače vjerno i fino izradjenu, gledamo, čini se, kao da živimo prije 500 godina u Zlatnom Pragu i da tielo svetčevo iz Vltave vadimo i k sv. Vidu pratimo; čini nam se, da kroz stoljeća minulih srećnih godina uoči Ivanja na Dravi i Dunavu stojimo, pa gledamo, s kakvom slavom, s kakvom razsvjetom i s kakvim pietetom pobožni naši mlinari kip svetčev na čamcima voze i pronose. Prošle su te godine poezije, mlinove su iztisnuli paromlini, ali je moć Ivanova svedjer velika — jer je mučeničtvo njegovo jedino svoje vrsti — pa on češkoga svoga i bratinskoga hrvatskog naroda ne će zaboraviti.

Kada smo već kod oltarâ, kod predmetâ od kamena, spomenut ćemo odmah i predikaonicu. Ona je vrlo originalna i originalno namještena. Graditelj Bollé, zastupnik nadgraditelja Schmidta, bio je načinio nacrt za liepu predikaonicu, koja bi samostalno izmed prva dva stupa s desne strane glavne ladje stajala, ali Biskup nije htio toga nacrta prihvatiti, niti dozvoliti, da predikaonica stoji odaljeno od svetišta. On je vidio ambone

starih bazilika priljubljene uz samo svetište, pak je tako zaželio i za svoju crkvu. Razložio je stvar gospodinu nadgraditelju Schmidtu, i taj mu zadnjega proljeća (g. 1882.) poslao nacrt za sadanju predikaonicu, dočim ga je Biskup bio zamolio za dva nacrta, jer je isto tako htio i s druge strane crkve kraj desnoga kupulina stupa imati ambon, pak bi se s jednoga pjevala puku epistola, a s drugoga evangjelje, s jednoga tumačilo evangjelje u obliku homilije, a s drugoga govorile izvanredne predike. Nu što nije do sada učinjeno, Biskup se nada, da će učiniti koji od njegovih nasljednika.

Djakovačka predikaonica podignuta je tik lievoga stupa, na kojem počiva kupula, ali nije naslonjena na stup, da mu ne kvari njegove forme, nego je postavljena u neposrednoj blizini od nekoliko centimetara. Na predikaonicu, koja je šesterokutna i koja počiva na 6 mramornih stupića, ulazi se posve lako sa svetišta preko 6 skalina ovijenih oko stupa a zatvorenih s vana liepim željeznim pletivom. Stupovi su spojeni djetelnim

PRILIKOM STROSSMAYEROVE ZLATNE BISKUPSKE MISE. — BISKUP STROSSMAYER IZLAZI IZ DVORA U CRKVU.

lukovima, poviš kojih se diže 5 polja, medjusobno odieljenih sa 6 lisena. Na poljima su postavljeni basreliefi: Blagoviest, zaruke Bl. Dj. Marije, prikazanje Isusovo u hramu i propeće Isusovo. Peto je polje okrenuto prema stupu, pak se basrelief ne bi ni vidio, a šesto je polje otvoreno, jer se na nj ulazi u predikaonicu. Na lisenama umjesto kamenitih stupića postavljeno je 6 kipova i to: sv. Ivana Zlatoustoga sa patrijarskom krunom na glavi; sv. Bernarda, medorečnoga slavitelja Bl. Dj. Marije; sv. Alfonsa kao zastupnika moralnih istina; sv. Antuna padovanskoga kao pučkoga govornika; sv. Ignacija kao zastupnika vjerovjestnikâ i sv. Tome akvinskoga kao zastupnika filozofijskih i dogmatičkih istina. Sveti Ignacij drži u ruki otvorenu knjigu, u kojoj čitamo: „Sve na to veću slavu Božju, na korist crkve i spas naroda . . . Slavite i nosite Boga u biću Vašem“ (1. Kor. VI.). Dobri Biskup htio je i ovim načinom i na ovom mjestu sjetiti buduće govornike, kako im je više paziti na slavu Božju nego li na slavu svoju; kako im crkve od naroda ili narod od crkve nikada lučiti nije. Samo takovim načinom nosit će Boga u biću svojem. I predikaonica je ukrašena liepom, u kamen urezanom ornamentikom,

te je liepo filigranski pozlaćena; pa se i ona vrlo ugodno dojimlje gledaoca, kao što to i svi krasni oltari vrlo liepe te crkve. Sa predikaonice se vrlo lako prediči, a narod se sa svih strana crkve prikuči predikaonici, da govornika bolje vidi i čuje; kada pako veliki Biskup prediči, što preko godine više puta biva, onda se ponavljaju prizori, koje je negda sv. Pavao u Ateni i Korintu proizvadjao, da se sav naime narod k predikaonici upravo natisne, da miloga Biskupa svoga vidi i zlatorječnu njegovu rieč čuje.

Sav bieli kamen za oltare, predikaonicu te neke basreliefe i štatue (s prvoga kraja) nabavljan je iz Istre: iz Pulja i Castelnouova; dočim je za veći dio štatuâ upotrebljavan bieli kamen iz Merlere.

Još nam se je sa par rieči osvrnuti na predmete radjene iz drva. Prvo mjesto zauzimlje bez dvojbe Biskupovo i kanonička sjedala smještena pri tlu glavne završne apside. Radjena su prema nacrtima nadgraditelja Schmidta, radjena solidno i sa vrlo umjetnom rezbarijom, primjereno i ukusno pozlaćenom. Poviš Biskupova sjedala diže se liep u gotičkom slogu zamišljen baldahin, kojemu je u pročelju smješten krasan basrelief Majke Božje. Škole je florentinske, izsječen u drvo, koje je posve pocrnjelo, pak daje cielom liku izvanrednu cienu i milinu. Veliki ga Biskup izvanredno cieni, pa i pravom, jer je to velika umjetnina. Biskup ga je još prije 30 godina vidio u galeriji princa Lichnovskoga u Rimu (olomučkog preposita), pak ga je od njega zamolio, ali ga ovaj ne htio ni prodati ni pokloniti, a Biskup ga napokon iza njegove smrti godine 1879. kûpom zadobio. U istom odjelu svetišta smještena su uza zid izmed vratâ obiju sakristija i poprječne ladje kleričke klupe; dočim na uglovima poprječne ladje, kraj polustupova kupule, stoje dva hrastova stola (kredence), sa svake strane po jedan, prema nacrtu Schmidtovu bogato rezbarijom ukrašena a još bogatije pozlaćena. U sakristijama su smješteni liepi hrastovi ormari, a dolje u pobočnim ladjama dvie ukusne izpoviedaonice, prema nacrtima arhitekta Bolléa.

Gore na koru vide se veličanstvene orgulje, smještene u prekrasan, u gotičkom slogu izradjen i bogato zlatom pozlaćen ormar. Orgulje su u doba posvete crkve bile prve svoje vrsti. Imadu 3000 svirala sa 52 zvonka glasa, razdieljene su u 3 manuala po 54 note i pedal sa 27 nota, i imadu još inih raznih strojeva, kojima u našem jeziku ne znamo ni imena. Radjene su u Oettingenu u Bavarskoj, a radila ih glasovita firma Steinmayer & Comp. Ormar je radio Karger u Beču. Orgulje sa ormarom, carinom i ostalim stajale su 28.000 forinti.

Mimo liepih tih drvenih predmeta još će nam u oči udariti elegantni veliki lusteri, dva u donjoj ladji, a jedan gore u presbiteriju. Radila ih je bečka firma Dziedzinski & Hanuš, svaki za cienu od 2000 for. loco Beč. Radjeni su prema nacrtu Schmidtovu a razmjerno su za to jevtini, što je iste lustere onodobno za svoje dvorane nabavio i bečki Rathhaus. Ostale broncene pozlaćene predmete, kao kandila, propeća i sviećnjake radila je prema Schmidtovim nacrtima bečka firma Brix & Anders.

Oku će nam bez dvojbe goditi još i šareni, liepi, sjajni pod. Složen je od keramitnih pločica radjenih u Wienerberžkoj fabrici kod Beča. Upotrebljeno ih je za sam pod crkve, osim oratorija i kripte (tamo su cementne pločice), 61.592 komada. Pločice su slagane prema nacrtu arhitekta Bolléa, a ovaj se je u donjim ladjama obazirao na narodne naše ćilime.

Dokle smo tako u slaboj slici predočili nutarnjost gornje, razizemne crkve, dužnost nam je, da reknemo koju i o podzemnoj crkvi, dotično o biskupskoj grobnici (kripti). Biskupska je grobnica tako prostrana, kako je prostrano svetište, pače ona se stere i pod sakristijama i pod pobočnim preddvorjima. Ona može primiti do dvie hiljade ljudi u sebe. Duga je 28.45 met. a široka 56.90 met. Ona ima u nutarnjosti svojoj cielu šumu stupovlja. Samih razčlanjenih (zidanih) samostojnih stupova ima 33, zatim okruglih od granita 27 i napokon uza zid uzidanih polustupova 16. Nad tima se stupovima diglo silno svodovlje, nabrojili smo 74 četir-trokutna i 6 tro-trokutnih svodića. Uz takovu brojnost stupovlja i svodovlja samo se po sebi razumije, da je ta grobnica koli tajinstvena toli i veličanstvena. Opredieljena je za grobnice biskupima biskupije bosanske i sriemske. Šest njih već počiva tamo: Josip Antun Čolnić, biskup samo bosanski † 17. II. 1773.; Matej Franjo Krtica † 31. V. 1805.; Antun Mandić † 11. I. 1815.; Mirko Karlo Raffay † 10. I. 1830.; Pavao Matija Sučić † 13. IV. 1834. i Josip Kuković † 17. IV. 1861. Ova potonja petorica bili su već biskupi kanonički sjedinjenih biskupija bosanske i sriemske. Grobnice su im smještene u zidu prema donjim ladjama crkve poput staro-kršćanskih columbaria u katakombama, a imade takova još prazna (dakako zazidana) 21 grobnica, koje čekaju na buduće nasljednike Strossmayerove. Za samoga pako Strossmayera, velikoga toga utemeljitelja veličanstvene te crkve, spremljena je grobnica u pozadini jedinoga oltara kripte. Poviš menze nalazi se velika udubina, a u tu udubinu smjestit će se dragi ostanci narodnoga toga dobrotvora, kojemu će grob zatvoriti dostojan basrelief, što će mu ga namaći ili njegov nasljednik ili biskupija ili narod. Samo daj, Bože, da nam ta grobnica još dugo, dugo pusta ostane! Daj, da, kada se u gornjoj crkvi iz glavne ladje u svetište a preko onih 6 stuba sredinom prema

PRILIKOM STROSSMAYEROVE ZLATNE BISKUPSKE MISE. — BISKUP STROSSMAYER IZLAZI IZ CRKVE I DIELI NARODU BLAGOSLOV.

velikomu žrtveniku uzpinjemo, da za dugo i za dugo još ne osjetimo i ne saznamo, da nam je pod nogama grobnica Strossmayerova!

U kripti je — kako je već opaženo — samo jedan oltar. Sada se na njem ne čita sveta misa, a čitat će se prema zakladi velikoga Biskupa iza njegove smrti svaki dan, kao i onda, kada se bude pjevao godišnji Requiem (3. XI.) za sve biskupe. Sada se tamo samo Božji grob svake godine o velikom petku sprema, pak nam je drago opaziti, da Mu je grob tamo veličanstven i da pobožni narod na stotine i stotine tamo hrli, da se Bogu svomu pokloni, ali i da liepu tu kriptu vidi.

Kripta je, u koliko se znade, u svoj srednjoj Evropi najljepša i najveličanstvenija; nema je sva Austrija, ni sva Njemačka. Kada je ono godine 1875. mjeseca maja u službenom poslu slavni maršal, sada već pokojni, nadvojvoda Albrecht Slavonijom putovao, pak se u Djakovo k Biskupu navratio, poveo ga je ovaj u crkvu, koja je onda u najživljem jeku nutarnje gradnje bila, a poveo ga je i u kriptu. Plemeniti nadvojvoda divio se ljepoti crkve, a kada je u kriptu došao, zavapio je: Ah, ja Vam, Biskupe, zavidim, što ćete u takvom mauzoleju počivati.

Djakovačka kripta usred položaja crkve, koja je, kako na početku našega opisa spomenusmo, jednom stranom zidana na humku a drugom stranom ravno sa ulicom, imade jako liepo svjetlo, jako lagan pristup, pak se dade vrlo lako i vrlo dobro prozračiti; i tako ne naliči ona grobnici, koliko podzemnoj crkvi.

Još nam je spomenuti, da na ona četiri granitna stupca pred žrtvenikom kripte počivaju gore u gornjoj crkvi ona četiri crvena mramorna stupa prekrasnoga velikoga žrtvenika, počiva sav veliki žrtvenik. Isto tako, da na mnogobrojnom svodovlju kripte počiva sav teret zidovlja poprječne i gornje glavne ladje svetišta. Doista, smiona, ali veličanstvena gradjevina!

Ta prekrasna crkva, to milo čedo — a sada zaručnica — srca i duše Strossmayerove, bila je najsvečanijim načinom dne 1. listopada 1882. posvećena. Posvetio ju je sadanji zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolita preuzv. g. dr. Gjuro Posilović za onda biskup senjski. Prvu sv. misu, prvo slovo u njoj rekao je sam srećni utemeljitelj, koji je tom sgodom od veselja, od sreće i milosti Božje zaplakao, a s njime je plakao i zahvalni te veseli narod njegov. Djakovo je tom sgodom vidjelo gosti, kakovih i koliko nikada do tada, a biskupski su dvori nalikovali kraljevskim dvorima; toliko je sjajnih lica, toliko poslanstva bilo, da se velikomu Biskupu poklone, da mu čestitaju, da mu se zahvale. I naša Bosna poslala je velikomu dobrotvoru svomu liepu kitu svojih sinova. Samih dičnih Franjevaca, sokolova izpod krila Strossmayerova, bilo je preko dvadeset, a vodio ih je dični starina Baltić i Martin Nedić; a župe iz Posavine: Šamca, Tolise, Svilaja i t. d. poslale su pučane u kićenim procesijama. Pače vidjalo se toga dana i naših aga i begova u pitomom Djakovu. Prvaci pjesnici hrvatski spjevali su za taj srećni dan otcu svojemu zanosne himne i ode; a Bosna je progovorila uznositom pjesmom na usta zlatokrila svoga Radovana.

MGR. MILKO CEPELIĆ.

Poslie posvete doživio je veliki Biskup u brzo još jednu slavu, slavu pieteta i poštovanja prema vriednim svojim predšastnicima. Na Dušni dan (1882.) prenio je naime najsvečanijim načinom ostanke svojih predšastnika (koje već spomenusmo) u krasnu kriptu još krasnije crkve svoje. Najprije im je nad cviećem ovjenčanim liesovima u novoj crkvi rekao krasan panegirik a zatim ih sâm opjevao i uz veliko saučešće svećenstva i puka odpratio u mjesto vječnoga im počinka.

Kada smo već toliko o liepoj toj crkvi rekli, još nam je red spomenuti i umjetnike i radnike, koji su štošta na toj crkvi radili, crkvu ukrasili i time si imena ovjekovječili.

Prvi je na redu Karlo Roesner, profesor u c. kr. akademiji u Beču, † u Steyeru 13. VII. 1869. Ovaj nadgraditeljni savjetnik napravio je nacrt za djakovačku crkvu, i to prvi godine 1853. a drugi g. 1865. Ovaj drugi bio je prihvaćen. Karlo Roesner rukovodio je sa svojim pomoćnicima arhitektima: Rudolfom Schwendbergom, Ludvikom Krausom i Josipom Kopfom gradnju do svoje smrti, iza koje je preuzeo rukovodstvo barun Friedrik Schmidt, nadgraditeljni savjetnik i prvi gotik ciele monarhije. Umro je u Beču 21. I. 1891.

On je izradio sve ostale nacrte za unutarnjost crkve kao i gotički ukras crkve izvana. On je i majstor veličanstvenoga žrtvenika, koji će mu ime u Hrvatskoj na viekove sačuvati.

Nadgraditeljnog savjetnika Schmidta izdašno je pomagao od godine 1877. njegov pomoćnik arhitekt Herman Bollé, sada gradjevni savjetnik u Zagrebu.

Zamjenikom stalnim nadgr. savjetnika Schmidta u Djakovu bio je Vatroslav Donegani, Riečanin rodom a umro u Djakovu 5. VII. 1899. On je mimo nadzora crkve izradio gotovo sve štatue djakovačke crkve, poimence: Salvatora poviš glavnoga portala (radio ga je sam i u kamenu), zatim sve štatue i medaljone na velikom oltaru, na oltaru sv. Dimitrije, sv. Josipa, Bl. Djevice Marije, sv. Ćirila i Metodija i sv. Ivana Nepomuka, napokon i predikaonicu. Sve ove štatue i basreliefe on je modelovao a u kamen mu izklesavao Čeho-Moravan Tomo Wodićka († u Djakovu 23. II. 1887.). Ovaj je potonji još samostalno izradio modele i klesanje basreliefa: Dobar pastir, Veronikin rubac i Isusa polažu u grob, a model je ostavio, pače u kamen bocirao basrelief „Uzkrsnuće Isusovo", pri čem ga je smrt snašla, pak klesanje izveo slovenski umjetnik Alojzij Gangl.

Hrvat Ivan Rendić izradio je posve samostalno basreliefe: Pilat pere ruke i Isus pada pod križem.

Tirolac Feuerstein modelovao je sva tri kipa na oltaru sv. Ilije, a u kamen ih izklesao Josip Phillip u Beču.

Stolarske radnje radili su djakovački stolari, sada već pokojni Ivan Tordinac i Dragutin Turković. Rezbarije pako na Biskupovu i kanoničkim sjedalima radio je već spomenuti Tomo Wodićka. Kredence i izpoviedaonice radio je sam Tordinac.

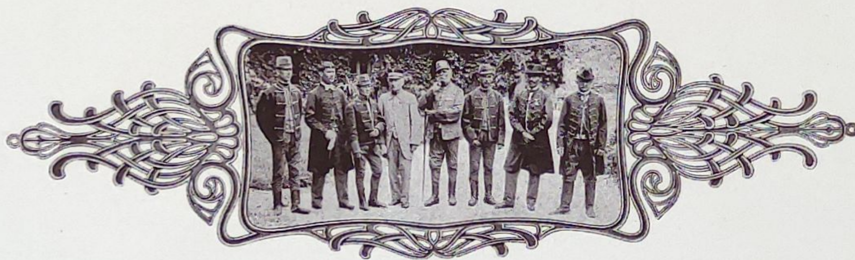
Bravarske radnje — mimo nekih bečkih — radio je zagrebački bravar Mesić.

Ostale umjetnike spomenuli smo diljem našega opisa.

Crkva je stajala velikih žrtava. Novca je na nju potrošeno milijun i dvie sto hiljada forinti. Zaklada je dala oko 432.000 forinti, a ostalo je dao veliki Biskup. Ali više nego li novca stajala je ona duševnih žrtava, a to žrtava dobroga našeg Biskupa-jubilarca, koji je mnoge i mnoge noći morao od brige bezsnene provoditi. Mnogo je gutao, mnogo je pregarao, ali ga je dragi Bog i nagradio. Što nije nikomu dao, to je dao njemu, da je bez apela na biskupiju, na narod, na državu dovršio to veličanstveno djelo — do carigradske Aja-Sofije najljepše; da je u njem mogao proslaviti svoju zlatnu i svoju diamantnu misu, da je pače u njem proslavio i svoj eto biskupski jubilej, što je tek jednomu med hiljadama dano.

Veliki Biskupe! 18 punih godina uživaš u velebnoj crkvi svojoj. Kada te jadi svakojaki snalaze — a velike duše ne živu bez njih — ti pouzdano pogledavaš na taj divni rubin svoj i dobivaš iz njega utjehe, dobivaš snage. Živi nam dugo, živi nam vjeri, živi nam domovini, a živi i crkvi svojoj, jer malo je tko u njoj tako veličanstven, kao što si ti, veliki Strossmayeru!

SADRŽINA.

TEKST.

I. DIO. ○ ○ ○

U slavu Josipu Jurju Strossmayeru o zlatnom njegovu biskupskom jubileju: 8. rujna 1850.–8. rujna 1900.

II. DIO. ○ ○ ○

Bosanska biskupija do turskoga gospodstva.

III. DIO. ○ ○ ○

Katolička crkva u Bosni.

IV. DIO. ○ ○ ○

Stolna crkva u Djakovu.

SLIKE.

Slike su izradjivane po fotografijah **Stjepana** pl. **Oska** u Sarajevu.

